ประวัติ

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

พิมพ์ครั้งที่ ๒

๒๕๐๘

แจกเป็นบรรณาการ

ในงานบำเพ็ญกุศลประจำปี ๒๕๐๘

๒๒–๒๔ ตุลาคม ๒๕๐๘

พระพุทธชินราช วัดเบญจมบพิตร

ประวัติ

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

พิมพ์ครั้งที่ ๒

๒๕๐๘

แจกเป็นบรรณาการ

ในงานบำเพ็ญกุศลประจำปี ๒๕๐๘

๒๒–๒๔ ตุลาคม ๒๕๐๘

สารบาญ

คำนำพิมพ์ครั้งที่ ๒	หน้า	(๑)
ปัญจมราชูทิสนคาถา	,,	(๑๓)
พระบรมฉายาลักษณ์	,,	
คำนำของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ	,,	(๑๗)
เถรประวัติของสมเด็จพระวันรัต (จ่าย)	,,	(๒๓)
ชั้นและตำบลที่ตั้งวัด	,,	๑
เขตต์ของวัด	,,	๑
เรื่องตำนานเดิมของวัดเบญจมบพิตร	,,	๒
จดหมายเหตุรายการทรงสถาปนาวัดเบญจมบพิตร ในรัชกาลที่ ๕ การถวายวิสุงคามสีมา	,,	๔
ประกาศพระบรมราชูทิศ ที่แผ่นดินวิสุงคามสีมา	,,	๖
การสมโภชพระพุทธนรสีห์ และผูกพัทธสีมา	,,	๘
คำจารึกศิลานิมิตร ทั้ง ๙	,,	๑๖
คำประกาศซึ่งบรรจุในศิลานิมิตรกลาง	,,	๑๗
ประกาศพระบรมราชูทิศถวายที่วิสุงคามสีมาเพิ่มเติม	,,	๒๐
การฉลองเสนาสนะ ฉลองพระพุทธนรสีห์น้อย แลแห่พระสงฆ์สามเณรไปอยู่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม	,,	๒๑
ประกาศพระบรมราชูทิศ ถวายที่วัดและถวายเสนาสนะ	,,	๔๐
รายการพระที่นั่งทรงผนวช	,,	๔๓
สำเนาอักษรจารึกศาลาสี่สมเด็จ	,,	๔๔

กุฎีภาคต่าง ๆ	หน้า	๔๕
กุฎีไตรภาค	,,	๔๖
กุฎีเบญจภาค	,,	๔๗
กุฎีสัตตภาค	,,	๔๗
กุฎีนพภาค	,,	๔๘
กุฎีทสภาค	,,	๔๙
กุฎีทวาทศภาค	,,	๔๙
กุฎีจุททศภาค	,,	๕๐
กุฎีโสฬศภาค	,,	๕๑
เรื่องพัดตรา	,,	๕๒
การปวารณา	,,	๕๔
การปลูกต้นศรีมหาโพธิ์	,,	๕๙
การพระราชกุศลตัณฑุลทาน	,,	๖๐
ประกาศพระบรมราชูทิศตัณฑุลทาน	,,	๖๑
การก่อพระเจดีย์ทรายและกระทุ้งรากพระอุโบสถ	,,	๖๒
การก่อพระฤกษ์พระอุโบสถ	,,	๖๖
สำเนาพระราชหัตถเลขาบรรจุในศิลาก่อพระฤกษ์	,,	๖๘
การขึ้นกุฎีใหม่	,,	๗๑
ประกาศพระบรมราชูทิศถวายกุฎี	,,	๗๔
สำเนาอักษรจารึกศิลาที่กุฎีเอกภาค	,,	๗๕
การถวายศาลาและการปวารณา	,,	๗๕
ประกาศพระบรมราชูทิศถวายศาลา	,,	๗๗

รายพระนามและนามผู้ออกทุนทรัพย์สร้างศาลาบัณณรศภาค หน้า ๗๘
รายพระนามและนามผู้ออกทุนทรัพย์สร้างศาลาเบญจพิศภาค ,, ๗๙
การพระราชทานพระกฐิน ,, ๘๐
พระราชพิธีหล่อและสมโภชพระพุทธชินราช ,, ๘๖
สำเนาอักษรจารึกพระพุทธชินราช ,, ๑๑๙
คำแปล ,, ๑๒๐
ยกขื่อพระอุโบสถและหล่อพระ ,, ๑๒๑
รายการพระอุโบสถ ,, ๑๒๔
พระระเบียง ,, ๑๒๕
ถนนในวัด ,, ๑๒๕
รั้วเสาศิลาริมคลอง ,, ๑๒๕
กำแพงวัด ,, ๑๒๖
การวิสาขบูชา ,, ๑๒๖
การอุปสมบทนาคหลวง ,, ๑๒๗
การถวายพุ่มเข้าพรรษา ,, ๑๓๑
การสร้างเสนาสนะเพิ่มขึ้นในศก ๑๒๑ ,, ๑๓๒
ประกาศพระบรมราชูทิศถวายเสนาสนะใหม่ ,, ๑๓๓
สำเนาอักษรจารึกศิลาที่กุฎีทวิภาค ,, ๑๓๔
การเปิดสพานข้ามคลอง หอระฆัง และสพานน้ำใน
วัดเบญจมบพิตร ,, ๑๓๕
ประกาศพระบรมราชูทิศและอุทิศถวายสถานที่ต่าง ๆ
(ทิศตวันออก) สพานพระรูป ,, ๑๔๑

(สพานกลาง) สพานถ้วย	หน้า ๑๔๒
(ทิศตวันตก) สพานงา	,, ๑๔๒
หอระฆังบวรวงศ์	,, ๑๔๓
(ทิศตวันออก) สพานน้ำ เจ้าคุณจอมมารดาสำลี	,, ๑๔๔
(ทิศตวันตก) สพานน้ำ ท้าววรจันทร์	,, ๑๔๔
สำเนาอักษรจารึกตามสถานที่ต่าง ๆ	
(ทิศตวันออก) สพานพระรูป	,, ๑๔๕
(สพานกลาง) สพานถ้วย	,, ๑๔๕
(ทิศตวันตก) สพานงา	,, ๑๔๖
หอระฆังบวรวงศ์	,, ๑๔๖
สพานน้ำทิศตวันออก	,, ๑๔๘
สพานน้ำทิศตวันตก	,, ๑๔๙
การไหว้พระพุทธชินราชประจำปี แลถวายผ้าจำพรรษา วัดเบญจมบพิตร	,, ๑๔๙
รายการพระที่นั่งทรงธรรม	,, ๑๕๗
รายการวิหารสมเด็จ	, ๑๕๘
การเชิญพระพุทธนรสีห์จากพระที่นั่งทรงธรรมไปประดิษฐาน ที่วิหารสมเด็จ และสวดมนต์ฉลอง	,, ๑๕๘
การก่อพระเจดีย์ทรายและฉลองโรงเรียนเบญจมบพิตร	,, ๑๕๙
การขึ้นกุฎีใหม่แห่งสมเด็จพระวันรัต และการขึ้นกุฎีใหม่ แห่งพระสงฆ์สามเณรประจำปี	,, ๑๖๑
ประกาศพระบรมราชูทิศถวายเสนาสนกุฎีสมเด็จ	,, ๑๖๔

ประกาศพระบรมราชูทิศเสนาสนกุฎีวรรณอุทิศ	หน้า	๑๖๕
สำเนาอักษรจารึกศิลากุฎีวรรณอุทิศ	,,	๑๖๖
กุฎีไผ่บุญภาค ประจำรัตนโกสินทรศก ๑๒๓		
ประกาศพระบรมราชูทิศถวายเสนาสนกุฎีไผ่บุญภาค	,,	๑๖๖
กุฎีล้อมกุศลภาค ประจำรัตนโกสินทรศก ๑๒๔		
ประกาศพระบรมราชูทิศถวายเสนาสนกุฎีล้อมกุศลภาค	,,	๑๖๗
กุฎีเปลี่ยนบุญนิธิ ประจำรัตนโกสินทรศก ๑๒๕		
ประกาศพระบรมราชูทิศถวายเสนาสนกุฎีเปลี่ยนบุญนิธิ	,,	๑๖๘
กุฎีจิรัมปวาส ประจำรัตนโกสินทรศก ๑๒๖		
ประกาศพระบรมราชูทิศกุฎีเดียว (จิรัมปวาส)	,,	๑๖๙
กุฎีสรรพสาตร ประจำรัตนโกสินทรศก ๑๒๗	,,	๑๗๐
ประกาศพระบรมราชูทิศกุฎีเดียวหลังใหญ่ (สรรพสาตร)	,,	๑๗๐
สำเนาอักษรจารึกศิลากุฎีสรรพสาตร	,,	๑๗๑
กุฎีกรมพระคลังข้างที่ ประจำรัตนโกสินทรศก ๑๒๘	,,	๑๗๑
ประกาศพระบรมราชูทิศถวายสังฆิกเสนาสนะ (กุฎีกรมพระคลังข้างที่)	,,	๑๗๒
สำเนาอักษรจารึกศิลากุฎีกรมพระคลังข้างที่	,,	๑๗๓
การอุปสมบทนาคหลวง	,,	๑๗๓
การเวียนเทียนพระพุทธชินราช	,,	๑๗๙
การบรรจุพระอังคาร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ วัดเบญจมบพิตร	,,	๑๘๐

การขึ้นกุฎีใหม่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม หน้า ๑๘๒
ประกาศถวายกุฎีบรมราชูทิศ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ,, ๑๘๓

แผนกการพิเศษในรัชกาลที่ ๕

การพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าเกียรติกำจร
และหม่อมเจ้ามาโนชมานพ ,, ๑๘๕
การพระเมรุสวนมิสกะวัน ,, ๑๘๘
งานพระอัษฐิแลบรรจุพระอังคาร สมเด็จพระเจ้าไหยิกาเธอ
กรมพระยาสุดารัตนราชประยูร ,, ๑๙๐
งานพระศพพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงศ์รัชสมโภช ,, ๑๙๕
การเมรุเจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยม ,, ๒๐๖
การศึกษาพระปริยัติธรรม ,, ๒๑๕
การเลี้ยงเนื่องในการสอบไล่พระปริยัติธรรม ,, ๒๑๖
การเปลี่ยนพัดแลทรงตั้งเปรียญ ,, ๒๑๘
การทรงตั้งเปรียญในคราวต่อมา ,, ๒๒๐
การฉลองและทรงตั้งเปรียญ ศก ๑๒๒ ,, ๒๒๑
การเฉลิมพระที่นั่งอภิเศกดุสิต แลฉลอง
แลทรงตั้งเปรียญ ศก ๑๒๓ ,, ๒๒๔
การเล่าเรียนพระปริยัติธรรมต่อมา ,, ๒๒๘
เปลี่ยนแปลงการเล่าเรียนพระปริยัติธรรม ,, ๒๓๐
รายนามพระสงฆ์สามเณรที่สอบไล่พระปริยัติธรรมได้
ในศกนั้น ๆ ,, ๒๓๑

การศึกษาภาษาไทยในชั้นแรก การโรงเรียนเบญจมบพิตร	หน้า	๒๓๗
รายงานโรงเรียนเบญจมบพิตร ร.ศ. ๑๒๑	,,	๒๓๙
การสอน	,,	๒๔๐
การสอบไล่	,,	๒๔๐
จำนวนนักเรียนและการจัดชั้น	,,	๒๔๑
จำนวนครู	,,	๒๔๑
รายงาน ร.ศ. ๑๒๒	,,	๒๔๒
จำนวนนักเรียน	,,	๒๔๒
การสอบไล่	,,	๒๔๓
รายงาน ร.ศ. ๑๒๓	,,	๒๔๓
ปาฐกถาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ	,,	๒๔๔
บัญชีพระพุทธรูปในวัดเบญจมบพิตรในปัจจุบันนี้	,,	๒๔๖

คำนำ พิมพ์ครั้งที่ ๒

เนื่องในงานบำเพ็ญกุศลประจำปี มีเทศน์มหาชาติทำนองหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์ ที่วัดเบญจมบพิตร ฯ นี้ ในปีก่อน ๆ ได้จัดพิมพ์หนังสือเวสสันดรชาดก ในมหานิบาต แจกเป็นธรรมบรรณาการแก่ท่านผู้ร่วมการกุศล โดยแบ่งพิมพ์ปีละ ๒ กัณฑ์บ้าง ๓ กัณฑ์บ้าง จนจบครบ ๑๓ กัณฑ์ ในงานประจำปี ๒๕๐๗

สำหรับงานประจำปี ๒๕๐๘ นี้ โดยที่ทางวัดมีหนังสืออยู่เล่มหนึ่งซึ่งควรจะจัดพิมพ์ขึ้นอีก คือ "ประวัติวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม" อันเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช กิตติโสภณมหาเถระ ได้รวบรวมและพิมพ์เป็นที่ระลึกในการพระราชทานเพลิงศพ เจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต ปุณณทัตตมหาเถระ (จ่าย) เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร ฯ องค์ประถม เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ ซึ่งในหนังสือนั้นสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงประทานคำนำไว้ด้วย นับว่าเป็นหนังสือสำคัญทางประวัติศาสตร์ของวัดเบญจมบพิตร ฯ โดยแท้ และได้มีผู้สนใจใคร่จะทราบความเป็นมาของวัดเบญจมบพิตร ฯ ได้แสวงหาอยู่เสมอ แต่ทางวัดก็ไม่สามารถจะสนองความต้องการนั้นได้ เพราะแม้ที่วัดเบญจมบพิตร ฯ เอง ก็มีที่สงวนเก็บรักษาไว้เพียงเล่มเดียวเท่านั้น

เนื่องจากหนังสือ "ประวัติวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม" นี้ได้พิมพ์มาเป็นเวลานานกว่า ๓๕ ปี จึงได้ตกลงจัดพิมพ์ขึ้นอีกเป็นครั้งที่ ๒ ซึ่งนอกจากจะแจกเป็นธรรมบรรณาการในงานประจำปี ๒๕๐๘ นี้แล้ว จะได้เก็บรักษาไว้เพื่อแจกเป็นบรรณาการปฏิการะแก่ท่านผู้ที่จะได้อุปถัมภ์บำรุงวัดเบญจมบพิตร ฯ ในโอกาสต่อไป ฯ

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ นี้ ได้คงรูปและลักษณะหนังสือเล่มนี้ไว้ตามเดิม โดยมิได้แก้ไขเพิ่มเติมแต่ประการใดเลย เพื่อประโยชน์แก่ท่านผู้ศึกษาค้นคว้าจะได้ทราบความเป็นมาของวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม โดยสะดวก เป็นแต่ได้เพิ่ม "บัญจมราชูทิสนคาถา" พร้อมกับคำแปลเข้ามาเท่านั้น ซึ่ง "บัญจมราชูทิสนคาถา" นี้ นับว่าเป็นบทสวดอุทิศอันสำคัญบทหนึ่งของวัดเบญจมบพิตร ฯ เป็นประเพณีของวัดที่ให้พระภิกษุสามเณรได้รำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณและถวายพระราชกุศลเป็นประจำทุกวัน หลังจากได้ทำวัตรเย็นและสวดมนต์แล้ว ใน "บัญจมราชูทิสนคาถา" นี้ มีคำสรรเสริญพระมหากรุณาธิคุณและถวายพระราชกุศล อันเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต อุทยมหาเถระ (ฑิต) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษดิ์ ผู้คัดเลือกพระภิกษุสามเณรมาอยู่ประจำวัดเบญจมบพิตร ฯ และทำหน้าที่ผู้กำกับพระภิกษุสามเณรวัดเบญจมบพิตร ฯ สนองพระราชศรัทธาปสาทาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ประพันธ์ขึ้นถวายพระพรในสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปิยมหาราชเจ้า เมื่อครั้งพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ และได้เปลี่ยนความ

เล็กน้อย เมื่อพระองค์ได้สวรรคตแล้ว ซึ่ง "ปัญจมราชูทิสนคาถา" นี้ หากท่านผู้รำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณแล้วสังวัธยายถวายพระราชกุศล ก็จักเป็นศิริมงคลยิ่ง ๆ ขึ้นไป ฯ

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม นับแต่กาลเมื่อ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาขึ้น จนถึงกาลบัดนี้ เป็นเวลากว่า ๖๐ ปีแล้ว สำหรับการปฏิสังขรณ์ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงก็ได้เกิดขึ้นโดยลำดับ ตามหลักแห่งการพัฒนา แต่ในหนังสือ "ประวัติวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม" เล่มที่พิมพ์ขึ้นเป็นครั้งที่ ๒ นี้ มิได้นำมาพิมพ์เพิ่มเติมอีก คงมีประวัติเพียง พ.ศ. ๒๔๗๓ อันเป็นปีที่พิมพ์ครั้งแรก ส่วนการเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมภายหลังจาก พ.ศ. ๒๔๗๒ นั้น ยังมีอีกหลายอย่าง โดยเฉพาะในสมัยที่เจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช กิตติโสภณมหาเถระ ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสเป็นลำดับมา พระองค์ซึ่งได้รับพระราชเสาวนีย์จากสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระศรี-พัชรินทราบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวงในรัชกาลที่ ๖ และที่ ๗ ว่าการที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดปรานเป็นพิเศษยิ่งนักนั้น ก็เพื่อต้องการให้ "รักษาวัด" จึงได้ทรงปฏิบัติการต่าง ๆ ในฐานะเป็นเจ้าอาวาสเป็นอย่างดียิ่ง ซึ่งในการเพิ่มเติมหรือเปลี่ยนแปลงบางสิ่งบางอย่างนั้น เจ้าประคุณสมเด็จ ฯ มิได้ทรงกระทำโดยพลการ ได้ปรึกษาและขอให้ทรงออกความเห็นจากสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ

หรือสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ โดยเฉพาะการสร้างโต๊ะหมู่บูชาหมู่ ๙ ไว้ที่หน้ารัตนบัลลังก์พระพุทธชินราช การสร้างโคมไฟฟ้าห้อยเพดานพระอุโบสถ และการเขียนภาพตามช่องหน้าต่างดันในพระอุโบสถเป็นต้น และนอกจากนี้สิ่งที่มีความจำเป็นตามกาลสมัยที่เจริญขึ้น ซึ่งเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ ท่านได้จัดให้มีขึ้น พอสรุปได้คือ

๑. การสร้างเสนาสนะ ในเขตพุทธาวาสถึงจะไม่สมควรจะสร้างขึ้นอีก แต่ก็มีความจำเป็นที่จะต้องสร้างขึ้น คือ สถานที่พักผ่อนของสัปบุรุษหลังจากฟังเทศน์ตอนเช้าแล้วจะฟังต่อไปในตอนบ่าย ซึ่งสมัยก่อนอาจจะพักตามลานวิหารคดได้ แต่สมัยนี้มีชาวต่างประเทศมาชมวัดมาก ไม่เหมาะที่จะพักผ่อนตามนั้น จึงได้สร้างศาลาที่พักชั่วคราวขึ้นหลังพระอุโบสถ ๑ หลัง และสร้างหอสมุด ๑ หลัง ใน พ.ศ. ๒๕๐๐ จะมีพระภิกษุเข้ามาฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษหลายรูป จึงสร้างอาคันตุกาศรมที่รับรองพระภิกษุต่างประเทศอีก ๑ หลัง ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น "พระตำหนักพิพิธภัณฑ์พระอนุสรณ์ อ.ป.ภ." ส่วนในเขตสังฆาวาสนั้นได้สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมขึ้น ๒ หลัง คือ หอศึกษาพระปริยัติธรรม ๑–๒ และในส่วนการศึกษาฝ่ายคดีโลก ได้สร้างโรงเรียนสำหรับเด็กชั้นประถมขึ้น ๒ หลัง คือโรงเรียนเทศบาลเบญจมบพิตร ในปี ๒๕๐๖ ทางรัฐบาลได้ให้งบประมาณสร้างอาคารเรียนเพิ่มเติมที่โรงเรียนมัธยมศึกษาวัดเบญจมบพิตรอีก ๑ หลัง

๒. การปฏิสังขรณ์เสนาสนะ เนื่องจากเสนาสนะวัตถุในวัดเบญจมบพิตรได้สร้างมาเป็นเวลานานสมควรแก่การที่จะปฏิสังขรณ์

ซ่อมแซมไว้ เจ้าประคุณสมเด็จ ฯ ด้วยความเห็นร่วมของคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และรัฐบาล จึงได้จัดการฟื้นฟูงานประเพณีนมัสการพระพุทธชินราชขึ้น เริ่มแต่ พ.ศ. ๒๔๘๙ เป็นต้นมา เพื่อหาทุนมาทำการปฏิสังขรณ์โดยจัดเป็นงานในพระบรมราชูปถัมภ์ ในปีแรกได้จัดให้มีการสมโภชพระพุทธชินราชด้วย เมื่อหลังจากงานมีทุนพอจะทำการปฏิสังขรณ์ได้ โดยได้รับเงินงบประมาณทุนบูรณะปฏิสังขรณ์จากรัฐบาลสมทบด้วย ในปี ๒๔๙๑ จึงได้รื้อช่อฟ้า ใบระกา และหางหงษ์พระอุโบสถและพระวิหารคดลงมาทำการเปลี่ยนใหม่และซ่อมแซมบ้าง ต่อจากปี ๒๔๙๑ เป็นลำดับมา ก็ได้ปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมหมู่พระที่นั่งทรงผนวช พระที่นั่งทรงธรรม พระวิหารสมเด็จ ศาลาบัณณรศภาค และกุฏิสงฆ์อื่น ๆ สิ้นเงินไปประมาณ ๑๐ ล้านบาทเศษ ซึ่งก็มิใช่ว่าจะเสร็จสิ้นไปทีเดียว ได้ทำการปฏิสังขรณ์เฉพาะที่จำเป็นจริง ๆ เท่านั้น ยังจะต้องทำการปฏิสังขรณ์ต่อไปตามลำดับ จึงจำเป็นจะต้องหาทุนไว้สำหรับการปฏิสังขรณ์นี้ จึงได้เปิดให้มีการบรรจุอัฐิที่ฝาผนังพระวิหารคด โดยให้มีผู้ที่นำอัฐิมาบรรจุได้ตั้งทุนมูลนิธิไว้เพื่อเก็บดอกผลมาทำการปฏิสังขรณ์และบำรุงพระภิกษุสามเณรโดยเสด็จพระราชกุศลต่อไป

๓. **การรักษาความสะอาดทั่วไปในพระอาราม** โดยที่พระอารามวัดเบญจมบพิตรเป็นพระบรมราชานุสสรณีย์ในรัชกาลที่ ๕ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวง จึงได้พระราชทานทุนไว้สำหรับรักษาความสะอาดในพระอาราม แต่ทุนนั้นมีจำนวนจำกัดและจำนวนน้อย ในสมัยนี้จึงไม่มีเพียงพอที่จะจ้างคนงานมาทำความสะอาดได้ทั่วถึง เป็นความจำเป็นที่จะต้องหาทุนทรัพย์มาจ่ายจ้างคนทำงานต่อ

ไป จะจ่ายจากเงินการกุศลก็ไม่เหมาะ เหตุนั้นจึงได้เปิดการจำหน่ายรูปภาพต่าง ๆ ขึ้น ตลอดถึงวัตถุอันไม่เป็นภัยต่อพระศาสนา มีน้ำอัดลมต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อหาทุนมาจ้างคนทำงานมาทำความสะอาดพระอาราม

๔. การบำรุงพระภิกษุสามเณร เป็นพระบรมราชประสงค์ในพระองค์ผู้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สถาปนาพระอาราม โดยมีพระราชประสงค์ให้วัดเบญจมบพิตร เป็นพระอารามสำหรับพระภิกษุสามเณรจากจาตุรทิศ ได้มาพำนักอาศัยศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมและกิจการพระศาสนา ในสมัยที่ประเทศไทยมีพลเมืองประมาณ ๕ – ๖ ล้าน กุฏิเสนาสนะที่อยู่จำนวน ๔๕ หลัง ก็พอจะอยู่กันได้หลังละ ๑ รูป แต่เมื่อพลเมืองขยายเป็นจำนวน ๒๐ – ๓๐ ล้านเช่นขณะนี้ จำนวนรับพระสงฆ์สามเณรก็ต้องขยายออกไปตามลำดับ สำหรับในพรรษา พ.ศ. ๒๕๐๘ นี้ มีจำนวนรวมถึง ๑๓๙ รูป เป็นพระภิกษุ ๑๑๒ รูป สามเณร ๒๗ รูป ในจำนวนพระสงฆ์ ๑๑๒ รูปนั้น เป็นพระนวกะบวชเรียนศึกษา ๓ เดือน จำนวน ๓๘ รูป เหตุนั้นการบำรุงจึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องขยายทุนการบำรุงออกไป นอกจากจะได้อาศัยเงินการพระราชกุศล พระกุศล และทุนการบริจาคจากพระคลังข้างที่ ปีละ ๑๒,๐๐๐ บาทแล้ว ก็จำเป็นที่จะต้องหาเพิ่มเติม ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยกุศลศรัทธาบริจาคของท่านผู้มีใจบุญต่อไป

๕. การศึกษาพระปริยัติธรรม เป็นพระบรมราชประสงค์ของพระองค์ผู้ทรงพระกรุณาโปรด ฯ ให้สถาปนาพระอารามนี้ขึ้นไว้เพื่อต้องการให้เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมและวิชาการอัน

เป็นประโยชน์แก่พระศาสนา เช่น ทรงพระกรุณาโปรด ฯ ให้มีการฉลองพระภิกษุสามเณรผู้สอบไล่พระปริยัติธรรม ได้พระราชทานรางวัล และทรงให้พระภิกษุสามเณรผู้สอบไล่ตกติด ๆ กัน ๓ ปี ออกจากวัดเป็นต้น การศึกษาพระปริยัติธรรมในวัดเบญจมบพิตร จึงมีตั้งแต่นักธรรมชั้นตรี–โท–เอก และบาลีตั้งแต่บาลีไวยากรณ์จนตลอดประโยค ป.ธ. ๙ เจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช กิตติโสภณมหาเถระ พระองค์ได้ทรงสอนมาด้วยพระองค์เอง และส่งเสริมให้เจริญขึ้นโดยลำดับ จนสถานที่ศึกษาไม่เพียงพอ จึงได้สร้างหอศึกษาพระปริยัติธรรม ๑–๒ ขึ้น ซึ่งในปัจจุบันนี้วัดเบญจมบพิตรมีพระภิกษุที่เป็นเปรียญธรรมถึง ๕๖ รูป สามเณรเปรียญ ๙ รูป ส่วนพระภิกษุสามเณรที่มาศึกษานั้น รวมทั้งวัดอื่น ๆ ด้วย ปีหนึ่งประมาณ ๔๐๐ รูปเศษ จำเป็นจะต้องหาครูมาสอน ปัจจุบันมีครูถึง ๑๘ รูป และก็ต้องบำรุงเช่นเดียวกัน

๖. **การเผยแผ่พระศาสนา** นอกจากจะจัดให้มีธรรมสวนะการฟังธรรมเป็นปกติ ในวันพระขึ้น ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ แรม ๘ ค่ำ ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ วันละ ๓ เวลา คือ เช้า เที่ยง บ่าย แล้วยังได้มีการเผยแผ่เป็นกรณีพิเศษอีก คือ

๑. ส่งพระภิกษุไปเป็นครูสอนพระปริยัติธรรมและช่วยกิจการพระศาสนาในต่างจังหวัด
๒. อนุญาตให้ไปร่วมเป็นพระธรรมทูต ออกจาริกเผยแผ่ธรรม ร่วมกับกรมการศาสนาในสายต่าง ๆ หลายสาย
๓. จัดให้เยาวชนได้ศึกษาพระพุทธศาสนาในวันอาทิตย์ โดยมอบให้พระภิกษุสามเณรวัดเบญจมบพิตรได้จัดการ

ดำเนินงานขึ้นเป็นรูปคณะกรรมการ เรียกว่า "คณะกรรมการอำนวยการโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์" เป็นแผนกหนึ่งจากโรงเรียนพระปริยัติธรรม เปิดการเรียนตั้งแต่เวลา ๑๓.๐๐ น. ถึงเวลา ๑๖.๐๐ น. และมีผู้มีกุศลศรัทธามาช่วยฝึกวิชาการดนตรี การนาฏศิลป์ ในตอนเช้าเป็นพิเศษ ส่วนในตอนบ่ายนอกจากเรียนทางวิชาการแล้ว ได้ฝึกศาสนพิธีและขนบธรรมเนียมประเพณีไทยต่าง ๆ เป็นการสลับการสอนทางวิชาการด้วย มีผู้มาสมัครเรียนประมาณ ๑,๔๐๐ เศษ แต่ที่มีผู้มาเรียนจริง ๆ ประมาณ ๕–๖ ร้อยคน เริ่มเปิดดำเนินการมาแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ ซึ่งในปีเริ่มแรกนี้มีผู้สอบได้ประมาณ ๗๐ กว่าคน เปิดรับเยาวชนเข้าศึกษาตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ ๑ ถึงชั้นนักศึกษามหาวิทยาลัย แบ่งชั้นเรียนเป็น ชั้นต้น ๑–๒–๓ ชั้นกลาง ๑–๒–๓ ชั้นสูง ๑–๒ และชั้นพิเศษ ตามภูมิรู้และอายุของเยาวชนนั้น

๔. จัดตั้ง "คณะธรรมจาริก" ในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ กรมประชาสงเคราะห์มีนโยบายที่จะพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ตามนโยบายของรัฐบาล โดยเฉพาะในด้านการส่งเสริมศีลธรรมและวัฒนธรรม จึงได้ขอความร่วมมือมายังเจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร ในฐานะประธานอนุกรรมการวัฒนธรรมทางจิตใจ ในคณะ

กรรมการศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรมไทย เจ้าอาวาสจึงได้จัดตั้ง "คณะธรรมจาริก" และส่งพระภิกษุจำนวน ๕๐ รูป ออกไปเผยแผ่ธรรมและวัฒนธรรมตามหมู่บ้านชาวเขาเผ่าต่าง ๆ รวม ๑๐ กลุ่ม ๆ ละ ๕ รูป ซึ่งพระธรรมจาริกรุ่นนี้ได้ไปปฏิบัติกรณียกิจตามที่ได้รับมอบหมายเป็นผลดีแก่ทางราชการอยู่มาก และในปีต่อไป ก็จะจัดดำเนินการโดยความอุปการะของกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทยอีก

๗. **การหาทุนบำรุง** เนื่องจากวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามเป็นพระอารามสำคัญ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาไว้เป็นพระบรมราชานุสสรณีย์ ดังเป็นที่ทราบกันแล้วนั้น ปัจจุบัน ถาวรวัตถุ เสนาสนะต่าง ๆ ก็เก่าคร่ำคร่าลงโดยลำดับ และมีกิจการที่จะต้องรับสนองประเทศชาติ พระศาสนา พระมหากษัตริย์ขยายตัวขึ้นโดยลำดับ จึงจำเป็นจะต้องหาทุนมาบำรุงพระอารามให้มั่นคงถาวรตลอดไป เพราะเท่าที่ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์ประมาณปีละเกือบแสนบาท อันเป็นค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าปฏิสังขรณ์เล็ก ๆ น้อย ๆ และค่านิตยภัตสำหรับพระภิกษุสามเณรพอสมควรแล้ว ยังจะต้องหาทุนมาทำการปฏิสังขรณ์ในส่วนใหญ่ ๆ อีกเป็นจำนวนมาก เหตุนั้นใน พ.ศ. ๒๕๐๒ เจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช กิตติโสภณมหาเถระ ในฐานะเจ้าอาวาส จึงได้ให้ตั้ง "มูลนิธิเบญจมบพิตร" ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์โดยย่อเพื่อการบำเพ็ญทาน การศาสนาพุทธ และการบำรุงวัดเบญจมบพิตรใน

กิจการก่อสร้าง ซ่อมแซม การศึกษา และการสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร เป็นต้น เมื่อได้จัดตราสารและระเบียบการขึ้นแล้ว ได้มีผู้ศรัทธาบริจาคเริ่มแรก เป็นต้นทุนจำนวน ๗๑,๘๕๓ บาท ๕๒ สตางค์ และต่อมาก็มีผู้ศรัทธาบริจาคตั้งทุนเป็นลำดับ ซึ่งทุน ๆ หนึ่งมีทุนเริ่มแรกจำนวนตั้งแต่ ๕,๐๐๐ บาทขึ้นไป ปัจจุบันมีจำนวนทุน ๖๖ ทุน เป็นเงิน ๕,๙๙๐,๐๐๐ บาทเศษ ซึ่งในจำนวนนี้ เป็นทุนที่ธรณีสงฆ์วัดเบญจมบพิตรที่รัฐบาลถวายเป็นค่าชดเชยใช้ที่ดินเวลา ๓๐ ปี รวมอยู่ด้วย ๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท คณะกรรมการจัดการมูลนิธิ ได้นำไปซื้อพันธบัตรของรัฐบาลไว้ทั้งสิ้น เพื่อนำดอกผลมาใช้จ่ายตามวัตถุประสงค์ต่อไป แต่ยังไม่เป็นการเพียงพอ เพราะเฉพาะการปฏิสังขรณ์เสนาสนะวัตถุสถานต่าง ๆ เท่านั้น กรมศิลปากรได้ประมาณการไว้แล้วรวม ๕ รายการประมาณ ๑,๒๙๔,๒๐๐ บาท ยังไม่นับที่จะทำให้มั่นคงจริง ๆ อีกประมาณ ๑,๔๙๐,๐๐๐ บาท จึงจำเป็นที่จะต้องได้ทุนมาบำรุงต่อไป เพราะดอกผลที่ได้จากมูลนิธิเบญจมบพิตร ที่จะใช้จ่ายในการปฏิสังขรณ์ได้ปีละประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ บาทเท่านั้น และถ้าการปฏิสังขรณ์ต้องล่าช้าออกไป ความชำรุดทรุดโทรมก็จะต้องมีมากขึ้น เช่น หลังคาพระอุโบสถรั่ว จะทำให้เสียหายแก่วิจิตรศิลป์ในพระอุโบสถมากขึ้น

อนึ่ง สถานที่จำเป็นที่ทางวัดต้องการเวลานี้ก็ยังมีอยู่ คือ ศาลาเป็นที่เลี้ยงภัตตาหารแก่พระภิกษุสามเณร ซึ่งเวลานี้อาศัยระเบียงพระวิหารคดเป็นที่เลี้ยง ดูก็ไม่เหมาะสม บางครั้งเมื่อเลี้ยงภัตตาหารแล้วคนงานทำความสะอาดไม่ทัน ชาวต่างประเทศมาชมวัดดูเป็นการสกปรก หากจะได้สร้างขึ้นอีกสักหลังใช้เป็นสถานที่เลี้ยงภัตตาหาร เป็นสถานที่

ประชุมใหญ่ หรือเป็นที่สำหรับพักผ่อนสำหรับสัปบุรุษในวันพระด้วย ก็จะเป็นการดีไม่น้อย อีกแห่งหนึ่งคือสถานที่รับรองชาวต่างประเทศมาชมวัด เป็นที่จำหน่ายรูปภาพต่าง ๆ หรือเป็นที่พักดื่มน้ำอัดลมต่าง ๆ เป็นต้น แยกออกไปต่างหากจากพระอุโบสถ ซึ่งสถานที่ทั้ง ๒ แห่งนี้ ทางวัดดำริจะจัดสร้างขึ้น แต่ก็ยังมีทุนไม่พอที่จะสร้าง จึงเป็นเพียงขอฝากไว้ก่อน

สำหรับงานมีเทศน์มหาชาติทำนองหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์ นับตั้งแต่เจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช กิตติโสภณมหาเถระ ได้ฟื้นฟูงานประเพณีนมัสการพระพุทธชินราชขึ้น ซึ่งการจัดงานใหญ่เกี่ยวกับประเพณีนมัสการพระพุทธชินราชนั้น เวลานี้ไม่สามารถจะจัดขึ้นได้ เพราะความไม่เหมาะสมและไม่พร้อมบางประการ เหตุนั้น หลังจาก พ.ศ. ๒๔๙๘ เป็นต้นมา จึงมีแต่ประเพณีเทศน์มหาชาติทำนองหลวงเท่านั้น ซึ่งปีหนึ่ง ๆ ก็ได้ทุนมาทำการปฏิสังขรณ์บ้าง ในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ ได้รับทุนทั้งสิ้น จำนวน ๕๕,๑๙๑.๓๐ บาท แต่ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับระบบการเปลี่ยนกระแสไฟฟ้าจาก ๑๑๐ โวลท์มาเป็น ๒๒๐ โวลท์ โดยเปลี่ยนสายไฟฟ้าใหม่หมด เฉพาะพระอุโบสถได้ใช้ท่อเอสร่อนหุ้มสายไฟด้วย เพื่อป้องกันอัคคีภัย ก็ตกไปแล้วประมาณ ๗๐,๐๐๐ บาทเศษ และได้ทำการปฏิสังขรณ์ธรรมาสน์บุษบก ซึ่งประจำอยู่บนพระที่นั่งทรงธรรมอีก ๑๕,๐๐๐ บาท

กุศลผลบุญใด ๆ อันบังเกิดขึ้นด้วยการบริจาคทุนทรัพย์สมทบทุนการปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมก็ดี ด้วยการบริจาคตั้งทุนมูลนิธิก็ดี และหรือด้วยการบริจาคบูชาธรรมในการมีเทศน์มหาชาติทำนองหลวงนี้ก็ดี

คงจะเป็นที่ทรงอนุโมทนาสาธุการในสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภาร พระองค์สมเด็จพระปรมินทรมหาธรรมิกราชาธิราช สมเด็จพระบิ่ยม-หาราชเจ้าโดยแท้ เพราะเป็นการโดยเสด็จและเป็นการรักษาส่งเสริมพระราชกุศลในพระองค์ ด้วยอานุภาพคุณพระศรีรัตนตรัยและอานิสังสผลแห่งบุญกุศลนั้น ๆ ขอให้ท่านผู้บริจาคและผู้ช่วยขวนขวายจงได้อยู่เป็นสุขสบายเกษมสำราญ นิราศทุกข์ ประสพสุขอิฐวิบุลยมนุญผลที่ตนพึงประสงค์ในทางที่เป็นธรรมทุกประการ เทอญ ฯ

๑๐ ตุลาคม ๒๕๐๘

(พระธรรมกิตติโสภณ)

เจ้าอาวาส

พระบรมรูปทรงผนวช

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชกาลที่ ๕

ปญฺจมราชูทิสนคาถา

ธมฺมิโก โย มหาราชา ปญฺจโม จกฺกิวํสิโก
ญาโต ปรมินฺทมหา– จุฬาลงฺกรโณ อิติ
สงฺขาย สามรฏฺฐสฺส สนฺธาตา จ ทยาลุโก
ปีโย จ รฏฺฐวาสีนํ อคฺคสาสนฌมฺภโก
พุทฺธาทิมามโก เจว ภิกฺขูนํ อุปการโก
อตฺถกาโม หิเตสี จ สาสนสฺเสว วุฑฺฒิยา
โส ตาทิสตฺถมาคมฺม นานาชนมโนหรํ
ปญฺจมปฺปวิตฺตํ นาม อารามํ อภิการยิ
สพฺเพ มยํ ยตีภูตา อิธาราเม นิวาสิโน
ราชูปถมฺภมนฺวาย สมฺมาสมฺพุทฺธสาสเน
สิกฺขาม ปฏิปชฺชาม ยถาสตฺติ ยถาพลํ
มยนฺทานิ สจิตฺตา จ สณฺฐา จ ททาม เส
ตสฺส ราชาธิราชสฺส ปตฺติว อนุโมทิตุํ
เย เย เทวา วิหาสฏฺฐา รกฺขกา จ ยสสฺสิโน
เตสํ ปตฺติญฺจ ทชฺชาม อนุโมทนฺตุ สพฺพโส ฯ

คำแปล

พระมหาราชเจ้าพระองค์ใด ทรงสถิตเสถียรใน
ทศพิธราชธรรมสัมมา

เสวยราชย์ลำดับที่ห้า พระราชวงศ์สมญา
จักรีอธิราชขยาดยิน
ทรงพระนามชาวเมืองเชื่องชิน สมเด็จพระปรมิน–
ทรมหาจุฬาลงกรณ์
พระดำรงไทยรัฐสถาพร ปกเกล้าชาวนคร
ด้วยพระกรุณาบารมี
เป็นที่รักของประชาชี ทั่วราชเมทนี
เป็นอัครศาสนูปถัมภ์
พระทรงเลื่อมใสใฝ่ธรรม เคารพนบยำ
พระพุทธาทิรัตน์มหัศจรรย์
และทรงอุปการะแก่บรร– พชิตศิษย์วัดสรรพ์
ศึกษาปฏิบัติจัดเจน
มีพระทัยใคร่ต่อสิ่งเป็น ประโยชน์ร่มเย็น
และแสวงสิ่งเอื้อเกื้อกูล
เพื่อความเจริญจำรูญ บริสุทธิ์สมบูรณ์
แด่พระบวรพุทธศาสนา
สมเด็จพระมหาราชา พระองค์นั้นทรงอา–
ศัยประโยชน์เช่นนั้นอันงาม
จึงทรงสถาปนาพระอาราม เบญจมบพิตรนาม
ดุสิตวนารามสร้อยสม
เป็นที่นำความรื่นรมย์ ใจเลื่อมใสนิยม
มาแก่นานาประชาชน

ข้าพระพุทธเจ้าทุกคน พำนักฝากตน
ในพระอารามนี้เป็นประจำ
อาศัยพระบรมราชูปถัมภ์ ได้เรียนเพียรร่ำ
ปฏิบัติตามธรรมคำสอน
ในศาสนาพระชินวร เว้นบาปกิเลสบร
ตามสามารถตามกำลัง
บัดนี้ปวงข้าพระบาทประนัง จิตน้อมพร้อมบัง-
คมถวายพระราชกุศล
แด่ใต้ฝ่าพระบาท ณ เมืองบน ทิพโสตโสภณ
เพื่อทรงอนุโมทนา
เทพเจ้าเหล่าใดบรรดา สถิตในเวหา
และอารักขเทพยศยง
ปวงข้าตั้งจิตจำนง ให้ส่วนกุศลจง
อนุโมทนาด้วย เทอญ ฯ

คำนำ

เนื่องในงานฌาปนกิจปลงศพสมเด็จพระวันรัตน ฯ (จ่าย) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรด ฯ ให้สร้างเมรุพระราชทานเพลิงในบริเวณวัดเบญจมบพิตร เป็นเกียรติยศพิเศษ พระเทพมุนี (ปลด) ผู้เป็นเจ้าภาพ โดยเป็นศิษย์และเป็นเจ้าอาวาสครองวัดเบญจมบพิตรแทนตัวท่านผู้มรณภาพต่อมา มาปรึกษาราชบัณฑิตยสภาว่าใคร่จะพิมพ์เรื่องประวัติวัดเบญจมบพิตร ประกอบกับประวัติของสมเด็จพระวันรัตน (จ่าย) เป็นหนังสือชำร่วยในงานนั้น ข้าพเจ้าเห็นชอบด้วย เพราะจดหมายเหตุเรื่องสร้างและประวัติวัดเบญจมบพิตรนั้น แม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรด ฯ ให้พิมพ์พระราชทานแจกหลายคราว เรื่องก็แยกกันอยู่เป็นตอน ๆ ตามคราวที่พิมพ์ ยังไม่ได้เรียบเรียงให้ติดต่อกัน อีกประการหนึ่ง เหตุการณ์อันเกี่ยวกับวัดเบญจมบพิตร ตั้งแต่ล่วงรัชกาลที่ ๕ มาแล้วก็มีหลายอย่าง ยังหาได้แต่งเพิ่มเติมให้ปรากฏในเรื่องประวัติของวัดไม่ ถ้าพิมพ์เรื่องประวัติวัดเบญจมบพิตรตามดำริของพระเทพมุนีในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ ทั้งแก้ไขความบกพร่องที่มีอยู่ และทำให้เจริญความรู้ประวัติศาสตร์ด้วย

ส่วนเรื่องประวัติของสมเด็จพระวันรัตน (จ่าย) นั้น ก็เกี่ยวเนื่องกับเรื่องประวัติวัดเบญจมบพิตรอยู่เป็นสำคัญ เพราะท่านได้เป็นเจ้าอาวาสมาตั้งแต่แรกสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงสร้างวัดเบญจมบพิตร และได้ปกครองบังคับบัญชาการภายในพระอาราม เฉลิมพระราชศรัทธามาถึง ๓ รัชชกาล เป็นเวลาช้านานถึง ๒๘ ปี ผิดกับเจ้าอาวาสอื่นโดยมาก

สมควรแสดงเรื่องประวัติของท่านไว้ให้ปรากฏอยู่กับเรื่องประวัติวัดเบญจมบพิตรด้วย ข้าพเจ้าจึงถวายอนุโมทนาในความดำรินั้นทั้ง ๒ ข้อ

พระเทพมุนีมีความประสงค์จะให้ข้าพเจ้าแต่งคำนำหนังสือซึ่งจะพิมพ์นั้น ด้วยเห็นว่าข้าพเจ้าได้เคยมีหน้าที่สนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในการต่าง ๆ เมื่อทรงสร้างวัดเบญจมบพิตร ทราบเรื่องประวัติของพระอารามอยู่ตั้งแต่ชั้นเดิมมา ทั้งเป็นผู้อยู่ในจำพวกมิตรของสมเด็จพระวันรัตน (จ่าย) ที่ได้วิสสาสะกับท่านมาตั้งแต่ยังเป็นพระอนุจร นับว่าได้คุ้นเคยกับท่านมาช้านานกว่าผู้อื่นโดยมาก ฝ่ายข้าพเจ้าก็นึกใคร่จะกระทำปฏิการะต่อสมเด็จพระวันรัตน (จ่าย) ในอวสานโอกาสอย่างใดสักอย่างหนึ่ง จึงรับแต่งถวายด้วยความยินดี แต่เรื่องที่จะแต่งนั้นเมื่อพิจารณาดู เห็นว่าส่วนพลความในเรื่องประวัติวัดเบญจมบพิตรก็ดี หรือพลความในเรื่องประวัติของสมเด็จพระวันรัตน (จ่าย) ก็ดี พระเทพมุนีได้รวบรวมไว้ในหนังสือซึ่งพิมพ์ขึ้นครั้งนี้บริบูรณ์อยู่แล้ว ข้าพเจ้าจึงจะกล่าวในคำนำแต่หัวข้อใจความของเรื่องประวัติวัดเบญจมบพิตร และประวัติของสมเด็จพระวันรัตน (จ่าย)

มูลเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างวัดเบญจมบพิตร ในชั้นเดิมมีพระราชประสงค์จะทรงบำเพ็ญผาติกรรมทดแทนที่ซื้อวัดดุสิตแลเอาที่วัดร้างอีกวัดหนึ่งสร้างสวนดุสิต ดังปรากฏอยู่ที่อื่นในหนังสือนี้ แต่เวลาที่ทรงสร้างวัดเบญจมบพิตรประจวบเหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นปัจจัยหลายอย่าง เป็นต้นว่า เป็นเวลากำลังเริ่มแก้ไขวิธีการศึกษาพระปริยัติธรรม เป็นเวลาฟื้นศิลปากร เป็นเวลาความนิยม

โบราณคดีเริ่มเจริญขึ้น แลที่สุดเป็นเวลาคนทั้งหลายทุกชาติทุกภาษาประจักษ์แจ้งพระเดชพระคุณของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ซึ่งได้ทรงทำนุบำรุงประเทศสยามให้เจริญรุ่งเรืองด้วยพระปรีชาอุตสาหะ พากันมีใจใคร่จะสนองพระเดชพระคุณช่วยในการพระราชกุศลด้วยความภักดีอยู่แพร่หลาย การสร้างวัดเบญจมบพิตรจึงผิดกับวัดอื่นหลายสถาน อันพึงเห็นได้ในเวลานี้ ว่าความคิดแบบอย่างและฝีมือที่เป็นอย่างประณีตสร้างแม้จนเครื่องแต่งตั้งประดับพระอารามก็ล้วนเป็นของดีที่โปรด ฯ ให้สร้างและเสาะหามารวบรวมไว้ วัดเบญจมบพิตรจึงได้เป็นที่เฉลิมเกียรติยศของประเทศสยามอยู่แห่งหนึ่งในปัจจุบันนี้ พระราชประสงค์ของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงซึ่งทรงสร้างวัดเบญจมบพิตร ถ้าจะกล่าวจำแนกตามวัตถุในพระรัตนตรัย ในส่วนพระพุทธรัตนนั้น จะให้เป็นที่รวบรวมพระพุทธรูปแบบต่าง ๆ เป็นอย่างวิเศษ ไว้ให้มหาชนได้เห็นและกระทำสักการบูชา ส่วนพระธรรมรัตนนั้นมีนามว่า "หอพุทธศาสนสังคหะ" เป็นที่รวบรวมหนังสือทุกภาษาอันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา แต่การยังไม่ทันสำเร็จ ครั้นโปรด ฯ ให้ตั้งหอพระสมุดสำหรับพระนครขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ ทรงพระราชดำริว่า ถ้ารวมหนังสือซึ่งแยกกันอยู่ตามหอสมุดหลายแห่งเข้าเป็นหอสมุดสำหรับพระนครแต่หอเดียวจะเป็นประโยชน์ยิ่งกว่า จึงโปรด ฯ ให้รวมหนังสือหอพระมณเฑียรธรรม หนังสือหอพระสมุดวชิรญาณ กับหนังสือหอพุทธศาสนสังคหะ ซึ่งได้ตั้งต้นรวบรวมไว้บ้างนั้น เข้าเป็นหอพระสมุดสำหรับพระนคร แต่ก็มิได้เลิกพระราชดำริที่จะให้มีหอพระธรรมในวัดเบญจมบพิตร คงโปรด ฯ

ให้ตั้งหอพระธรรมเป็นที่รวบรวมหนังสือ บรรดาซึ่งพระภิกษุสามเณร จะพึงใช้ในการศึกษาพระปริยัติธรรมให้มีครบบริบูรณ์อยู่ในวัดเบญจมบพิตร ส่วนพระสังฆรัตนนั้น ในเวลาเมื่อแรกทรงสร้างวัดเบญจมบพิตร เป็นสมัยเริ่มบำรุงการศึกษาพระปริยัติธรรม แต่ยังมิได้แก้ไขตั้งแบบแผนเป็นยุตติอย่างทุกวันนี้ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระราชดำริว่าจะให้วัดเบญจมบพิตรเป็นอย่างวิทยาลัยสำหรับศึกษาพระปริยัติธรรม คือให้เป็นที่อยู่สำหรับแต่พระภิกษุสามเณรเรียนคันถะธุระ จึงทรงเลือกสมเด็จพระวันรัตน (จ่าย) เมื่อยังเป็นที่พระราชโมลีมาเป็นเจ้าอาวาสองค์แรก ก็ด้วยทรงพระราชดำริว่า เป็นผู้รอบรู้พระปริยัติธรรมถึงเป็นเปรียญเอก จะได้เป็นทั้งเจ้าอาวาสและอาจารย์สอนพระปริยัติธรรม ส่วนพระภิกษุสามเณรที่โปรด ฯ ให้มาอยู่วัดเบญจมบพิตรครั้งนั้น ก็เลือกล้วนแต่ที่ได้เล่าเรียนคันถะธุระอยู่แล้ว และกอปด้วยเชาว์ไวเห็นว่าจะได้ดีในทางศึกษาพระปริยัติธรรม จึงรับเข้าจำนวน นอกจากนั้นผู้ที่บวชอยู่วัดเบญจมบพิตรมีแต่ที่เป็นนาคหลวงเป็นอย่างนั้นมานานจนพระอารามและการศึกษาเจริญขึ้นมากแล้ว จึงได้รับพระบวชพรรษาเดียวเช่นพระราชภัฏมากขึ้น ถึงกระนั้นพระภิกษุสามเณรวัดเบญจมบพิตรก็ยังเรียนคันถะธุระอยู่จนทุกวันนี้

เรื่องประวัติของสมเด็จพระวันรัตน (จ่าย) ส่วนชาติภูมิและการบรรพชาอุปสมบท ตลอดจนการศึกษาพระธรรมวินัย และสมณศักดิ์ซึ่งเฉลิมเกียรติคุณของท่านมีมาอย่างไร แจ้งอยู่โดยพิสดารในเรื่องประวัติที่พระเทพมุนีเรียบเรียงนั้นแล้วไม่ต้องกล่าวซ้ำ ข้าพเจ้าจะกล่าว

ถึงแต่คุณธรรมของท่านบางอย่างตามความเห็นของข้าพเจ้าเอง ว่าเป็นยอดเยี่ยมกว่าคุณธรรมอย่างอื่น ซึ่งมีอยู่ในตัวท่านอีกหลายอย่าง

คุณธรรมของสมเด็จพระวันรัตน (จ่าย) อย่างหนึ่งนั้น คือ "หนังสือดี" คำที่ยกย่องว่าหนังสือดีนี้ยังเข้าใจผิดกันอยู่แพร่หลาย มักเข้าใจกันว่า ถ้าใครแปลหนังสือได้เป็นเปรียญประโยคสูงแล้วเป็นหนังสือดีทั้งนั้น ความข้อนี้ข้าพเจ้าเคยได้ยินท่านผู้ใหญ่ในฝ่ายสมณะบอกอธิบายให้เข้าใจ ว่าผู้ที่ได้รับยกย่องว่าหนังสือดีนั้นไม่จำจะต้องได้เป็นเปรียญประโยคสูง หรือเป็นเปรียญประโยคสูงจะได้รับยกย่องว่าหนังสือดีไปทุกองค์ เพราะแปลหนังสือได้เป็นเปรียญประโยคสูงเป็นสำคัญเพียงว่ารู้ภาษาบาลีดี ความรู้หลักพระศาสนาเป็นส่วนหนึ่งต่างหาก จะรู้ได้แต่ด้วยอ่านพระไตรปิฎก คุณธรรมที่ยกย่องว่ารู้หนังสือดีนั้นท่านกำหนดว่าต้องบริบูรณ์ด้วยองค์ ๒ คือรู้ภาษาบาลีดีจนสามารถอ่านพระไตรปิฎกได้ถ่องแท้เป็นองค์อัน ๑ กับต้องได้อ่านพระไตรปิฎกหมดทุกคัมภีร์หรือโดยมากเป็นองค์อีกอย่าง ๑ จึงนับว่าหนังสือดี ดังนี้ ทุกวันนี้การศึกษาพระปริยัติธรรมเจริญรุ่งเรืองมีจำนวนเปรียญมากกว่าแต่ก่อน ข้าพเจ้าจึงนำอธิบายเกียรติคุณของผู้ซึ่งได้รับยกย่องว่าหนังสือดี ตามมติของท่านผู้เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์มาแสดงไว้ให้ทราบ คุณธรรมของสมเด็จพระวันรัตน (จ่าย) อีกอย่างหนึ่ง ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นยอดเยี่ยมกว่าอย่างอื่นนั้น ๆ คือการปฏิสัณฐาร ในข้อนี้ดูเหมือนจะหาผู้เสมอเหมือนได้โดยยาก ถ้าเรียกกันอย่างภาษาชาวบ้าน ก็คือที่มีอัธยาศัยสามารถจะคบบุทคลได้ทุกชั้นและทุกชนิด เป็นต้นแต่พระราชามหากษัตริย์ลงมาจนราษฎร แม้จนชาวต่างประเทศ ใครได้คุ้นเคยก็คงชอบ

อัธยาศัยของท่าน คุณธรรมทั้ง ๒ อย่างที่กล่าวมานี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นกำลังอันสำคัญของท่านที่ประกอบคุณธรรมอย่างอื่นกับทั้งโอกาสที่ได้มีมาจึงได้บรรลุถึงฐานอันสูงศักดิ์ในสงฆมณฑล และเป็นที่เคารพนับถือของมหาชนทั่วไป

กรรมการราชบัณฑิตยสภาขออนุโมทนาในกุศลทักษิณานุปทาน ซึ่งพระเทพมุนีได้บำเพ็ญด้วยความกตัญญูกตเวที ขอผลแห่งกุศลนี้จงเข้าไปสำเร็จแด่ท่านผู้มรณภาพโดยฐานะ เทอญ

ดำรง ราชานุภาพ

เมืองปีนัง

วันที่ ๒๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๓

สมเด็จพระวันรัต
(จ่าย ปุณณทัตมหาเถระ)
เจ้าอาวาสองค์ปฐม

เถรประวัติ
ของสมเดจพระวันรัต (จ่าย)

สมเดจพระวันรัต นามเดิมว่า จ่าย นามฉายาว่า ปุณฺณทตฺโต บิดาชื่อ ยัง มารดาชื่อ ทรัพย์ ชาติภูมิบ้านรั้วใหญ่ อำเภอพระราชวังบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เกิดในรัชกาลที่ ๔ เมื่อ ณ วันพฤหัสบดี ขึ้น ค่ำ ๑ เดือน ๑๐ ปีมะเสง จุลศักราช ๑๒๑๙ พ.ศ. ๒๔๐๐ เป็นญาติชั้นลูกพี่ลูกน้องกับสมเดจพระวันรัต (ฑิต) ฯ เมื่ออายุ ๑๑ ปี ได้ลงมาอยู่ที่วัดสามพระยา กรุงเทพ ฯ เล่าเรียนภาษาไทยและภาษาบาลีในสำนักสมเดจพระวันรัต (ฑิต) แต่เมื่อท่านยังเป็นเปรียญ ครั้นในรัชชกาลที่ ๕ อายุได้ ๑๖ ปี บรรพชาเป็นสามเณรได้เรียนคัมภีร์พระธรรมบท ในสำนักพระยาโหราธิบดี (ชุม) ครั้นอายุ ๒๑ ปีครบอุปสมบท ได้ขึ้นไปอุปสมบท ณ วัดกำแพง เกาะบางปะอิน เมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๔๒๐ พระปลัดพูนเป็นพระอุปัชฌายะ พระปลัดแฟงพระอาจารย์สอน เป็นคู่กรรมวาจาจารย์ แล้วลงมาเล่าเรียนอยู่ในสำนักสมเดจพระวันรัต (ฑิต) ต่อไป และเรียนคัมภีร์มงฺคลตฺถทีปนี ในสำนักพระปริยัติธรรมธาดา (ชัง) และต่อมาสมเดจพระวันรัต (ฑิต) เป็นพระราชาคณะไปครองวัดอรุณราชวราราม ท่านก็ได้ตามไปอยู่ด้วย ฯ ครั้น พ.ศ. ๒๔๒๙ ได้เข้าแปลพระปริยัติธรรมในสนามหลวง ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม คราวแรกได้เป็นเปรียญ ๔ ประโยค ฯ

พ.ศ. ๒๔๓๒ สมเดจพระวันรัต (ฑิต) ย้ายมาครองวัดมหาธาตุ ท่านก็ได้ตามไปอยู่ด้วย ใน พ.ศ. ๒๔๓๓ ได้เข้าแปลพระปริยัติธรรมในสนามหลวงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นครั้งที่ ๒ ได้อีก ๓ ประโยค รวมเป็น ๗ ประโยค ฯ ครั้น พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่พระราชโมลี ซึ่งในเวลานั้นเป็นตำแหน่งพระราชาคณะสามัญ ในการพระราชพิธีรัชฎาภิเษก ฯ พ.ศ. ๒๔๓๘ โปรดให้ยกตำแหน่งราชขึ้นเป็นชั้นพระราชาคณะผู้ใหญ่ จึงโปรดให้เลื่อนสมณศักดิ์ขึ้น มีสำเนาที่ทรงตั้งดังนี้

ให้เลื่อนพระราชโมลี เป็นพระราชโมลี ศรีปาวจนาภรณ์ สถิต ณ วัดมหาธาตุ ราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวง

พ.ศ. ๒๔๔๓ โปรดให้อาราธนาไปครองวัดเบญจมบพิตร ซึ่งทรงสร้างใหม่ในสวนดุสิตในปีนั้น โปรดให้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระเทพมุนี มีสำเนาที่ทรงตั้งดังนี้

ให้เลื่อนพระราชโมลี เป็นพระเทพมุนี ศรีวิสุทธิศีลาจารย์ ญาณนายก ตรีปิฎกธรา มหาคณฤศร บวรสังฆาราม คามวาสี สถิต ณ วัดเบญจมบพิตร ราชวรวิหาร พระอารามหลวง ฯ ใน วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน และในวันที่ ๖ ธันวาคม ศกนั้น โปรดให้แห่มาเป็นเจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร ครั้นวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ศกนั้น โปรดให้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระธรรมไตรโลกาจารย์ มีสำเนาที่ทรงตั้งดังนี้

ให้เลื่อนพระเทพมุนี เป็นพระธรรมไตรโลกาจารย์ ญาณปรีชาปรินายก ตรีปิฎกธรา มหาคณฤศร บวรสังฆาราม คามวาสี ฯ

พ.ศ. ๒๔๔๕ โปรดให้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระธรรมวโรดม เจ้าคณะรองหนใต้ มีสำเนาประกาศที่ทรงตั้งดังนี้

ทรงพระราชดำริว่า พระธรรมไตรโลกาจารย์ รอบรู้พระปริยัติธรรม ได้เป็นเปรียญ ๗ ประโยค ทรงพระกรุณาโปรดให้เป็นพระราชาคณะ ตำแหน่งพระราชโมลี พระเทพมุนี พระธรรมไตรโลกาจารย์ เป็นลำดับมา ก็รักษาสมณคุณแลขนบธรรมเนียมในราชการเรียบร้อย สมควรแก่ตำแหน่ง เป็นที่เฉลิมพระราชศรัทธาสืบมาโดยลำดับ เป็นผู้ประกอบด้วยวิริยานุโยคหมั่นดูพระไตรปิฎกธรรม อ่านได้แทบทุกชนิดอักษรในนานาภาษา บรรดาที่เป็นอักษรสำหรับเขียนคำภาษาบาลี เป็นผู้ฉลาดในอักขรวิธีสกสมัยปรสมัย ตั้งอยู่ในวิสัยพหุสุตบุคคล มีจิตอันมิได้จลาจลด้วยบรรพชิตภัย ประกอบด้วยอัธยาศัยเป็นที่ชอบพอของสาธุชนแทบทุกหมู่เหล่า เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามไว้เป็นที่เฉลิมพระราชกฤษฎาธิการ ก็ทรงเลือกพระธรรมไตรโลกาจารย์ไปเป็นผู้ครองพระอารามนั้น พระธรรมไตรโลกาจารย์ก็ได้ดูการพระอารามนั้นโดยเรียบร้อย ขวนขวายในกิจกรณียกิจให้วินัยกรรมเป็นไปด้วยดี มีอุตสาหะสั่งสอนภิกษุสามเณรในข้อปฏิบัติวัตรจริยาแลทางเล่าเรียนพระปริยัติธรรม คุณวุฒิของพระภิกษุสามเณรก็ได้ปรากฏแก่พุทธมามกะชนสืบ ๆ มา อนึ่งก็มีความเมตตาในบริษัท อนุเคราะห์จนถึงคฤหัสถ์นักเรียน เพื่อให้เป็นกำลังมิให้คลายความเพียรเสื่อมจากความศึกษา การที่ท่านอุตสาหะทั้งสิ้นก็เพื่อที่จะให้พระอารามเบญจมบพิตร มีความรุ่งเรืองเจริญทวีด้วยคุณสมบัติทั้งปวงนี้ สมควรจะดำรงที่พระราชาคณะผู้ใหญ่ได้

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระธรรมไตรโลกาจารย์ เป็นพระราชาคณะตำแหน่งเจ้าคณะรอง มีนามตามจารึกในหิรัญญบัฏว่า พระธรรมวโรดม บรมญาณ อดุลสุนทรนายก ตรีปิฎกคุณาลังการภูษิต ทักษิณทิศคณฤสร บวรสังฆาราม คามวาสี ฯ

พ.ศ. ๒๔๔๙ ทรงพระกรุณาโปรดให้เป็นเจ้าคณะพิเศษขึ้นไปจัดการคณะสงฆ์ในมณฑลพายัพ และบัญชาการคณะมณฑลนั้นตลอดมา ฯ

ในรัชชกาลที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้เป็นผู้บัญชาการคณะมณฑลราชบุรีอีกตำแหน่งหนึ่ง ฯ พ.ศ. ๒๔๖๕ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดให้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระราชาคณะ ที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ มีสำเนาประกาศที่ทรงตั้งดังนี้

ทรงพระราชดำริว่า พระธรรมวโรดมเป็นผู้มีปรีชาญาณแตกฉานในพระไตรปิฎกาคม เป็นเปรียญ ๗ ประโยค ในรัชชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดให้เป็นพระราชาคณะที่พระราชโมลี พระเทพมุนี พระธรรมไตรโลกาจารย์ แล้วเลื่อนเป็นพระธรรมวโรดมมาโดยลำดับ ครั้นเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามไว้เป็นที่เฉลิมพระราชศรัทธากฤษฎาธิการ ก็ทรงเลือกพระธรรมวโรดมเป็นผู้ครองพระอารามนั้นสืบมา พระธรรมวโรดมได้อุตสาหะดูการพระอารามโดยเรียบร้อย ขวนขวายในกรณียกิจให้วินัยกรรมเป็นไปด้วยดี เป็นที่พอพระราชอัธยาศัยเสริมพระราชศรัทธา ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิราชเจ้าเป็นอันมาก ดังมีความพิสดารปรากฏใน

ประกาศทรงสถาปนาสมณศักดิ์ที่พระธรรมวโรดม เมื่อปีพระพุทธศักราช ๒๔๔๕ นั้นแล้ว

ต่อมาเมื่อปีพระพุทธศักราช ๒๔๔๙ ก็ได้โปรดให้พระธรรม-วโรดมขึ้นไปจัดการคณะสงฆ์ในมณฑลภาคพายัพ พระธรรมวโรดมก็ได้อุตสาหะออกไปจัดการคณะสงฆ์ในมณฑลภาคพายัพนั้นให้เป็นระเบียบเรียบร้อยตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ แลมีความเจริญขึ้นเป็นลำดับมาจนกาลบัดนี้

ส่วนในรัชชกาลปัตยุบันนี้ เมื่อปีพระพุทธศักราช ๒๔๕๗ ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรด ให้พระธรรมวโรดม เป็นผู้บัญชาการคณะไปจัดการคณะสงฆ์ในมณฑลราชบุรี ซึ่งในเวลานั้นยังไม่เป็นที่เรียบร้อย พระธรรมวโรดม ก็ได้อุตสาหะรับภาระเพื่อความเจริญแห่งพระบวรพุทธศาสนา จัดการคณะสงฆ์ในมณฑลราชบุรีอยู่เป็นเวลาถึง ๓ ปี จนการคณะสงฆ์ในมณฑลนั้นลงระเบียบเรียบร้อยแล้ว ต่อมาเมื่อปีพระพุทธศักราช ๒๔๕๙ จึงโปรดให้พระธรรมวโรดมเป็นผู้บัญชาการคณะปักษ์หนเหนือ ทั้งได้เป็นแม่กองสอบความรู้พระปริยัติธรรมในสนามหลวงแต่ต้นมา นับว่าพระธรรมวโรดม เป็นผู้ประกอบด้วยวิริยานุโยคเป็นอย่างยิ่ง ได้กระทำคุณประโยชน์ในทางทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา แลการศึกษาให้เจริญมาเป็นอเนกประการ บัดนี้พระธรรมวโรดมก็เป็นผู้เจริญพรรษา-ยุกาลประกอบด้วยคุณสมบัติอันเจริญยิ่งด้วยพรหมจริยวัตร เป็นครุ-ภาวนียสถาน ประกอบคุณุปการในศาสนกิจเป็นนิตย์มาโดยมั่นคงสม่ำเสมอ เป็นที่นิยมนับถือแห่งพุทธศาสนิกบริษัททั้งคฤหัสถ์บรรพชิตทวี

ยิ่งขึ้น สมควรจะทรงยกย่องให้ดำรงสมณศักดิ์ เป็นสมเด็จพระราชาคณะ ได้มีราชทิน

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระธรรมวโรดม เป็นสมเด็จพระราชาคณะ มีราชทินนามตามจารึกในสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระพุฒาจารย์ อเนกสถานปรีชา สัปตวิสุทธิจริยาสมบัติ นิพัทธธุตคุณสิริสุนทรพรตจาริก อรัญญิกคณฤศร สมณนิกรมหาปรินายก ตรีปิฎกโกศล วิมลศีลขันธ สรรพสมณคุณ วิบุลยประสิทธิ์ บวรสังฆาราม คามวาสี อรัญวาสี มหาสังฆนายก ฯ

พ.ศ. ๒๔๖๖ ทรงพระกรุณาโปรดให้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระวันรัต ตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่หนใต้ มีสำเนาประกาศที่ทรงตั้งดังนี้

ทรงพระราชดำริว่า ฐานันดรสมเด็จพระราชาคณะ เจ้าคณะใหญ่หนใต้ อันเป็นตำแหน่งชั้นสูงศักดิ์ในสมณะมณฑลว่างลง และสมเด็จพระพุฒาจารย์ มีปฏิภาณในพระไตรปิฎกสุตาคม ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยวิริยาธิคุณวิบุลยปรีชา ได้รับภาระจัดการคณะสงฆ์ในมณฑลภาคพายัพและมณฑลราชบุรีให้เป็นระเบียบเรียบร้อย แล้วได้บัญชาการคณะปักษ์ใต้[๑]สืบมา มีความชอบในพระศาสนาอยู่ส่วนหนึ่ง ทั้งได้ปกครองวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามให้เจริญรุ่งเรืองยั่งยืน เฉลิมพระเกียรติยศในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทร มหาจุฬาลงกรณ์

---

๑. ประกาศนี้เรียงตามที่ตำแหน่งสมเด็จพระวันรัต เป็นตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่หนใต้ ฯ แต่ท่านมิได้เคยเป็นผู้บัญชาการคณะปักษ์หนใต้เลย แต่เป็นผู้บัญชาการคณะปักษ์หนเหนือตลอดมา ฯ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาจนทุกวันนี้ นับว่าทรงคุณความกตัญญูกตเวทีควรจะสรรเสริญด้วยอีกสถานหนึ่ง ทรงพระราชดำริเห็นสมควรจะทรงยกย่องสมเด็จพระพุฒาจารย์ ให้ดำรงในฐานันดรสูงขึ้นอีก ให้สมกับที่เป็นผู้มีพรรษายุกาลกอปด้วยปรีชาญาณและคุณสมบัติทั้งความชอบความดีดังกล่าวมาแล้ว

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ดำรัสสั่งให้สถาปนาสมเด็จพระพุฒาจารย์ เป็นสมเด็จพระราชาคณะมหาทักษิณคณิสร มีราชทินนามตามจารึกในสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระวันรัต ปริยัติพิพัฒนพงศ์ วิสุทธิสงฆปรินายก ตรีปิฎกโกศล วิมลคัมภีรญาณสุนทร มหาทักษิณคณฤศร บวรสังฆาราม คามวาสี อรัญญวาสี มหาสังฆนายก ฯ

ท่านได้เป็นผู้บัญชาการคณะใหญ่หนเหนือตลอดมาจนอวสาน ฯ

เจ้าคุณสมเด็จพระวันรัต เป็นผู้ที่มีปรีชาสามารถเป็นอย่างดีในสังฆมณฑลองค์หนึ่ง ได้ปกครองวัดเบญจมบพิตรซึ่งเป็นพระอารามสำคัญ ที่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปิยมหาราชาธิราชทรงสถาปนาขึ้นเป็นที่เฉลิมพระราชกฤดาธิการ เรียบร้อยและเจริญมาโดยลำดับเป็นที่เฉลิมพระราชศรัทธาตลอดรัชชกาลที่ ๕ รัชชกาลที่ ๖ จนถึงรัชชกาลปัตยุบันซึ่งเป็นเวลานานล่วงได้ ๒๘ ปี ฯ อนึ่งใน พ.ศ. ๒๔๔๙ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระกรุณาโปรดให้เป็นเจ้าคณะพิเศษขึ้นไปจัดการคณะสงฆ์ในมณฑลพายัพ ก็ได้วางหลักการปกครองคณะสงฆ์ในมณฑลนั้นให้เข้ารูป เป็นเหตุให้คณะสงฆ์ในมณฑลพายัพเจริญขึ้นเป็นลำดับมาจนถึงทุกวันนี้ นับว่าเป็นผู้ก่อฐานความงามความดีแห่งคณะสงฆ์ในมณฑลพายัพเป็นเดิมมา พระเถรานุเถรในมณฑลนั้น ต่างรู้สึก

อุปการคุณอยู่เป็นอันมาก ฯ ข้อที่นำให้ท่านเป็นผู้เจริญด้วยคุณสมบัติตลอดมา จนถึงได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นชั้นสูงสุดในสังฆมณฑลที่สามัญชนจะพึงได้รับ ก็เพราะท่านได้เคยอยู่ในสำนักแห่งกัลยาณมิตร คือ เจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (ทิต) อุทยมหาเถระ วัดมหาธาตุ ผู้เป็นญาติตั้งแต่ปฐมวัย ได้เล่าเรียนพระปริยัติธรรมและตามไปอยู่กับท่าน เมื่อต้องย้ายพระอารามทุกคราวมาเป็นเวลาช้านานประมาณ ๓๐ ปีเศษ เป็นอันชื่อว่าได้ปฏิบัติต้องตามพระบรมพุทโธวาทในข้อว่า

มิตฺเต ภชสฺสุ กลฺยาเณ สุทฺธาชีเว อตนฺทิเต

บุคคลพึงคบ กัลยาณมิตร ผู้มีอาชีพอันบริสุทธ ผู้ไม่เกียจคร้าน ฯ

เพราะคุณสมบัติข้อนี้ นำให้ท่านเป็นผู้ประพฤติดีในปฏิสันถารฉลาดในมรรยาทที่จะชักนำบุทคลให้สมาคม สมด้วยในพระพุทธภาษิตในลำดับต่อไปว่า

ปฏิสนฺถารวุตฺยสฺส อาจารกุสโล สิยา

พึงเป็นผู้ประพฤติปฏิสันถาร และเป็นผู้ฉลาดในอาจาระ ฯ

ท่านเริ่มอาพาธกระเสาะกระแสะมาตั้งแต่ต้น พ.ศ. ๒๔๗๐ เวลาล่วงได้ ๑ ปีเศษ ในระวางพรรษา พ.ศ. ๒๔๗๑ มีอาการซุดลงโดยลำดับปรากฏเป็นโรคชรา ถึงวันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ เวลา ๗ นาฬิกา ๕๕ นาฑี ถึงมรณภาพ อายุนับตามจันทรคติได้ ๗๐ ปีกับเศษ ๒๘ วัน ในระวางพรรษาที่ ๕๑ ได้รับพระราชทานโกศไม้ ๑๒ ประดับพุ่มและเฟื่องตามเกียรติยศ ไว้ศพ ณ ศาลาบัณณรศภาค วัดเบญจมบพิตร ฯ วันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า

รัชชกาลปัตยุบัน ทรงพระมหากรุณาเสด็จพระราชดำเนินประทับณศาลาบัณณรศภาค วัดเบญจมบพิตร ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล พระราชทานเป็นพิเศษ และในพระราชพิธีฉัตรมงคลศกนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานนำพัดตรารัตนาภรณ์ชั้นที่ ๑ มาพระราชทานเป็นเกียรติยศ ณ ที่ประดิษฐานโกศศพ เป็นการแสดงพระมหากรุณาธิคุณส่วนพระองค์เป็นพิเศษ ฯ

ครั้นถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ ทรงพระกรุณาโปรด ฯ ให้จัดการพระราชทานเพลิงศพ ณ วัดเบญจมบพิตรเป็นพิเศษ ตั้งพลับพลาและเมรุยกที่หน้าศาลาบัณณรศภาค เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิง ฯ

ประวัติวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

ชั้นและตำบลที่ตั้งวัด

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามนี้ เป็นวัดชั้นเอก ราชวรวิหาร พระอารามหลวง ตั้งอยู่ริมถนนนครปฐม (ถนนฮกเก่า) และคลองเปรมประชากร ฝั่งตวันตก อำเภอดุสิต จังหวัดพระนคร

เขตของวัด

เขตของวัดนี้ ทิศตวันออก วัดแต่กำแพงด้านเหนือไปจดคลองคูด้านใต้ ยาว ๕ เส้น ๑๐ วา ทิศตวันตก วัดแต่กำแพงด้านเหนือไปจดคลองคูด้านใต้ ยาว ๕ เส้น ๑๐ วา เท่ากัน ทิศเหนือ วัดแต่กำแพงด้านตวันออกไปจดกำแพงด้านตวันตก กว้าง ๔ เส้น ๑๙ วา ทิศใต้ วัดแต่กำแพงด้านตวันออกไปจดกำแพงด้านตวันตก กว้าง ๔ เส้น ๑๓ วา ๑ คืบ คิดเป็นตารางได้ ๑๐,๕๖๖ ตารางวา ๑๔ ตารางศอก

เรื่องตำนานเดิมของวัดเบญจมบพิตร ฯ

วัดเบญจมบพิตรนี้ เป็นวัดโบราณ แต่ไม่ทราบแน่ว่าสร้างในสมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี หรือสร้างเมื่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว เดิมเป็นวัดเล็ก ๆ ของราษฎร เรียกชื่อว่า วัดแหลม เพราะอยู่ปลายแหลมที่สวนต่อกับทุ่งนา แต่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า วัดไทรทอง เห็นจะเป็นเพราะเมื่อครั้งนั้นมีต้นไทรทองเป็นสิ่งสำคัญอยู่ในวัด เรื่องตำนานของวัดแรกมีปรากฏ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๐ เจ้าอนุวงศ์คิดขบถ ยกกองทัพลงมาจากเมืองเวียงจันทน์ โดยทำกลอุบายบอกเจ้าเมืองรายทางว่า ได้รับท้องตราสั่งไปจากกรุงเทพ ฯ ว่าให้ยกกองทัพลงมาช่วยรบฝรั่งด้วยครั้งนั้นประจวบกับเหตุที่อังกฤษตีเมืองพม่าครั้งแรก และรัฐบาลอังกฤษให้กัปตันเบอร์นีเป็นทูตเข้ามาขอทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกับไทย จึงเกิดเลื่องลือว่าอังกฤษจะมารบกับไทยด้วย เจ้าเมืองรายทางหลงเชื่อกลอุบายของเจ้าเวียงจันทน์ เพราะรู้อยู่ว่าเจ้าเมืองเวียงจันทน์คนนั้น เป็นคนโปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแต่ก่อน เจ้าเมืองกรมการเหล่านั้นก็จ่ายสะเบียงอาหาร และช่วยเหลือให้กองทัพเมืองเวียงจันทน์ยกลงมาได้โดยสดวก ยกลงมาจนถึงเมืองนครราชสีมา เข้ายึดเอาเมืองนครราชสีมาได้แล้ว เจ้าเวียงจันทน์จึงประกาศเป็นศัตรูโดยเปิดเผย ที่ในกรุงเทพ ฯ รู้ว่าเจ้าเวียงจันทน์เป็นขบถเมื่อเสียเมืองนครราชสีมาแล้ว ก็ให้รีบเตรียมกองทัพที่จะยกขึ้นไปปราบปราม ใน

เวลาที่เกณฑ์กองทัพอยู่นั้น ได้ข่าวมาถึงกรุงเทพ ฯ ว่ากองทัพหน้าของพวกขบถยกลงมาถึงเมืองสระบุรี ในกรุงเทพ ฯ ยังไม่ทราบว่ากำลังข้าศึกจะมากน้อยเท่าไร และไม่รู้ความมุ่งหมายของข้าศึกว่าจะลงมาตีพระนครหรือไม่ จึงต้องเตรียมการป้องกันกรุงเทพ ฯ ให้กองทัพตั้งรายตามชายทุ่งตั้งแต่สามเสนไปจนถึงหัวลำโพง ในครั้งนั้นกรมพระพิพิธโภคภูเบนทรซึ่งเป็นพระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธ-เลิศหล้านภาลัย ได้เป็นผู้บัญชาการกองทัพที่ตั้งอยู่ทุ่งสามเสน และทรงตั้งที่บัญชาการทัพอยู่ในวัดนี้ ครั้นเมื่อเสร็จการปราบปรามพวกขบถแล้ว ทรงพระศรัทธาปฏิสังขรณ์วัดนี้เป็นทีแรก และกรมพระพิพิธ ฯ กับพระน้องซึ่งร่วมเจ้าจอมมารดากันอีก ๔ พระองค์ คือ กรมพระพิทักษ์เทเวศร พระองค์เจ้าหญิงวงศ์ กรมหลวงภูวเนต-นรินทรฤทธิ พระองค์เจ้าหญิงอินทนิล ทรงสร้างพระเจดีย์ขึ้นในวัดนี้พระองค์ละองค์ เกิดมีพระเจดีย์ ๕ องค์รายข้างหน้าวัดเป็นสำคัญ[๑] แต่ก็ยังเป็นวัดบ้านนอกอย่างเล็ก ๆ อยู่ ถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามวัดว่า วัดเบญจบพิตร แปลว่า วัดของเจ้านาย ๕ พระองค์

ถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเริ่มทรงสร้างสวนดุสิตใน พ.ศ. ๒๔๔๒ ต้องเอาที่วัดเก่าอันชื่อว่าวัดดุสิตสร้างพระราชวังวัดหนึ่ง กับเอาที่วัดร้างอีกวัดหนึ่งทำถนน

---

๑. พระเจดีย์ ๕ องค์นั้น ยังปรากฏอยู่จนเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาพระอาราม

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะทรงรักษา พระราช ประเพณี แห่งสมเด็จ พระเจ้า แผ่นดินอันเป็น พุทธศาสนูปถัมภก จึงทรงพระราชปรารภจะสร้างวัดขึ้นทดแทน ทรงพระราชดำริว่า สร้างวัดเพิ่มขึ้นใหม่หลายวัด ยากที่จะรักษาให้ถาวรอยู่ได้ทั้งนั้น ถ้ารวมเงินซึ่งทรงบริจาคสร้างแต่วัดเดียวให้เป็นวัดใหญ่ และทำโดยฝีมืออันประณีตจะดีกว่า จึงทรงเลือกวัดเบญจบพิตรเป็นวัดที่ทรงสถาปนาตามพระราชดำรินั้น โปรดให้ช่างที่มีชื่อเสียง คือ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ เป็นต้น คิดแบบแผนเลือกแบบอย่างช่างไทยแต่โบราณมาใช้ และการก่อประกอบด้วยศิลาอ่อนให้งดงาม แล้วโปรดให้แก้นามวัดเป็น วัดเบญจมบพิตร อันหมายความว่า วัดพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่ ๕ ทรงสร้าง เรื่องตำนานเดิมของวัดเบญจมบพิตร มีดังกล่าวมานี้[๑]

จดหมายเหตุรายการทรงสถาปนาวัดเบญจมบพิตร ในรัชกาลที่ ๕

การถวายวิสุงคามสีมา

วันที่ ๑ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒) เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราช

---

๑. เรื่องตำนานเดิมกล่าวตามปาฐกถาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ดำเนินโดยรถพระที่นั่งแต่พลับพลาสวนดุสิต ไปประทับ ณ วัดเบญจมบพิตร พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทอยู่พร้อมกัน และพระสงฆ์ดำรงสมณศักดิ์ผู้ใหญ่ผู้น้อยรวม ๓๐ รูป มีสมเด็จพระวันรัต (แดง) เป็นประธานประชุมพร้อม ณ ศาลาที่พัก เมื่อเสด็จพระราชดำเนินถึงวัดเบญจมบพิตรแล้ว เสด็จประทับ ณ มุมเบื้องบุรพทิศแห่งที่อันจะทรงพระราชอุทิศถวายเป็นวิสุงคามสีมานั้น จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ดำรัสสั่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศร์วรฤทธิ์เสนาบดีกระทรวงนครบาล ให้สั่งเจ้าพนักงานกระทรวงนครบาลยกเสาศิลาปักเขตที่แผ่นดิน อันจะทรงพระราชอุทิศถวายเป็นที่วิสุงคามสีมานั้น ในมุมเบื้องบุรพทิศเป็นปฐม เจ้าพนักงานได้ประโคมแตรสังข์ฆ้องชัยพิณพาทย์ พระสงฆ์สวดถวายชัยมงคลแล้ว เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตร เจ้าพนักงานกระทรวงนครบาลปักเสาศิลาต่อไปครบทั้งสี่มุมและโปรดเกล้า ฯ ให้วางศิลานิมิตร สำหรับที่จะเป็นนิมิตรสีมาอันพระสงฆ์จะได้ผูกต่อไปทั้งแปดทิศ แล้วเสด็จพระราชดำเนินประทับ ณ ที่ชุมนุมสงฆ์ในศาลาที่พัก ทรงจุดเทียนนมัสการพระพุทธปฏิมากรอันเจ้าพนักงานได้เชิญมาตั้งไว้ ณ ที่นั้นแล้ว ทรงประเคนประกาศพระบรมราชูทิศถวายที่เป็นวิสุงคามสีมา พร้อมทั้งพระเต้าทักษิโณทกแก่สมเด็จพระวันรัต (แดง) ผู้เป็นพระมหาเถระในหมู่สงฆ์ที่มาประชุมพร้อมกัน สมเด็จพระวันรัตรับพระเต้าทักษิโณทกมาแจกน้ำแก่พระเถระผู้ใหญ่ตามสมควร แล้วอ่านประกาศพระบรมราชูทิศให้พระสงฆ์ทั้งปวงฟังทั่วกัน เมื่ออ่านจบลงแล้ว พระสงฆ์กระทำสาธุการพร้อมกัน

แล้วถวายอนุโมทนาด้วยอัคคัปปสาทสุตตคาถาและถวายอติเรก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับที่หน้าศาลาที่พัก ทอดพระเนตรพระสงฆ์เริ่มกระทำสังฆกรรมสวดญัตติทุติยกรรมถอนสีมา เพื่อเป็นที่เจริญพระราชศรัทธา แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับยังพลับพลาสวนดุสิต เป็นเสร็จการถวายวิสุงคามสีมา

ต่อนี้ไปในวันหลังพระสงฆ์ได้กระทำสังฆกรรมสวดถอนสีมาจนทั่วเขตที่อันจะผูกพัทธสีมาต่อไป

ประกาศพระบรมราชูทิศ
ที่แผ่นดินวิสุงคามสีมา วัดเบญจมบพิตร

สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม รัชกาลที่ ๕ ในพระบรมราชวงศ์ซึ่งได้ประดิษฐานและดำรงกรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทรมหินทรายุธยา บรมราชธานี ขอประกาศไว้แก่พระสงฆ์ทั้งปวง ซึ่งอยู่ในพระอารามนี้และจะอยู่ต่อไป และพระสงฆ์ซึ่งจะมาแต่จาตุทิศ ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลลอองธุลีพระบาท และมหาชนนิกรทั้งปวงให้ทราบทั่วกันว่า พระอารามนี้เดิมเรียกวัดแหลมเป็นวัดโบราณ มาภายหลังพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ ทรงปฏิสังขรณ์ครั้งหนึ่ง จึงตั้งนามใหม่ว่า วัดเบญจบพิตร เหตุด้วยท่านมี ๕ พระองค์ร่วมเจ้าจอมมารดาเดียวกัน มีพระอุโบสถกุฎีวิหารชำรุดทรุด-

โทรมมาก เมื่อได้ทรงสร้างสวนดุสิตขึ้นเป็นที่ประพาส ทรงพระราชดำริถึงพระอารามอันอยู่ใกล้กับพระราชฐานนี้ ไม่เป็นที่รื่นรมย์สมควรที่พระสงฆ์จะอยู่อาศัยศึกษาประพฤติพรหมจรรย์ ทรงพระราชศรัทธาที่จะทรงสถาปนาขึ้นใหม่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ช่างกะการและปราบพื้นที่กะที่ซึ่งจะสร้างพระอุโบสถ และเสนาสนะใหม่ทั้งสิ้นให้เป็นที่รมณียสถานควรแก่ที่พระสงฆ์จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ และศึกษาธรรมวินัยตามพระบรมพุทโธวาท พระราชทานนามว่า วัดเบญจมบพิตร แสดงลำดับรัชกาลในมหาจักรีบรมราชวงศ์ ทรงพระราชอุทิศที่ดินเขตพระอุโบสถให้ใหญ่ขึ้นกว่าเก่า โดยยาว ๑ เส้น ๑ วา ๒ ศอก กว้าง ๑๘ วา ๑ คืบ ให้เป็นที่วิสุงคามสีมายกเป็นแผนกหนึ่งต่างหากจากพระราชอาณาเขต เป็นที่วิเศษสำหรับพระสงฆ์ ซึ่งมาแล้วและจักมาแต่จาตุทิศ ได้อาศัยทำสังฆกรรมใหญ่น้อยมีอุโบสถกรรมเป็นต้น ตามพระวินัยนิยมบรมพุทธานุญาตทุกประการ

ประกาศพระบรมราชูทิศไว้ ณ วันพฤหัสบดี ที่ ๑ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ จันทรคติกาล เดือน ๔ ขึ้นค่ำหนึ่ง ปีกุญเอกศก จุลศักราช ๑๒๖๑ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๔๒ พรรษาเป็นวันที่ ๑๑๔๓๓ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

อิทํ มยา รญฺญา (พระบรมนามาภิไธย) ปรมินฺทมหาจุฬาลงฺกรณสฺมา สฺยามวิชิเต รชฺชํ การยตา.

การสมโภชพระพุทธนรสีห์ และผูกพัทธสีมา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า พระพุทธรูปเชียงแสน ซึ่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เชิญลงมาแต่วัดพระสิงห์เมืองนครเชียงใหม่ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ถวายพระนามว่า พระพุทธนรสีห์ ประดิษฐานไว้ ณ สวนดุสิต เป็นพระพุทธรูปอันมีพระพุทธลักษณะงามหาเสมอเหมือนได้โดยยาก ควรจะมีมหกรรมสมโภชสักการบูชาเป็นการใหญ่ครั้งหนึ่ง

อนึ่ง ทรงพระราชศรัทธา จะสถาปนาพระอารามขึ้นใหม่ในพื้นที่วัดแหลม ซึ่งเป็นวัดโบราณตั้งอยู่ในบริเวณสวนดุสิต อันพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ ได้ทรงปฏิสังขรณ์ครั้งหนึ่ง จึงตั้งนามว่า วัดเบญจบพิตร บัดนี้ชำรุดปรักหักพังเป็นอันมาก โปรดเกล้า ฯ ให้รื้อของเดิมลงเสียทั้งสิ้น ก่อสร้างขึ้นใหม่ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เพิ่มนามวัดขึ้นอีกอักษรหนึ่งว่า "วัดเบญจมบพิตร" เพื่อให้สมกับเหตุที่ได้ทรงสถาปนาขึ้นใหม่ บัดนี้จะได้กำหนดที่วิสุงคามสีมาย้ายจากที่เดิมขยายให้กว้างออก โปรดเกล้า ฯ ให้นิมนต์สมเด็จพระราชาคณะและพระราชาคณะฝ่ายคณะมหานิกายผูกพัทธสีมาใหม่ มีกำหนดการทั้งปวงดังกล่าวต่อไปนี้

วันที่ ๑๒ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินไปประทับ ณ วัดเบญจมบพิตร พระสงฆ์ ๗ รูปได้เจริญพระพุทธมนต์ เป็นการฉลองพระพุทธรูป

ที่โปรดเกล้า ฯ ให้ผู้ที่มีพระพุทธรูปงามดีจัดมาตั้งนั้น

วันที่ ๑๓ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ เวลาเช้าได้มีการเลี้ยงพระสงฆ์ ๗ รูปที่สวดพระพุทธมนต์นั้น

ครั้นเวลาบ่าย ๓ โมงพระสงฆ์ที่สวดพระพุทธมนต์ ๓๐ รูปพร้อมกันในโรงพระอุโบสถ ได้ตั้งกระบวนแห่พระพุทธนรสีห์จากพลับพลาสวนดุสิตไปตามถนนสามเสน ข้ามสะพานเทเวศรนฤมิตร เลี้ยวไปตามถนนกรุงเกษมแล้วข้ามสะพานมัฆวานรังสรรค์ ลงถนนเบญมาศแล้วเลี้ยวถนนดวงตวันใน (ถนนศรีอยุธยา) แล้วเลี้ยวถนนฮก (ถนนนครปฐม) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตร กระบวนแห่ที่พลับพลายกข้างพระอาราม รถพระพุทธรูปหยุดที่หน้าพระอุโบสถ เชิญพระพุทธนรสีห์เข้าในพระอาราม แล้วกระบวนเดินต่อไปเลี้ยวลงถนนคอเสือ (ถนนพิษณุโลก) ไปออกถนนปลายพฤฒิบาศ แล้วเลิกกระบวน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเข้าในโรงพระอุโบสถ โปรดเกล้า ฯ ให้เชิญพระพุทธนรสีห์ขึ้นที่ พระสงฆ์ ๓๐ รูปสวดชัยมงคลคาถา แล้วสวดทำวัตรไหว้พระเสร็จแล้วทรงถวายไตรแพรพัดปักทอง ย่ามกำมะหยี่ดอก แล้วสมเด็จพระวันรัตถวายพระธรรมเทศนาว่าด้วยวิหารทาน เสนาสนทาน และสีมาลักษณะจบแล้ว พระสงฆ์ถวายอติเรกแล้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับสู่พลับพลาสวนดุสิต ในวันนี้ได้เริ่มจุดประทีปเป็นการทดลอง และตรวจการตกแต่งเวลาหนึ่ง

วันที่ ๑๔ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ เวลาบ่าย ๔ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินวัดเบญจมบพิตรได้

ทรงประเคนผ้ากราบแพรต่วนตีพิมพ์ตราบอกงานแก่พระสงฆ์ ซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้นิมนต์มาแต่พระอารามฝ่ายคณะมหานิกายทั่วมณฑลกรุงเทพ ฯ พระอารามละ ๑ รูปแบ่งเป็น ๓ วัน ส่วนวันนี้ ๑๐๘ รูป แล้วเสด็จเข้าสู่โรงพระอุโบสถทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ สมเด็จพระราชาคณะและพระราชาคณะ ๓๐ รูปอยู่ในพระอุโบสถ พระสงฆ์ราย ๑๐๘ รูปนั่งในโรงฉัน รวมพระสงฆ์ ๑๓๘ รูปเจริญพระพุทธมนต์ ครั้นสวดมนต์จบแล้ว ได้เสด็จพระราชดำเนินออกประทับที่หน้าพระอารามพระราชทานของว่างเลี้ยงพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการ มีการมหรสพหนังสองโรง ดอกไม้เพลิง สมโภช ตั้งแต่วันนี้ไป ๓ คืน ทรงจุดดอกไม้เพลิงแล้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับพลับพลาสวนดุสิต

วันที่ ๑๕ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ เวลาเช้า ๔ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินสู่วัดเบญจมบพิตร เจ้าพนักงานได้เดินกระบวนแห่สลากภัตและข้าวกระทง แต่พลับพลาสวนดุสิตไปวัดเบญจมบพิตร ทรงประเคนอาหารบิณฑบาตแก่สมเด็จพระราชาคณะและพระราชาคณะซึ่งแบ่งฉันวันนี้ ๑๐ รูปในพระอุโบสถ พระสงฆ์ราย ๑๐๘ รูปฉันข้าวกระทงในโรงเลี้ยงพระ ครั้นพระสงฆ์รับพระราชทานฉันและถวายอนุโมทนาแล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับพลับพลาสวนดุสิต ครั้นเวลาบ่าย ๔ โมงเสด็จพระราชดำเนินสู่วัดเบญจมบพิตร ทรงประเคนผ้ากราบตีพิมพ์บอกงานแก่พระสงฆ์รายพระอารามต่าง ๆ จำนวนวันนี้อีก ๑๐๘ รูป แล้วเสด็จเข้าในพระอุโบสถทรงจุดเทียนนมัสการ สมเด็จพระราชาคณะและพระราชาคณะ ๓๐ รูป และพระสงฆ์ราย ๑๐๘ รูปเจริญพระพุทธมนต์อย่างวันก่อน ครั้นสวดมนต์จบแล้ว เสด็จประทับหน้าพระอารามพระราชทานของว่างเลี้ยงพระ

บรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ครั้นได้พระฤกษ์เวลาย่ำค่ำแล้วกับ ๕๗ นาที ๘ วินาที ได้เสด็จในโรงพระอุโบสถ ทรงบรรจุพระบรมธาตุในพระศกพระพุทธนรสีห์ แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานยกเศวตฉัตร ๙ ชั้น กั้นถวายเป็นพุทธบูชา พระสงฆ์ ๑๓๘ รูปสวดชัยมงคลคาถา เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ฆ้องชัย แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จไปวางศิลาฤกษ์พระอุโบสถ และศิลานิมิตที่กำหนดว่าเป็นมัชฌิมสีมาเสร็จแล้ว พระสงฆ์ ๓๐ รูปได้กระทำสังฆกรรมผูกพัทธสีมาพระอารามนั้นแล้ว ได้เสด็จพระราชดำเนินออกประทับพลับพลา ทรงจุดดอกไม้เพลิงแล้ว เสด็จกลับสู่พลับพลาสวนดุสิต

วันที่ ๑๖ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ เวลาเช้า ๔ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินสู่วัดเบญจมบพิตร เจ้าพนักงานเดินกระบวนแห่สลากภัตและข้าวกระทงไปสู่พระอารามนั้นอย่างวันก่อน ทรงปฏิบัติพระสงฆ์แบ่งรายพระราชาคณะฉันในโรงพระอุโบสถ ๑๐ รูป ราย ๑๐๘ ฉันที่โรงเลี้ยงพระอย่างวันก่อน ครั้นพระสงฆ์รับพระราชทานฉันถวายอนุโมทนาแล้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับพลับพลาสวนดุสิต ครั้นเวลาบ่าย ๔ โมงได้เสด็จพระราชดำเนินสู่วัดเบญจมบพิตร ทรงประเคนผ้ากราบแพรต่วนตีพิมพ์บอกงานแก่พระสงฆ์ในมณฑลกรุงเทพ ฯ ซึ่งเปลี่ยนสำรับมาวันนี้อีก ๑๐๘ รูป แล้วเสด็จเข้าในโรงพระอุโบสถทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ในพระอุโบสถ ๓๐ รูป ที่โรงฉัน ๑๐๘ รูปอย่างวันก่อน ครั้นจบแล้ว ได้เสด็จออกประทับที่หน้าพระอาราม พระราชทานของว่างเลี้ยงพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการแล้ว เสด็จขึ้นสู่พลับพลาทรงจุดดอกไม้เพลิง แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับพลับพลาสวนดุสิต

วันที่ ๑๗ มีนาคม เวลาเช้า ๔ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินสู่วัดเบญจมบพิตร เสด็จเข้าในโรงพระอุโบสถทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว เจ้าพนักงานแห่สลากภัตและข้าวกระทงไปสู่พระอาราม ทรงประเคนอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์รับพระราชทานฉันในพระอุโบสถ ๑๐ รูป ที่โรงเลี้ยงพระ ๑๐๘ รูปอย่างวันก่อน ฉันแล้วถวายอนุโมทนา แล้วเจ้าพนักงานให้ตั้งบายศรีแก้ว บายศรีทอง บายศรีเงิน บายศรีตองลองทองขาว เวียนเทียนสมโภชพระพุทธนรสีห์และพระอารามนั้น รอบที่ผูกพัทธสีมาถ้วนตติยวารแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินกลับสู่พลับพลาสวนดุสิต เป็นเสร็จการ

กำหนดการนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนวันออกมาวันหนึ่งเพราะมีพายุฝน แต่การผูกสีมาคงผูกในวันที่ ๑๕ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘

จำนวนพระสงฆ์ผู้ผูกสีมา สวดมนต์พร้อมกันทั้ง ๓๐ แบ่งฉันวันละ ๑๐ รูป วันที่ ๑๖ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ ฉันเช้า ๑๐ รูป คือ

๑. สมเด็จพระวันรัต (แดง) สีลวฑฺฒน เปรียญ ๘ ประโยค วัดสุทัศนเทพวราราม ถึงมรณภาพ

๒. พระธรรมเจดีย์ (ปาน) พุทฺธมิตฺต เปรียญ ๗ ประโยค วัดมหรรณพาราม ย้ายไปเป็นเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนได้เลื่อนเป็นพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ ถึงมรณภาพ

๓. พระเทพโมลี (แพ) ติสฺสเทว[๑] เปรียญ ๕ ประโยค วัดสุทัศนเทพวราราม ได้เป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ อยู่ในบัดนี้

๔. พระราชเมธี (อิ่ม) สิริจนฺท เปรียญ ๔ ประโยค วัดบพิตรพิมุข ย้ายไปเป็นเจ้าอาวาสวัดราชบุรณะ ได้เลื่อนเป็นพระธรรมดิลก ถึงมรณภาพ

๕. พระราชมุนี (เข้ม) ธมฺมสร[๒] เปรียญ ๖ ประโยค วัดมหาธาตุ เป็นพระธรรมวโรดม เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนในบัดนี้

๖. พระศรีสมโพธิ (นาค) สุมนนาค[๓] เปรียญ ๗ ประโยค วัดสุทัศนเทพวราราม เป็นพระธรรมดิลก เจ้าอาวาสวัดอรุณราชวรารามในบัดนี้

๗. พระปรีชาเฉลิม (แก้ว) สงฺขสุวณฺณ เปรียญ ๖ ประโยค วัดเฉลิมพระเกียรติ ย้ายมาเป็นเจ้าอาวาสวัดมหรรณพาราม ได้เลื่อนเป็นพระเทพโมลี ถึงมรณภาพ

๘. พระญาณไตรโลก (อาจ) จนฺทโชติ วัดศาลาปูน ได้เลื่อนเป็นพระธรรมราชานุวัตร์ ถึงมรณภาพ

๙. พระทักษิณคณิศร (สาย) ปุญฺญคงฺค วัดโพธินิมิตรย้ายไปอยู่วัดอินทารามในบัดนี้

๑๐. พระญาณโพธิ (ใจ) จนฺทโชติ วัดพระเชตุพน ได้เลื่อนเป็นพระมงคลเทพมุนีในบัดนี้

---

๑. เลื่อนเป็น สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช–๒๔๘๑–๘๗

๒. เลื่อนเป็น สมเด็จพระพุฒาจารย์ แล้วถึงมรณภาพ

๓. เลื่อนเป็น พระพิมลธรรม แล้วถึงมรณภาพ

วันที่ ๑๗ มีนาคม ศก ๑๑๘ มี ๑๐ รูป คือ

๑. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (แสง) ปญฺญาทีป เปรียญ ๗ ประโยค วัดราชบุรณะ ถึงมรณภาพ

๒. พระเทพมุนี (เบี่ย) จนฺทสิริ เปรียญ ๕ ประโยค วัดกัลยาณมิตร ได้เลื่อนเป็นพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ ถึงมรณภาพ

๓. พระราชกวี (แก้ว) มณีรตน เปรียญ ๔ ประโยค วัดไชยพฤษ์มาลา เลื่อนเป็นพระธรรมเจดีย์เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน ถึงมรณภาพ

๔. พระกวีวงศ์ (เจิม) พฺรหฺมสร เปรียญ ๔ ประโยค วัดอรุณราชวราราม ถึงมรณภาพ

๕. พระอมรเมธาจารย์ (ถม) โสภณ เปรียญ ๕ ประโยค วัดระฆังโฆสิตาราม ลาสิกขา

๖. พระวรญาณมุนี (แจ่ม) โกวิทญาณ เปรียญ ๖ ประโยค วัดราชบุรณะ เลื่อนเป็นพระราชโมลี ลาสิกขา

๗. พระปริยัติวงศาจารย์ (วิญญู) รตนโชติ เปรียญ ๔ ประโยค วัดบรมวงศ์อิศรวราราม เลื่อนเป็นพระโพธิวงศาจารย์ มรณภาพ

๘. พระมงคลทิพย์มุนี (มา) จนฺทสุวณฺณ วัดจักรวรรดิราชาวาส เลื่อนเป็นพระพุฒาจารย์ ถึงมรณภาพ

๙. พระสุวรรณวิมลศีล (หนู) สุวณฺณสร เปรียญ ๓ ประโยค วัดสุวรรณดาราราม ถึงมรณภาพ

๑๐. พระภาวนาโกศลเถร (เอี่ยม) สุวณฺณสร วัดหนัง ถึงมรณภาพ

วันที่ ๑๘ มีนาคม ศก ๑๑๘ มี ๑๐ รูป คือ

๑. พระพิมลธรรม (ฑิต) อุทย เปรียญ ๔ ประโยค วัดมหาธาตุ เลื่อนเป็นสมเด็จพระวันรัต ถึงมรณภาพ

๒. พระธรรมวโรดม (ริด) ธมฺมสิริ เปรียญ ๕ ประโยค วัดอรุณราชวราราม เลื่อนเป็นสมเด็จพุทธโฆษาจารย์ ถึงมรณภาพ

๓. พระเทพเมธี (หม่อมราชวงศ์เจริญ) ญาณฉนฺท เปรียญ ๕ ประโยค วัดระฆังโฆสิตาราม เลื่อนเป็นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ถึงมรณภาพ

๔. พระราชโมลี (จ่าย) ปุณฺณทตฺต เปรียญ ๗ ประโยค วัดมหาธาตุ คือ สมเด็จพระวันรัต วัดเบญจมบพิตร ที่ถึงมรณภาพ

๕. พระประสิทธิสุตคุณ (แดง) เขมทตฺต เปรียญ ๔ ประโยค วัดสุทัศน์เทพวราราม ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดราชนัดดา ถึงมรณภาพ

๖. พระพิศาลสมณกิจ (สิน) จนฺทโชต เปรียญ ๔ ประโยค วัดคงคาราม จังหวัดเพชรบุรี ถึงมรณภาพ

๗. พระมงคลเทพมุนี (เอี่ยม) เกสร วัดราชสิทธิ์ ถึงมรณภาพ

๘. พระญาณสมโพธิ (ครุธ) จนฺทโชต เปรียญ ๔ ประโยค วัดสามพระยา ได้เลื่อนเป็นพระเทพเมธี ถึงมรณภาพ

๙. พระครูปลัดสุวัฒนศีลคุณ (ชุ่ม) สุวณฺณ วัดมหาธาตุ เลื่อนเป็นพระวิสุทธินายก ย้ายไปอยู่วัดปรินายก ถึงมรณภาพ

๑๐. พระครูสุนทรศีลวัตร (โต) ยสเถร วัดเบญจมบพิตร ย้ายไปอยู่วัดสระเกษ ถึงมรณภาพ

คำจารึกศิลานิมิตร ทั้ง ๙

ที่ ๑ ทิศบุรพา

พุทฺธสฺส ภควโต ปรินิพฺพานโต จตุสฺสตาธิกานํ ทฺวินฺนํ วสฺสสหสฺสานมุปริ เทฺวจตฺตาฬีสาย สํวจฺฉเรสุ อติกฺกนฺเตสุ ตติภูเต วราหูปลกฺขิเต สํวจฺฉเร ผคฺคุณมาสสฺส ปุณฺณมิยํ ครุวาเร อิทมฺปน สิลานิมิตฺตํ มหาจกฺกิปรมราชวํสิเกน ปรมินฺทมหาจุฬา-ลงฺกรโณติ วิสฺสุเตน มหาราชาธิราเชน อิมสฺส ปญฺจมปฺปวิตฺต-วิหารสฺส ปุรตฺถิมาย พทฺธสีมาย มหาคณํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิธาปิตํ ฯ

ฯลฯ

ที่ ๙ สีมากลาง

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มหาจักรีบรมราชวงศ์ ได้ทรงพระราชอุทิศที่วิสุงคามสีมาวัดเบญจมบพิตร แก่สงฆ์ เป็นเนื้อที่ ๓๙๔ ตารางวา โปรดเกล้า ฯ ให้ฝังศิลานิมิตรทั้งแปดทิศ พระสงฆ์ราชาคณะ ๓๐ รูป ได้ทำสังฆกรรมผูกพัทธสีมาตามพระวินัยนิยมแล้ว ในวันพฤหัสบดี เดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีกุญเอกศก จุลศักราช ๑๒๖๑ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๔๒ พรรษาสุริยคติกาล วันที่ ๑๕ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘

ศิลานิมิตรนี้ ประดิษฐานในท่ามกลางพระอุโบสถ ตามโบราณนิยมสืบมา ฯ

คำประกาศซึ่งบรรจุในศิลานิมิตรกลาง

(พระบรมนามาภิธัย) จุฬาลงกรณ์ ป.ร.

(สำเนา)

พระบาทสมเด็จ พระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพมหามกุฏ บุรุษรัตนราชรวิวงศ์ วรุตตมพงศ์บริพัตร วรขัติยราชนิกโรดมจาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราชบรมนาถบพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ที่ ๕ ในมหาจักรีบรมราชวงศ์ ซึ่งได้ประดิษฐานแลดำรงกรุงรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยา ณ ตำบลบางกอก อันเป็นบรมราชธานีใหญ่ในประเทศสยาม ทั้งฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ แลมลาวประเทศ มลายูประเทศ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ประกาศพระราชศรัทธาปรารภสร้างพระอารามอันพระราชทานนามว่า วัดเบญจมบพิตรนี้ไว้ว่า มีพระราชประสงค์ซึ่งจะสร้างอุทยานสถานให้เป็นที่สำราญพระราชหฤทัย โดยได้เสด็จประพาสเนือง ๆ จึงได้ทรงเลือกที่ตำบลซึ่งตั้งอยู่ในระวางคลองผดุงกรุงเกษมข้างทิศใต้ คลองสามเสนข้างทิศเหนือ อันเป็นที่สวนและท้องทุ่งนา โดยการจัดซื้อตามราคาจากราษฎรโดยเงินพระคลังข้างที่ซึ่งเป็นพระราชทรัพย์สำหรับใช้จ่ายการในพระองค์ ได้ลงมือเริ่มตัดไม้ในวันที่ ๑๖ เดือนกุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๑๗ ตรงกับจันทรคติกาลวัน ๕ ๗ ๔ ค่ำ ปีจอสัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๖๐ ได้ทำการสืบมาจนถึงวันที่ ๑ เดือนมีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ ได้เถลองพลับพลาประทับแรมเป็นครั้งแรก ส่วนพระอารามอันมีชื่อว่าวัดแหลม

เป็นพระอารามโบราณ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ ได้ทรงปฏิสังขรณ์ครั้งหนึ่งจึงตั้งนามว่า วัดเบญจบพิตรนี้ ตั้งอยู่ในบริเวณสวนชำรุดปรักหักพัง แลที่ดีอยู่ก็ไม่เป็นสถานที่อันงดงาม สมควรที่พระสงฆ์จะอยู่อาศัย จึงทรงพระราชดำริแลสถาปนาขึ้นใหม่ ให้เป็นที่รื่นรมย์สมควรแก่ภิกษุสงฆ์จะอาศัย แลมีพระราชประสงค์จะให้เป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติธรรมแลวิชาชั้นสูง ตามสมควรแก่กาลสมัย จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดการแผ้วถางพื้นที่พระอารามเดิมแลขุดคลองเป็นเขตขยายให้ใหญ่ออกไป แลปราบที่พื้นแผ่นดินให้เรียบราบกะการที่จะสร้างพระอุโบสถเสนาสนะเป็นของใหม่ ให้ประณีตงดงามดีทั้งสิ้น และได้โปรดเกล้า ฯ ให้สร้างพระอุโบสถใหม่ไว้เป็นที่พระสงฆ์อาศัยทำสังฆกรรมไปพลางก่อน ครั้นวันที่ ๑ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ ซึ่งเป็นวันเสด็จเถลองพลับพลา ได้เสด็จพระราชดำเนินไปถวายที่แผ่นดินเป็นเขตวิสุงคามสีมาขยายใหญ่กว่าของเดิม โดยยาว ๑ เส้น ๑ วา โดยกว้าง ๑๘ วา ๑ คืบ แก่จาตุทิศสงฆ์ พระสงฆ์ ๓๐ รูป มีสมเด็จพระวันรัตเป็นประธาน ได้ประชุมพร้อมกันอ่านประกาศพระบรมราชูทิศ แลถวายอนุโมทนาแล้ว ได้กระทำสังฆกรรมสวดถอนสีมาเดิมต่อน่าพระที่นั่ง เพื่อเป็นที่เฉลิมพระราชศรัทธา แล้วได้กระทำสังฆกรรมสวดถอนในวันหลัง ๆ ต่อไปจนทั่วเขตจะผูกสีมา ต่อนั้นมามีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้เชิญพระพุทธนรสีห์แต่พลับพลาที่ประทับแรม ณ สวนดุสิตโดยขบวนแห่เป็นการมโหฬารดิเรก เชิญไปประดิษฐาน ณ โรงพระอุโบสถ ในวันที่ ๑๓ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ แล้วทรงอาราธนาให้พระสงฆ์ ๓๐ รูป มีสมเด็จพระวันรัตเป็นประธาน

กระทำสังฆกรรมผูกพัทธสีมา แลโปรดเกล้า ฯ ให้ตกแต่งประดับพระอารามให้รุ่งเรืองด้วยประทีปโคมไฟ แลมีมหกรรมสมโภชพระ-พุทธนรสีห์ แลทรงบำเพ็ญพระราชกุศล พระสงฆ์ ๓๐ รูปนั้นสวดพระพุทธมนต์ในโรงพระอุโบสถ แลมีพระสงฆ์สวดรอบเขตที่ซึ่งจะผูกพัทธสีมา ๑๐๘ รูป ผลัดเปลี่ยนกันทั้ง ๓ วัน เปน ๓๒๔ รูป ทรงปฏิบัติพระสงฆ์ด้วยอาหารบิณฑบาต แลพระราชทานสมณบริกขารมีไตรจีวรย่ามพัดรองบาตรเปนต้น แก่พระสงฆ์ที่จะทำสังฆกรรมผูกพัทธ-สีมาทั้ง ๓๐ รูป ส่วนพระสงฆ์ที่สวดมนต์รอบพัทธสีมาก็ได้รับพระราชทานเครื่องไทยธรรมทั่วกัน ในวันที่ ๑๕ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงวางศิลาฤกษ์ แลศิลานิมิตร ที่นับว่าเปนมัชฌิมสีมา แลพระสงฆ์ ๓๐ รูปได้กระทำสังฆกรรมสวดผูกพัทธสีมาในเวลานั้นเปนอันสำเร็จบริบูรณ์ ทรงพระราชอุทิศส่วนพระราชกุศลทั้งปวงที่ได้ทรงบำเพ็ญในครั้งนี้ แก่มหาชนทั้งปวงทั่วไปทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อย บรรดาที่ได้ออกกำลังแรงกำลังทรัพย์ฉลองพระเดชพระคุณในการพระราชกุศลครั้งนี้ หรือผู้ที่ได้เห็นได้ฟังได้ทราบการอันนี้เพื่อได้อนุโมทนาในส่วนพระราชกุศล อันเปนเหตุให้เจริญศิริสวัสดิ์ตามความปรารถนาทุกประการ

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ประกาศไว้ ณ วันที่ ๑๕ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ จันทรคติกาล วันพฤหัสบดี เดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีกุน เอกศก จุลศักราช ๑๒๖๑ พระพุทธสาสนกาล ๒๔๔๒ พรรษา เปนวันที่ ๑๑๔๔๗ ในรัชกาลปัตยุบันนี้ ฯ

ประกาศพระบรมราชูทิศถวายที่วิสุงคามสีมาเพิ่มเติม

สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม รัชกาลที่ ๕ ในพระบรมราชวงศ์ ซึ่งได้ประดิษฐานแลดำรงกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยาบรมราชธานี ขอประกาศไว้แก่พระสงฆ์ทั้งปวงซึ่งอยู่ในพระอารามนี้ แลจะอยู่ต่อไปแลพระสงฆ์ซึ่งจะมาแต่จาตุทิศ ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลลอองธุลีพระบาทแลมหาชนนิกรทั้งปวงให้ทราบทั่วกันว่า เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ ได้ทรงพระราชอุทิศที่ดินวัดเบญจมบพิตร แก่พระสงฆ์เปนวิสุงคามสีมา พระสงฆ์ได้ทำสังฆกรรมผูกพัทธสีมาเสร็จแล้วในวันที่ ๑๕ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ บัดนี้ทรงพระราชศรัทธายิ่งขึ้น มีพระราชประสงค์ จะให้พระสงฆ์ ผูกสีมา ใน พระอารามนี้ เปนมหา สีมาให้ต้องตามพระบรมพุทธานุญาตอันมีมาในพระวินัย จึงทรงพระราชอุทิศที่แผ่นดินเพิ่มเติมขึ้นโดยรอบเขตที่ดิน ซึ่งทรงพระราชอุทิศไว้แต่ก่อนนั้น ด้านตะวันออก ๑ เส้น ๑๑ วา ด้านใต้ ๓ เส้น ๔ วา ด้านตะวันตก ๑ เส้น ๑๑ วา ด้านเหนือ ๓ เส้น ๗ วา รวมเปนตารางวาได้ ๑๖๓๙ ตารางวา ที่ดินมีประมาณเท่านี้ ทรงพระราชอุทิศแก่สงฆ์เปนที่วิสุงคามสีมา ยกเปนแผนกหนึ่งต่างหากจากพระราชอาณาเขต เปนที่วิเศษสำหรับพระสงฆ์ มาแต่จาตุทิศกระทำสังฆกรรม ได้ ตาม พระวินัยบัญญัติ

ประกาศพระบรมราชูทิศไว้ ณ วันอาทิตย์ ที่ ๑๓ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๙ จันทรคติกาล เดือนหก ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีชวด โทศก จุลศักราช ๑๒๖๒ พระพุทธสาสนกาล ๒๔๔๒ พรรษา เป็นวันที่ ๑๑๕๐๖ ในรัชกาลปัตยุบันนี้ ฯ

การฉลองเสนาสนะฉลองพระพุทธนรสีห์น้อย แลแห่พระสงฆ์สามเณรไปอยู่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

การสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ซึ่งได้ทรงเริ่มการและมีการผูกพัทธสีมา ในรัตนโกสินทรศก ๑๑๘ นั้น จำเดิมแต่นั้นมาก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ทำการสถาปนาต่อไป แลได้มีการพระราชกุศลเป็นครั้งเป็นคราว มีการก่อพระทรายเมื่อสงกรานต์คราวหนึ่ง การหล่อพระพุทธนรสีห์จำลองคราวหนึ่ง เมื่อพระพุทธนรสีห์จำลองเสร็จแล้ว ได้มีการพระราชกุศลเป็นการฉลองในพระบรมมหาราชวัง แล้วเชิญไปประดิษฐานไว้ในโรงพระอุโบสถพร้อมกับรูปพระหิรัญ-ไชยบรมโพธิสัตว์ ส่วนพระพุทธนรสีห์องค์เดิม ได้เชิญกลับไปไว้พลับพลาสวนดุสิต แลทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดที่หมู่พระที่นั่งทรงผนวช[๑] เป็นที่กุฎีเจ้าอาวาสอยู่ ศาลาสี่สมเด็จเป็นที่พักพระสงฆ์ กุฎีแถว ๓ แถว กุฎีเดี่ยว ๒ หลังเป็นที่พระสงฆ์สามเณรอยู่ มีเครื่อง

---

๑. เดิมปลูกอยู่ในพระบรมมหาราชวัง เป็นที่ประทับเมื่อเวลาทรงผนวช โปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายมาสร้างขึ้นที่วัดเบญจมบพิตร

กุฎิตกแต่งพร้อม และโปรดเกล้า ฯ ให้ตกแต่งพระระเบียงฝาไม้มุงจาก ตั้งพระพุทธรูปซึ่งเป็นพระโบราณเชิญมาแต่ที่ต่าง ๆ ที่หน้าพระระเบียงตั้งพลับพลาเล็กเป็นที่ตั้งพระพุทธรูป ซึ่งเชิญมาจากเมืองเชียงแสน ทรงถวายพระนามว่า พระสักยสิงห์ แลโปรดเกล้า ฯ ให้ปลูกพลับพลาการเปรียญที่ข้างโรงพระอุโบสถด้านใต้ ตั้ง พระพุทธรูป ๗ องค์ ซึ่งเชิญมาแต่หัวเมืองฝ่ายเหนือ แลรูปพระโพธิสัตว์ด้วย ตั้งอาสน์สงฆ์และธรรมาสน์ที่หน้าพลับพลาการเปรียญด้านเหนือ ตั้งปรำดาดผ้าขาวเป็นที่พักพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการ ที่ทางด้านหน้าวัดปลูกปรำยาวสำหรับตั้งโต๊ะเรียงเป็นสี่แถว เป็นโรงยกพื้น ๒ แถว แลมีปรำขวางต่อติดกันอีกข้างละแถว สำหรับตั้งโต๊ะจีน ที่หลังพระระเบียงทางริมคลองกลางวัดตั้งพลับพลาใหญ่สำหรับประทับ ทอดพระเนตร การมหรสพ ดาดปรำหน้าพลับพลาและหลังพลับพลา โรงโขนตั้งฟากคลองข้างใต้ตรงหน้าพลับพลา โรงลิเกตั้งข้างสุดวัดด้านใต้ตามเขตวัดตั้งแต่ด้านเหนือตามถนนดวงตวัน (ถนนศรีอยุธยา) ตลอดไปจนด้านตวันตกหลังวัด และด้านใต้ข้างวัดมีร้านสำหรับขายสิ่งของเครื่องใช้สอยและเครื่องบริโภคต่าง ๆ เป็นสายใหญ่ แลมีร้านสายในอีกสายหนึ่งไปตามข้างโรงพระอุโบสถ แลต่อหลังพลับพลาการเปรียญอีกสายหนึ่ง แลมีโรงเลี้ยง ที่เล่นการรื่นเริงต่าง ๆ หลายแห่ง แลเขาวงก์สำหรับเดินเที่ยวเล่น แลมีโรงน้ำร้อนเลี้ยงพระสงฆ์ของพระมงคลทิพย์มุนีโรงหนึ่ง พระครูวิหารกิจจานุการโรงหนึ่ง แลตกแต่งรั้วซุ้มโคมไฟรอบเขตวัดทั่วไปเป็นที่ครึกครื้น สนุกสนานยิ่งนัก ที่นอกวัดตรงถนนฮก (ถนนนครปฐม) ริมคลองเปรมประชากร มีพลับพลายกสำหรับทอด

พระเนตรลูกหนู ซึ่งจะได้จุดข้างฝั่งคลองเปรมประชากรด้านตวันออก แลทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เชิญพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการจัดเครื่องโต๊ะบูชาอย่างจีนลายครามแลจำพวกสังคโลกเขียวไข่กาไปตั้งตามปรำสี่แถวหน้าวัด แลในพลับพลาการเปรียญแลปรำหน้าพลับพลาการเปรียญ ในวันที่ ๑ ธันวาคม ได้ตั้งพร้อมเสร็จ กับโปรดเกล้า ฯ ให้ขอแรงพระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงผนวช แลพระราชาคณะพระครูให้จัดโต๊ะเครื่องบูชาม้าหมู่เครื่องแก้ว ไปตั้งบูชาพระพุทธรูปที่พระระเบียงให้เป็นการครึกครื้นรื่นเริง แลเป็นที่เจริญศรัทธาเลื่อมใสแก่ผู้ที่จะไปมาในการนี้ด้วย พระสงฆ์ทั้งปวงที่ได้รับขอแรงได้จัดเครื่องบูชามาตั้งในวันที่ ๔ ธันวาคมเป็นต้น กับโปรดเกล้า ฯ ให้ขอแรงพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการราษฎร ให้จัดหาสิ่งของเครื่องใช้สอยแลเครื่องบริโภคต่าง ๆ ไปออกร้านขาย แลร้านการเล่นต่าง ๆ ตามแต่จะจัดไป ได้เริ่มการออกร้านเครื่องบริโภคตั้งแต่วันที่ ๑ ธันวาคมเป็นต้นไป วันที่ ๔ ธันวาคมเป็นวันออกร้านเต็มบริบูรณ์

อนึ่ง พระพุทธนรสีห์น้อยซึ่งทรงหล่อเมื่อเดือนพฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๙ ยังมิได้มีการฉลอง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดการฉลองในงานนี้ที่วัดเบญจมบพิตรด้วย กับพระพุทธรูปโบราณเชิญมาแต่เมืองเชียงแสน ทรงถวายพระนามว่า "พระสักยสิงห์" ได้ประดิษฐานอยู่ในพระบรมมหาราชวัง โปรดเกล้า ฯ ให้เชิญมาฉลองที่พลับพลาอันปลูกไว้ในวัดเบญจมบพิตรด้วย

วันที่ ๔ ธันวาคม พระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงผนวชแลพระราชาคณะ พระครูซึ่งรับจัดโต๊ะเครื่องบูชาม้าหมู่ไปตั้งสักการพระพุทธรูป

ที่พระระเบียงนั้น ได้จัดไปตั้งในวันนี้พร้อมเสร็จ แลในวันนี้เป็นวันกำหนดที่จะแห่พระพุทธนรสีห์น้อยแลพระสักยสิงห์ แต่พระบรมมหาราชวัง ไปยังวัดเบญจมบพิตร เจ้าพนักงานจัดตั้งขบวนแห่ มีธงชายแลธงตะขาบธงมังกร พิณพาทย์หาม กลองชนะ จ่าปี่ จ่ากลองแตรสังข์ เครื่องสูงบังแทรก พระพุทธนรสีห์น้อยประดิษฐานบนราชยานกง พระสักยสิงห์ประดิษฐานบนราชรถมีพระกลดแลบังสูรย์ พัดโบก อินพรหมคู่เคียง เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ เดินกระบวนแห่ออกจากพระบรมมหาราชวังเลี้ยวถนนหน้าพระลาน ถนนสนามชัย ข้ามสพานเสี้ยวไปตามถนนจักรพงศ์ ข้ามสพานนรรัตนสถานไปตามถนนสามเสนข้ามสพานเฉลิม ๔๒ และสพานเทเวศรนฤมิตรแล้วเลี้ยวถนนดวงตวัน (ถนนศรีอยุธยา) กระบวนหน้าแลพระราชยานกงพระพุทธนรสีห์น้อย ไปหยุดที่ถนนฮก (ถนนนครปฐม) ราชรถพระสักยสิงห์และกระบวนหลัง หยุดที่ถนนดวงตวัน เจ้าพนักงานได้เชิญพระพุทธนรสีห์น้อยขึ้นไปประดิษฐานบนม้าหมู่ ในพระที่นั่งทรงผนวช ตั้งเครื่องนมัสการกะบะถม ส่วนพระสักยสิงห์ เจ้าพนักงานได้เชิญมาประดิษฐานบนพลับพลาเล็กหลังโรงพระอุโบสถ มีม้าหมู่เครื่องบูชา เมื่อตั้งพระแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินแต่พลับพลาสวนดุสิตมาประทับวัดเบญจมบพิตร ข้าราชการทูลเกล้า ฯ ถวายสิ่งของสำหรับถวายพระสงฆ์สามเณรขึ้นกุฎี แลโปรดเกล้า ฯ ให้นิมนต์พระสงฆ์สามเณร ที่จะมาอยู่วัดเบญจมบพิตรนั้น มารับไตร ตาลิปัตร แล ย่ามที่พลับพลาการเปรียญ พระสงฆ์สามเณรได้มานั่งที่มีพระพิมลธรรมเป็นประธานพร้อมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จประทับ

พลับพลาการเปรียญ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว ได้ทรงประเคนผ้าไตร ย่าม และตาลิปัตรพื้นแพรขาวปักเลื่อมแก่พระจันทิมา ทรงตั้งเปนเปรียญยก พระสงฆ์สามเณรสวดชยันโต เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์แล้ว พระราชทานพัดฐานานุกรม ๔ เล่ม ให้พระเทพมุนีมอบให้แก่ฐานานุกรม เปนอันตั้งฐานานุกรมในเวลานั้น เมื่อเสร็จการตั้งตำแหน่งแล้ว พระราชทานพัดรองแก่พระพิมลธรรม พัดรองนี้มีตราวัดสำหรับพระราชทานแก่พระสงฆ์ที่มีฐานันดรศักดิ์ ซึ่งได้ทำการมีการเกี่ยวข้องกับพระอารามนี้ หรือที่อยู่ในพระอารามนี้ พื้นพัดต่างกันตามยศสูงและต่ำ แล้วทรงประเคนไตรแพร ย่ามแพร พัดรอง ซึ่งกล่าวแล้วแก่พระเทพมุนี ไตรผ้าสลับแพร ย่ามแพร พัดรอง พื้นพัดตามบรรดาศักดิ์ แก่ฐานานุกรมเปรียญรวม ๕ รูป พระราชทานไตรผ้าย่ามแพร่ ตาลิปัตรใบตาล ที่นมตาลิปัตรฝังมุกต์เปนตราวัด แก่พระอันดับ ๔ รูป สามเณร ๒๒ รูป แล้วพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายใน ที่ได้ทรงบริจาคทรัพย์สร้างกุฎี และได้ทรงบริจาคค่าเครื่องกุฎีด้วยนั้น ถวายบัญชีสิ่งของเครื่องกุฎีแก่พระสงฆ์สามเณรที่จะมาอยู่กุฎีนั้น ๆ และผู้ที่ถวายของช่วยเพิ่มเติม ได้ทรงประเคนตั๋วแทนสิ่งของแต่สิ่งของทั้งปวงนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มาตั้งเปนตัวอย่าง ๆ ละสิ่ง ที่ปะรำหน้าพลับพลาการเปรียญ และโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาพิริยวิไชยเจ้าเมืองแพร่กับบัวไหลภรรยา ซึ่งได้จัดสิ่งของเครื่องไทยธรรมมาถวายพระสงฆ์สามเณรในการขึ้นกุฎี เข้าไปถวายของแก่พระสงฆ์สามเณรเสร็จแล้ว พระสงฆ์สามเณรถวายอนุโมทนา ยถา สัพพีสัพพพุทธา ถวายอดิเรกเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ

ออกมาประทับที่ปะรำหน้าพลับพลาการเปรียญ โปรดเกล้า ฯ ให้อาราธนาพระสงฆ์ที่มาตั้งเครื่องบูชาที่พระระเบียง และพระสงฆ์สามเณรที่มารับไตรรับพัดมาประชุมพร้อมกันที่ปะรำ ยืนเรียงเข้าระเบียบ ๒ แถว และมีคฤหัสถ์อยู่กลางสำหรับนำเที่ยวดูสิ่งของต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงนำพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอรุณนิภาคุณากร และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ต่อนั้นไปพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการที่เป็นกรรมการตรวจเครื่องโต๊ะ ได้เป็นผู้นำพระสงฆ์คนละ ๒ รูปเรียงตามลำดับ แล้วออกเดินจากปะรำไปทางข้างหมู่กุฎีเลี้ยวข้างหลังวัด ดูร้านสิ่งของต่าง ๆ ตั้งแต่ชั้นเลวขึ้นมาจนชั้นดี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงซื้อของตามร้านบางร้านพระราชทานแก่พระสงฆ์ พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการก็ได้ซื้อของตามร้านถวายพระสงฆ์สามเณรตามสมควร แล้วโปรด ฯ ให้พระสงฆ์เข้าเขาวงก์ ซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้จัดแต่งขึ้นสำหรับเที่ยวเล่นในงานคราวนี้ ที่ตรงกลางมีที่พักและมีร้านขายของ และมีหอสูงสำหรับดูในที่ไกล แล้วพระสงฆ์ไปฉันน้ำชาที่พลับพลา เป็นเสร็จการรับพระสงฆ์ แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จไปเสวยที่พลับพลาแล้วเสด็จมาประทับที่ศาลาการเปรียญ ทอดพระเนตรกรรมการตรวจตัดสินชั้นโต๊ะ ในเวลาค่ำวันนี้เป็นวันมีงานเต็มที่ ได้จุดแต่งโคมไฟสว่างไสวครึกครื้นทั่วไป เวลา ๘ ทุ่มเศษ เสด็จกลับพลับพลาสวนดุสิต

วันที่ ๕ ธันวาคม เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ พระสงฆ์ที่จะเจริญพระพุทธมนต์ในการฉลองพระที่นั่งทรงผนวชและกุฎี และศาลาสี่สมเด็จกับฉลองพระพุทธนรสีห์น้อย รวมทั้งสิ้น ๖๐ รูป ได้มาเตรียม

อยู่ที่พลับพลาการเปรียญ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินแต่พลับพลาสวนดุสิต ไปประทับวัดเบญจมบพิตร ทรงจุดเทียนนมัสการพระพุทธนรสีห์ในโรงพระอุโบสถแล้ว เสด็จมาประทับที่ปะรำหน้าพลับพลาการเปรียญ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเหรียญตราวัด มีแพรผูกสำหรับติดอกแก่ พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ บรรดาที่มีหน้าที่ทำการฉลองพระเดชพระคุณในงานวัดครั้งนี้ แล้วเสด็จประทับในพลับพลาการเปรียญ ทรงจุดเทียนนมัสการแล้วทรงประเคนไตรแก่พระสงฆ์ส่วนที่จะเจริญพระพุทธมนต์ ในการฉลองพระพุทธนรสีห์น้อย และพระกุฎีกับศาลาสี่สมเด็จ ผู้ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดสำรับมาฉลองพระเดชพระคุณ ในพระสงฆ์หมู่นี้ที่มาทันเวลาก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ประเคนไตรพระสงฆ์ซึ่งตนจะได้จัดสำรับมาถวายนั้น และโปรดเกล้า ฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายใน ซึ่งเป็นเจ้าของกุฎีอันใดจัดไตรมาถวายในวันนี้และจะได้จัดสำรับมาเลี้ยงในวันรุ่งขึ้นนั้นประเคนไตรแก่พระสงฆ์ ซึ่งจะได้สวดมนต์และฉันในกุฎีนั้น พระสงฆ์ทั้งปวงรับไตรไปครองเสร็จแล้วแยกไปนั่งในที่ซึ่งจะสวดมนต์ คือในหมู่พระที่นั่งทรงผนวช พระสงฆ์ที่ฉลองพระพุทธนรสีห์น้อย ๑๐ รูป ไปนั่งที่พระที่นั่งตรีมุข ฉลองพระกุฎี ๕ รูป นั่งที่พระกุฎีหลังใน และนั่งที่ศาลาสี่สมเด็จ ๕ รูป กุฎีไตรภาค ๕ รูป กุฎีเบญจภาค ๕ รูป กุฎีสัตตภาค ๕ รูป กุฎีนพภาค ๕ รูป กุฎีทสภาค ๕ รูป กุฎีทวาทสภาค ๕ รูป กุฎีจุทสภาค ๕ รูป กุฎีโสฬสภาค ๕ รูป แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่ศาลาสี่สมเด็จ ในเวลาวันนี้ทรงพระกรุณา

โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานจัดเรือหลวงไปรับสมเด็จพระวันรัต (แดง) มาจากวัดสุทัศนเทพวราราม ขึ้นมาพักอยู่ที่ศาลาสี่สมเด็จ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสด้วยสมเด็จพระวันรัตตามสมควร และพระราชทานพัดรองตราวัดแก่สมเด็จพระวันรัตเป็นที่ระลึกด้วย แล้วเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรตามกุฎีต่าง ๆ ซึ่งพระสงฆ์จะได้สวดพระพุทธมนต์ แล้วเสด็จกลับมาประทับที่พระที่นั่งทรงผนวชตรีมุข ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทรงศีลแล้วพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ แล้วเสด็จไปทรงจุดเทียนนมัสการที่กุฎีหลังใน พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เหมือนกัน ส่วนที่ศาลาสี่สมเด็จทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทรงจุดเทียน ที่กุฎีอีก ๘ แห่ง โปรดเกล้า ฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ที่เป็นเจ้าของจุดเทียนเครื่องบูชา พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์พร้อมกันทุกแห่ง เมื่อจบแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนน้ำชาและน้ำอัฐบาน ส่วนสำหรับทรงประเคนในพระที่นั่งตรีมุข พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการผู้ใหญ่ซึ่งได้จัดน้ำชาน้ำอัฐบานมาก็ได้ถวายพระสงฆ์ฉันทั่วไป แล้วพระสงฆ์ถวายอติเรกเป็นเสร็จการสวดพระพุทธมนต์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ทรงนำสมเด็จพระวันรัต ขึ้นไปพักแรมอยู่บนพระกุฎีหลังเล็กด้านตะวันออกในหมู่พระที่นั่งทรงผนวช พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับอยู่ที่กุฎีนั้น เมื่อสมเด็จพระวันรัตขึ้นไปพักบนพระกุฎีแล้ว มีพระราชดำรัสกับสมเด็จพระวันรัตตามสมควร แล้วเสด็จกลับมาประทับที่ปะรำข้างพลับพลาการเปรียญ พระราชทานเหรียญ

ที่ระลึกอย่างติดอก เหมือนเช่นพระราชทานเมื่อเวลาบ่าย แก่ผู้ที่ยังไม่ได้รับพระราชทานแล้วเสด็จไปทรงซื้อสิ่งของตามร้านแล้วเสด็จประทับเสวยที่พลับพลา เสวยแล้วทรงจุดดอกไม้เพลิง มีดอกไม้เพลิงหลวงครบทุกอย่าง และดอกไม้เพลิงซึ่งพระสงฆ์จัดมาฉลองพระเดชพระคุณเป็นอันมาก และทอดพระเนตรโขนที่เล่นในโรงหน้าพลับพลา แล้วเสด็จมาประทับที่ พระระเบียงทอดพระเนตรโต๊ะเครื่องบูชาที่พระสงฆ์จัดมาตั้ง เวลา ๗ ทุ่มเศษเสด็จกลับพลับพลาสวนดุสิต

ในวันนี้เวลากลางวัน โปรดเกล้า ฯ ให้มีเทศนาให้ราษฎรฟังกัณฑ์หนึ่ง พระครูปลัดเจริญเทศนาพระพุทธคุณ

วันที่ ๖ ธันวาคม เวลาเช้าพระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์เมื่อวานนี้รวม ๖๐ รูป ได้มานั่งตามที่ซึ่งได้สวดพระพุทธมนต์พร้อมทุกแห่ง เวลาเช้า ๔ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินแต่พลับพลาสวนดุสิต ไปประทับวัดเบญจมบพิตร เสด็จพระราชดำเนินขึ้นบนพระที่นั่งทรงผนวชหลังตรีมุข ทรงจุดเทียนนมัสการและทรงศีลแล้ว ทรงประเคนสำรับพระสงฆ์ที่เป็นส่วนทรงประเคน พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ที่ได้รับพระราชทานตราปฐมจุลจอมเกล้าฝ่ายหน้าได้จัดสำรับมาฉลองพระเดชพระคุณ และปฏิบัติพระสงฆ์ตามที่ได้รับสำรับของตน ๆ ในพระที่นั่งตรีมุข ๙ รูป พระกุฎีหลังใน ๕ รูป ศาลาสี่สมเด็จ ๕ รูป พระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งมีส่วนในการสร้างกุฎี ก็ได้ทรงประเคนสำรับปฏิบัติพระสงฆ์ในกุฎีนั้น ๆ ทุกแห่ง ครั้นพระสงฆ์ฉันแล้วสวดอนุโมทนาตามธรรมเนียม เป็นเสร็จการเลี้ยงพระ พระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปเสวยเช้าที่พลับพลา แล้วทอดพระเนตรร้าน ทรงซื้อของต่าง ๆ อยู่ในรอบเขตนั้น

อนึ่ง ทรงพระราชดำริเห็นว่า พระเทพมุนี (จ่าย) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษดิ์ เป็นผู้รอบรู้พระปริยัติธรรมแตกฉาน และมีสติปัญญาสามารถที่จะเป็นผู้ปกครองพระอารามอันสำคัญได้ จึงอาราธนาให้ไปอยู่เป็นเจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม และทรงอาราธนาสมเด็จพระวันรัต (ฑิต) เมื่อครั้งยังเป็นพระพิมลธรรมให้เลือกสรรภิกษุที่มีความฉลาดและความเพียร เป็นฐานานุกรม และเลือกสรรภิกษุสามเณรที่มีความสามารถและอุตสาหะเป็นผู้เล่าเรียนพระปริยัติธรรม ให้ไปอยู่กับพระเทพมุนี และทรงชักชวนพระจันทิมาซึ่งเป็นผู้มีความฉลาดเอื้อเฟื้อต่อการศึกษาซึ่งเข้ามาจากเมืองรางกูน ครั้งสมณทูตพม่ามารับพระสารีริกธาตุนั้น ให้มาอยู่วัดนี้ด้วย รวมจำนวนพระสงฆ์สามเณรที่จะมาอยู่วัดเบญจมบพิตร ๓๓ รูป เท่าจำนวนปีในรัชกาลและจะได้ทรงเพิ่มจำนวนปีละรูปต่อไปเสมอเป็นนิตย์ และในวันนี้เป็นกำหนดที่จะแห่พระเทพมุนีและพระครูฐานานุกรมเปรียญอันดับและสามเณรรวม ๓๓ รูป แต่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษดิ์ ในการนี้โปรดเกล้า ฯ ให้ขอแรงพระบรมวงศานุวงศ์ที่รับพระราชทานพานทอง จัดรถม้าตกแต่งประดับประดามาองค์ละรถ กับโปรดเกล้า ฯ ให้ขอแรงข้าราชการและและราษฎรบรรดาที่มีจักรยาน ให้ตกแต่งและประดับประดาจักรยานด้วยประการต่าง ๆ ไปเข้ากระบวนแห่ ครั้นเวลาบ่ายเจ้าพนักงานได้จัดตั้งกระบวนแห่แต่ถนนพระจันทร์ กระบวนแห่มีรถพระพุทธรูปและ

คัมภีร์พระปริยัติธรรม ๑ รถ ๆ พระเทพมุนี ๑ รถ เป็นรถพระที่นั่งเทียมม้า ๔ รถ พระครูฐานานุกรมเปรียญ ๓ รถ ๆ พระอันดับ ๒ รถ ๆ สามเณร ๑๑ รถ ต่อนั้นไปเป็นรถพระสงฆ์ที่มาส่งอีกเป็นอันมาก กระบวนหน้ามีทหารม้าถือธงมังกร พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการขึ้นจักรยาน รถพิณพาทย์กลองแขก เมื่อจัดกระบวนแห่พร้อมแล้ว เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเดินกระบวนแห่แต่ถนนพระจันทร์ไปตามถนนสนามไชยลงถนนบำรุงเมือง ถนนมหาไชย ไปออกถนนราชดำเนิน ถนนเบญ-มาศ เลี้ยวถนนดวงตะวัน (ถนนศรีอยุธยา) เลี้ยวถนนฮก (ถนนนครปฐม) เมื่อเวลากระบวนแห่มาถึงวัด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จไปประทับทอดพระเนตรกระบวนแห่ที่ปะรำน่าวัด กระบวนหน้าผ่านหน้าพระที่นั่งไปตามถนนนอก เมื่อถึงรถพระเทพมุนีและพระสงฆ์สามเณรที่จะมาอยู่วัดนี้ อันตามต่อมาเป็นลำดับนั้น พระสงฆ์ทั้งหลายที่นั่งคอยรับอยู่ที่โรงตั้งโต๊ะหน้าวัดอีกแถวหนึ่ง ได้สวดชยันโตขึ้นพร้อมกัน เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ รถพระเทพมุนีหยุดที่ซุ้มประตูหน้าวัด ลงจากรถ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จไปทรงรับและทรงนำเข้าไปในโรงพระอุโบสถ ต่อนั้นไปรถพระสงฆ์ฐานานุกรมเปรียญอันดับและสามเณรมาถึงซุ้มประตูหน้าวัด ก็ได้ลงจากรถตามเข้าไปในโรงพระอุโบสถโดยลำดับ นมัสการพระพุทธนรสีห์ที่ในโรงพระอุโบสถ มีพระสงฆ์สวดชยันโตรับด้วย ครั้นพระสงฆ์สามเณรนมัสการพระแล้ว ออกจากโรงพระอุโบสถเข้าไปในพลับพลาการเปรียญ พร้อมทั้งพระสงฆ์ ซึ่งเป็นพระบรมวงศานุวงศ์และพระราชาคณะทั้งหลายที่มา

ส่งพระเทพมุนีนั้นด้วย มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เป็นประธาน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปประทับพลับพลาการเปรียญทรงจุดเทียนนมัสการ แล้วมีพระบรมราชโองการดำรัสประกาศพระบรมราชูทิศ ถวายที่สงฆ์กับบียภูมิเขตพระอาราม และกุฎีสังฆเสนาสนะวัดเบญจมบพิตร แก่จาตุทิศสงฆ์ และได้พระราชทานนามวัดเบญจมบพิตรเพิ่มเติมขึ้นอีกว่า "วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม" เมื่อมีพระบรมราชโองการดำรัสประกาศจบแล้ว พระสงฆ์รับสาธุการพร้อมกัน ทรงประเคนใบประกาศพระบรมราชูทิศแก่พระเทพมุนี และทรงหลั่งน้ำในพระเต้าทักษิโณทก ถวายพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส และพระราชาคณะ ฐานานุกรมเปรียญทั่วทุกคณะ แล้วพระสงฆ์ถวายอนุโมทนาวิหารทานคาถา และถวายอติเรก รับคาถาถวายส่วนพระราชกุศลที่พระพิมลธรรมประพันธ์ขึ้นถวาย สำหรับให้พระสงฆ์สามเณรในวัดนี้สวดทุกวัน แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงนำพระเทพมุนี และโปรดเกล้า ฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์นำพระครูฐานานุกรมเปรียญอันดับสามเณร องค์ละรูป ตามเสด็จพระราชดำเนินต่อไปโดยลำดับ ทรงนำพระเทพมุนีขึ้นบนพระที่นั่งทรงผนวช พระสงฆ์ที่มาส่งสวดชยันโตรับ เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ ส่วนพระบรมวงศานุวงศ์ก็ได้นำพระสงฆ์และสามเณรไปขึ้นกุฎีโดยลำดับ มีพระสงฆ์สวดชยันโตรับทุกกุฎีเป็นการแซ่ซ้องครึกครื้น เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระเทพมุนีขึ้นกุฎีแล้ว เสด็จ

พระราชดำเนินจากพระที่นั่งทรงผนวชไปทอดพระเนตรหมู่กุฏี ซึ่งพระสงฆ์และสามเณรได้ขึ้นไปอยู่แล้วนั้น แล้วเสด็จกลับมาประทับทอดพระเนตรดอกไม้เพลิงญี่ปุ่นอยู่ที่สนามหญ้าหน้ากุฏี ผ่อนเวลาให้พระเทพมุนีรับแขกพระสงฆ์ที่มาส่งและหยุดพักพอควรแก่เวลา

ครั้นเวลาจวนค่ำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมาประทับในโรงพระอุโบสถแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้นิมนต์พระสงฆ์รวม ๒๕ รูปเข้าไปนั่งในโรงพระอุโบสถ มีสมเด็จพระวันรัต (แดง) เป็นประธาน ครั้นพระสงฆ์เข้าไปนั่งพร้อมแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้ญาติของสามเณรโชติ[๑] แวดล้อมสามเณรโชติพาเข้าไปในโรงพระอุโบสถเพื่ออุปสมบทเป็นพระภิกษุ พวกญาติได้พาสามเณรโชติมายังโรงพระอุโบสถแล้ว พระราชทานผ้าไตรให้สามเณรโชติครองเปลี่ยนใหม่ แล้วเข้าไปขอนิสสัยต่อสมเด็จพระวันรัต (แดง) แล้วพระพิมลธรรม พระเทพมุนี ได้ถามอันตรายิกธรรมเสร็จแล้ว สามเณรโชติขออุปสมบทแก่สงฆ์ พระพิมลธรรม พระเทพมุนี สวดญัตติจตุตถกรรมให้สามเณรโชติอุปสมบทเป็นภิกษุ มีสมเด็จพระวันรัต (แดง) เป็นพระอุปัชฌายะ เสร็จการอุปสมบทและรับอนุสาสน์แล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้พระโชติถวายเครื่องบริกขารแก่พระอุปัชฌายะและพระกรรมวาจาจารย์ และพระสงฆ์ที่มานั่งหัตถบาสทั่วกัน แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนเครื่องบริกขารพระราชทานพระโชติแล้ว พระบรมวงศานุวงศ์ได้ถวายต่อไป พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาเป็นเสร็จการบวชนาคหลวงแล้ว พระสงฆ์ได้ทำอุโบสถสังฆกรรมต่อไป มีพระราชาคณะเข้ามาเพิ่มเติมทำอุโบสถด้วยอีก

---

๑ พระธรรมวโรดม (โชติ) วัดพระปฐมเจดีย์ นครปฐม

สองสามรูป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประทับทรงฟังพระเทพมุนีแสดงพระปาฏิโมกข์ตามควรแก่เวลา แล้วเสด็จออกจากโรงพระอุโบสถมาประทับที่พลับพลาการเปรียญ ทรงจุดเทียนโต๊ะเครื่องบูชา และโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าของโต๊ะจุดเทียนทั่วไปเป็นการบูชาพระ แล้วเสด็จไปทอดพระเนตรจักรยานกระบวนแห่ที่ได้ตกแต่งประดับประดามา ซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้เอามาเรียงถวายตัวอีกครั้งหนึ่งแล้ว เสด็จไปเสวยที่พลับพลา ส่วนพระสงฆ์ทำอุโบสถเสร็จแล้วกลับไปยังกุฎี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสวยแล้ว ทรงจุดดอกไม้เพลิงและทอดพระเนตรโขนแล้ว เสด็จมาประทับที่พระเบียง โปรดเกล้า ฯ ให้กรรมการสำหรับที่ตรวจตัดสินผูกผ้าแดงชิ้นโต๊ะจีน ตรวจตัดสินโต๊ะหมู่เครื่องแก้วเทียบชั้นรางวัลโดยตั้งงามและแต่งงาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรกรรมการตัดสินจนทั่วแล้ว เสด็จกลับประทับพลับพลาสวนดุสิตเวลา ๒ ยามเศษ

วันที่ ๗ ธันวาคม เวลาเช้า ๔ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่พระที่นั่งแต่พลับพลาสวนดุสิต ไปประทับวัดเบญจมบพิตร พระสงฆ์สามเณรซึ่งมาอยู่ในพระอารามรวม ๓๓ รูปกับทั้งพระพิมลธรรมซึ่งค้างแรมอยู่วัดนี้แต่วันแรกมา ได้มานั่งที่อาสน์สงฆ์ในพลับพลาการเปรียญ สามเณรนั่งอาสน์สงฆ์ที่ปรำหน้าพลับพลาการเปรียญ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับที่ศาลาการเปรียญ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทรงศีลแล้ว พระสงฆ์สามเณรถวายพรพระจบแล้ว ทรงประเคน พระสงฆ์สามเณรรับพระราชทานฉัน สำรับ

วันนี้เป็นของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลลอองธุลีพระบาท จัดมาถวายฉลองพระเดชพระคุณตามศรัทธา และเจ้าของสำรับได้ปฏิบัติพระสงฆ์สามเณรที่ฉันสำรับของตน ครั้นฉันเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประเคนใบปวารณาแก่สามเณรศรีซึ่งทรงได้ฉลาก แล้วพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายในทรงประเคนใบปวารณา แก่พระสงฆ์สามเณรทั้งหมด เป็นการปวารณาเพื่ออุปการะปีหนึ่ง แล้วพระสงฆ์สามเณรสวดอนุโมทนาตามธรรมเนียมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จกลับพลับพลาสวนดุสิต

เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จแต่พลับพลาสวนดุสิตไปประทับพลับพลายกที่ถนนฮก พวกรามัญได้เดินกระบวนแห่ลูกหนูและกรวดตะไลแต่ถนนดวงตวัน เลี้ยวถนนฮกไปทางหลังพลับพลาแล้ว วกกลับผ่านมาทางหน้าพลับพลาเพื่อถวายทอดพระเนตร แล้วเลี้ยวข้ามทำนบไปจุดฟากข้างถนนลก (ถนนพระราม ๕) ประทับทอดพระเนตรอยู่จนเวลาย่ำค่ำ และได้พระราชทานสิ่งของเป็นรางวัลแก่เจ้าของลูกหนูที่จุดไปโดนเป้าแล้ว เสด็จกลับมาทรงจุดเทียนนมัสการพระพุทธนรสีห์ในโรงพระอุโบสถและพระพุทธรูปต่าง ๆ ในพลับพลาการเปรียญแล้ว เสด็จประทับที่ปรำทรงแจกเหรียญเงินที่ระลึกในการนี้ สำหรับห้อยสายนาฬิกาแก่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการการที่จัดกระบวนแห่และจัดสำรับมาเลี้ยงพระสงฆ์แล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้นิมนต์พระสงฆ์ซึ่งได้จัดโต๊ะเครื่องบูชามาตั้งสักการพระพุทธรูปตามพระระเบียงนั้น มารับสิ่งของพระราชทาน พระสงฆ์มานั่งที่ใน

ปรำพร้อมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนกาน้ำร้อนนิกเกอลแก่พระสงฆ์รูปละ ๑ กา แล้วเสด็จไปประทับที่ร้านขายสิ่งของเครื่องมรดกของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอนุศรศิริประสาธน์และเจ้าจอมมารดาเกษร โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาพิพัฒน์โกษาเป็นผู้ร้องเลหลังสิ่งของเหล่านั้น ประทับทอดพระเนตรอยู่พอสมควรแล้ว เสด็จไปประทับเสวยที่พลับพลาแล้วทรงจุดดอกไม้เพลิง ทอดพระเนตรโขนแล้ว เสด็จกลับพลับพลาสวนดุสิตเวลา ๗ ทุ่มเศษ ในวันนี้เวลากลางวัน โปรดเกล้า ฯ ให้มีเทศนาพระราชทานให้ราษฎรฟัง ๑ กัณฑ์ พระครูสังฆวินัย เทศนาพระธรรมคุณ

วันที่ ๘ ธันวาคม เวลาเช้า ๔ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จแต่พลับพลาสวนดุสิตไปประทับวัดเบญจมบพิตร ทรงบาตรพระสงฆ์สามเณรที่อยู่ในพระอารามนี้ และพระสงฆ์อื่น ๆ ที่มาช่วยในการนี้รวม ๕๐ รูป ณ ที่ปรำและในพลับพลาการเปรียญ พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายใน ได้จัดสิ่งของมาตักบาตรองค์ละสิ่ง ได้ตักบาตรถวายพระสงฆ์สามเณรทั่วไป พระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว ถวายอนุโมทนา เวลาเที่ยงเศษเสด็จกลับประทับพลับพลาสวนดุสิต

เวลาบ่าย ๓ โมง เจ้าพนักงานได้จัดตั้งบายศรีและแว่นเวียนเทียนที่สวนสี่ฤดู ในการทำขวัญนายสงวน บุตรพระอนุรักษ์โยธา (กลิ่น) ซึ่งจะบรรพชาเป็นสามเณร อันเป็นส่วนนาคของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ครั้นได้เวลาฤกษ์ พราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียนทำขวัญครบ ๓ รอบแล้ว รวมแว่นดับเทียนและจุณเจิมตามไสยเวทแล้วเป็นเสร็จการทำขวัญนาคของสมเด็จพระบรมราชินีนาถแต่เท่านี้

เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จแต่พลับพลาสวนดุสิต มาประทับพลับพลาที่ถนนฮก พวกรามัญแห่ลูกหนูและจุดลูกหนูถวายทอดพระเนตรเช่นวันก่อน ได้พระราชทานสิ่งของรางวัลแก่เจ้าของลูกหนูที่จุดโดนเบ้า เวลาย่ำค่ำเสด็จมาประทับที่พลับพลาการเปรียญ พระสงฆ์ซึ่งจะสวดมนต์ฉลองพระโชติมีพระพิมลธรรมเป็นประธาน รวม ๒๐ รูป เป็น ๒๑ ทั้งพระโชติ ได้มานั่งที่อยู่ในพลับพลาการเปรียญพร้อมแล้ว พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการได้ประเคนน้ำร้อนและน้ำอัฐบานแก่พระสงฆ์แล้ว ทรงจุดเทียนนมัสการพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ในระวางพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์นี้ได้พระราชทานเหรียญเงินที่ระลึกแก่พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการที่จัดน้ำชาน้ำอัฐบานมาถวายพระ และพวกแห่จักรยาน พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับที่ปรำทรง ประเคนซองบุหรี่นิกเกิ้ลแก่ พระสงฆ์ตามวัดในกรุงและหัวเมืองซึ่งได้ฉลองพระเดชพระคุณในการดอกไม้ไฟ แล้วเสด็จไปประพาสตามร้านขายสิ่งของต่าง ๆ แล้วเสด็จมาประทับทอดพระเนตรการเลหลังทรัพย์สมบัติของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอนุศรศิริประสาธน์และเจ้าจอมมารดาเกษร แล้วเสด็จกลับพลับพลาสวนดุสิต วันนี้เวลาบ่ายมีเทศนาในพลับพลาการเปรียญให้ราษฎรฟังอย่างวานนี้ พระครูสมุห์จันทร์เทศนาสังฆคุณ

วันที่ ๙ ธันวาคม เวลาเช้า ๔ โมงเศษ พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์ฉลองพระโชติเมื่อวานนี้ มานั่งที่อยู่ในพลับพลาการเปรียญ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งแต่พลับพลาสวนดุสิต ไปประทับวัดเบญจมบพิตร ทรงประเคนสำรับพระสงฆ์ และพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการประเคนสำรับส่วนของพระองค์และของตน ซึ่งจัดมาถวายพระต่อไปเช่นวันก่อน ๆ พระสงฆ์ฉันแล้วอนุโมทนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จไปทอดพระเนตรร้าน เวลาบ่ายเจ้าพนักงานได้แห่นายสงวน แต่สวนสี่ฤดูมายังวัดเบญจมบพิตร กระบวนแห่มีกลองยาวและควงจานเป็นต้น ผ้าไตรและเทียนอุปัชฌาย์กับไตรบาตรที่จะบวช มีคนขี่ม้าถือกั้นสัปทนแดง นายสงวนแต่งตัวสรวมลำพอกขี่ม้ากั้นสัปทนโหมด เมื่อมาถึงวัดแล้วขึ้นเกยทิ้งทานที่หน้าวัด แล้วเข้ามาในพลับพลาการเปรียญซึ่งจะเป็นที่บรรพชา มีประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ พระสงฆ์ประชุมพร้อมกันอยู่ในที่นั้นรวม ๒๐ รูป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับในที่นั้น พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้นายสงวนบูชาพระพุทธรูปแล้ว เข้าไปรับพระราชทานผ้าไตรต่อพระราชหัตถ์สมเด็จพระบรมราชินีนาถ แล้วมาขอบรรพชาต่อสมเด็จพระวันรัต และมาครองผ้า ประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ครองผ้าเสร็จแล้ว เข้าไปรับสรณคมน์และศีลต่อพระเทพมุนีเสร็จแล้วประโคมแตรสังข์พิณพาทย์อีกครั้งหนึ่ง แล้วสามเณรสงวนไปรับของไทยธรรมที่สมเด็จพระบรมราชินีนาถ แล้วรับไตรทรงประเคนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานช่วย และรับผ้าและสิ่งของที่พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายในเสร็จแล้ว พระสงฆ์อนุโมทนาเป็นเสร็จการบรรพชาของสามเณรสงวน แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

เสด็จไปประพาสตามร้านขายสิ่งของ และทรงซื้อสิ่งของเสวย กับโปรดเกล้า ฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการซื้อสิ่งของเสวยและบริโภคโดยไม่ต้องออกทรัพย์ของตน ของหลวงพระราชทานทั้งสิ้น แล้วเสด็จไปทอดพระเนตรที่ต่าง ๆ ตามบริเวณวัดนั้น ครั้นเวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จไปประทับพลับพลายกที่ถนนฮก พวกรามัญแห่ลูกหนูไปจุดถวายทอดพระเนตร แต่วันนี้ไม่ได้แห่ผ่านหน้าพลับพลา แห่ตัดข้ามทำนบไปจุดทีเดียว และได้พระราชทานสิ่งของรางวัลแก่เจ้าของลูกหนูที่จุดโดนเป้าแล้ว เสด็จกลับมาประทับทรงจุดเทียนนมัสการพระพุทธนรสีห์ในโรงพระอุโบสถแล้ว เสด็จมาประทับในพลับพลาการเปรียญ ทรงจุดเทียนนมัสการทรงธรรม พระเทพมุนีได้ถวายเทศนาวิหารทานอนุโมทนาพระราชกุศลกัณฑ์หนึ่งจบแล้ว พระครูฐานานุกรมทั้ง ๔ รูปรับสัพพี แล้วได้ทรงประเคนสิ่งของเครื่องไทยธรรมบูชากัณฑ์และมีปัจจัยมูลด้วย ๑๐ ตำลึงแล้ว พระสงฆ์ถวายอติเรกแล้ว เสด็จออกมาประทับที่ปรำ พระราชทานจีวรสะบงแก่พระสงฆ์วัดจักวรรดิราชาวาสที่ได้ทำการตกแต่งพระพุทธรูป และพระราชทานพระบรมรูปองค์ใหญ่แก่พระมงคลทิพยมุนี ผู้ได้ช่วยจัดการแต่งพระพุทธรูปและเลี้ยงน้ำร้อนพระราชทานพระบรมรูปองค์เล็กแก่พระครูวิหารกิจจานุการ ผู้จัดการเลี้ยงน้ำร้อนอีกแห่งหนึ่งแล้ว เสด็จไปประทับที่ร้านเลหลังของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอนุศรศิริประสาธน์และเจ้าจอมมารดาเกษร แล้วเสด็จกลับพลับพลาสวนดุสิตเวลา ๘ ทุ่มเศษ เป็นเสร็จการแต่เท่านี้

ประกาศพระบรมราชูทิศ
ถวายที่วัดและถวายเสนาสนะ

ขอประกาศแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ ด้วยข้าพเจ้ามีศรัทธาที่จะสถาปนาวัดเบญจมบพิตร ได้อุทิศที่แผ่นดินเป็นวิสุงคามสีมา และได้อาราธนาพระสงฆ์ผูกพัทธสีมาสำเร็จแล้วส่วนหนึ่ง ภายหลังได้ถวายที่วิสุงคามสีมาเพิ่มเติม สำหรับที่จะผูกเป็นมหาสีมาต่อไปในภายหน้า ข้อความดำริและประสงค์ประการใด ปรากฏอยู่ในคำประกาศถวายที่วิสุงคามสีมาแต่ก่อนแล้ว แต่ที่ซึ่งพระสงฆ์จะอยู่อาศัยประพฤติพรหมจรรย์ยังไม่มี จึงได้จัดการขุดคลองถมดินในที่ลานวัดเดิม และเพิ่มเติมที่สวนอันอยู่ใกล้เคียงให้เป็นขอบเขตกว้างใหญ่ตามสมควร แล้วจึงได้คิดสร้างเสนาสนะขึ้น ได้รื้อพระที่นั่งทรงผนวชในพระบรมราชวัง ซึ่งข้าพเจ้าได้อยู่ในเวลาอุปสมบทนั้น มาก่อสร้างขึ้นใหม่ตามเดิมและเพิ่มเติมขยายออกบ้าง และสร้างกุฎีเสนาสนะขึ้นใหม่ในที่ดินซึ่งได้ขยายเพิ่มเติมขึ้นนั้น เป็นเนื้อที่ต่อจากที่ซึ่งได้ถวายเป็นวิสุงคามสีมาแล้วไปข้างด้านตะวันตกแปลงหนึ่ง โดยกว้างทิศตะวันตก ๑ เส้น ๑๐ วา ทิศตะวันออก ๑ เส้น ๑๐ วา ยาวทิศเหนือ ๑ เส้น ๑๖ วา ๒ ศอก ทิศใต้ ๑ เส้น ๑๖ วา ๓ ศอก คิดเป็นตารางวาได้ ๑๐๙๘ ตารางวา มีคลองคั่นตอนหนึ่งกว้าง ๖ วา ยาว ๔ เส้น ๑๙ วา ที่อีกแปลงหนึ่งต่อจากที่ซึ่งได้ถวายเป็นวิสุงคามสีมาแล้วนั้น มาข้างด้านใต้ซึ่งมีคลองคั่น

โดยยาวทิศเหนือตามคลอง ๔ เส้น ๘ วา กว้างทิศตะวันออกตามถนนฮก (ถนนนครปฐม) ๒ เส้น ๑๕ วา ยาวทิศใต้ ๒ เส้น ๕ วา ๒ ศอก แล้วเลี้ยวออกไปจดคลองคูด้านใต้ ๑๕ วา ๒ ศอก แล้วตรงไปตามคลองคูอีก ๑ เส้น ๙ วา ๓ ศอก กว้างทิศตะวันตกตามคลองคูตะวันตก ๓ เส้น ๙ วา ๓ ศอก คิดเป็นตารางวาได้ ๕๐๙๖ ตารางวา ที่ดินมีประมาณเท่านี้ ข้าพเจ้าขอขนานนามว่า ดุสิตวนาราม และอุทิศถวายเป็นที่สังฆกัปปิยภูมิเขตอุปจารแห่งวัดเบญจมบพิตร ให้เป็นนามรวมเป็นอันเดียวกันว่าวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กับที่ดินอีกส่วนหนึ่งต่อจากที่ซึ่งได้ถวายเป็นสังฆกัปปิยภูมินั้น โดยยาวทิศเหนือ ๓ เส้น ๖ วา ๒ ศอก ทิศใต้ ๓ เส้น ๔ วา ๓ ศอก กว้างทิศตะวันออก ๑๕ วา กว้างทิศตะวันตก ๑๕ วา คิดเป็นตารางวาได้ ๙๘๔ ตารางวา ที่ดินซึ่งกล่าวนี้ ข้าพเจ้าขออุทิศไว้เป็นที่ญาติโยมผู้อุปฐากของภิกษุสามเณรได้อยู่อาศัย เพื่อปฏิบัติพระสงฆ์สามเณรในพระอาราม กับทั้งเสนาสนะที่สร้างขึ้น คือพระที่นั่งทรงผนวชหมู่หนึ่ง ๔ หลัง ผนังก่ออิฐถือปูนทั้ง ๔ หลัง หลังหน้าเป็นตรีมุข ๕ ห้อง เรียงมาอีก ๒ หลังๆละ ๓ ห้อง ต่อมาอีกหลังหนึ่ง ๕ ห้อง มีมุขลดด้านสกัดข้างละ ๒ ห้อง เป็นเครื่องช่อฟ้าใบระกาประดับกระจก เพดานบานประตูบานหน้าต่างเขียนลายรดน้ำ หลังตรีมุขมีซุ้มหน้าต่างปิดทองประดับกระจก ผนังข้างในเขียนเรื่องเป็นพระราชพงศาวดารแผ่นดินปัตยุบันนี้ ตลอดจนเวลาข้าพเจ้าอุปสมบทนั้น กลางชาลามีศาลาโถงเป็นหอฉันและเป็นที่นั่งรับอาคันตุกะผู้ไปมา เครื่องช่อฟ้าใบระกา ๑ หลัง พระที่นั่งทรงผนวชหมู่นี้เป็นของข้าพเจ้าบริจาคทรัพย์สร้างขึ้นทั้งสิ้น ศาลาจัตุรมุขพื้นศิลา

หลังคาช่อฟ้าใบระกาอยู่ตรงหน้าพระที่นั่งทรงผนวชหลังหนึ่ง ให้นามว่าศาลาสี่สมเด็จ สำหรับเป็นที่พระสงฆ์สามเณรได้หยุดพักอาศัย สร้างขึ้นด้วยทรัพย์ของข้าพเจ้าและน้องร่วมอุทรอีก ๓ คน รวมเป็น ๔ ส่วน กุฎีเดียว ๒ ห้องก่ออิฐถือปูนหลังคามุงกระเบื้อง ๒ หลัง ให้นามว่ากุฎีไตรภาคหลังหนึ่ง กุฎีเบญจภาคหลังหนึ่ง กุฎีแถว ๓ แถวก่ออิฐถือปูนหลังคามุงกระเบื้อง รวม ๖ หลัง ในหลังหนึ่ง ๆ นั้นมี ๑๐ ห้อง ปันเป็นที่อยู่ได้ ๕ ส่วน ให้นามว่ากุฎีสัตตภาคหลังหนึ่ง กุฎีนพภาคหลังหนึ่ง กุฎีทศภาคหลังหนึ่ง กุฎีทวาทศภาคหลังหนึ่ง กุฎีจุททศภาคหลังหนึ่ง กุฎีโสฬศภาคหลังหนึ่ง กุฎีเหล่านี้สร้างขึ้นด้วยทรัพย์ของบุตรภรรยาและญาติของข้าพเจ้าปนกันเป็นส่วนมากบ้างน้อยบ้าง แต่ไม้สักที่ใช้ทำการในกุฎีเหล่านี้ เป็นของพ่อค้าไม้ทั้งหลายช่วยกันในการกุศล เสนาสนะทั้งปวงที่กล่าวมาแล้วนี้ บัดนี้แล้วสำเร็จบริบูรณ์ควรเป็นที่อยู่อาศัยได้ ข้าพเจ้าทั้งปวงขอยกถวายไว้ในพระบรมพุทธศาสนาเป็นจาตุทิศิกาวาสสำหรับพระสงฆ์ซึ่งจะมาอยู่ในบัดนี้ หรือที่จะมาแต่ทิศทั้งสี่ได้อาศัยประพฤติศาสนพรหมจรรย์บริโภคโดยผาสุกทุกประการ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับสังฆิกเสนาสนะทั้งปวงนั้น เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งปวง สิ้นกาลนานเทอญ.

ประกาศไว้ ณ วันพฤหัสบดี ที่ ๖ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๙ จันทรคติกาล เดือนอ้าย ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีชวดโทศก จุลศักราช ๑๒๖๒ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๔๓ พรรษา เป็นวันที่ ๑๑๗๑๓ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

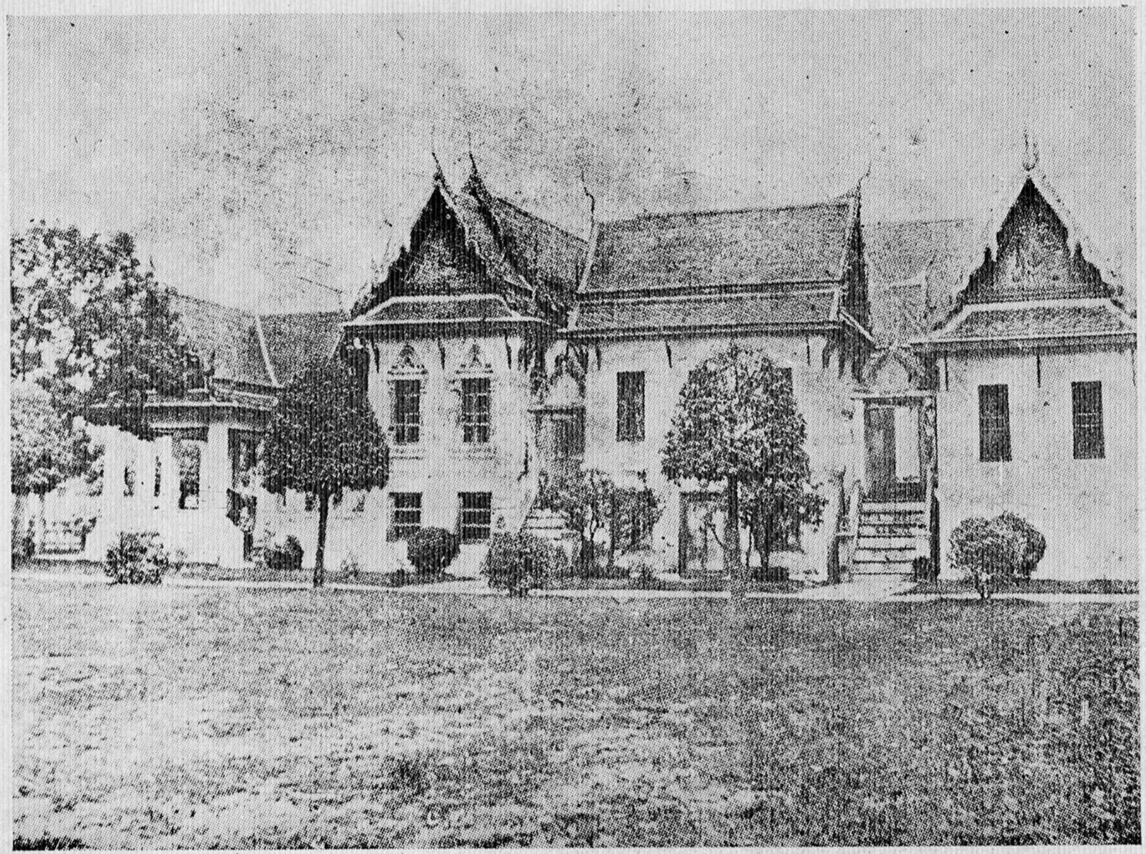

ศาลาสี่สมเด็จและพระที่นั่งทรงผนวช

อิทํ มยา รญฺญา (พระบรมนามาภิไธย) ปรมินฺทมหาจุฬาลงฺกรณสฺมา สฺยามวิชิเต รชฺชํ การยตา.

รายการพระที่นั่งทรงผนวช

พระที่นั่งทรงผนวชหลังหนึ่ง ขื่อ ๒ วา ๑ คืบ ๕ นิ้ว ยาว ๗ วา มีมุขกว้าง ๑ วา ๑ คืบ ๘ นิ้ว ยาว ๒ วา ๙ นิ้ว สูงพื้นล่างถึงพื้นบน ๑ วา ๑ ศอก สูงพื้นบนถึงขื่อ ๑ วา ๓ ศอก รื้อมาจากพระพุทธรัตน-สถานในพระบรมมหาราชวัง เหมาค่าแรงและซ่อมไม้ที่ชำรุด ปิดทองฝ้าเพดานใหม่ ทาสีใหม่ เขียนฝาผนังใหม่ เงิน ๙๗๐๑ บาท ๒๐ อัฐ

กุฎี ๒ ห้อง ๒ หลัง ขื่อ ๑ วา ๓ ศอก ๑ คืบ ๔ นิ้ว ยาว ๒ วา ๓ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว สูงพื้นล่างถึงพื้นบน ๑ วา ๑ ศอก สูงพื้นบนถึงขื่อ ๑ วา ๒ ศอก เหมาค่าแรงและซ่อมที่ชำรุด ทาสีใหม่รวม ๒ หลัง เงิน ๓๘๙๙ บาท ๔๐ อัฐ

พื้นชานกว้าง ๕ วา ๒ ศอก ยาว ๗ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ปูศิลาทำซุ้มประตูขึ้นใหม่ เหมาทั้งค่าแรงและสิ่งของ เงิน ๑๓๐๕ บาท ๓๒ อัฐ

หอเสวย ขื่อ ๑ วา ๕ นิ้ว ยาว ๑ วา ๓ ศอก ๓ นิ้ว สูง ๑ วา ๑ ศอก ซ่อมไม้ที่ชำรุด ทาสีใหม่ เหมาค่าแรงและสิ่งของเงิน ๔๐๒ บาท ๓๔ อัฐ

พระกุฎี ๕ ห้อง ๑ หลัง ขื่อ ๒ วา ๑ คืบ ๘ นิ้ว ยาว ๕ วา

๔ นิ้ว สูงพื้นล่าง ๑ วา ๑ ศอก สูงพื้นบนถึงขื่อ ๑ วา ๓ ศอก เหมาค่าแรงและซ่อมไม้ที่ชำรุดและทาสีใหม่ และค่าสิ่งของต่าง ๆ เงิน ๒๕๙๗ บาท ๓๒ อัฐ

ทำเพิ่มเติมขึ้นใหม่

ต่อมุข ๒ ข้าง ขื่อ ๒ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว ยาว ๑ วา ๓ ศอก ค่าไม้ ค่าแรง อิฐ ปูน ทราย ค่าทาสี ค่าทองคำเปลว ค่าแรงจีนทำปูนเหมาเสร็จทั้งค่าแรงและสิ่งของ เป็นเงิน ๒๕๙๒ บาท ๑๖ อัฐ รวมทั้งสิ้น เป็นเงิน ๒๒๒๓๑ บาท ๖ อัฐ

สำเนาอักษรจารึกศาลาสี่สมเด็จ

ศาลาจตุรมุขหลังนี้ ทรงสร้างขึ้นด้วยทุนทรัพย์ ๖๕๖๐ บาท ๔๘ อัฐ แบ่งเป็น ๔ ภาค ภาคหนึ่ง ๑๖๔๐ บาท ๑๒ อัฐ เป็นของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช ภาคหนึ่ง ๑๖๔๐ บาท ๑๖ อัฐ เป็นของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชอุทิศพระราชทานแด่สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจันทรมณฑลโสภณภควดี กรมหลวงวิสุทธิกษัตริย์ เมื่อเสด็จสิ้นพระชนม์ไปแล้วช้านานเป็นภาคที่ ๒ อีกภาคหนึ่ง ๑๖๔๐ บาท ๑๒ อัฐ เป็นของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักร-

พรรดิพงศ์ อันพึ่งเสด็จสิ้นพระชนม์ในเวลาเริ่มสร้างพระอารามนี้ จึงได้ยกส่วนทรัพย์ไว้เป็นภาคที่ ๓ อีกภาคหนึ่ง ๑๖๔๐ บาท ๑๒ อัฐ เป็นของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดชนับเป็นภาคที่ ๔ ศาลานี้ทรงสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ให้เป็นที่ภิกษุสามเณรในพระอารามนี้ได้หยุดพักอาศัยโดยผาสุก

ทรงพระราชอุทิศไว้แต่วันที่ ๖ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๙ จันทรคตินิยม เป็นวันพฤหัสบดี เดือนอ้ายขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีชวดโทศก จุลศักราช ๑๒๖๒ พระพุทธศาสนกาล เป็นอดีตกาล ๒๔๔๓ พรรษา เป็นปีที่ ๓๓ ในรัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กุฎีภาคต่าง ๆ

กุฎีไตรภาค กุฎีเดี่ยว ด้านตะวันตกแห่งกุฎีแถว แถวหน้า ๒ ห้อง พระสงฆ์อยู่ได้รูปหนึ่ง หมายเลข ๓๑ หลังหนึ่ง

กุฎีเบญจภาค กุฎีเดี่ยว ด้านตะวันตกแห่งกุฎีแถว แถวกลาง ๒ ห้อง พระสงฆ์อยู่ได้รูปหนึ่ง หมายเลข ๓๒ หลังหนึ่ง

กุฎีสัตตภาค กุฎีแถว แถวหน้า ด้านตะวันตก ๑๐ ห้อง พระสงฆ์สามเณรอยู่ได้ ๕ รูป หมายเลข ๒๖, ๒๗, ๒๘, ๒๙, ๓๐ หลังหนึ่ง

กุฎีนพภาค กุฎีแถว แถวหน้า ด้านตะวันออก ๑๐ ห้อง พระสงฆ์สามเณรอยู่ได้ ๕ รูป หมายเลข ๒๑, ๒๒, ๒๓, ๒๔, ๒๕ หลังหนึ่ง

กุฎีทศภาค กุฎีแถว แถวกลาง ด้านตะวันตก ๑๐ ห้อง พระสงฆ์สามเณรอยู่ได้ ๕ รูป หมายเลข ๑๖, ๑๗, ๑๘, ๑๙, ๒๐ หลังหนึ่ง

กุฎีทวาทศภาค กุฎีแถว แถวกลาง ด้านตะวันออก ๑๐ ห้อง พระสงฆ์สามเณรอยู่ได้ ๕ รูป หมายเลข ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕ หลังหนึ่ง

กุฎีจุทศภาค กุฎีแถว แถวหลัง ด้านตะวันออก ๑๐ ห้อง พระสงฆ์สามเณรอยู่ได้ ๕ รูป หมายเลข ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐ หลังหนึ่ง

กุฎีโสฬศภาค กุฎีแถว แถวหลัง ด้านตะวันออก ๑๐ ห้อง พระสงฆ์สามเณรอยู่ได้ ๕ รูป หมายเลข ๑, ๒, ๓. ๔, ๕, หลังหนึ่ง

กุฎีเหล่านี้มีรายพระนามและนามผู้บริจาคทรัพย์สร้าง แจ้งอยู่ในอักษรจารึกแผ่นศิลา ซึ่งติดไว้ที่กุฎีนั้น ๆ มีสำเนาดังต่อไปนี้

กุฎีไตรภาค

ผู้มีพระนามและนามต่อไปนี้ ได้ออกทุนทรัพย์เป็นส่วน ๆ คือ

พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอัจฉรพรรณีรัชกัญญา	เงิน ๙๑๔ บาท
พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์	เงิน ๙๑๔ บาท
เจ้าจอมมารดาตลับ	เงิน ๙๑๔ บาท
รวมเป็นเงิน	๒,๗๔๒ บาท

สร้างกุฎีนี้ไว้หลังหนึ่ง ยกเสียแต่ไม้เป็นของพ่อค้าไม้ถวาย กุฎีนี้ทรงอุทิศไว้ในพระพุทธศาสนาเปนสังฆิกเสนาสน์ เพื่อให้เป็นที่พระภิกษุสามเณรอยู่อาศัยประพฤติพรหมจรรย์ เป็นผาสุกทุกประการ

ทรงอุทิศไว้ ณ วันที่ ๖ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๙ จันทรคตินิยมเป็นวันพฤหัสบดี เดือนอ้ายขึ้น ๕ ค่ำ ปีชวดโทศก จุลศักราช

๑๒๖๒ พระพุทธศาสนกาลเป็นอดีตภาค ๒๔๔๓ พรรษา เป็นปีที่ ๓๓ ในรัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กุฎีเบญจภาค

ผู้ที่มีพระนามและนามต่อไปนี้ ได้ออกทุนทรัพย์เป็นส่วน ๆ คือ

พระเจ้าลูกยาเธอ	กรมหมื่นนครชัยศรีสุรเดช	เงิน ๕๕๙ บาท
พระเจ้าลูกเธอ	พระองค์เจ้าประเวศวรสมัย	เงิน ๕๔๘ บาท
พระเจ้าลูกยาเธอ	พระองค์เจ้าวุฒิชัยเฉลิมลาภ	เงิน ๕๔๘ บาท
	เจ้าจอมมารดาทับทิม	เงิน ๕๔๙ บาท
	หม่อมเจ้าวิมลปัทมราช	เงิน ๕๙๘ บาท

รวมเป็นเงิน ๒๗๙๒ บาท ฯลฯ

กุฎีสัตตภาค

ผู้ที่มีพระนามต่อไปนี้ ได้ออกทุนทรัพย์เป็นส่วน ๆ คือ

พระอรรคชายาเธอ	พระองค์เจ้าอุบลรัตนนารีนาค	เงิน ๑๑๙๕ บาท
พระอรรคชายาเธอ	พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์	เงิน ๑๑๙๕ บาท
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ	เจ้าฟ้าจันทราสรัทวาร	เงิน ๑๑๙๔ บาท
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ	เจ้าฟ้าเยาวมาลย์นฤมล	เงิน ๑๑๙๔ บาท
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ	เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร	เงิน ๑๑๙๔ บาท

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ามาลินีนพดารา เงิน ๑๑๙๔ บาท

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิภานพดล เงิน ๑๑๙๕ บาท

รวมเป็นเงิน ๘๓๖๐ บาท สร้างกุฎีนี้ไว้หลังหนึ่ง ๕ ห้อง ฯลฯ

กุฎีนพภาค

ผู้ที่มีพระนามต่อไปนี้ ได้ออกทุนทรัพย์เป็นส่วน ๆ คือ

สมเด็จพระนางเจ้า สว่างวัฒนาพระบรมราชเทวี เงิน ๑๑๑๖ บาท

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าวลัยอลงกรณ์ เงิน ๑๑๑๔ บาท

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช เงิน ๑๑๑๔ บาท

สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระบรมราชินีนาถ เงิน ๘๓๖ บาท

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ
สยามมกุฎราชกุมาร เงิน ๘๓๖ บาท

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงศ์ภูวนาถ
กรมขุนพิษณุโลกประชานาถ เงิน ๘๓๖ บาท

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ
กรมขุนนครราชสีมา เงิน ๘๓๖ บาท

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก เงิน ๘๓๖ บาท

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ เงิน ๘๓๖ บาท

รวมเป็นเงิน ๘๓๖๐ บาท สร้างกุฎีนี้ไว้หลังหนึ่ง ๕ ห้อง ฯลฯ

กุฎีทศภาค

ผู้ที่มีพระนามและนามต่อไปนี้ ได้ออกทุนทรัพย์เป็นส่วน ๆ คือ

พระนางเจ้าสุขุมาลยมารศรี	พระราชเทวี	เงิน ๑๒๔๔ บาท
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ	เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์	เงิน ๑๒๕๔ บาท
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ	เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต	
	กรมขุนมไหสุริยสงขลา	เงิน ๑๒๕๔ บาท
พระเจ้าน้องนางเธอ	พระองค์เจ้านภาพรประภา	เงิน ๑๒๕๔ บาท
พระเจ้าลูกเธอ	พระองค์เจ้าศรีวิลัยลักษณ์	เงิน ๕๕๗ บาท
พระเจ้าลูกเธอ	พระองค์เจ้าสุวภัทตรวิลัยพรรณ์	เงิน ๕๕๗ บาท
เจ้าจอมมารดาแพ		เงิน ๕๕๗ บาท
พระเจ้าลูกยาเธอ	พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์	๕๕๗ บาท
พระเจ้าลูกยาเธอ	พระองค์เจ้าสุริยงประยุรพันธ์	เงิน ๕๕๗ บาท
เจ้าจอมมารดาโหมด		เงิน ๕๕๗ บาท

รวมเป็นเงิน ๘๓๖๐ บาท สร้างกุฎีนี้ไว้หลังหนึ่ง ๕ ห้อง ฯลฯ

กุฎีทวาทศภาค

ผู้ที่มีพระนามและนามต่อไปนี้ ได้ออกทุนทรัพย์เป็นส่วน ๆ คือ

พระเจ้าลูกเธอ	พระองค์เจ้าเยาวภาพงศ์สนิท	เงิน ๔๑๘ บาท
พระเจ้าลูกยาเธอ	พระองค์เจ้ารังสิตประยุรศักดิ์	เงิน ๔๑๘ บาท
พระเจ้าลูกเธอ	พระองค์เจ้าประภาพรรณพิไลย	เงิน ๔๑๘ บาท

พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าวาปีบุษบากร	เงิน ๔๑๘ บาท
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าวรลักษณาวดี	เงิน ๘๓๖ บาท
เจ้าจอมมารดาสุด	เงิน ๘๓๖ บาท
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าศศิพงศ์ประไพ	เงิน ๘๓๖ บาท
เจ้าจอมมารดาจันทร์	เงิน ๘๓๖ บาท
พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร	เงิน ๘๓๖ บาท
เจ้าจอมมารดาวาด	เงิน ๘๓๖ บาท
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าเหมวดี	เงิน ๘๓๖ บาท
เจ้าจอมมารดาเหม	เงิน ๘๓๒ บาท

รวมเป็นเงิน ๘๓๖๐ บาท สร้างกุฎีนี้ไว้หลังหนึ่ง ๕ ห้อง ฯลฯ

กุฎีจุททศภาค

ผู้มีพระนามและนามต่อไปนี้ ได้ออกทุนทรัพย์เป็นส่วน ๆ คือ

พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอรประพันธ์รำไพ	เงิน ๓๓๕ บาท
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอดิสัยสุริยาภา	เงิน ๓๓๔ บาท
เจ้าจอมมารดาอ่อน	เงิน ๓๓๕ บาท
เจ้าจอมเอี่ยม	เงิน ๓๓๔ บาท
เจ้าจอมเอิบ	เงิน ๓๓๔ บาท
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าจุฑารัตนราชกุมารี	เงิน ๕๕๗ บาท
พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์	เงิน ๕๕๗ บาท

เจ้าจอมมารดามรกฎ	เงิน ๕๕๘ บาท
พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าประวิตรวัฒโนดม	เงิน ๘๓๖ บาท
เจ้าจอมมารดาแช่ม	เงิน ๘๓๖ บาท
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าภัทรายุวดี	เงิน ๕๕๗ บาท
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าเจริญศรีชนมายุ	เงิน ๕๕๗ บาท
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าภัทรายุวดี และ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าเจริญศรีชนมายุ อุทิศให้	
เจ้าจอมมารดาแสง	เงิน ๕๕๘ บาท
เจ้าจอมมารดาดาราวัศมี	เงิน ๑๖๗๒ บาท

รวมเป็นเงิน ๘๓๖๐ บาท สร้างกุฎีนี้ไว้หลังหนึ่ง ๕ ห้อง ฯลฯ

กุฎีโสฬศภาค

ผู้ที่มีพระนามและนามต่อไปนี้ ได้ออกทุนทรัพย์เป็นส่วน ๆ คือ

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ์	เงิน ๒๘๐ บาท
พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ์ อุทิศให้เจ้าจอมมารดาอ่วม	เงิน ๒๘๐ บาท
หม่อมเจ้าเกียรติกำจร	เงิน ๒๗๘ บาท
หม่อมเจ้าอมรสมานลักษณ์	เงิน ๒๗๘ บาท
หม่อมเจ้านักขัตรมงคล	เงิน ๒๗๘ บาท
หม่อมเจ้ากมลปราโมทย์	เงิน ๒๗๘ บาท

พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพยนิภา	เงิน ๕๔๗ บาท
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าสุจิตราภรณี	เงิน ๕๔๗ บาท
เจ้าจอมมารดาชุ่ม	เงิน ๕๕๘ บาท
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอัพภันตรีปชา	เงิน ๕๕๘ บาท
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าทิพยาลังการ	เงิน ๕๔๗ บาท
เจ้าจอมมารดาแส	เงิน ๕๕๘ บาท
พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงศ์รัชสมโภช	เงิน ๘๓๖ บาท
เจ้าจอมมารดาเลื่อน	เงิน ๘๓๖ บาท
พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าดิลกนพรัฐ	เงิน ๘๓๖ บาท
เจ้าจอมมารดาทิพยเกษร	เงิน ๘๓๖ บาท

รวมเป็นเงิน ๘๓๖๐ บาท สร้างกุฎีนี้ไว้หนึ่งหลัง ๕ ห้อง ฯลฯ

เรื่องพัดตรา

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำพัดสำหรับวัดเบญจมบพิตร เป็นสองอย่าง อย่างหนึ่งเป็นพัดนักเรียน อย่างหนึ่งเป็นพัดรองสำหรับกำกับพัดยศ ใช้ได้ทั่วไปในการของราษฎรด้วย ลำดับพัดนั้น ดังนี้

พัดยศเปรียญและนักเรียนรูปแลพื้นเหมือนเปรียญแลนักเรียนทั้งปวง แปลกแต่ที่นม ด้านหนึ่งเป็นตราวัดเบญจมบพิตร คือเป็นรูปพระเกี้ยวยอดมีรัศมีตั้งอยู่เหนือเลข ๕ ด้านหนึ่งเป็นตราสวนดุสิต คือเป็นรูปพระโพธิสัตว์อย่างโบราณนั่งบนดอกบัว พระหัตถ์ซ้ายถือดอก

บัวตูม พระหัตถ์ขวาแบพาดพระเพลา พระบาทขวาห้อยมีฉพรรณรังษี เป็นวงเบื้องหลัง ตรานี้เป็นลายฝังด้วยมุก

สามเณรเปรียญแลสามเณรนักเรียน มีลำลับชั้นและแพรปัก รอบนมตาลิปัตร ตามลำดับชั้นเปรียญแลนักเรียน แปลกแต่ที่นม ด้านหนึ่งเป็นตราวัดเบญจมบพิตร ด้านหนึ่งเป็นตราสวนดุสิต

ภิกษุสามเณรต่ำจากสามประโยค ถือพัดใบตาลสามัญแปลกแต่ ที่นมมีตราวัดเบญจมบพิตรด้านหนึ่ง ตราสวนดุสิตด้านหนึ่ง

พระราชาคณะฐานานุกรมเปรียญนักเรียน จะได้รับพระราชทาน พัดรองสำหรับใช้ไปในงานราษฎร เป็นพัดรองรูปหน้านางตามปรกติ นมไม้ฝังมุกเป็นตราสวนดุสิตด้านเดียว ใบพัดปักลายตราวัดเบญจม-บพิตรด้วยไหมสี พื้นต่างกันดังนี้

๑. พระราชาคณะตั้งแต่ตำแหน่งธรรมขึ้นไป พื้นดิ้นทอง

๒. พระราชาคณะตั้งแต่ตำแหน่งราชขึ้นไป พื้นดิ้นเงิน

๓. พระราชาคณะสามัญ พื้นแพรต่วนแดงบานเย็น

๔. พระครูปลัด พระครูนิตยภัตร พระปลัด พื้นแพรต่วนสีน้ำเงินแก่

๕. พระครูวินัยธร พระครูวินัยธรรม พระครูคู่สวด พื้นแพรต่วนสีเขียวแก่

๖. พระครูสังฆรักษ์ พระครูสมุห์ พระครูใบฎีกา พระสมุห์ พระใบฎีกา พื้นแพรต่วนสีม่วงแก่

๗. เปรียญพัดตาด พื้นแพรต่วนสีทับทิม

๘. เปรียญพัดโหมด พื้นแพรสีม่วงอ่อน

๙. เปรียญพัดเหลือง พื้นแพรต่วนสีเหลือง

๑๐. เปรียญพัดแดง พื้นแพรต่วนสีชมภู

๑๑. เปรียญพัดน้ำเงิน พื้นแพรต่วนสีน้ำเงินอ่อน

๑๒. เปรียญพัดเขียว พื้นแพรต่วนสีเขียวอ่อน

สามเณรเปรียญไม่มีพัดรอง

พัดรองนี้ถ้าผู้ใดที่จะได้รับพระราชทานมีประโยค มีดาวปั๊กตามประโยค คือ ๓ ประโยคปั๊กดาว ๓ ดวง ๔ ประโยคปั๊ก ๔ ดวง ตามลำดับจน ๙ ประโยค ปั๊กดาว ๙ ดวงดังนี้ พระราชาคณะผู้ใหญ่วัดอื่นที่ได้ช่วยฉลองพระเดชพระคุณ ในการวัดเป็นเดิมมาก็ได้รับพระราชทานพัดรองด้วย ฯ

การปวารณา

ทรงพระราชดำริว่า พระสงฆ์สามเณรที่มาอยู่วัดนี้ เป็นที่ไกลจากโคจรบิณฑบาต สมควรที่จะมีผู้ปวารณารับอุปการะพระสงฆ์สามเณร เพื่อมิให้มีความลำบากด้วยภัตตาหารเป็นต้น จึงทรงตั้งกำหนดระยะผู้ที่จะปวารณาอุปการะภิกษุหรือสามเณร รูปหนึ่งในกำหนดเพียงบรรจบรอบปีหนึ่งแล้วเปลี่ยนกันต่อไป มีพระบรมราชโองการดำรัสบอกบุญในพระราชวงศ์มีผู้ศรัทธารับอุปการะครบทั้งพระภิกษุและสามเณร รวมทั้ง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วยพระองค์หนึ่ง ได้ทรงจับฉลากและโปรดเกล้า ฯ ให้ผู้ที่มีศรัทธาจะรับอุปการะนั้น จับฉลากได้ในนามรูปใดก็อุปการะรูปนั้นบรรจบปีหนึ่ง รายพระนามและนามที่จับฉลากอุปการะภิกษุสามเณรรูปใดแจ้งอยู่ต่อไปนี้

พระเทพมุนี	เจ้าจอมมารดาเรือน
พระครูปลัดเจริญ	พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ์
พระมหาจันทิมา	พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าเยาวพาพงศ์สนิท
พระครูสังฆวินัยโฉม	เจ้าจอมมารดาแช่ม
พระครูสมุห์จันทร์	เจ้าจอมมารดาแส
พระครูใบฎีกาบุศย์	สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวี
พระเขียน	สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ
พระหรุ่ม	เจ้าจอมเอี่ยม
พระสิน	พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าภัทรายุวดี
พระมน	พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าผ่อง
พระโชติ	พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าอุบลรัตนนารีนาค
สามเณรตี่	พระนางเจ้าพระราชเทวี
สามเณรแผ้ว	เจ้าจอมมารดาดารารัศมี
สามเณรไหล	เจ้าจอมมารดาชุ่ม
สามเณรบาง	เจ้าจอมมารดาทิพย์เกษร

สามเณรสาย	สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจันทรา สรัทวาร
สามเณรยา	พระเจ้าอัยยิกาเธอ กรมหลวงวรเสรษฐสุดา
สามเณรส่าน	เจ้าจอมมารดาจันทร์
สามเณรคอน	พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์
สามเณรห่อ	เจ้าจอมมารดาเหม
สามเณรแมน	เจ้าจอมมารดาสุด
สามเณรเหว่า	เจ้าจอมมารดามรกฎ
สามเณรนวม	เจ้าจอมมารดาแพ
สามเณรขาว	พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอรพินธุเพ็ญภาค
สามเณรใหญ่	เจ้าจอมมารดาเลื่อน
สามเณรกัน	เจ้าจอมมารดาอ่อน
สามเณรเพง	เจ้าจอมมารดาตลับ
สามเณรเล็ก	พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้านภาพรประภา
สามเณรจันทร์	เจ้าจอมมารดาวาด
สามเณรเขียน	เจ้าจอมมารดาโหมด
สามเณรศรี	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
สามเณรเจริญ	เจ้าจอมมารดาทับทิม

สามเณรช่วง พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าประภาพรรณพิไลย

และถึงแม้ว่ามีผู้อุปการะแล้วเช่นนี้ ก็ยังมีความลำบาก ด้วยเรื่องสถานที่ซึ่งจะประกอบอาหารสำหรับเลี้ยงพระสงฆ์สามเณรเป็นอันมากกับทั้งคฤหัสถ์ด้วยนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างโรงครัวขึ้นในที่ซึ่งทรงพระราชอุทิศไว้สำหรับให้ผู้อุปฐากอยู่อาศัย พระนางเจ้าสุขุมาลย์มารศรี พระราชเทวีได้ทรงรับเป็นพระธุระจัดการโรงครัวสำหรับทำสำรับคาวหวาน เลี้ยงพระสงฆ์สามเณรตามทุนที่ผู้ปวารณาบางองค์บริจาคนั้น เมื่อขาดบกพร่องไปได้ทรงอุดหนุนเจือจานเลี้ยงตลอดคฤหัสถ์ศิษย์วัดด้วย ได้ตั้งโรงครัวเลี้ยงแต่วันที่พระสงฆ์สามเณรไปอยู่เป็นต้นไป

อนึ่งสมเด็จพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมราชเทวีได้ทรงปวารณาที่จะอุปการะละอย่าง ๆ ดังใบปวารณามีสำเนาแจ้งอยู่ต่อไปนี้

สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี ขอทรงพระราชอุทิศวัตถุปัจจัยมูลซึ่งจะได้จำหน่ายตามกำหนด ในการทำบุญวันประสูติและวันสิ้นพระชนม์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุน-ศรีธรรมราชธำรงฤทธิ์คราวละ ๕ ชั่ง รวมเป็นเงิน ๑๐ ชั่ง ในการวันประสูติและวันสิ้นพระชนม์ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าศิราภรณ์โสภณคราวละ ๕ ชั่ง รวมเป็นเงิน ๑๐ ชั่ง รวม ๒ รายเป็นเงินปีละ ๒๐ ชั่ง ตั้งพระราชหฤทัยไว้ว่า ถ้ายังมีพระชนม์อยู่ตราบใดจะทรงบริจาควัตถุปัจจัยมูลตามจำนวนที่กล่าวมานี้เสมอทุกปีไป เพื่อทรงพระราชอุทิศ

ส่วนพระราชกุศลพระราชทานแด่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์นั้น จะได้ทรงมอบเงินตามจำนวนที่กล่าวมานี้ให้แก่กับปิยการกผู้จัดการปฏิบัติภิกษุสามเณร ในวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ตามกำหนดเวลาบำเพ็ญพระราชกุศลนั้นให้ปฏิบัติพระสงฆ์สามเณรทั้งปวงด้วยปัจจัยทั้งสี่ตามประสงค์

ทรงพระราชอุทิศไว้แต่ ณ วันที่ ๔ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๙ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๔๓ พรรษา

สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี ขอทรงปวารณาไว้แก่พระสงฆ์สามเณร ซึ่งอยู่ในวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ว่า ถ้าพระภิกษุสามเณรที่อยู่ในพระอารามนี้จะอาพาธ หรือพระสงฆ์ซึ่งจะมาแต่จาตุทิศแล้วมาอาศัยอยู่ในพระอารามนี้และอาพาธก็ดี จะทรงพระราชอุทิศค่ายารักษาโรค และค่าหมอที่จะมาตรวจดูโรคและค่าหมอรักษาโรคเป็นเนืองนิตย์ ถ้าพระสงฆ์สามเณรรูปใดตามที่ทรงปวารณาไว้นี้อาพาธ ขอจงเรียกมูลค่าตามที่ได้ทรงปวารณาไว้นี้ทุกเมื่อ ในการพระราชกุศลส่วนนี้ทรงพระราชอุทิศพระราชทานแด่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ เพื่อสำเร็จสุขประโยชน์ในปรโลก

ทรงปวารณาไว้แต่ ณ วันที่ ๗ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๙ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๔๓ พรรษา

สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระบรมราชินีนาถ ขอประกาศแก่พระสงฆ์สามเณรที่อยู่ในวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ด้วยทรงพระราชศรัทธาที่จะทรงทำนุบำรุงรักษาพระอารามนี้ ในสถานที่อันได้ทำแล้วสำเร็จบริบูรณ์ กล่าวคือบรรดาพื้นที่ลานวัด สวน สนามหญ้า

ถนนหนทาง เพื่อให้เป็นที่สะอาดหมดจดงดงามคงที่อยู่มิให้อากูลไปด้วยหยากเยื่อสิ่งโสโครกและชำรุดบกพร่องไป จะทรงบริจาคพระราชทรัพย์ใช้ในการรักษาสถานที่เหล่านี้ตลอดกาลยืดยาวไม่มีที่สุด ขอพระสงฆ์สามเณรทั้งปวงจงได้มีความยินดีในพระราชกุศลอันนี้

ทรงพระราชอุทิศไว้ ณ วันที่ ๑๖ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๙ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๔๓ พรรษา

การปลูกต้นศรีมหาโพธิ์

เมื่อรัตนโกสินทรศก ๑๑๐ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสด็จไปราชการประเทศยุโรปและอินเดีย ได้เชิญต้นศรีมหาโพธิ์จากพุทธคยามาถวาย ทรงปลูกไว้ ณ วัดอัษฎางคนิมิตร เกาะสีชัง

เมื่อรัตนโกสินทรศก ๑๑๘ เสด็จพระราชดำเนินไปที่วัดอัษฎางคนิมิตรทอดพระเนตรเห็นพระศรีมหาโพธิ์นั้นแตกหน่อ จึงโปรดเกล้า ฯ ให้ขุดมาปลูกทำนุบำรุงไว้ ณ สวนดุสิต ครั้นพระศรีมหาโพธิ์เจริญกิ่งก้านงดงามดี ทรงพระราชดำริเห็นสมควรที่จะปลูกไว้ ณ วัดเบญจมบพิตร เพื่อเป็นเจดิยสถานอันหนึ่งในพระอาราม

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดการปลูกต้นศรีมหาโพธิ์ วันที่ ๑ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๙ เจ้าพนักงานได้จัดการตั้งพระพุทธรูปแกะด้วยไม้ศรีมหาโพธิ์ และตั้งอาสนะสำหรับพระสงฆ์สวด

พระพุทธมนต์ในพระระเบียงที่วัดเบญจมบพิตรด้านตะวันตก และตั้งที่ประทับและที่นมัสการที่สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท และขุดหลุมสำหรับปลูกต้นศรีมหาโพธิ์ ตรงสูญกลางพระระเบียงนั้นพร้อมเสร็จ

เวลาค่ำโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา เสด็จไปทรงจุดเทียนนมัสการ พระสงฆ์ ๕ รูปสวดพระพุทธมนต์ มีพระราชมุนี วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์เป็นประธาน

รุ่งขึ้นวันที่ ๒ สิงหาคม เวลาย่ำรุ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินโดยรถพระที่นั่ง แต่พระบรมมหาราชวังไปประทับวัดเบญจมบพิตร พระสงฆ์ ๕ รูปที่สวดพระพุทธมนต์เมื่อวานนี้ ได้มานั่งที่พร้อมอยู่แล้ว ครั้นได้เวลาพระฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดเทียนนมัสการ แล้วทรงปลูกต้นศรีมหาโพธิ์ พระสงฆ์สวดชยันโต เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ฆ้องชัย ครั้นทรงปลูกต้นศรีมหาโพธิ์ แล้วทรงโปรยผงทองผงเงินและรดน้ำพระศรีมหาโพธิ์ แล้วทรงประเคนอาหารบิณฑบาต พระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง เป็นเสร็จการปลูกต้นศรีมหาโพธิ์เท่านี้

การพระราชกุศลตัณฑุลทาน

ด้วยที่ดินซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสร้างสวนดุสิตนั้นพื้นเดิมเป็นสวนบ้างเป็นนาบ้าง ที่ซึ่งเหลือจากการทำถนนแลปลูกสร้าง

ต่าง ๆ นั้น ก็คงเป็นนาเป็นสวนอยู่ตามเดิม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ข้าทูลลอองธุลีพระบาทดูการทำสวนทำนา เพื่อเก็บผลที่เกิดในที่นั้น ๆ ส่วนที่ซึ่งเป็นนาแปลงหนึ่งในทุ่งส้มป่อย ซึ่งเป็นที่กระทำพระราชพิธีจรดพระนังคัลนั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เพาะปลูกต้นข้าวได้ผลแล้ว ทรงพระราชศรัทธาจะถวายพระสงฆ์ในวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามเป็นตัณฑุลทาน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สีซ้อมเป็นข้าวสารพร้อมเสร็จ

ในวันที่ ๑ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ ซึ่งเป็นวันปีใหม่นั้นได้เสด็จพระราชดำเนินไปถวายตัณฑุลทาน ที่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ประทับที่พลับพลาการเปรียญ พระสงฆ์ลงรับเสด็จพร้อมกัน ทรงประกาศพระบรมราชูทิศตัณฑุลทานแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์รับสาธุการ แล้วถวายอนุโมทนาด้วยคาถาอายุโทพลโทธีโร เวลาย่ำค่ำเสด็จพระราชดำเนินกลับประพาสสวนดุสิตต่อไป

ประกาศพระบรมราชูทิศตัณฑุลทาน

ขอประกาศแก่พระสงฆ์ผู้เป็นอาวาสิกะ ในวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ด้วยข้าพเจ้าได้ให้ปลูกข้าวกล้าในภูมิ์นาบริเวณสวนดุสิตในรัตนโกสินทรศก ๑๑๙ เก็บเกี่ยวได้ผลเป็นข้าวเปลือก ๕๐ เกวียน ได้ถือเอาส่วนหนึ่งในสิบของข้าวที่ได้ผลนั้น ให้เจ้าพนักงานสีซ้อมเป็นข้าวสารได้ข้าวสาร ๒ เกวียนปั้น ขอถวายแก่พระสงฆ์สามเณรใน

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ในสมัยขึ้นปีใหม่ รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ ตามสุริยคติกาล ขอพระสงฆ์ทั้งปวงจงรับตัณฑุลทานนี้ แล้วมอบให้กัปปิยการกจัดแต่งภัตตาหารถวายบริโภคตามปรารถนา เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าสิ้นกาลนานเทอญ.

การก่อพระเจดีย์ทรายและกระทุ้งรากพระอุโบสถ

รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ นี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยกการก่อพระเจดีย์ทรายที่วัดเทพศิรินทราวาส มาทำที่วัดเบญจมบพิตรเหมือนศกก่อน และโปรดเกล้า ฯ ให้มีการกระทุ้งรากพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรพร้อมกับการพระราชกุศลนี้ด้วย เจ้าพนักงานได้จัดการดาดปรำระหว่างโรงพระอุโบสถกับพลับพลาการเปรียญ และจัดตั้งเก้าอี้สำหรับข้าราชการเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท ในพลับพลาการเปรียญด้านใต้ตั้งอาสน์สงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ด้านเหนือตั้งพระราชอาสน์และที่สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท ด้านตะวันตกต่อหน้าพระพุทธรูปออกมา ตั้งเครื่องทรงนมัสการพร้อมเสร็จ

อนึ่งในการก่อพระเจดีย์ทรายครั้งนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีเครื่องหมายแก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการราษฎรที่มีความศรัทธาออกทุนทรัพย์ฉลองพระเดชพระคุณในการก่อพระเจดีย์ทราย คือผู้ที่ออกเงินตั้งแต่ ๔๐ บาทขึ้นไป ได้รับโบแพรสีเหลือง ตั้งแต่ ๓๐ บาทขึ้นไป ได้รับโบแพรสีแดง ตั้งแต่ ๒๐ บาทขึ้นไป ได้รับโบแพรสีชมภู

ตั้งแต่ ๑๐ บาทขึ้นไป ได้รับโบแพรสีเขียว ตั้งแต่ ๔ บาทขึ้นไป ได้รับโบแพรสีม่วง ตั้งแต่ ๑ บาทขึ้นไป ได้รับโบแพรสีน้ำเงิน ส่วนที่ที่จะก่อพระเจดีย์ทรายนั้น โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานกำหนดที่ให้ คือ สำหรับพระมหาธาตุ และพระทรายของพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าอยู่ด้านหน้าโรงพระอุโบสถและหลังพลับพลาการเปรียญ ที่สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการฝ่ายใน อยู่หลังโรงพระอุโบสถ และพลับพลาการเปรียญภายในพระระเบียงที่สำหรับข้าราชการและครอบครัวอยู่ที่ข้างโรงพระอุโบสถด้านเหนือตลอดไปจนด้านตะวันตก ฟากข้างกุฎีจัดเป็นที่สำหรับราษฎร ได้เริ่มการก่อพระเจดีย์ทรายตั้งแต่วันที่ ๑๑ เมษายนเป็นต้นไป

ครั้นวันที่ ๑๑ เมษายน เวลาบ่าย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินโดยรถพระที่นั่งแต่พลับพลาสวนดุสิต ไปประทับ ณ วัดเบญจมบพิตร เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรบุตรภรรยาข้าราชการและราษฎรก่อพระเจดีย์ทรายแล้ว เสด็จทอดพระเนตรพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการฝ่ายในก่อพระเจดีย์ทรายต่อไป พอสมควรแล้วเสด็จมาประทับในพลับพลาการเปรียญ ทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีลแล้ว พระสงฆ์ในวัดเบญจมบพิตร มีพระธรรมไตรโลกาจารย์เป็นประธาน เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับพลับพลาสวนดุสิต เวลา ๒ ทุ่มเศษ

รุ่งขึ้นวันที่ ๑๒ เมษายน เวลาเช้า พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์เมื่อวานนี้ และพระสงฆ์ที่มาช่วยในการนี้ คือสมเด็จพระวันรัตอีกรูป ๑ ซึ่งจะได้รับพระราชทานฉันในวันนี้ พร้อมทั้งสามเณรในพระอารามนั้

รวมเป็น ๓๔ รูปด้วยกัน ได้นั่งที่พร้อมกันแล้ว คือพระสงฆ์นั่งในพลับพลาการเปรียญ สามเณรนั่งที่ยกพื้นในปรำข้างพลับพลาการเปรียญ

เวลาเช้า ๔ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยรถพระที่นั่งเช่นวานนี้ ไปประทับวัดเบญจมบพิตรทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีลแล้ว ครั้นเวลาเช้า ๔ โมงเศษ ๑๕ นาที ได้พระฤกษ์กระทุ้งรากพระอุโบสถ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงทรงกระทุ้งรากพระอุโบสถ พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการได้โดยเสด็จลงทรงกระทุ้งรากพระอุโบสถต่อไปพอสมควรแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับในพลับพลาการเปรียญ ทรงบาตรพระสงฆ์สามเณรแล้ว พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการที่ได้จัดสิ่งของเครื่องบริโภคมาตักบาตร ได้ตักบาตรพระสงฆ์สามเณรโดยทั่วกันแล้ว ทรงประเคนอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์แล้ว พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการได้ช่วยกันประเคนอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์สามเณร ๆ รับพระราชทานฉันแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนเครื่องไทยธรรมพระสงฆ์ถวายอนุโมทนาถวายอติเรกแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกจากพลับพลาการเปรียญทอดพระเนตรราษฎร กระทุ้งรากพระ-อุโบสถแล้ว เสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับพลับพลาสวนดุสิต

ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยรถพระที่นั่ง ไปประทับวัดเบญจมบพิตร ทอดพระ-เนตรราษฎรกระทุ้งรากพระอุโบสถแล้ว เสด็จไปที่ฝ่ายในทอดพระเนตรพระเจดีย์ทรายแล้ว เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์

ข้าราชการฝ่ายใน ไปทอดพระเนตรพระเจดีย์ทรายที่ราษฎรก่อแล้ว เสด็จกลับประทับพลับพลาการเปรียญ ทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีลแล้ว พระสงฆ์ในวัดเบญจมบพิตรเจริญพระพุทธมนต์ในการฉลองพระเจดีย์ทรายจบแล้ว เสด็จกลับพลับพลาสวนดุสิต

วันที่ ๑๓ เมษายน เวลาเช้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานไปเลี้ยงอาหารบิณฑบาตพระสงฆ์ที่เจริญ พระพุทธมนต์ เมื่อวานนี้ ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งแต่พลับพลาสวนดุสิตไปประทับวัดเบญจมบพิตร ทอดพระเนตรราษฎรกระทุ้งรากพระอุโบสถ และทอดพระเนตรตามบริเวณที่ก่อพระเจดีย์ทรายแล้ว เสด็จกลับมาประทับทอดพระเนตรราษฎรกระทุ้งรากพระอุโบสถต่อไป เวลาทุ่มเศษเสด็จทรงรถพระที่นั่งเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง ในการสวดมนต์ฉลองพระพุทธรูปประจำพระชนม-พรรษา เสด็จกลับพลับพลาสวนดุสิตเวลา ๔ ทุ่มเศษ

วันที่ ๑๔ เมษายน เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งไปประทับที่วัดเบญจมบพิตรทอดพระเนตรราษฎรกระทุ้งรากพระอุโบสถ และพระเจดีย์ทรายแล้ว เสด็จทรงรถพระที่นั่งเข้าสู่พระบรมมหาราชวังในการสวดมนต์เถลิงศก เสด็จกลับพลับพลาสวนดุสิตเวลายามเศษ เป็นเสร็จการก่อพระเจดีย์ทรายและกระทุ้งรากพระอุโบสถแต่เท่านี้

การก่อพระฤกษ์พระอุโบสถ

การพระอุโบสถจำเดิมแต่กระทุ้งรากเมื่อเดือนเมษายนแล้ว เจ้าพนักงานได้ก่อขึ้นมาโดยลำดับถึงพื้นแล้ว สมควรที่จะทำการก่อพระฤกษ์ได้ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานจัดการพระราชพิธีอันนี้

เจ้าพนักงานได้ตั้งโรงพระราชพิธี ดาดผ้าขาวผ้าแดงขึ้นในพื้นที่ซึ่งจะก่อพระฤกษ์ในพระอุโบสถทั้ง ๔ มุข ประดับด้วยลายมงคลแปดและธงต้นไม้ใบไม้ตามเสา และผนังโรงพระราชพิธีตามสมควร ในส่วนโรงพระราชพิธีมุขด้านตะวันตก ซึ่งเป็นที่จะทรงวางศิลาพระฤกษ์ตรงฐานพระประธาน ตั้งเสา ๓ เสา ไขว่กันผูกรอกแขวนศิลาพระฤกษ์ ที่ผนังด้านเหนือมีอิฐปิดทอง ปิดนาก ปิดเงิน และอิฐธรรมดาพันผ้าสีชมพู ตอนผนังด้านเหนือตั้งม้าหมู่ ประดิษฐานพระชัยเงินหลังช้างและตั้งพานทองรองเกรียงเงินจารึกอักษรสำหรับทรงก่อพระฤกษ์ และหีบดีบุกบรรจุพระราชหัตถเลขากระแสพระราชดำริ และของอื่นสำหรับบรรจุในศิลาพระฤกษ์ และหม้อน้ำพระพุทธมนต์กับตั้งเครื่องนมัสการพระแท่นทรงกราบ มุขด้านเหนือตั้งอาสน์สงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ตรงหน้าอาสน์สงฆ์ออกไปทางมุขด้านใต้ตั้งพระราชอาสน์ มุขด้านตะวันออกตั้งที่พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท

วันที่ ๒๑ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ เป็นวันกำหนดพระราชพิธี เวลาบ่ายพระสงฆ์ราชาคณะผู้ใหญ่และพระสงฆ์ดำรงสมณศักดิ์ในวัดนั้นรวม ๒๐ รูป ที่จะเจริญพระพุทธมนต์ในการพระราชพิธีนี้

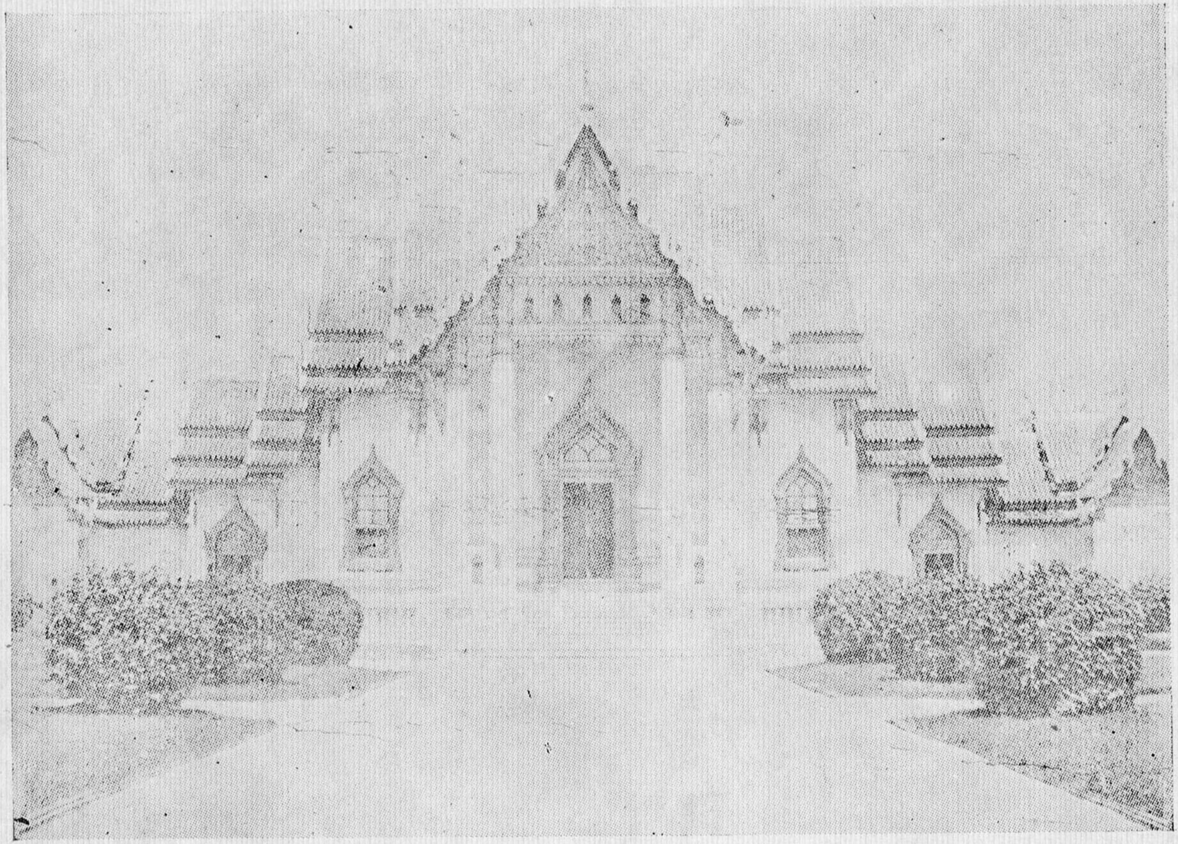

พระอุโบสถ

มีสมเด็จพระวันรัตเป็นประธาน ได้ไปพร้อมกันที่โรงพระราชพิธีแล้ว ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมง ๒๕ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องครึ่งยศขาวประดับ เครื่องราช อิสริยาภรณ์ปฐม จุลจอมเกล้า พิเศษ และเหรียญ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถพระที่นั่งแต่พระบรมมหาราชวัง พร้อมด้วยกระบวนแห่นำตามเสด็จไปประทับวัดเบญจมบพิตร กรมทหารทำเพลงสรรเสริญพระบารมี เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์ฆ้องชัยพิณพาทย์ ทรงพระดำเนินเข้าไปประทับภายในโรงพรงราชพิธี พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการแต่งครึ่งยศขาวประดับเครื่อง ราชอิสริยาภรณ์ เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพร้อมกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสปฏิสันถาร ด้วย สมเด็จ พระราชาคณะและ พระ ราชา คณะ ทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีลแล้ว พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์สัตตปริตร จบแล้วถวายอติเรก แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงรถพระที่นั่งไปประทับพลับพลาสวนดุสิต แล้วเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง เวลายามเศษ

รุ่งขึ้นวันที่ ๒๒ สิงหาคม เป็นวันกำหนดที่จะทรงวางศิลาพระฤกษ์ เวลาเช้าพระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์เมื่อวานนี้ และพระบรมวงศานุวงศ์ได้ไปพร้อมกันอยู่ที่โรงพระราชพิธีแล้ว เวลาเช้า ๓ โมง ๒๕ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องเช่นวานนี้ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถพระที่นั่งไปประทับวัดเบญจมบพิตร กรมทหารและเจ้าพนักงานได้ทำเพลงสรรเสริญพระบารมีแล้ว ทรงพระดำเนินเข้าไปประทับในโรงพระราชพิธี ทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีลแล้ว เวลาเช้า ๓ โมง ๓๑ นาที ๕๐ วินาทีได้พระฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้า

อยู่หัวได้ทรงบรรจุหีบพระราชหัตถเลขากระแสพระราชดำริ และของอื่นลงในช่องศิลาพระฤกษ์ชั้นล่าง ไล้ด้วยปูนซิเมนต์แล้ว ทรงหย่อนเชือกรอกวางศิลาพระฤกษ์ที่แขวนอยู่นั้นทับลง พระสงฆ์สวดถวายชัยมงคล เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์ฆ้องชัย พิณพาทย์ เมื่อทรงวางศิลาพระฤกษ์แล้ว ได้ทรงรดน้ำพระมหาสังข์และทรงเจิมศิลาพระฤกษ์แล้ว ทรงวางอิฐทอง อิฐนาก อิฐเงินก่อพระฤกษ์แล้ว โปรดเกล้า ๆ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการวางอิฐก่อพระฤกษ์ต่อไปเสร็จแล้ว พระครูพราหมณ์รดน้ำสังข์ศิลาพระฤกษ์ภายหลังแล้ว พระสงฆ์ถวายพรพระจบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประเคนอาหารบิณฑบาต และโปรดเกล้า ๆ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการประเคนต่อไป พระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว ทรงประเคนเครื่องไทยธรรม และโปรดเกล้า ๆ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา และเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ทรงประเคนเครื่องไทยธรรมต่อไปแล้ว พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงรถพระที่นั่งไปประทับพลับพลาสวนดุสิต แล้วเสด็จกลับพระบรมมหาราชวังเวลาบ่ายโมงเศษ เป็นเสร็จการก่อพระฤกษ์สร้างพระอุโบสถแต่เท่านี้

สำเนาพระราชหัตถเลขาบรรจุในศิลาก่อพระฤกษ์

(พระบรมนามาภิไธย) จุฬาลงกรณ์ ป.ร.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามกุฎบุรุษยรัตนราชรวิวงศ์ วรุตตมพงศ์บริพัตร์ วรขัติราชนิกโรดม

จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนาถบพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ที่ ๕ ในมหาจักรีบรมราชวงศ์ ซึ่งได้ประดิษฐานและดำรงกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทรมหินทรายุธยา บรมราชธานีใหญ่ในประเทศสยามทั้งฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ แลมลาวประเทศมลายูประเทศ ทรงพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงสถาปนาพระอารามมีนามว่าวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม อันเป็นพระอารามรกร้างมาแต่เดิม โดยพระราชประสงค์จะให้เป็นพระอารามอันประณีตอุดมดี เป็นที่พระสงฆ์สามเณรอยู่อาศัยประพฤติพรหมจรรย์และศึกษาพระปริยัติธรรม สืบอายุ พระพุทธ ศาสนาให้วัฒนาการสืบไปสิ้นกาลนาน และเพื่อเป็นที่มหาชนได้นมัสการให้เป็นที่เจริญศรัทธาปสาทาทิคุณ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายพระที่นั่งทรงผนวชอันได้เสด็จสถิตเมื่อเวลาทรงผนวชแต่ในพระบรม มหาราชวังมาสร้างขึ้นในที่นี้ และทรงสร้างเสนาสนะเป็นที่พระสงฆ์อยู่อาศัย พร้อมทั้งศาลาพักโรงฉันภัณฑาคาร และธรรมสภาบริบูรณ์ทุกอย่าง ขุดคลองทำถนนทำสะพานสรรพเครื่องอุปการะแก่การที่พระสงฆ์จะอยู่อาศัยพร้อมบริบูรณ์ ด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์และทุนของพระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาท และอาณาประชาราษฎรซึ่งมีศรัทธาโดยเสด็จในการพระราชกุศลเป็นอันมาก ได้ทรงอาราธนาให้พระสงฆ์สามเณรมาอยู่ประพฤติพรหมจรรย์โดยผาสุก ทรงอนุกูลด้วยปัจจัยทั้ง ๔ บริบูรณ์ และได้มีมหกรรมเป็นพุทธบูชาเป็นการมโหฬารดิเรก

ส่วนพระอุโบสถซึ่งเป็นที่พระสงฆ์จะทำสังฆกรรมนั้น ได้ทรงอาราธนาให้พระสงฆ์เถระผู้ใหญ่ผูกพัทธสีมาที่แผ่นดิน และโปรดเกล้า ฯ

ให้สร้างโรงพระอุโบสถไว้สำหรับพระสงฆ์จะได้อาศัยทำสังฆกรรม

บัดนี้ทรงพระราชดำริจะทรงสร้างพระอุโบสถ ให้ประณีตงามดีและมั่นคงถาวร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้นายช่างกะการที่จะสร้างพระอุโบสถจตุรมุขแล้วด้วยศิลา ช่างได้ขุดรากพร้อมแล้ว ถึงกำหนดวันที่ ๑๒ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ เป็นพระฤกษ์กระทุ้งรากพระอุโบสถ แล้วจับการก่อต่อมา และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ช่างจำลองปั้นพระพุทธชินราชอันสถิตอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก แล้วจะได้โปรดเกล้า ฯ ให้หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์เสร็จแล้วจะได้เชิญมาประดิษฐานในพระอุโบสถ ซึ่งจะทรงสร้างขึ้นนี้เพื่อเป็นที่ทรงนมัสการและเป็นที่สักการบูชาของมหาชนทั้งปวงทั่วไปทั้งคฤหัสถ์บรรพชิต

บัดนี้การสร้างพระอุโบสถก่อถึงพื้นแล้ว สมควรที่จะทรงวางศิลาพระฤกษ์ จึงทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานอาราธนาพระสงฆ์ราชาคณะผู้ใหญ่ ๒๐ รูปมาเจริญพระพุทธมนต์ วันที่ ๒๒ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ เวลาเช้า ๓ โมง ๓๑ นาที ๕๐ วินาที เป็นปฐมฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงวางศิลาพระฤกษ์เสร็จแล้ว ทรงปฏิบัติพระสงฆ์ด้วยภัตตาหาร และทรงถวายไทยธรรมตามสมควร

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จดรายการพระราชกุศลนี้บรรจุในศิลาพระฤกษ์ ณ วันพฤหัสบดีที่ ๒๒ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ จันทรคติกาล เดือน ๙ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีฉลูตรีศก จุลศักราช ๑๒๖๓ พระพุทธศาสนกาลล่วงแล้ว ๒๔๔๔ พรรษา เป็นวันที่ ๑๑๙๗๒ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

การขึ้นกุฏิใหม่

การขึ้นกุฏิใหม่วัดเบญจมบพิตร ซึ่งสร้างแล้วเมื่อศกก่อนนั้น เป็นที่พระสงฆ์สามเณรอยู่อาศัย ๓๓ รูป ทั้งพระที่นั่งทรงผนวชด้วย นับเท่าจำนวนปีในรัชกาล และทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ขึ้นจำนวนพระสงฆ์หรือสามเณรปีละรูป จะทรงสร้างกุฏิเพิ่มเติมปีละหลัง ในรัตนโกสินทรศก ๑๒๐ นี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างกุฏิขึ้นใหม่อีกหลังหนึ่ง พระเจ้าอัยยิกาเธอ กรมหลวงวรเสรษฐสุดาได้ทรงบริจาคทูลเกล้า ฯ ถวาย โดยเสด็จในการพระราชกุศลเป็นมูลค่ากุฏิหลังนี้ พระราชทานนามว่า "กุฎีเอกภาค" ส่วนผู้ที่จะอยู่กุฏิใหม่นั้น ทรงกำหนดไว้ว่าภิกษุสามเณรรูปใดมีคุณวุฒิในการเล่าเรียน ในรวางศกนั้นกว่า รูปอื่น ๆ ทั้งปวง เป็นผู้สมควรที่จะอยู่กุฏิใหม่ ครั้งนี้พระมหาหรุ่ม[๑] ได้แปลพระปริยัติธรรมได้ ๔ ประโยค เป็นผู้สมควร จึงได้ทรงกำหนดให้พระมหาหรุ่มไปอยู่กุฎีใหม่ ส่วนผู้ที่จะเพิ่มจำนวนอีกรูปหนึ่งนั้น สามเณรปลด[๒] ได้แปลพระปริยัติธรรมได้ ๓ ประโยคเป็นผู้สมควร จึงได้ทรงกำหนดให้สามเณรปลดเข้าในจำนวน และให้อยู่กุฏิที่พระมหาหรุ่มอยู่เดิมนั้นต่อไป

---

๑. ได้เป็นพระราชาคณะที่พระอมรโมลี แล้วเลื่อนเป็นพระราชเวที แล้วลาสิกขา ฯ

๒. คือ พระเทพมุนี เจ้าอาวาสในปัตยุบันนี้ ฯ

บัดนี้การก่อสร้างกุฎีสำเร็จแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีการบำเพ็ญพระราชกุศลขึ้นกุฎี และฉลองกุฎีใหม่นี้ เนื่องในการเฉลิมพระชนมพรรษาภาคที่ ๒ รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ นี้

เจ้าพนักงานได้จัดการที่จะสวดพระพุทธมนต์ที่กุฎีใหม่ ซึ่งพระมหาหรุ่มจะอยู่ กับที่กุฎีสามเณรปลดจะอยู่ด้วย มีเครื่องบริกขารสำหรับขึ้นกุฎีพร้อมเสร็จทั้งสองกุฎี

วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินกลับจากพระราชทานพระกฐินแล้ว เสด็จไปประทับที่วัดเบญจมบพิตร ทอดพระเนตรการก่อสร้างต่าง ๆ ตามบริเวณวัดแล้ว เสด็จไปประทับที่กุฎีเอกภาคเลขที่ ๓๓ ซึ่งพระมหาหรุ่มจะอยู่ ทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีลแล้ว พระสงฆ์ในวัด ๕ รูป เจริญพระพุทธมนต์มีพระธรรมไตรโลกาจารย์เป็นประธาน ส่วนกุฎีทศภาคเลขที่ ๑๖ ซึ่งสามเณรปลดจะอยู่นั้น โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา เสด็จไปทรงจุดเทียนพระสงฆ์ในวัด ๕ รูปเจริญพระพุทธมนต์เหมือนกัน แล้วเสด็จกลับมาประทับที่พลับพลาการเปรียญ มีพระราชดำรัสด้วยพระบรมวงศานุวงศ์พอสมควรแก่เวลาแล้ว เสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับพระบรมมหาราชวัง

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดสะพานแล้ว เสด็จไปวัดเบญจมบพิตร ประทับในพลับพลาการเปรียญ พระสงฆ์ในพระอารามกับสามเณรที่จะขึ้นกุฎีใหม่ ได้มานั่งที่อยู่ในพลับพลาการเปรียญก่อนแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนนมัสการ

พระแล้ว ทรงประกาศพระบรมราชูทิศกุฏีที่สร้างใหม่เป็นสังฆิกเสนาสน์ จบแล้ว พระสงฆ์รับสาธุการแล้ว ทรงประเคนใบประกาศพระบรมราชูทิศที่สังฆิกเสนาสนะ แก่พระธรรมไตรโลกาจารย์เจ้าอาวาส แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้นิมนต์พระมหาหรุ่มไปรับไตรและบัญชีเครื่องบริกขารขึ้นกุฏี ที่พระเจ้าอัยยิกาเธอ กรมหลวงวรเสรษฐสุดา ผู้ซึ่งได้ทรงบริจาคทรัพย์สร้างกุฏีนี้แล้ว ได้ทรงประเคนไตรและบัญชีเครื่องบริกขารสามเณรปลด พระมหาหรุ่ม และสามเณปลดครองไตรแล้ว พระมหาหรุ่มถวายยถาอนุโมทนาและพระสงฆ์สวดวิหารทานคาถา และถวายอติเรกจบแล้ว พระสงฆ์ที่สวดมนต์เมื่อวานนี้ได้ไปคอยรับอยู่ที่กุฏีพระมหาหรุ่มและสามเณรปลดจะอยู่นั้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงนำพระมหาหรุ่มไปขึ้นกุฎี ส่วนสามเณรปลดนั้นโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดชทรงนำขึ้นกุฏี เมื่อเสด็จถึงกุฏีแล้ว พระสงฆ์ที่มาคอยรับสวดชยันโต เจ้าพนักงานประโคมพิณพาทย์ และได้มีพระราชดำรัสด้วยสมเด็จพระวันรัต (ฑิต) พระธรรมไตรโลกาจารย์ พระนิกรมมุนี วัดบพิตรพิมุข ที่มาคอยรับเสด็จอยู่ที่นั้นแล้ว เสด็จกลับไปประทับที่กุฏีสามเณรปลด มีพระราชดำรัสด้วยพระสาธุศีลสังวร วัดพระเชตุพน ซึ่งมาคอยรับเสด็จอยู่ที่กุฏีนี้แล้ว เสด็จทรงรถพระที่นั่งไปประทับที่พลับพลาสวนดุสิต เป็นเสร็จการแต่เท่านี้

๗๔

ประกาศพระบรมราชูทิศถวายกุฎี

ขอประกาศแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ ด้วยข้าพเจ้าได้สถาปนาเสนาสนะขึ้นใหม่หลังหนึ่ง เป็นกุฎีเดี่ยว ๒ ห้อง เป็นตึกก่ออิฐถือปูนหลังคามุงกระเบื้อง เครื่องทัพสัมภารทั้งปวงและขนาดเท่ากับกุฎีเดี่ยวที่ได้สร้างขึ้นแล้วแต่ก่อน เป็นทุนของพระเจ้าอัยยิกาเธอ กรมหลวงวรเสรษฐสุดา ทรงพระศรัทธา ออกสร้าง ได้ให้นามว่ากุฎีเอกภาค บัดนี้การนั้นแล้วสำเร็จบริบูรณ์สมควรเป็นที่สงฆบริโภค ข้าพเจ้าทั้งปวงขอถวายกุฎีหลังนั้นไว้ในพระบรมพุทธศาสนาเป็นจาตุทิศิกาวาสสำหรับพระสงฆ์ซึ่งมาอยู่ในบัดนี้ หรือจะมาแต่ทิศทั้ง ๔ ได้อาศัยประพฤติศาสนพรหมจรรย์ บริโภคโดยผาสุกทุกประการ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับสังฆิกเสนาสนะนั้น เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งปวง สิ้นกาลนานเทอญ

ประกาศไว้ ณ วันศุกร์ที่ ๑๕ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ จันทรคติกาล เดือน ๑๒ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีฉลูตรีศก จุลศักราช ๑๒๖๓ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๔๔ พรรษา เป็นวันที่ ๑๑๐๕๗ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

อิทํ มยา รญฺญา (พระบรมนามาภิไธย) ปรมินฺทมหาจุฬาลงฺกรณสฺมา สฺยามวิชิเต รชฺชํ การยตา.

สำเนาอักษรจารึกศิลาที่กุฎีเอกภาค

กุฎีเอกภาค

พระเจ้าอัยยิกาเธอ กรมหลวงวรเสรษฐสุดา ได้ออกทุนทรัพย์รวมเปนเงิน ๓๐๔๐ บาท สร้างกุฎีนี้ไว้หลังหนึ่ง ยกเสียแต่ไม้เปนของพ่อค้าไม้ถวาย กุฎีนี้ทรงอุทิศไว้ในพระพุทธศาสนาเปนสังฆิกเสนาสนะ เพื่อให้เปนที่พระภิกษุสามเณรอยู่อาศัยประพฤติพรหมจรรย์ เปนผาสุกทุกประการ

ทรงอุทิศไว้ ณ วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ จันทรคตินิยม เปนวันศุกร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีฉลูตรีศก จุลศักราช ๑๒๖๓ พระพุทธศาสนกาลเปนอดีตภาค ๒๔๔๔ พรรษาเปนปีที่ ๓๔ ในรัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

การถวายศาลาและการปวารณา

เมื่อรัตนโกสินทรศก ๑๑๙ ได้ทรงสถาปนากุฎีเสนาสนะถวายพระสงฆ์ พระภิกษุสามเณรได้อยู่อาศัยต่อมา และทรงเริ่มการสร้างศาลาโรงฉันที่ใกล้หมู่กุฎีแห่งหนึ่ง และศาลาโรงงานอีกหลังหนึ่งติดต่อกัน พระราชทานนามศาลาโรงฉันว่า "ศาลาบัณณรศภาค" ศาลาโรงงานว่า "ศาลาเบญจพิศภาค" บัดนี้กวรสร้างศาลาทั้ง ๒ แล้วสำเร็จบริบูรณ์ เปนเวลาสมควรที่จะทรงพระราชอุทิศศาลาทั้ง ๒ หลังนั้นถวายเปนสังฆิกเสนาสนะ

อนึ่ง เมื่อรัตนโกสินทรศก ๑๑๙ ได้ทรงจับฉลากรับปวารณาสามเณรรูปหนึ่ง และพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการได้รับปวารณาพระสงฆ์สามเณรองค์ละรูปบรรจบรอบปีแล้ว เป็นเวลาสมควรที่จะเปลี่ยนผู้ปวารณาตามพระราชนิยมที่ทรงตั้งไว้ จึงได้ทรงจับฉลากปวารณาพระสงฆ์รูปหนึ่งเปลี่ยนใหม่ และมีพระราชดำรัสบอกบุญพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการรับปวารณาโดยเสด็จในการพระราชกุศล ได้ฉลากพระสงฆ์สามเณรครบจำนวนแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดการบำเพ็ญพระราชกุศลเนื่องในการพระกฐินด้วย วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ ผู้ที่รับปวารณาได้จัดสำรับคาวหวานมาเลี้ยงพระสงฆ์สามเณร ที่ศาลาบัณณรศภาค จำนวนพระสงฆ์สามเณรที่ลงมาฉัน พระสงฆ์ ๑๕ รูป สามเณร ๑๙ รูป ในจำนวนปวารณารวม ๓๔ รูป กับสามเณรนอกจำนวนอีก ๒ รูป สมเด็จพระวันรัตอีกรูปหนึ่ง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมาถึงแล้วทรงประเคนอาหารบิณฑบาตส่วนของหลวง พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าที่เป็นเจ้าของสำรับและปฏิบัติพระสงฆ์สามเณร ส่วนสำรับฝ่ายใน โปรดเกล้า ฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการที่มิได้อยู่ในพวกปวารณานั้นประเคนและปฏิบัติแทน ครั้นพระสงฆ์สามเณรฉันแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประเคนไตรและใบปวารณาแก่พระสงฆ์รูปหนึ่งส่วนของหลวงแล้ว พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าได้ประเคนไตรและใบปวารณาต่อไป ส่วนพระสงฆ์สามเณรที่พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่าย

ในทรงปวารณานั้น โปรดเกล้า ฯ ให้นิมนต์ไปรับไตรและใบปวารณาที่ฉาก แล้วพระสงฆ์สามเณรไปครองไตรแล้วมานั่งที่อาสน์สงฆ์ตามเดิม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประกาศพระบรมราชูทิศศาลาบัณณรศภาค และศาลาเบญจพิศภาค เป็นที่สังฆบริโภค เมื่อจบคำประกาศแล้วพระสงฆ์สามเณรรับสาธุการแล้ว ทรงถวายใบประกาศพระบรมราชูทิศนั้นแก่พระธรรมไตรโลกาจารย์ แล้วพระสงฆ์สามเณรถวายอนุโมทนา ยถา สัพพี และวิหารทานคาถา แล้วสมเด็จพระวันรัตถวายอดิเรก รับภวตุสัพพมังคลังเสร็จแล้ว เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกฐินต่อไป ฯ

ประกาศพระบรมราชูทิศถวายศาลา

ขอประกาศแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ ด้วยข้าพเจ้าได้สถาปนาศาลาขึ้นใหม่เป็นจตุรมุขหลังหนึ่ง สำหรับเป็นโรงฉัน และศาลาอีกหลังหนึ่งเป็นโรงงานและเก็บของ เป็นตึกพื้นชั้นเดียวปูศิลา หลังคามุงกระเบื้อง ศาลาโรงฉันนั้นสร้างด้วยทุนทรัพย์ของบุตรภรรยาและญาติของข้าพเจ้า รวม ๑๕ คน จึงให้นามว่า "บัณณรศภาคศาลา" โรงงานและที่เก็บของนั้น สร้างด้วยทุนทรัพย์ของบุตรภรรยาและญาติของข้าพเจ้า รวม ๒๕ คน จึงให้นามว่า "เบญจพิศภาคศาลา" เครื่องทัพสัมภารอื่นอีกมีผู้ช่วยหลายอย่างทั้ง ๒ หลัง บัดนี้การนั้นแล้วสำเร็จบริบูรณ์สมควรเป็นที่สังฆบริโภค ข้าพเจ้าทั้งปวง

ขอถวายศาลาสองหลังนี้ไว้ในพระพุทธศาสนา เป็นจาตุทิศิกาวาส สำหรับพระสงฆ์ซึ่งอยู่ในบัดนี้หรือที่จะมาแต่ทิศทั้ง ๔ ได้อาศัยประพฤติศาสนพรหมจรรย์บริโภคโดยความผาสุกทุกประการ ขอพระสงฆ์จงรับสังฆิกเสนาสนะนี้ เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งปวง สิ้นกาลนานเทอญ

ประกาศไว้ ณ วันพฤหัสบดี ที่ ๒๑ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ จันทรคติกาล เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีฉลูตรีศก จุลศักราช ๑๒๖๓ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๔๔ พรรษา เป็นวันที่ ๑๒๐๖๓ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

อิทํ มยา รญฺญา (พระบรมนามาภิไธย) **ปรมินฺทมหาจุฬาลงฺกรณสฺมา สฺยามวิชิเต รชฺชํ การยตา.**

รายพระนามและนามผู้ออกทุนทรัพย์สร้าง
ศาลาบัณณรศภาค

พระนางเจ้าพระราชเทวี	เงิน	๙๓๗	บาท
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์	เงิน	๙๓๕	บาท
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรควรพินิต	เงิน	๙๓๕	บาท
พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้านภาพรประภา	เงิน	๙๓๕	บาท
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าศรีวิลัยลักษณ์	เงิน	๙๐๔	บาท
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าสุวภัคตรวิลัยพรรณ	เงิน	๙๐๔	บาท
เจ้าจอมมารดาแพ	เงิน	๙๐๖	บาท

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์	เงิน	๖๓๘	บาท
พระเจ้าลูกยาเธ.อ พระองค์เจ้าสุริยงประยุรพันธุ์	เงิน	๖๓๘	บาท
เจ้าจอมมารดาโหมด	เงิน	๖๓๘	บาท
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอรประพันธ์รำไพ	เงิน	๙๕๘	บาท
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอดิสัยสุริยาภา	เงิน	๙๕๘	บาท
เจ้าจอมมารดาอ่อน	เงิน	๙๖๒	บาท
เจ้าจอมเอี่ยม	เงิน	๙๕๙	บาท
เจ้าจอมเอิบ	เงิน	๙๕๔	บาท

รวมเป็นเงิน ๑๓๑๖๔ บาท

รายพระนามและนามผู้ออกทุนทรัพย์สร้างศาลา
เบญจพิศภาค

พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอัฉรพรรณีรัชกัญญา	เงิน	๒๗๑	บาท
พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์	เงิน	๓๗๑	บาท
เจ้าจอมมารดาตลับ	เงิน	๓๗๒	บาท
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าวรลักษณาวดี	เงิน	๑๕๗	บาท
เจ้าจอมมารดาสุด	เงิน	๑๕๗	บาท
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าศศิพงศ์ประไพ	เงิน	๑๕๗	บาท
เจ้าจอมมารดาจันทร์	เงิน	๑๕๔	บาท
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอัพภันตรีประชา	เงิน	๑๐๔	บาท

พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าทิพยาลังการ	เงิน	๑๐๔	บาท
เจ้าจอมมารดาแส	เงิน	๑๐๖	บาท
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าฑาจุรัตนราชกุมารี	เงิน	๖๓๘	บาท
พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพญพัฒนพงศ์	เงิน	๖๓๘	บาท
เจ้าจอมมารดามรกฎ	เงิน	๖๓๘	บาท
พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าประวิตรวัฒโนดม	เงิน	๑๕๗	บาท
เจ้าจอมมารดาแช่ม	เงิน	๑๕๗	บาท
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าภัทรายุวดี	เงิน	๓๗๑	บาท
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าเจริญศรีชนมายุ	เงิน	๓๗๑	บาท
เจ้าจอมมารดาแสง	เงิน	๓๗๒	บาท
พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ์	เงิน	๖๖	บาท
หม่อมเจ้าเกียรติกำจร	เงิน	๖๒	บาท
หม่อมเจ้าอมรสมานลักษณ์	เงิน	๖๒	บาท
หม่อมเจ้านักขัตรมงคล	เงิน	๖๒	บาท
หม่อมเจ้ากมลปราโมทย์	เงิน	๖๒	บาท
พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงศ์รัชสมโภช	เงิน	๒๕๗	บาท
เจ้าจอมมารดาเลื่อน	เงิน	๒๕๗	บาท

รวมเป็นเงิน ๖๒๒๖ บาท

การพระราชทานพระกฐิน

ด้วยในท้ายแห่งฤดูฝนเดือนหนึ่ง นับแต่แรมค่ำหนึ่ง เดือน ๑๑

ถึงเพ็ญเดือน ๑๒ เป็นจีวรกาล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระกฐินในพระอารามหลวงทั่วไป ทรงพระราชดำริว่าวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ซึ่งทรงสถาปนาขึ้นด้วยอาการประณีตทุกอย่างทั้งการที่ทรงทำนุบำรุงก็เป็นอย่างอุดมดีทุกประการ สมควรจะพระราชทานพระกฐินให้เป็นการพิเศษ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดการพระราชทานพระกฐินเป็นพิเศษวันหนึ่งต่างหาก จากการพระราชทานพระกฐินพระอารามหลวงทั้งปวง เครื่องพระกฐินนั้นส่วนผ้าพระกฐินแลผ้าบริวารเป็นของหลวง แลทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้บอกบุญ พระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าทูลลอองธุลีพระบาท ฝ่ายหน้าฝ่ายใน เพื่อโดยเสด็จในการพระราชกุศลพระกฐินทานครั้งนี้ ฝ่ายหน้าได้จัดเครื่องบริกขารพระกฐินมีบาตรย่ามเป็นต้น ฝ่ายในได้จัดเครื่องอาหารมีข้าวสารปลาขนมเป็นต้นทูลเกล้า ฯ ถวายสำหรับพระราชทานในการพระกฐิน เครื่องบริกขารแลเครื่องอาหารเหล่านี้ได้ตกแต่งของที่ประณีตแลประดับประดาวิจิตรงามเป็นอันมาก เครื่องบริกขารนั้นจัดตั้งที่ปรำข้างพลับพลาการเปรียญ เครื่องอาหารจัดตั้งที่ปรำหน้าศาลาบัณณรศภาค แลมีอาหารของหลวงเป็นเครื่องกัณฑ์เทศน์อีกแผนกหนึ่ง ตั้งที่นั้นเหมือนกัน แลโปรดให้พระธรรมไตรโลกาจารย์ขอแรงพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการนำโต๊ะเครื่องดินกังไสลายครามมาตั้งพร้อมทั้งโต๊ะหลวงด้วยเพื่อเป็นการครึกครื้นรื่นเริง เครื่องโต๊ะเหล่านี้ตั้งที่ในพลับพลาการเปรียญบ้าง ในศาลาบัณณรศภาคบ้าง ที่ศาลามุงจากแลปรำหน้าพลับพลาบ้าง การเปรียญแลหน้าโรงพระอุโบสถบ้าง

ในการพระราชกุศลพระราชทานพระกฐินครั้งนี้ มีการพระราชกุศลทรงพระราชอุทิศศาลาบัณณรศภาค แลศาลาเบญจพิศภาคถวายสงฆ์ แลเลี้ยงพระเปลี่ยนผู้ปวารณาพระสงฆ์สามเณรด้วย ซึ่งกล่าวไว้แผนกหนึ่งต่างหาก

ในการพระกฐินนี้ วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ เวลาย่ำค่ำเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิน แต่พระบรมมหาราชวังโดยรถพระที่นั่ง ประทับที่วัดเบญจมบพิตร ทอดพระเนตรกรรมการตรวจตัดสินผูกผ้าแดงเครื่องโต๊ะ ที่ตั้งในศาลาบัณณรศภาคแลในพลับพลาการเปรียญ เสวยที่ศาลาเบญจพิศภาค แล้วทอดพระเนตรกรรมการตัดสินผูกผ้าแดงชิ้นโต๊ะต่อไป เวลา ๕ ทุ่มเศษ เสด็จทรงรถพระที่นั่งไปประทับแรมที่พลับพลาสวนดุสิต

วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน เป็นวันกำหนดพระราชทานพระกฐิน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการแต่งเต็มยศอย่างเสื้อขาว เวลาเช้า ๔ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องเต็มยศ เสด็จพระราชดำเนินด้วยกระบวนรถพระที่นั่ง พร้อมด้วยกระบวนม้าทหารแลตำรวจนำตามเสด็จ ไปตามถนนเบญมาศเลี้ยวถนนดวงตวัน ประทับรถพระที่นั่งที่ประตูทางเข้าในพระอารามด้านเหนือ ทรงพระราชดำเนินโดยทางลาดพระบาทผ่านหน้าโรงพระอุโบสถ มีนักเรียนโรงเรียนเบญจมบพิตรแลครูยืนรับเสด็จร้องคำสรรเสริญพระบารมีถวายไชยมงคล เสด็จไปประทับที่ศาลาบัณณรศภาค ในการเลี้ยงพระสงฆ์สามเณรเปลี่ยนผู้ปวารณา แลทรงพระราชอุทิศถวายศาลาแก่สงฆ์เสร็จแล้ว พระสงฆ์ลงไปคอยรับพระกฐินที่พลับพลาการเปรียญ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินแต่ศาลาบัณณรศภาคไปที่พลับพลาการเปรียญ เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์กลองแขกสำหรับการพระกฐิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรับผ้าพระกฐินจากเจ้าพนักงานพระคลังศุภรัตซึ่งคอยทูลเกล้า ฯ ถวายอยู่ที่ประตูพลับพลาการเปรียญนั้น เสด็จพระราชดำเนินเข้าไปประทับในพลับพลาการเปรียญ อันตั้งอยู่ในเขตที่วิสุงคามสีมา ทรงจุดเทียนนมัสการ หยุดประโคมแล้ว หม่อมราชวงศ์สิงหนัทมหาดเล็กกราบบังคมทูลรายงานพระสงฆ์ แลสามเณร ซึ่งจำพรรษาในพระอารามนี้ แลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถวายผ้าพระกฐินแก่สงฆ์ พระสงฆ์รับสาธุการแล้ว พระธรรมไตรโลกาจารย์ตั้งตาลิปัตรประกาศผ้าพระกฐินเกิดขึ้น ถามความประสงค์ของสงฆ์ในการที่จะทำกฐินัตถารกิจฤๅไม่ เมื่อพระสงฆ์รับสาธุการยินดีที่จะกรานกฐินแล้ว พระครูปลัดเจริญตั้งตาลิปัตรประกาศพระพุทธบัญญัติกฐินวินัยกรรม แล้วพระครูวินัยธรโฉม ตั้งตาลิปัตรอปโลกเห็นสมควรถวายผ้าพระกฐินแก่พระธรรมไตรโลกาจารย์ พระสงฆ์เห็นชอบรับสาธุการแล้ว พระครูวินัยธรรม-จันทร์ตั้งตาลิปัตรขอให้ถวายผ้าพระกฐินด้วยญัตติทุติยกรรม พระสงฆ์รับสาธุเห็นชอบแล้ว พระมหาโชติแลพระครูสมุห์เขียนสวดญัตติทุติกรรมวาจาจบแล้ว มอบผ้าพระกฐินถวายพระธรรมไตรโลกาจารย์ แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประเคนไตรบี่แก่พระสงฆ์ ฐานานุกรมเปรียญแลสามเณรเปรียญแล้ว พระสงฆ์ไปครองผ้า ประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ตามธรรมเนียม เมื่อพระสงฆ์ครองผ้าเสร็จแล้วกลับมานั่งที่อาสน์สงฆ์ตามเดิม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์

แลข้าทูลลอองธุลีพระบาท ถวายสิ่งของเครื่องบริกขารตามที่ได้จัดมานั้นแก่พระธรรมไตรโลกาจารย์ แล้วพระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ยถาสพฺพี แลเกณิยานุโมทนาคาถาแลกาลทานคาถา สมเด็จพระวันรัตซึ่งมารับเสด็จในที่นี้ด้วยถวายอติเรกพระสงฆ์รับด้วย ราชาภิรกฺขคาถาแลภวตุสพฺพมงฺคลํ แล้วพระสงฆ์ออกจากพลับพลาการเปรียญ มีประโคมแตรสังข์พิณพาทย์กลองแขก พระสงฆ์ไปทำผ้าพระกฐินที่ศาลาเบญจพิศภาค พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานของแจกแก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในที่ปวารณาพระสงฆ์สามเณร แลที่จัดสิ่งของเครื่องบริกขารแลเครื่องอาหารมาถวายพระสงฆ์ แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่ศาลาบัณณรศภาค มีพระราชดำรัสกับพระบรมวงศานุวงศ์ แล้วเสด็จไปทอดพระเนตรพระสงฆ์ตัดเย็บผ้าพระกฐินที่ศาลาเบญจพิศภาค แล้วเสด็จทรงรถพระที่นั่งพร้อมด้วยกระบวนนำตามเสด็จกลับไปประทับพลับพลาสวนดุสิต

เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปประทับวัดเบญจมบพิตร ทอดพระเนตรพระสงฆ์ทำผ้าพระกฐินแล้ว เสด็จประทับที่ศาลาบัณณรศภาค มีพระราชดำรัสด้วยพระราชาคณะซึ่งมาช่วยในการพระกฐิน มีพระธรรมวโรดม[๑] เป็นต้น พร้อมทั้งสมเด็จพระวันรัตซึ่งเป็นผู้รับรองพระสงฆ์ทั้งปวงอยู่ในที่นั้นด้วย แล้วเสด็จไปทอดพระเนตรกรรมการตรวจตัดสินผูกผ้าแดงเครื่องโต๊ะอันตั้งอยู่ภายนอกซึ่งยังไม่ได้ตรวจตัดสินนั้นต่อไปจนหมด แลเสวยที่ศาลา

---

๑. คือ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ริต) วัดอรุณราชวราราม ฯ

เบญจพิศภาค พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์เหมือนอย่างคืนวันก่อน

ครั้นผ้าพระกฐินได้ทำเสร็จแล้ว พระสงฆ์ที่ทำพระกฐินได้ลงไปในพลับพลาการเปรียญนั่ง ณ อาสน์สงฆ์ สมเด็จพระราชาคณะแลพระราชาคณะที่มาช่วยก็ได้ลงไปในพลับพลาการเปรียญด้วย นั่ง ณ อาสน์สงฆ์แผนกหนึ่งต่างหาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสวยแล้ว เสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่พลับพลาการเปรียญ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว พระธรรมไตรโลกาจารย์ขึ้นธรรมาสน์ ทรงจุดเทียนประจำกัณฑ์แลเครื่องนมัสการทรงธรรม แล้วพระธรรมไตรโลกาจารย์ถวายศีลแลถวายเทศนาว่าด้วยกฐินวิธีจบแล้วลงมานั่งยังอาสน์สงฆ์ นั่งคุกเข่าตั้งนโมสามจบ แล้วบอกการกรานกฐินด้วยผ้าอันตรวาสกเสร็จแล้ว ให้พระสงฆ์อนุโมทนา แล้วพระสงฆ์ทั้งปวงอนุโมทนาตามลำดับพรรษาต่อไป แลอนุโมทนาพร้อมกันอีกด้วย แล้วพระธรรมไตรโลกาจารย์นำพระสงฆ์สวดพระบาลีในกฐินขันธ์จบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประเคนผ้าไตร แลปัจจัยมูลราคา ๕ ตำลึงบูชากัณฑ์เทศน์ พระธรรมไตรโลกาจารย์ถวายยถา พระสงฆ์รับสพ์พีพร้อมกันทั้งพระราชาคณะที่มาช่วยนั้นด้วย แล้วสมเด็จพระวันรัตถวายอติเรก พระสงฆ์รับภวตุสพ์พมงคล์ จบแล้วเป็นเสร็จการ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปประทับที่ศาลาบัณณรศภาค พระราชทานรางวัลกรรมการตรวจตัดสินโต๊ะเสร็จแล้ว เสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง เวลา ๒ ยามเศษเสด็จขึ้น เป็นเสร็จการพระราชทานพระกฐินแต่เท่านี้.[๑]

---

๑. การพระราชทานพระกฐินทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานเป็นพิเศษทุกศกมาจนตลอดรัชกาล ฯ

พระราชพิธีหล่อและสมโภชพระพุทธชินราช

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามขึ้นนี้ เพราะมีพระราชประสงค์ที่จะให้เป็นของถาวรมั่นคงในพระพุทธศาสนาสืบไปภายหน้า และได้ทรงสถาปนาขึ้นด้วยอาการอันประณีตวิจิตรอุดมดีทุกอย่าง จึงทรงพระราชดำริที่จะหาพระพุทธรูปซึ่งมีพระพุทธลักษณะอันงามมาเป็นพระประธาน สำหรับประดิษฐานในพระอุโบสถพระอารามนี้ ได้ทรงพระราชอุตสาหะให้เสาะแสวงหาพระพุทธรูปโบราณทั้งในกรุงและหัวเมืองตลอดพระราชอาณาเขต และที่ควรจะเชิญลงมาได้ก็ได้เชิญลงมาโดยมาก ที่เชิญลงมาไม่ได้ก็ได้โปรดเกล้า ฯ ให้ช่างถ่ายรูปมาถวายทอดพระเนตรหลายรูป ก็ยังไม่เป็นที่เจริญพระราชหฤทัย จึงทรงพระราชดำริเห็นว่าจะหาพระพุทธรูปองค์ใดให้งามเสมอพระพุทธชินราช ซึ่งประดิษฐานอยู่ในพระวิหารวัดพระ-ศรีรัตนมหาธาตุ ณ เมืองพิษณุโลกนั้นเป็นไม่มี ครั้นจะโปรดเกล้า ฯ ให้เชิญพระพุทธชินราชองค์นั้นลงมา ก็ทรงพระราชดำริเห็นว่าเป็นสิริของเมืองพิษณุโลก ไม่ควรจะทรงทำการพระราชกุศลให้เป็นที่เดือดร้อนรำคาญไม่เป็นที่พอใจของประชาชนเป็นอันมาก โดยที่ทรงพระมหากรุณาแก่ประชาชนเป็นอย่างยิ่งเช่นนี้ จึงได้ทรงพระราชปรารภที่จะหล่อขึ้นใหม่ให้เหมือนพระพุทธชินราช และในการที่จะทรงสร้างพระพุทธชิน-ราชขึ้นใหม่นี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เป็นผู้ทรงจัดการ

พระพุทธชินราชประดิษฐานในเรือมณฑป

ทั้งปวงอยู่ที่กรุงเทพ ฯ เพื่อจะไม่ให้มีที่ขัดข้องอย่างหนึ่งอย่างใด ฝ่ายการที่เมืองพิษณุโลกนั้น โปรดเกล้า ฯ มอบให้พระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลก เป็นผู้ดูแลจัดการทั่วไป ส่วนการถ่ายอย่างแลปั้นหุ่นนั้น โปรดเกล้า ฯ ให้พระประสิทธิปฏิมาจางวางช่างหล่อขวาเป็นผู้จัดการพร้อมด้วยกรมช่างหล่ออีกหลายนาย ขึ้นไปทำการที่เมืองพิษณุโลก ได้ลงมือหุ่นแลถ่ายอย่างพระพุทธชินราช แต่วันที่๑๓ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๙ ตรงกับวันพฤหัศบดี แรม ๗ ค่ำ เดือนอ้าย ปีชวดโทศก จุลศักราช ๑๒๖๒ ส่วนทองที่จะหล่อนั้น โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาชลยุทธโยธินทร์เอาปืนทองซึ่งไม่ได้ใช้แล้ว ไปย่อยที่กรมทหารเรือเตรียมไว้ แลต่อเรือซึ่งจะใช้แทนแพสำหรับเชิญพระพุทธชินราชแลทอดรางซึ่งจะเชิญขึ้นประดิษฐานในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรไว้พร้อมเสร็จ ส่วนพระสงฆ์ซึ่งจะสวดพระราชพิธีในการหล่อพระพุทธชินราชนี้ เป็นเวลาขัดข้องด้วยเกี่ยวอยู่ในพรรษา จึงโปรดเกล้า ฯ ให้นิมนต์พระราชมุนี (เข้ม) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษดิ์ กับพระเปรียญ ๓ รูป พระพิธีธรรม ๑ รูป ขึ้นไปจากกรุงเทพ ฯ แลกรุงเก่า จำพรรษาอยู่ที่เมืองพิษณุโลก

อนึ่ง ทรงพระราชดำริว่า พระพุทธชินราช ซึ่งประดิษฐานอยู่ ณ เมืองพิษณุโลกนั้น สมเด็จพระเอกาทศรฐพระเจ้าแผ่นดินกรุงเก่า ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงปิดทองครั้งหนึ่ง จำเดิมแต่นั้นมามิได้ปรากฏว่าได้มีการปิดทองใหม่อีก ทองที่ปิดอยู่นั้นย่อมเศร้าหมอง แลรักที่ลงไว้เดิมก็กระเทาะเป็นรอย แลทั้งมีผู้ปิดเพิ่มเติมทีละเล็กทีละน้อย

ทำให้ด่างพร้อยเสียงามไป จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ส่งช่างรักขึ้นไปทำการกระเทาะขูดรักแลทองของเดิม เมื่อเวลาถ่ายพิมพ์แล้วลงรักใหม่ทั้งพระองค์ให้เกลี้ยงเกลาดียิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน เพื่อที่จะได้ทรงปิดทองใหม่ทั้งพระองค์

ครั้นรูปหุ่นพระพุทธชินราชแล้วสำเร็จงดงามดี เข้าดินพิมพ์แห้งสมควรที่จะหล่อได้แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินออกจากกรุงเทพ ฯ ประทับแรมไปตามระยะทาง ถึงเมืองพิษณุโลกวันที่ ๑๖ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ เวลาบ่าย๒โมงเศษเรือพระที่นั่งเทียบที่ท่าน้ำแล้ว เสด็จขึ้นประทับบนพลับพลาตั้งอยู่บนบกฝั่งตวันตก ซึ่งพระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ได้จัดที่คลับสำหรับเมืองถวายเป็นพลับพลา แลปลูกสร้างเพิ่มเติมตกแต่งอย่างวิจิตรทุกอย่าง

วันที่ ๑๖ ตุลาคมนี้ เป็นวันกำหนดตั้งน้ำวงด้ายในการพระราชพิธีที่จะหล่อพระพุทธรูปนี้ เจ้าพนักงานได้จัดการพระราชพิธีภายในพระวิหารพระพุทธชินราช ตั้งเกยสำหรับที่จะเสด็จขึ้นทรงปิดทองที่หน้าพระพุทธชินราช ตั้งม้าหมู่ประดิษฐานพระไชยวัฒน์เงินหลังช้างแลพระไชยเนาวโลหะต่อหน้าที่บูชาเดิมสำหรับพระวิหาร ต่อออกมาตั้งเครื่องนมัสการแลพระแท่นทรงกราบ ริมเสาพระวิหารด้านเหนือตั้งอาสน์สงฆ์ ริมเสาด้านใต้ตั้งพระราชอาศน์ ต่อออกมาตั้งเก้าอี้สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท ตรงประตูพระวิหารเข้าไปตั้งพระแท่นสำหรับพระสงฆ์สวนภาณะวาร ที่หน้าพระแท่นสวดตั้งตู้เทียนไชย มีสายสิญจน์สพานวงไปที่เรือนแก้วพระพุทธชินราช

แลโยงมาที่พระไชยวัฒน์ แลที่สำหรับพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์แลนั่งปรก ส่วนโรงพระราชพิธีพราหมณ์อยู่หน้าพระวิหารด้านทิศอุดร โรงที่ตั้งพิมพ์พระพุทธรูปปลูกขึ้นในทิศทักษิณ ซึ่งเป็นเบื้องหลังโพธิ์สามเส้า อันเป็นที่หล่อพระพุทธชินราชแต่เดิม แลตั้งโรงยาวอีกโรงหนึ่งต่อลงไปข้างใต้ ริมกำแพงวัดเป็นที่วางเตาแลสูบ ตั้งพลับพลายกตรงกับโรงหล่อ ตามบริเวณวัดได้ประดับธงแลใบไม้ แลตกแต่งโคมไฟด้วย

เวลาบ่าย พระราชาคณะฐานานุกรมเปรียญพิธีธรรมทั้งในกรุงแลหัวเมืองรวม ๑๐ รูป มีพระราชมุนีเป็นประธาน ได้มานั่งยังอาสน์สงฆ์พร้อมแล้ว เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงประทับเรือพระที่นั่งแจว ข้ามฟากไปเสด็จขึ้นที่ท่าน้ำตรงศาลาเทพเยนทร์ ตรงหน้าวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมื่อเสด็จทอดพระเนตรตามบริเวณวัดแล้ว เสด็จประทับในภายในพระวิหารพระพุทธชินราช เสร็จการพระราชทานสัญญาบัตรพระสงฆ์ แลทรงตั้งเปรียญแล้ว ทรงจุดเทียนนมัสการพระทรงศีลแล้ว พระสงฆ์ ๑๐ รูปเจริญพระพุทธมนต์สัตตปริตรในการตั้งน้ำวงด้ายจบแล้ว มีพระราชดำรัสด้วยพระสงฆ์ตามสมควร พระราชมุนีถวายอดิเรกแล้ว เสด็จกลับลงประทับเรือพระที่นั่งพายข้ามฟากมา ถึงพลับพลาที่ประทับแรมเวลาทุ่มเศษ

วันที่ ๑๗ ตุลาคม พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์ เมื่อวานนี้ ๑๐ รูปกับพระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์ในการพระราชพิธีนี้อีก ๒๐ รูป รวมเป็น ๓๐ รูป ได้มานั่งยังอาสน์สงฆ์พร้อมแล้ว เวลาย่ำรุ่งเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จลงประทับเรือพระที่นั่งพายข้ามฟาก

ไป เสด็จขึ้นที่ท่าน้ำเช่นวานนี้ เสด็จเข้าไปประทับในพระวิหาร ทรงจุดเทียนนมัสการพระทรงศีลแล้ว ครั้นได้พระฤกษ์เวลาย่ำรุ่ง ๕๒ นาที เสด็จขึ้นประทับบนเกยทรงปิดทองพระพุทธชินราช พระสงฆ์สวดทิวา-ตปติอาทิจฺโจ พราหมณ์เป่าสังข์แกว่งไม้บัณเฑาะว์ เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ฆ้องไชยขึ้นพร้อมกัน ครั้นทรงปิดทองจนเต็มพระนลาตแล้วเสด็จลงจากเกย ทรงจุดเทียนชนวนเทียนไชยทรงอธิษฐานให้พระราชมุนีจุดเทียนไชย พระสงฆ์สวดสัจจาธิษฐานคาถา พราหมณ์เป่าสังข์แกว่งไม้บัณเฑาะว์ เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ฆ้องไชยขึ้นพร้อมกันอีกครั้งหนึ่ง ครั้นจุดเทียนไชยแล้ว พระสงฆ์ถวายพรพระจบแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการทรงประเคนอาหารบิณฑบาตแลปฏิบัติพระสงฆ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นประทับบนเกยทรงปิดทองต่อไปจนเต็มพระภักตร์ แล้วเสด็จลงจากเกยทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมราชินีนาถแลพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการฝ่ายในฝ่ายหน้าปิดทองพระพุทธชินราชต่อไป ครั้นพระสงฆ์รับพระราชทานฉันเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนไตรแก่พระสงฆ์ ๓๐ รูปแล้ว พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาถวายอติเรก แล้วทรงจุดเทียนที่ตะบะมุกซึ่งตั้งอยู่ที่พระแท่นพระสงฆ์สวดภาณวาร พระราชมุนีนั่งปรก มีพระเปรียญ ๒ รูป พระพิธีธรรม ๒ รูป ขึ้นนั่งบนพระแท่นเริ่มสวดภาณวารลงปลายเป็นพุทธาภิเศกผลัดเปลี่ยนกัน ตั้งแต่เวลาเช้าวันนี้เป็นต้นไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับทอดพระเนตรช่างปิดทองต่อไปควร

แก่เวลาแล้ว เสด็จกลับลงประทับเรือพระที่นั่งพายข้ามฟากมาถึงพลับ-พลาที่ประทับแรม เวลาเช้า ๕ โมงเศษ

เวลาบ่ายเจ้าพนักงานปิดทองพระพุทธชินราชแล้วเสร็จทั่วทั้งพระองค์ แล้รื้อเกยที่ทรงปิดทองออกพร้อมเสร็จ

เวลาเย็นพระสงฆ์ ๓๐ รูป ที่รับพระราชทานฉันเมื่อเช้านี้ได้มานั่งที่พร้อมแล้ว เวลาย่ำค่ำ ๔๐ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงประทับเรือพระที่นั่งแจวไปเสด็จขึ้นที่ท่าเช่นวันก่อน แล้วเสด็จประทับในพระวิหาร โปรดเกล้า ฯ ให้พราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียนสมโภชพระพุทธชินราช เปนวันคำรบ ๑ แลมีราษฎรมาช่วยเวียนเทียนเปนอันมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนนมัสการพระแล้ว ทรงถวายเครื่องบรรณาการ พระพุทธชินราชมีพระสังวาลย์เพชรสำหรับทรงสาย ๑ ผ้าตาดผืน ๑ ต้นไม้ทองต้นไม้เงินคู่ ๑ เทียนทอง ๒ คู่ เทียนเงิน ๒ คู่ ตะเกียงตามน้ำมันหอม ๒ คู่ ส่วนผ้าตาดซึ่งสำหรับจะทรงนั้นได้โปรดเกล้า ฯ ให้ประดับไว้ที่ฐาน แลได้ถวายทรงสภักตรแพรสีนวล ซึ่งเปนพระภูษาของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อันพระเจ้าอัยยิกาเธอ กรมหลวงวรเสรษฐสุดาทูลเกล้า ฯ ถวายนั้นถวายเปนพุทธบูชา แลโปรดเกล้า ฯ ให้คล้องไว้ที่นิ้วพระหัดถ์พระพุทธชินราช แล้วทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีล พระสงฆ์เจริญพระพุทธ-มนต์สัตตปริตรจบแล้ว ได้มีพระราชดำรัสด้วยพระสงฆ์ตามสมควร พระสงฆ์ถวายอติเรก แลสวดภาณวารต่อไป เสด็จออกจากพระวิหารประทับเสวยที่พลับพลายกหน้าพระวิหารตรงโรงหล่อ ครั้นเสวยเสร็จแล้วทรงจุดดอกไม้เพลิงเปนพุทธบูชาแล้ว เสด็จประทับทอดพระเนตร

หนัง ซึ่งข้าราชการกรมพระตำรวจเล่นเปนการสมโภชพระพุทธชินราช พระราชทานรางวัล ๒๐๐ บาท แลรางวัลเฉพาะตัวที่เล่นดีอีกต่างหาก แล้ว เสด็จกลับลงประทับเรือพระที่นั่งพายข้ามฟากมาถึงพลับพลาที่ประทับแรม เวลา ๔ ทุ่ม ๕๐ นาที

วันที่ ๑๘ ตุลาคม เวลาเช้า โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานเลี้ยงอาหารบิณฑบาตพระสงฆ์ ๓๐ รูป ที่เจริญพระพุทธมนต์เมื่อเย็นวานนี้ ครั้นเวลาเช้า ๕ โมง ๒๐ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปประทับในพระวิหารทรงนมัสการพระพุทธชินราช แลทรงจุดเทียนที่ตะบะมุกอย่างวันก่อนแล้ว เสด็จกลับลงประทับเรือพระที่นั่งพายข้ามฟากมาถึงพลับพลาที่ประทับแรม เวลาเช้า ๕ โมง ๕๕ นาที

เวลาบ่ายพระสงฆ์ ๓๐ รูปที่เจริญพระพุทธมนต์เมื่อวานนี้ ได้มานั่งที่ในพระวิหารพร้อมแล้ว เวลาย่ำค่ำ ๔๐ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จลงประทับเรือพระที่นั่งพายไปเสด็จขึ้นที่ท่าเช่นวันก่อน เสด็จประทับในพระวิหาร โปรดเกล้า ฯ ให้พราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียนสมโภชพระพุทธชินราช เปนวันที่คำรบ ๒ แล้วทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทรงศีล พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์สัตตปริตรจบแล้ว ได้มีพระราชดำรัสด้วยพระสงฆ์ตามสมควร พระสงฆ์ถวายอติเรกแลสวดภาณวารต่อไป เสด็จออกจากพระวิหารประทับเสวยที่พลับพลาหน้าพระวิหาร ครั้นเสวยแล้วทรงจุดดอกไม้เพลิงเปนพุทธบูชาแล้ว เสด็จประทับทอดพระเนตรหนัง ซึ่งข้าราชการกรมทหารบกแลทหารเรือเล่นเปนการสมโภช มีการพระราชทานรางวัลอย่างคืนก่อน

แล้ว เสด็จกลับลงประทับเรือพระที่นั่งพายข้ามฟากมา ถึงพลับพลาที่ประทับแรม เวลา ๔ ทุ่ม ๑๐ นาที

วันที่ ๑๙ ตุลาคม เวลาเช้า พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์เมื่อเย็นวานนี้ได้นั่งที่พร้อมแล้ว ครั้นเวลาเช้า ๔ โมง ๕ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จไปประทับในพระวิหาร ทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีลแล้ว พระสงฆ์ถวายพรพระจบแล้ว ทรงประเคนอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์ แลโปรดเกล้า ฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการปฏิบัติพระสงฆ์ต่อไป พระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้วถวายอนุโมทนาถวายอติเรกแลสวดภาณวารต่อไป ทรงจุดเทียนที่ตะบะมุกอย่างวันก่อนแล้ว เสด็จกลับลงประทับเรือพระที่นั่งพายข้ามฟากมาถึงพลับพลาที่ประทับแรม เวลาเช้า ๕ โมง

เวลาเย็นพระสงฆ์ ๓๐ รูป ที่เจริญพระพุทธมนต์เมื่อวานนี้ได้เข้านั่งที่พร้อมแล้ว เวลาย่ำค่ำ ๕๐ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงประทับเรือพระที่นั่งพายไป เสด็จขึ้นที่ท่าเช่นวันก่อน เสด็จประทับในพระวิหาร โปรดเกล้า ฯ ให้พราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียนสมโภชพระพุทธชินราชเป็นวันที่คำรบ ๓ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทรงศีลแล้ว พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์สัตตปริตรจบแล้ว ได้มีพระราชดำรัสด้วยพระสงฆ์ตามสมควร พระสงฆ์ถวายอติเรก แล้วทรงจุดเทียนที่ตะบะมุกอย่างวันก่อนแล้ว พระสงฆ์สวดภาณวารต่อไปเสด็จออกจากพระวิหารประทับที่พลับพลาหน้าพระวิหาร ทรงจุดดอกไม้เพลิงเป็นพุทธบูชา แล้วประทับทอดพระเนตรหนังซึ่งข้าราชการกรมมหาดเล็กแลกรมวังเล่นเป็นการสมโภช แลมีการพระราชทานรางวัล

อย่างคืนก่อน ๆ แล้ว เสด็จกลับลงประทับเรือพระที่นั่งพายข้ามฟากมาถึงพลับพลาที่ประทับแรม เวลา ๔ ทุ่ม ๔๕ นาที

วันที่ ๒๐ ตุลาคม พระสงฆ์ ๓๐ รูปที่เจริญพระพุทธมนต์เมื่อเย็นวานนี้ได้นั่งที่พร้อมแล้ว เวลาย่ำรุ่งเศษพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จจากพลับพลาที่ประทับแรม ประทับเรือพระที่นั่งพายข้ามฟากไปเสด็จขึ้นที่ท่าเช่นวันก่อน เสด็จประทับในพระวิหารทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทรงศีลแล้ว พระสงฆ์ถวายพรพระจบแล้วทรงประเคนอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์ แลโปรดเกล้า ฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการปฏิบัติพระสงฆ์ต่อไป พระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้วสวดภาณวารต่อไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จจากพระวิหารประทับที่พลับพลาหน้าพระวิหาร พระประสิทธิปฏิมาจัดการที่จะหล่อพระพร้อมแล้วนำเบ้าหลอมทองมาที่หน้าพลับพลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงผสมทองคำใบลงในเบ้า และพระบรมวงศานุวงศ์ได้นำทองแลเงินมาผสมต่อไปแล้ว ครั้นศุภมงคลฤกษ์ วันที่ ๒๐ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ ตรงกับวันอาทิตย์ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีฉลูตรีศก จุลศักราช ๑๒๖๓ เวลาเช้าย่ำรุ่งแล้ว ๓๘ นาที ๔๔ วินาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจับสายโยงไปเกี่ยวที่เบ้า โปรดเกล้า ฯ ให้เททองลงในพิมพ์พระพุทธชินราช พระสงฆ์สวดทิวาตปติอาทิจโจ พราหมณ์เป่าสังข์แกว่งไม้บัณเฑาะว์ เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ฆ้องไชยขึ้นพร้อมกันแล้ว กรมช่างหล่อเททองต่อไปทุก ๆ พิมพ์ พระพุทธชินราชองค์ใหญ่ แล้วพระประสิทธิปฏิมานำพิมพ์

พระพุทธชินราชองค์น้อย ๓ องค์มาตั้ง แลเททองที่หน้าพลับพลาเสร็จ แล้วเสด็จประทับในพระวิหาร เสร็จการพระราชทานสัญญาบัตรข้าราชการแลพระสงฆ์แล้ว พระสงฆ์สวดคาถาดับเทียนไชย พระปรากรมมุนีเป็นผู้ดับเทียนไชย แล้วพระสงฆ์ถวายอนุโมทนาถวายอติเรก เวลาเช้า ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินจากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เสด็จลงเรือพระที่นั่งประพาศหัวเมืองฝ่ายเหนือต่อไป จำนวนทองที่ได้เทพิมพ์นั้นดังนี้ พระเศียร ทอง ๒๘ เบ้า หนัก ๑๑๒๐ ชั่ง พระรัศมี ทองเบ้าครึ่ง หนัก ๖๐ ชั่ง พระองค์ ทอง ๒๕ เบ้า หนัก ๑๐๐๐ ชั่ง พระหัตถ์ขวา ทองเบ้าหนึ่ง พระหัตถ์ซ้ายทองเบ้าหนึ่ง รวม ๘๐ ชั่ง พระกรขวา ทอง ๖ เบ้า หนัก ๒๔๐ ชั่ง พระเพลา ทอง ๓๖ เบ้า หนัก ๑๑๔๐ ชั่ง รวมทอง ๙๘ เบ้าครึ่ง หนัก ๓๙๔๐ ชั่ง

ครั้น ณ วันที่ ๒๗ ตุลาคม เป็นเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินกลับจากประพาศหัวเมืองฝ่ายเหนือลงมาถึงเมืองพิษณุโลก ทอดพระเนตรเห็นพระพุทธชินราช ซึ่งเจ้าพนักงานเชิญลงบรรจุในเรือเสร็จแล้ว จึงทรงพระราชดำริว่าในการซึ่งจะตกแต่งพระพุทธรูปซึ่งหล่อใหม่นั้น ดูเป็นการมากมายนักไม่ทรงแลเห็นว่าจะแต่งแล้วได้ภายใน ๖ เดือน การซึ่งทรงกำหนดไว้ว่าจะสมโภชน่าจะเป็นที่คลาดเคลื่อนหมดทั้งสิ้น พระยาชลยุทธโยธินทร จึงได้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานให้ไปแต่งที่โรงหล่อกรมทหารเรือ อันมีเครื่องมือพร้อมจะได้ทำเร็วขึ้น แลที่ที่โรงหล่อนั้นก็เป็นที่อุดมดี เพราะ

เป็นที่บ้านหลวงเดิมของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แล พระยาชลยุทธโยธินทรได้กราบบังคมทูลพระกรุณารับว่า จะแต่งทั้งกลางวันแลกลางคืนให้แล้วสำเร็จทันพระราชประสงค์ให้จงได้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบดังนี้ทรงโสมนัสแลทรงเชื่อว่าจะสำเร็จ จึงได้โปรดเกล้า ฯ ให้เลิกการซึ่งจะให้เรือพระพุทธชินราชแวะตามระยะเมืองให้สมโภช ดังเช่นข้าราชการแลราษฎรมีความประสงค์นั้นเสีย โปรดเกล้า ฯ ให้เรือกลไฟลากเรือพระพุทธชินราชตรงลงมายังกรุงเทพ ฯ หยุดพักแต่เวลาค่ำไม่ได้เดินเรือ ครั้นวันที่ ๒๙ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพุทธชินราชในพระวิหารแล้ว เสด็จพระราชดำเนินลงเรือพระที่นั่งกลับกรุงเทพมหานครโดยระยะทางที่เสด็จประพาส เรือพระพุทธชินราชได้ออกจากเมืองพิษณุโลก ในวันที่ ๓๐ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ ถึงกรุงเทพ ฯ วันที่ ๒ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ แลได้เชิญขึ้นโรงหล่อที่ทำการของกรมทหารเรือลงมือแต่งตลอดทั้งเวลากลางวันแลกลางคืน ๒๔ ชั่วโมง โดยมีช่างผลัดเปลี่ยนกันเป็นสำรับ

ครั้นการตกแต่งพระพุทธชินราชจนลงรักแล้วสำเร็จบริบูรณ์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานจัดการที่จะทรงปิดทองพระพุทธชินราช

เจ้าพนักงาน ได้จัดการตั้งเกยสำหรับเสด็จขึ้นทรงปิดทองขึ้น

ที่หน้าพระพุทธชินราช ถัดเกยออกมาตั้งเครื่องนมัสการ แลตั้งบายศรีแก้ว ทอง เงิน สำหรับในการเบิกพระเนตรด้วย

วันที่ ๑๐ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ เวลาบ่าย พระสงฆ์ดำรงสมณศักดิ์มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเป็นประธาน ได้มานั่งที่พลับพลา ซึ่งตั้งอยู่ที่หน้าโรงพักแต่งพระพุทธชินราชพร้อมแล้ว เวลาบ่าย ๕ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทประทับรถพระที่นั่งพร้อมด้วยกระบวนแห่นำตามเสด็จ ออกประตูพิมานไชยศรีแลประตูวิเศษไชยศรีไปตามถนนหน้าพระลานเลี้ยวบ้อมอินทรังสรรค์ ไปตามถนนริมกำแพงหยุดรถพระที่นั่งที่ชาลาพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย เสด็จพระราชดำเนินลงประทับเรือพระที่นั่งกลไฟชลยุทธ์ ที่ท่าราชวรดิษฐ์ ข้ามฟากไปเสด็จขึ้นที่ท่าน้ำหน้าที่ว่าการกรมทหารเรือ แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปประทับ ณ ที่โรงพักพระพุทธชินราช ทรงจุดเทียนนมัสการแล้ว เสด็จขึ้นประทับบนเกยทรงปิดทองพระพุทธชินราช พระสงฆ์สวดทิวาตปติอาทิจฺโจ พราหมณ์เป่าสังข์แกว่งไม้บัณเฑาะว์ เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ฆ้องไชย เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปิดทองเต็มพระภักตร์แล้ว ทรงเบิกพระเนตรแลทรงติดพระอุณาโลมทองคำประดับเพชรอย่างวิจิตงดงามแล้ว เสด็จกลับลงมาประทับที่พลับพลามีพระราชดำรัสด้วยพระสงฆ์ แลทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียนสมโภช แลพระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลลอองธุลีพระบาทปิดทองต่อไปแล้ว เสด็จประทับทอดพระเนตรช่างจัดการ

ปิดทองต่อไป แล้วเสด็จกลับประทับเรือพระที่นั่งกลไฟข้ามฟากมาเสด็จขึ้นที่ท่าราชวรดิษฐ์ ประทับรถพระที่นั่งมาตามทางเดิม เข้าสู่พระบรมมหาราชวัง เวลายามเศษเสด็จขึ้น

เจ้าพนักงานได้จัดการปิดทองแล้วสำเร็จบริบูรณ์ จึงได้เตรียมที่จะเชิญลงมาประดิษฐานในเรือ ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดไว้สำหรับที่จะเชิญพระพุทธชินราชนั้น อันได้เทียบอยู่ที่ท่าน้ำหน้าที่ว่าการกรมทหารเรือแล้ว วันที่ ๑๑ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ เวลาจวนย่ำรุ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่ว่าการกรมทหารเรือแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานเชิญพระพุทธชินราช ซึ่งคุมขึ้นบนแท่นรถเลื่อนจากที่พักมาตามรางเหล็ก ลงประดิษฐานในท่ามกลางเรือ เพื่อจะได้แห่ไปประดิษฐาน ณ วัดเบญจมบพิตรเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง

อนึ่ง ในก่อนที่จะแห่นั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีการสมโภชในที่นี้ด้วย

เจ้าพนักงานได้ปลูกพลับพลา เป็นที่พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ขึ้น ณ ที่ว่าการกรมทหารเรือ ตอนริมลำน้ำ แลตั้งม้าหมู่ประดิษฐานพระไชยวัฒน์และพานพุ่มดอกไม้ธูปเทียนเครื่องทรงนมัสการพร้อม และมีพลับพลาติดต่อกับพลับพลาที่พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ไปทางด้านใต้ด้วย แลตามบริเวณที่ว่าการกรมทหารเรือได้ประดับประดาด้วยธงและใบไม้และโคมไฟด้วย

ส่วนเรือซึ่งประดิษฐานพระพุทธชินราชนั้น เจ้าพนักงานได้จัดการคุมมณฑป อย่างพระราชพิธีสรงพระกระยาสนาน เบื้องบนประกอบด้วยเศวตฉัตร์ ๗ ชั้น และตั้งเครื่องสูงหักทองขวางชุมสายบังแทรก ๒ แถวทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ตรงหน้าพระพุทธชินราชมีต้นไม้ทอง ๒ แลต้นไม้เงิน ๒ ตั้ง ๒ ข้าง และตั้งมยุรฉัตร์นกการเวกแทนพระกรรภิรมย์อย่างพระราชพิธีโสกันต์ เครื่องสูงทั้งนี้มีรูปเทวดาเชิญทั้งสิ้น และมีเจ้าพนักงานเชิญพระกลดบังสูรีย์พัดโบกด้วย ที่มุมหัวเรือและท้ายเรือมีราชวัตร์ และปั๊กฉัตร์กัมลอพื้นขาวทั้ง ๔ ทิศ และตั้งพานพุ่มดอกไม้ธูปเทียนเครื่องทรงนมัสการตรงหน้าพระพุทธ-ชินราชพร้อมเสร็จ

วันที่ ๑๒ ธันวาคม เวลาบ่ายพระสงฆ์ดำรงสมณศักดิ์ ๒๐ รูปที่จะเจริญพระพุทธมนต์ มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเป็นประธานได้มานั่ง ณ อาสน์สงฆ์พร้อมแล้ว

ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องครึ่งยศขาว เสด็จออกพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท มีกระบวนแห่นำตามเสด็จออกจากพระบรมมหาราชวัง ไปหยุดรถพระที่นั่งที่ชาลาพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย แล้วเสด็จลงประทับเรือพระที่นั่งหลักไตรโลกซึ่งเทียบอยู่ที่ท่าราชวรดิษฐ์ เรือพระที่นั่งรองประจำทวีป ออกเรือพระที่นั่งข้ามฟากไป เสด็จขึ้นที่ท่าน้ำหน้าที่ว่าการกรมทหารเรือ ทรงพระดำเนินผ่านหน้าพลับพลา ในที่นี้มีพระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลลออง

ธุลีพระบาท แต่งพระองค์และแต่งตัวครึ่งยศ เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทพร้อมกัน แล้วเสด็จลงประทับเรือที่ประดิษฐานพระพุทธชินราช ทรงจุดเทียนนมัสการแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานทรงพระสังวาลย์เพ็ชรถวายพระพุทธชินราช แล้วทรงจุดเทียนทองและเทียนเงิน ๔ เทียนแล้ว เสด็จขึ้นมาประทับ ณ ที่พระสงฆ์จะเจริญพระพุทธมนต์ ทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีลแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา ทรงจุดเทียนที่ม้าหมู่ซึ่งประดิษฐานพระไชยวัฒน์นั้น พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์สัตตปริตร ในเวลานี้ได้ประทับมีพระราชดำรัสด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพานทองรองล่วมแก่พระยาชลยุทธโยธินทร์ เพิ่มเกียรติยศให้ยิ่งขึ้นกว่าพระยาพานทองสามัญอีกชั้นหนึ่ง ในการที่ได้ตกแต่งพระพุทธชินราชแล้วสำเร็จเร็วทันพระราชประสงค์ แล้วมีพระราชดำรัสด้วยพระสงฆ์พอควรแก่เวลาแล้ว พระสงฆ์ถวายอดิเรก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงไปทอดพระเนตรการตกแต่งเรือ ซึ่งประดิษฐานพระพุทธชินราช ในเวลานี้การมหรสพต่าง ๆ ได้จับการเล่นขึ้นพร้อมกัน แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นประทับบนพลับพลา มีพระราชดำรัสด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ แล้วได้ทรงจุดดอกไม้เป็นสัญญา เจ้าพนักงานได้จุดดอกไม้เพลิงต่าง ๆ ต่อไป แล้วเสด็จไปประทับเสวยบนที่ว่าการกรมทหารเรือ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าทูลลอองธุลีพระบาท ได้รับพระราชทานเลี้ยงที่ห้องชั้นใต้ที่ว่าการกรมทหารเรือ ครั้นเสวยแล้ว เสด็จมาประทับที่เรือซึ่งประดิษฐานพระพุทธ

ชินราชแล้วเสด็จประทับเรือพระที่นั่ง ซึ่งมาเทียบคอยรับเสด็จอยู่ที่ข้างเรือพระพุทธชินราชข้ามฟากมาเสด็จขึ้นที่ท่าราชวรดิษฐ์ ประทับรถพระที่นั่งเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง เวลา ๔ ทุ่มเศษ

ส่วนการมหรสพนั้น ได้แบ่งมีเป็นสองแห่ง คือที่บนบก ลคร ๑ โรง หนัง ๑ โรง ทะแยมอญ ๑ โรง ในลำแม่น้ำ หนัง ๑ โรง ลิเก ๑ โรง แลดอกไม้เพลิงจุดในเรือ

อนึ่งในวันนี้ โปรดเกล้า ฯ ให้มีการเจริญพระพุทธมนต์ที่พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรด้วยเหมือนกัน พระสงฆ์ ๒๐ รูป มีพระธรรมไตรโลกาจารย์เป็นประธาน แลได้โปรดเกล้า ฯ ให้พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจันทรสุเทพเสด็จไปทรงจุดเทียน นมัส การ ที่ พระสงฆ์ เจริญพระพุทธมนต์นี้

วันที่ ๑๓ ธันวาคม เป็นวันกำหนดที่จะเชิญพระพุทธชินราชไปประดิษฐานวัดเบญจมบพิตร เวลาย่ำรุ่งเจ้าพนักงานได้ตั้งกระบวนเรือแห่เสด็จพระราชดำเนิน กระบวนหน้ามีเรือทหารปืนใหญ่ เรือเสือ เรือประตู เรือดั้ง เรือคู่ชัก เรือนำ เรือกลอง เรือพระที่นั่งทรงอเนกชาติภุชงค์ เรือพระที่นั่งรองสง่างามกระบวน คอยรับเสด็จอยู่ที่ท่าราชวรดิษฐ์ แลเรือที่ตามเรือพระพุทธชินราช มีเรือกราบดาดสี พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เรือกราบม่านทองแย่ง สมเด็จพระราชาคณะแลพระราชาคณะสุพรรณบัตรหิรัญบัตรต่อไปเรือพระราชาคณะ พระครู ฐานานุกรม เปรียญ อันดับ แลเรือพระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลลอองธุลีพระบาท ซึ่งตกแต่งประดับประดาอย่างงดงามพร้อมเสร็จ

เวลาเช้า ๑ โมง ๕๐ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องเต็มยศขาว ประดับเครื่องราชอิสสริยาภรณ์ นพรัตนราชวราภรณ์ เสด็จออกพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ประทับรถพระที่นั่ง มีกระบวนแห่นำตามเสด็จออกประตูศรีสุนทร แลประตูเทวาภิรมย์ หยุดรถพระที่นั่งที่ชาลาพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย เสด็จลงประทับเรือพระที่นั่งทรงอเนกชาติภุชงค์ข้ามฟากไป เสด็จขึ้นประทับที่เรือพระพุทธชินราช ทรงจุดเทียนนมัสการแล้ว เสด็จประทับเรือพระที่นั่ง โปรดเกล้า ฯ ให้เรือกระบวนเสด็จพระราชดำเนินตั้งแต่เรือดั้งขึ้นไปจนเรือทหารปืนใหญ่ไปนำแห่พระพุทธชินราช ในเรือดั้งมีพิณพาทย์คู่หนึ่ง กลองชนะคู่หนึ่ง แล้วจึงถึงเรือพระพุทธชินราชใช้เรือกลไฟจูง แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้เดินเรือกระบวนแห่พระพุทธชินราชออกจากท่าหน้าที่ว่าการกรมทหารเรือขึ้นไปตามลำน้ำ ส่วนเรือกระบวนเสด็จพระราชดำเนินคงมีแต่เรือกลองในแลเรือคู่ชัก เรือพระที่นั่งทรง เรือพระที่นั่งรอง เรือตำรวจเสด็จพระราชดำเนินไปพร้อมกับกระบวนแห่ เมื่อถึงสามเสนเทียบเรือพระที่นั่งที่ท่าน้ำปลายถนนดวงเดือน แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นประทับรถพระที่นั่ง ไปประทับที่พลับพลายก ปลายถนนซ่มมือหนูริมฝั่งคลองสามเสน ซึ่งได้จัดตั้งไว้เป็นที่ประทับทอดพระเนตรกระบวนแห่ เรือกระบวนแห่พระพุทธชินราชเลี้ยวเข้าคลองสามเสนผ่านหน้าพลับพลา เมื่อกระบวนแห่ไปถึงปากคลองเปรมประชากรได้แบ่งกระบวนเพียงแต่เรือดั้ง ๔ คู่เลี้ยวเข้าคลองเปรมประชากร นอกนั้นพายต่อขึ้นไปในคลองสามเสน เทียบเรือพระพุทธชินราชที่ท่าหน้าวัด

เบญจมบพิตร แล้วเจ้าพนักงานได้จัดการเดินรอกเชิญพระพุทธชินราชขึ้นจากเรือ มาตามรางเหล็กพักไว้ตรงหน้าพลับพลายกหน้าพระอุโบสถ ส่วนพระสงฆ์ที่มาช่วยในการแห่นั้น ได้โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานนิมนต์มาเลี้ยงอาหารบิณฑบาตที่พลับพลาการเปรียญและที่ศาลาบัณณรศภาค แลที่ศาลาเบญจพิศภาค แลที่ร้านซึ่งได้ปลูกขึ้นสำหรับงานสมโภช โปรดเกล้า ฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการฝ่ายในจัดข้าวกระทงถวาย เปนจำนวนพระสงฆ์ฉัน ๔๘๔ รูป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อประทับทอดพระเนตรกระบวนแห่พอควรแล้ว เสด็จประทับเสวย ณ ที่พลับพลายกนั้น พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ส่วนข้าราชการได้รับพระราชทานเลี้ยงที่เต๊นต์ ข้าง พลับพลายก ด้านตะวันตก ครั้นเสวยเสร็จแล้ว เสด็จประทับรถพระที่นั่ง กลับมาตามถนนซ่มมือหนูเลี้ยวถนนซางฮี้ใน แลถนนภาพระบำ ลงถนนวิมานเมฆ ไปตามถนนเบญมาศ เลี้ยวถนนดวงตวัน หยุดรถพระที่นั่งที่ประตูทางเข้าในพระอารามด้านเหนือ ทรงพระดำเนินโดยทางลาดพระบาทผ่านหน้าพระอุโบสถประทับบนพลับพลายก ทอดพระเนตรเจ้าพนักงานเดินรอกเชิญพระพุทธชินราชซึ่งรอพักอยู่นั้นไปตามรางสู่ภายในพระอุโบสถ พระสงฆ์ ๒๐ รูปที่เจริญพระพุทธมนต์เมื่อวานนี้ สวดชยันโตอยู่ในพระอุโบสถ แลพระสงฆ์ดำรงสมณศักดิ์ที่มาช่วยในการแห่ มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเปนประธาน สวดชยันโตที่ในพลับพลาการเปรียญ เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ฆ้องไชย แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จจากพลับพลายกเข้าไปประทับภาย

ในพระอุโบสถทางมุขใต้ ทอดพระเนตรเจ้าพนักงานจัดการประดิษฐาน พระพุทธชินราช ณ บัลลังก์เสร็จแล้ว ทรงประเคนเครื่องบริกขารแก่ พระสงฆ์ ๒๐ รูปนั้น แลมีปัจจัยมูลราคาองค์ละ ๑ ตำลึงด้วย แล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา ทรงประเคนเครื่องบริกขารแก่พระสงฆ์ต่อไปจนทั่วแล้ว พระสงฆ์ถวาย อนุโมทนาถวายอดิเรกแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกจาก พระอุโบสถ มาประทับในพลับพลาการเปรียญ มีพระราชดำรัสด้วย พระสงฆ์พอสมควรแล้ว เสด็จออกไปมีพระราชดำรัสด้วยพระครูคณา นัมสมณาจารย์ แลขุนอานัมนิกรฤทธิ์ทูลเกล้า ฯ ถวายฉลากสำหรับ ทรงทิ้งพระราชทาน ครั้นทรงรับแล้ว เสด็จขึ้นประทับบนพลับพลายก ทรงทิ้งฉลากพระราชทานแก่พวกทหารเรือ ที่ได้ทำการเชิญพระพุทธชิน-ราช แล้วเสด็จไปประทับที่ศาลาบัณณรศภาคและศาลาเบญจพิศภาค มีพระราชดำรัสด้วยพระสงฆ์ที่มาช่วยแห่พระพุทธชินราชพอสมควร แล้ว เสด็จกลับประทับในพระอุโบสถ ทรงเปลื้องสายสพายเครื่องราชอิสสริยาภรณ์ นพรัตนราชวราภรณ์ซึ่งกำลังทรงอยู่นั้น ถวายพระพุทธชินราช เป็นพุทธบูชา โปรดให้ห้อยไว้ที่พระหัตถ์แล้วเสด็จออกจากพระอุโบสถ ประทับรถพระที่นั่งกลับไปประทับพลับพลาสวนดุสิต เวลาบ่าย ๕ โมง เศษ

ครั้นเวลาทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่อง ครึ่งยศทหารบก เสด็จประทับรถพระที่นั่งแต่พลับพลาสวนดุสิต ไป ประทับวัดเบญจมบพิตร เสด็จประทับภายในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียน

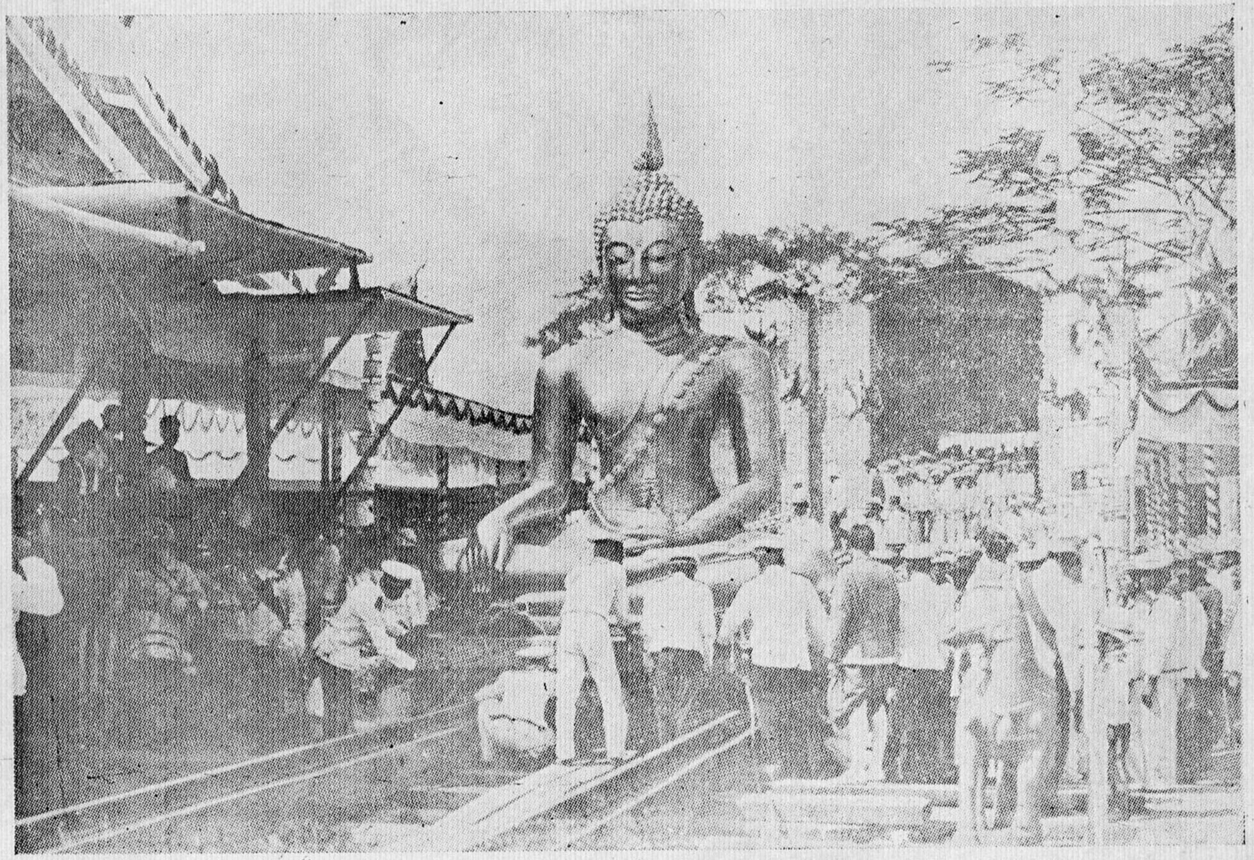

เชิญพระพุทธชินราชเข้าสู่พระอุโบสถ

นมัสการแล้ว ประทับมีพระราชดำรัสด้วยพระบรมวงศานุวงศ์พอสมควรแก่เวลาแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้พราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียนสมโภชพระพุทธชินราชเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถวายผ้าสำหรับห่มหนาวแก่พระสงฆ์สามเณรในวัดนั้นทั่วแล้ว เสด็จประทับรถพระที่นั่งกลับพระบรมมหาราชวัง เวลายามเศษเสด็จขึ้น

เมื่อเชิญพระพุทธชินราชไปประดิษฐาน ณ พระอุโบสถ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้รอการสมโภชไว้เพื่อพระราชทานโอกาสให้มหาชนได้ปิดทองพระพุทธชินราช ตามศรัทธาทั่วกัน ตั้งแต่วันที่ ๑๔ ถึงวันที่ ๒๐ ธันวาคม พอเป็นสมัยใกล้กำหนดการไหว้พระประจำปีของพระอารามนี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ทำการสมโภชพระพุทธชินราชนั้น พร้อมกันกับไหว้พระประจำปี

เจ้าพนักงานได้ตกแต่งรั้วซุ้มโคมไฟ แลประดับด้วยธงทิวรอบเขตพระอารามทั่วไป แลปลูกโรงดาดผ้าขาวผ้าแดงติดกับพลับพลาการเปรียญ ด้านเหนือติดต่อกันมาจนด้านตวันออก หน้าพลับพลาการเปรียญเป็นที่พระบรมวงศานุวงศ์เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ทางด้านหน้าวัดมีโรงปรำ ๔ แถว และมีปรำขวางติดต่อกันอีกข้างละแถวเป็นที่พักข้าราชการ ตามเขตวัดด้านเหนือตั้งแต่ถนนดวงตวันตลอดไปจนด้านตวันตกจดถนนเบญมาศนอก อ้อมมาทางด้านใต้ตั้งร้านสำหรับขายสิ่งของเครื่องใช้สอยและเครื่องบริโภคต่าง ๆ เป็นสาย ๆ และมีโรงร้านการเล่นต่าง ๆ แซกบางแห่ง และมีร้านต่อหลังพลับพลาการเปรียญแถวหนึ่ง ต่อหลังพระอุโบสถแถวหนึ่ง แลที่หลังพระระเบียงอีกหมู่หนึ่ง

อนึ่งในงานคราวนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ขอแรงพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการแลราษฎร์กับ พระสงฆ์ บรรดาที่มีพระพุทธรูปปางต่าง ๆ เชิญไปตั้งที่ปรำตรงหลังพระอุโบสถ ตั้งแต่วันที่ ๒๒ ธันวาคม เป็นต้น แลโปรดเกล้า ฯ ให้เชิญพระสากยสิงห์ไปตั้งที่พลับพลาการเปรียญด้วย ส่วนพระพุทธรูปซึ่งมีอยู่ในพลับพลาการเปรียญแลที่ พระ ระเบียงอัน พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการได้ รับเป็นผู้ปฏิบัติรักษา ก็ได้ชำระขัดสีแลตั้งเครื่องสักการบูชาพร้อมเสร็จ

ส่วนการภายในพระอุโบสถ เจ้าพนักงานได้จัดตั้งต้นไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการเมืองนครเชียงใหม่ ซึ่งทรงพระราชอุทิศถวายพระพุทธชินราช แลตั้งม้าหมู่ที่หน้าพระพุทธชินราช แลตั้งพานทองพุ่มดอกไม้ และเทียนทองเทียนเงิน ต่อออกมาตั้งเครื่องนมัสการแลพระแท่นทรงกราบ มุขด้านเหนือตั้งอาสน์สงฆ์ มุขด้านใต้ตั้งพระราชอาศน์ มุขด้านตวันออกตั้งเก้าอี้ พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท

วันที่ ๒๒ ธันวาคม เป็นวันทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าจำพรรษาแก่พระสงฆ์สามเณรในวัดเบญจมบพิตร เวลาบ่ายพระสงฆ์สามเณรมีพระธรรมไตรโลกาจารย์เป็นประธาน ได้นั่งยังอาศน์สงฆ์ในพระอุโบสถพร้อมแล้ว ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งแต่พระบรมมหาราชวัง ไปประทับวัดเบญจมบพิตรแล้ว เสด็จเข้าไปประทับในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการพระแล้ว มีพระบรมราชโองการ ถวายผ้าจำพรรษาแก่สงฆ์

พระสงฆ์สามเณรรับสาธุการแล้ว พระสงฆ์สามเณรถวายอนุโมทนากาลทานและถวายอติเรกเสร็จแล้ว กลับจากพระอุโบสถไปยังกุฎิ โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานนำผ้าจำพรรษาไปที่กุฏิ เพื่อสงฆ์จะได้แจกภิกษุสามเณรต่อไป แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกจากพระอุโบสถไปทอดพระเนตรพระพุทธรูป ที่ปรำหลังพระอุโบสถ ซึ่งพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการแลราษฎรกับพระสงฆ์เชิญมาตั้ง แลเสด็จไปทอดพระเนตรพระพุทธรูปตามพระระเบียงเสร็จแล้ว เสด็จไปประทับที่พลับพลาริมถนนลิขิต เสวยพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งเป็นของเจ้าหมื่นสรรพเพ็ธภักดีตั้งของขาย ครั้นเสวยเสร็จแล้วเสด็จทอดพระเนตรผู้ที่ออกร้าน แลการตกแต่งร้านแล้ว เสด็จไปประทับที่ร้านขายสิ่งของมรดกพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอนุสรณ์ศิริประสาธน์ แลเจ้าจอมมารดาเกษร มีพระราชดำรัสด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการพอสมควรแล้ว เสด็จพระทับในพระอุโบสถทอดพระเนตรพระพุทธชินราชแล้ว เสด็จออกจากพระอุโบสถทรงรถพระที่นั่งไปประทับแรมที่พลับพลาสวนดุสิต เวลา ๒ ยามเศษ

วันที่ ๒๓ ธันวาคม เป็นวันกำหนดที่จะเจริญพระพุทธมนต์ในการสมโภชพระพุทธชินราช แลพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการแลราษฎรจะได้ออกร้านขายของต่าง ๆ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป เวลาบ่าย ๕ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งพร้อมด้วยกระบวนแห่นำตามเสด็จแต่พลับพลาสวนดุสิต ไปหยุดรถพระที่นั่งที่ถนนดวงตวันข้างวัดเบญจมบพิตร เสด็จเข้าทางประตูพระอารามด้านเหนือ ในขณะนั้น การมหรสพมีแทงบีไสแลโมงครุ่มเป็นต้น ซึ่งอยู่ข้าง

พระอุโบสถแลที่สนามหญ้าระหว่างปะรำหน้าพระอุโบสถ ได้เล่นขึ้นพร้อมกัน แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปประทับที่ร้านมรฎกพระเจ้าลูกยาเธอซึ่งกล่าวพระนามมาแล้วนั้น เมื่อพระสงฆ์ ๓๐ รูปที่จะเจริญพระพุทธมนต์ มีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์[๑] เป็นประธาน ได้นั่งยังอาสน์สงฆ์ในพระอุโบสถพร้อมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องเต็มยศขาว ประดับเครื่องราชอิสสริยาภรณ์ช้างเผือก เสด็จไปประทับในพระอุโบสถ ทรงประเคนไตรผ้าสลับแพรแลย่ามโหมดเทศแก่พระสงฆ์ ๆ รับไตรไปครองแล้วทรงจุดเทียนทองเทียนเงินที่ม้าหมู่ ครั้นพระสงฆ์ครองไตรแล้วกลับมานั่งที่ ทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีลแล้ว พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์สัตตปริตรจบแล้ว ได้ทรงถวายหนังสือพิมพ์พระราชนิพนธ์ เรื่องตำนานพระพุทธชินราชซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ขึ้น แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้พิมพ์จำหน่ายในงานคราวนี้แก่พระสงฆ์ แล้วพระสงฆ์ถวายอติเรก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จมาประทับที่หน้าพระอุโบสถ โปรดเกล้า ฯ ให้นิมนต์พระสงฆ์สามเณรวัดเบญจมบพิตรมา เพื่อทรงนำไปเที่ยวชมร้านต่าง ๆ ครั้นพระสงฆ์สามเณรมาพร้อมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำสมเด็จพระวันรัตผู้ที่มาช่วยรูปหนึ่ง แลพระขาวซึ่งทรงปวารณาไว้อีกรูปหนึ่ง แลโปรดเกล้า ฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาทที่เป็นผู้ปวารณาบ้าง แลที่มิได้ปวารณาบ้าง นำพระสงฆ์แลสามเณรนอกนั้นต่อไป แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงนำพระสงฆ์พร้อมด้วย

---

๑. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (แสง) วัดราชบุรณะ

พระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลลอองธุลีพระบาทที่นำพระสงฆ์สามเณรไปเที่ยว ชมร้านขายของต่าง ๆ แลโรงร้านการเล่นต่าง ๆ ตามบริเวณพระอาราม แลได้ทรงซื้อสิ่งของต่าง ๆ ที่ควรแก่สมณบริโภคใช้สอยได้ถวายพระสงฆ์ ครั้นเสร็จการที่ทรงนำพระสงฆ์สามเณรไปเที่ยวชมโรงร้านต่าง ๆ แล้ว เสด็จไปประทับที่ร้านของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศรวรฤทธิ์ ซึ่งตั้งอยู่หน้าพลับพลาที่เสวยคืนก่อน เสวยพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลลอองธุลีพรวบาท ครั้นเสวยเสร็จแล้ว เสด็จมาประทับ ที่ร้านมรฎกพระเจ้าลูกยาเธอ แล้วเสด็จมาประทับในพระอุโบสถประมาณ ครู่หนึ่งแล้ว เสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับพลับพลาสวนดุสิต เวลา ๗ ทุ่มเศษ

วันที่ ๒๔ ธันวาคม เวลาเช้า พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์ เมื่อวานนี้ได้มาที่ในพระอุโบสถพร้อมแล้ว แลโปรดเกล้า ฯ ให้มีการ ตักบาตรพระสงฆ์สามเณรวัดเบญจมบพิตร พร้อมทั้งพระสงฆ์ที่มาแต่ หัวเมืองพักอยู่ที่นี่ด้วย พระสงฆ์สามเณรได้เข้าไปนั่งที่อยู่ในศาลา บัณณรศภาคพร้อมแล้ว ครั้นเวลาเช้า ๕ โมงเป็นเวลาพระสงฆ์ฉัน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา ได้ทรงประเคนอาหาร บิณฑบาตส่วนของหลวงแก่พระสงฆ์ในพระอุโบสถที่เจริญพระพุทธมนต์ เมื่อวานนี้ แล้วพระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลลอองธุลีพระบาทที่จัดสำรับ มาถวาย ได้ประเคนสำรับส่วนของตนต่อไปแล้ว พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา ไปทรงตักบาตรส่วนของหลวงถวายพระสงฆ์ สามเณรที่ศาลาบัณณรศภาคด้วย แล้วพระบรมวงศานุวงศ์ที่จัดอาหาร

มาตักบาตร ก็ได้ตักบาตรพระสงฆ์สามเณรต่อไป เวลาเช้า ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องอย่างวานนี้ ประดับเครื่องราชอิสสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ฯ เสด็จทรงรถพระที่นั่งไปประทับวัดเบญจมบพิตร แล้วเสด็จเข้าไปประทับในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการพระแล้ว ครั้นพระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว ทรงประเคนธูปเทียน หมากพลูแก่พระสงฆ์ แลมีปัจจัยมูลราคาองค์ละ ๕ ตำลึงด้วย และโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมาทรงประเคนต่อไปจนทั่วแล้ว พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ยถา สพฺพี และปริตตกรณปาฐ มี ยาวตาสตฺตา เป็นต้น แล อคฺคปฺปสาทสุตฺตคาถา แลถวายอติเรกรับมงคลจักรวาลน้อย แล ภวตุสพฺพมงฺคลํ แล้ว เสด็จจากพระอุโบสถไปประทับเสวยที่พลับพลาเช่นคืนวันก่อนแล้ว เสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับไปประทับพลับพลาสวนดุสิต เวลาบ่ายโมงเศษ

เวลาบ่ายโปรดเกล้า ฯ ให้มีเทศนาเป็นธรรมทาน ที่ศาลาบัณณรศภาค ๑ กัณฑ์ พระมหาหรุ่ม เปรียญ ๔ ประโยค วัดเบญจมบพิตร เป็นผู้เทศนาแสดงพระพุทธคุณจบแล้ว มีพระสงฆ์รับสัพพี ๔ รูป และมีเครื่องไทยธรรมบูชากัณฑ์กับปัจจัยมูลราคาตำลึงกึ่งด้วย ในวันนี้เป็นวันแรกที่จะเวียนเทียนสมโภชพระพุทธชินราช เจ้าพนักงานได้จัดตั้งบายศรีแก้ว บายศรีทอง บายศรีเงิน บายศรีตองรองทองขาว และเครื่องเวียนเทียนสมโภชในพระอุโบสถพร้อมเสร็จแล้ว

ครั้งเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องแลประดับเครื่องราชอิสสริยาภรณ์อย่างเวลาเช้านี้ เสด็จทรงรถ

พระที่นั่งไปประทับวัดเบญจมบพิตร แล้วเสด็จเข้าไปประทับในพระอุโบสถโปรดเกล้า ฯ ให้นิมนต์พระสงฆ์ ๓๐ รูป ที่จะเจริญพระพุทธมนต์ในวันนี้ มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเป็นประธานเข้าไปพร้อมแล้ว ได้ทรงประเคนไตรผ้าสลับแพร แลย่ามโหมดเทศแก่พระสงฆ์ ๆ รับไตรแล้วออกไปครอง แล้วทรงจุดเทียนทองเทียนเงินที่ม้าหมู่ โปรดเกล้า ฯ ให้พราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียนสมโภชพระพุทธ-ชินราชเป็นวันคำรบ ๑ ครั้นพระสงฆ์ครองไตรมานั่งที่พร้อมแล้ว ได้ทรงถวายหนังสือพิมพ์พระราชนิพนธ์ เรื่องตำนานพระพุทธชินราชแก่พระสงฆ์เสร็จแล้ว ทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีลแล้ว พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสูตร จบแล้ว ถวายอติเรกแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จจากพระอุโบสถทรงนำพระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์ ไปชมพระพุทธรูปต่าง ๆ ที่ประจำหลังพระอุโบสถพอควรแก่เวลาแล้ว เสด็จไปประทับที่หน้าร้านมรฎกพระเจ้าลูกยาเธอ มีพระราชดำรัสด้วยฝรั่งพ่อค้าแลภรรยาเฝ้าถวายงาช้าง พอสมควรแล้ว เสด็จเข้าไปประทับในร้านมรฎกนั้น ทรงเปลี่ยนเครื่องเต็มยศเป็นทรงตามธรรมดา แล้วเสด็จไปประทับที่พลับพลาเสวย พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการ ครั้นเสวยเสร็จแล้ว เสด็จมาประทับที่ร้านมรฎกทอดพระเนตรเลหลังสิ่งของต่าง ๆ แล้ว เสด็จไปทอดพระเนตรหนังฝรั่งของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสาตรศุภกิจพอสมควรแล้วเสด็จไปประทับที่โรงประรำยกพื้นหน้าพลับพลาการเปรียญ ทรงจุดดอกไม้เพลิงซึ่งตั้งอยู่ริมคลองฟากข้างกุฎีแล้ว เสด็จทอดพระเนตรพระพุทธ

รูปในปะรำหลังพระอุโบสถประมาณครู่หนึ่ง แล้วเสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับไปประทับพลับพลาสวนดุสิต เวลา ๗ ทุ่มเศษ

วันที่ ๒๕ ธันวาคม เวลาเช้า ๕ โมง โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานเลี้ยงอาหารบิณฑบาตพระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์เมื่อวานนี้ แลตักบาตรพระสงฆ์สามเณรอย่างวันก่อน ครั้นเวลาเช้า ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องเต็มยศอย่างวันก่อน ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์นพรัตนราชวราภรณ์ เสด็จทรงรถพระที่นั่งแต่พลับพลาสวนดุสิต ไปประทับวัดเบญจมบพิตร เสด็จเข้าไปประทับในพระอุโบสถทรงจุดเทียนนมัสการพระ ครั้นพระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว ได้ทรงประเคนธูปเทียนหมากพลู แลมีปัจจัยมูลราคาองค์ละ ๕ ตำลึงอย่างวันก่อน พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา แลถวายอติเรกแล้ว เสด็จไปประทับเสวยที่พลับพลา แล้วเสด็จทรงรถพระที่นั่ง กลับไปประทับพลับพลาสวนดุสิต เวลาบ่ายโมงเศษ

เวลาบ่าย มีเทศนาเป็นธรรมทานอย่างวันก่อน พระมหาสินเปรียญ ๓ ประโยค วัดเบญจมบพิตร เป็นผู้เทศนาแสดงพระธรรมคุณ ๑ กัณฑ์ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ โปรดเกล้าฯ ให้พราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียนสมโภชพระพุทธชินราชเป็นวันที่คำรบ ๒ ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องอย่างเมื่อเช้านี้ เสด็จทรงรถพระที่นั่งแต่พลับพลาสวนดุสิตไปประทับวัดเบญจมบพิตร มีพระราชดำรัสด้วยข้าราชการ แลราษฎรในเขตแขวงเมืองธัญญบุรี ถวายข้าวเปลือกสำหรับบำรุงพระสงฆ์สามเณรวัดเบญจมบพิตรพอสมควรแล้ว เสด็จเข้าไปประทับในพระอุโบสถ พระสงฆ์ ๓๐ รูป ที่จะเจริญพระพุทธมนต์ใน

วันนี้มีสมเด็จพระวันรัตเป็นประธาน ได้มานั่งที่พร้อมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนไตรผ้าสลับแพร แลย่ามโหมดเทศแก่พระสงฆ์ ๆ รับไตรออกไปครอง แล้วทรงจุดเทียนทอง เทียนเงินที่ม้าหมู่ ครั้นพระสงฆ์ครองไตรกลับไปนั่งที่แล้ว ทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีลแล้ว พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์มหาสมัยสูตรจบแล้ว ได้ทรงถวายหนังสือพิมพ์ พระราชนิพนธ์ ตำนาน พระพุทธชินราช แก่ พระสงฆ์เสร็จแล้ว พระสงฆ์ถวายอติเรก แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับที่ร้านมรฎกทรงเปลี่ยนเครื่องเต็มยศเป็นทรงธรรมดาแล้วเสด็จไปประทับเสวยที่พลับพลา ครั้นเสวยเสร็จแล้ว เสด็จมาทรงติดเทียนทอง เทียนเงิน แลเทียนขี้ผึ้งตามธรรมดาบูชาพระพุทธรูป บรรดาที่ได้เชิญไปตั้งที่มีเครื่องบูชาด้วยจนทั่วแล้ว เสด็จมาทรงจุดดอกไม้เพลิงแล้ว เสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับไปประทับพลับพลาสวนดุสิต เวลา ๗ ทุ่มเศษ

วันที่ ๒๖ ธันวาคม เวลาเช้า ๔ โมงเศษ โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา เสด็จไปทรงตักบาตรแก่พระสงฆ์สามเณรวัดเบญจมบพิตร แลทรงประเคนอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์เมื่อวานนี้ ครั้นพระสงฆ์ฉันแล้ว สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ได้ทรงประเคนธูปเทียน หมากพลูมีปัจจัยมูลราคาองค์ละ ๕ ตำลึงอย่างวันก่อน พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาแล้วเสด็จกลับพลับพลาสวนดุสิต

เวลาบ่าย มีเทศนาเป็นธรรมทานอย่างวันก่อน พระมหาโชติเปรียญ ๓ ประโยค วัดเบญจมบพิตร เป็นผู้เทศนาแสดงพระสังฆคุณ

๑ กัณฑ์ ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องเต็มยศประดับเครื่องราชอิสสริยาภรณ์ มหาจักรีบรมราชวงศ์ เสด็จทรงรถพระที่นั่งแต่พลับพลาสวนดุสิต ไปประทับวัดเบญจมบพิตร เสด็จเข้าไปประทับในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนทอง เทียนเงิน แลเครื่องนมัสการแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้พราหมณ์เบิกแว่นเทียนสมโภชพระพุทธชินราช เป็นวันที่คำรบ ๓ เมื่อครบ ๓ รอบแล้ว ได้รวมแว่นดับเทียนแลไปจุรณเจิมพระพุทธชินราชแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระสุหร่ายสรงพระพุทธชินราช เสร็จแล้วเสด็จไปประทับที่ร้านมรฎก ทรงเปลี่ยนเครื่องเต็มยศเป็นทรงตามธรรมดาแล้ว เสด็จไปติดเทียนทอง เทียนเงิน แลเทียนขี้ผึ้งตามธรรมดาบูชาพระพุทธรูปที่ไม่มีเครื่องสักการบูชา เชิญมาตั้งที่ปะรำหลังพระอุโบสถแล้ว เสด็จไปประทับเสวยที่พลับพลา ครั้นเสวยเสร็จแล้ว เสด็จมาประทับที่ร้านมรฎกทอดพระเนตรเลหลังกระบือซึ่งหลวงวารีโยธารักษ์นำมาถวายแล้ว เสด็จไปทรงตัดสินการตกแต่งพระพุทธรูปที่พระระเบียง แลเครื่องสักการบูชาที่จัดมาตั้งเสร็จแล้ว เสด็จทรงจุดดอกไม้เพลิง แล้วเสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับไปประทับพลับพลาสวนดุสิต เวลา ๗ ทุ่มเศษ

อนึ่ง พระสงฆ์ ๕ คณะ คือ คณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง คณะธรรมยุตติกา คณะรามัญ พร้อมทั้งอานัมนิกายแลจีนนิกายในกรุงแลหัวเมือง มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเป็นประธาน ได้ขอให้กระทรวงธรรมการ นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ทำการสักการบูชาพระพุทธชินราช

ในวันที่ ๒๗ ธันวาคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระสงฆ์ทำตามความประสงค์

ครั้นวันที่ ๒๗ ธันวาคม เวลาบ่ายพระสงฆ์ได้มาพร้อมกันอยู่ที่หน้าวัดโสมนัสวิหารจัดตั้งกระบวนแห่เป็นคณะ ๆ แลมีธูปเทียนเครื่องสักการบูชา แลมีฉัตรธงแห่นำเป็นลำดับคณะ ๆ ไป เวลาบ่าย ๔ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องครึ่งยศขาว เสด็จทรงรถพระที่นั่งแต่พลับพลาสวนดุสิต ไปประทับวัดเบญจมบพิตร เสด็จประทับที่หน้าพระอุโบสถ พระสงฆ์สามเณรได้เดินกระบวนแห่มาตามถนนกรุงเกษม ข้ามสพานมัฆวานรังสรรค์ ไปตามถนนเบญมาศนอกเลี้ยวถนนดวงตวันแลถนนฮก ถึงวัดเบญจมบพิตร พระสงฆ์สามเณรเข้าไปในพระอุโบสถ จุดธูปเทียนนมัสการพระพุทธชินราชแล้ว ไปพักฉันน้ำร้อนแลเภสัชตามร้านขายสิ่งของต่าง ๆ แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ เสด็จไปประทับที่หน้าร้านมรฎก มีพระราชดำรัสด้วยพระสงฆ์ดำรงสมณศักดิ์ มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเป็นต้น ครั้นพระสงฆ์พักฉันเสร็จแล้ว ได้พากันเข้าไปทำวัตรแลสวดพระพุทธ-มนต์ในพระอุโบสถ จนเต็มพระอุโบสถ มีพระราชาคณะ พระครูเปรียญที่มีนิตยภัตร ส่วนพระสงฆ์ที่เหลือจากนั้นแลสามเณรได้นั่งสวดในพลับพลาการเปรียญแห่งหนึ่ง โรงพระอุโบสถแห่งหนึ่ง แลที่ปรำพระพุทธรูปที่พระระเบียงแลลานหน้าพระระเบียง ในขณะนี้พระบาทสมเด็จพระ-เจ้าอยู่หัว เสด็จเข้าไปประทับทรงฟังอยู่ในพระอุโบสถ ครั้นพระสงฆ์สวดมนต์จบแล้วเสด็จไปประทับที่ร้านมรฎก ซึ่งเป็นทางฉนวนด้านใต้

เพื่อได้ทรงถวายเทียนแก่พระสงฆ์สำหรับเดินเทียน แล้วพระสงฆ์ได้ไปรับเทียนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แลพระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายในและฝ่ายหน้า เมื่อพระสงฆ์รับเทียนทั่วแล้วได้มาจุดเทียนและยืนพร้อมกันอยู่ที่หน้าพระอุโบสถ แล้วพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ได้นำสวดคำนมัสการในการเดินเทียนจบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จทรงนำพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส แล้วถึงสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ สมเด็จพระวันรัต หม่อมเจ้าพระ พระราชาคณะ พระครูฐานานุกรม เปรียญอันดับ สามเณร อนัมนิกาย จีนนิกาย เป็นที่สุดเ ดินเทียนปทักษิณไปจนรอบพระอุโบสถ เมื่อบรรจบรอบหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับที่หน้าพระอุโบสถ โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานกระทรวงวังนำพระสงฆ์เดินต่อไป เมื่อพระสงฆ์เดินเทียนครบ ๓ รอบแล้ว ทรงนำพระสงฆ์ไปนมัสการพระพุทธชินราชแล้ว ไปพักฉันน้ำชาอย่างครั้งก่อนแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จไปประทับเสวยที่พลับพลาแล้ว เสด็จประพาส ณ ที่ต่าง ๆ ต่อไป เมื่อพระสงฆ์ฉันน้ำชาเสร็จแล้วพระราชทานโอกาสให้พระสงฆ์สามเณรเที่ยวดู เที่ยวชมร้านขายของ แลการเล่นต่าง ๆ ทั่วไป แลในคืนวันนี้ บริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม ได้พร้อมกันขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต มีเทศนามหาชาติ ๒ กัณฑ์เป็นการฉลองพระพุทธชินราช พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยินดีพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้บริษัทมีเทศนาตามประสงค์ เจ้าพนักงานได้ตั้งธรรมาศน์ ๒ ธรรมาศน์ที่หน้าพระอุโบสถ บริษัทได้จัด

เครื่องบริกขารแลเครื่องบริโภค กับปัจจัยมูลตามสมควร เป็นของบูชากัณฑ์เทศน์ แลมีเงินติดเทียนกัณฑ์ละ ๘๐๐ บาท สำหรับใช้ในการสถาปนาพระอารามอีกแผนกหนึ่ง เวลา ๕ ทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จประพาศตามร้านแลที่ต่าง ๆ แล้วเสด็จมาประทับที่ในพระอุโบสถ พระสอน วัดสามวิหารซึ่งจะถวายเทศนากัณฑ์มหาพน แลพระกว้าง วัดประยุรวงศาวาส ซึ่งจะถวายเทศนากัณฑ์มหาราช ได้ขึ้นนั่งธรรมาศน์ แล้วพระสอน พระกว้าง ได้ถวายเทศนาสลับกันไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ประทับทรงฟังอยู่พอควรแก่เวลาแล้ว เสด็จทรงรถพระที่นั่ง ไปประทับพลับพลาสวนดุสิต เวลา ๘ ทุ่ม

วันที่ ๒๘ ธันวาคม เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระ-เจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งไปประทับวัดเบญจมบพิตร แล้วเสด็จเข้าไปประทับในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการพระแล้ว เสด็จไปทรงซื้อของตามร้านต่าง ๆ สำหรับทำฉลากถวายพระสงฆ์ที่ทำดอกไม้เพลิงต่าง ๆ ไปช่วยฉลองพระเดชพระคุณในงานนี้ แล้วเสด็จไปประทับในพระอุโบสถ มีพระราชดำรัสด้วยสมเด็จพระวันรัต แลพระธรรมไตรโลกาจารย์ พอสมควรแล้วเสด็จไปประทับเสวยที่พลับพลา ครั้นเสวยเสร็จแล้ว เสด็จมาประทับพระระเบียง พระราชทานรางวัลธงแก่ผู้ที่รับปฏิบัติรักษาพระ-พุทธรูป แลตั้งเครื่องสักการบูชางามดี แล้วเสด็จไปประทับที่หน้าร้านมรฎก ครั้นเจ้าพนักงานได้จัดการทำฉลากเสร็จแล้วโปรดเกล้า ฯ ให้นิมนต์พระสงฆ์ซึ่งทำดอกไม้เพลิงมาช่วยนั้น เข้าไปรับพระราชทาน

ฉลาก ทรงถวายฉลากพระสงฆ์แล้ว พระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการช่วยจ่ายสิ่งของตามฉลากถวายพระสงฆ์ต่อไปแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งไปประทับวัดราชบพิธ ในการสรงน้ำพระศพพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากรที่สมเด็จพระพุฒาจารย์แล้ว เสด็จทรงรถพระที่นั่งไปประทับพลับพลาสวนดุสิต เวลา ๗ ทุ่มเศษ

วันที่ ๒๙ ธันวาคม เวลาย่ำค่ำเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งไปประทับวัดเบญจมบพิตร ทรงนมัสการพระพุทธชินราชแล้ว เสด็จกลับพระบรมมหาราชวังเวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

สำเนาอักษรจารึกพระพุทธชินราชซึ่งหม่อมเจ้าประภากร ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหามาลา กรมสมเด็จพระบำราบปรปักษ์ ประพันธ์เป็นภาษามคธ

สุภมตฺถุ ชินสฺส ธมฺมราชสฺส ภควโต ปรินิพฺพานา จตุสฺ-
สตาธิกานํ ทฺวินฺนํ วสฺสสหสฺสานมุปริ ปญฺจจตฺตาฬีสติเม สํวจฺฉเร,
สหสฺสทฺวิสตเตสฏฺฐิมิตจุลฺลสากูสภหายเน สตโต จ วีสติเม
รตนโกสินฺทสกฺเกติ สญฺญิเต, สมฺปชฺชมาเน; ปรมินฺทมหาจุฬา
ลงฺกรโณ มหาราชา, สฺยามวิสเย ราชาธิราชวโร, อติเรกเตตฺตึส-
สรเท ปญฺจมมามรรตนโกสินฺทมหาราชธานิยํ รชฺชํ กาเรนฺโต,
มหาราชปริวาเรน วิสณุโลกํ ปุรํ คนฺตฺวา, อาสยุชฺชมาสสฺส
สกฺกปกฺเข อฏฺฐมิยา ติถิยํ, ตุลาคมมาสสฺส วีสติเม ทิเน,
สูรวาเร, พิมฺพสฺสุปริมมุเขสุ วิลีนสุวณฺณาทึ โอสิญฺจิตฺวา อิมํ
พุทฺธปฏิมมกาสิ. โอสิญฺจเน สิทฺเธ: โส อิมํ อาหราเปตฺวา,
นาวาณิกาณาปนฏฺฐาเน ปริสุทฺธํ กาเรสิ. โสธเน นิปฺผนฺเน:
มาคสิรสฺส ชุณฺห ตติยาย, ธนฺวาคมสฺส เตรสเม, สุกฺเก,
ตปฺปมุเขหิ มหาชเนหิ ปริวาเรตฺวา คจฺฉนฺเตหิ ปูชิยมานํ อิมํ
อาหราเปตฺวา, ปญฺจมปฺปวิตฺตตุสิตวนาราเม ปติฏฺฐาเปสิ. ตตฺถ
จ โอสิญฺจนโสธเนสุ, ปสิทฺธิปฏิมาติสวฺหยามจฺโจ โอสิญฺจเน

อาณาปโก อโหสิ. ชลยุทฺธโยธินฺทามจฺโจ โสธเน อิเมสมฺปิ จ วาจโก ชานาตุ

"พุทฺธสาสนมฺหิ สทฺธาลุ ตทูปถมฺภโก วโร
เย ปูเรยิธ สามินฺทา สโม โหเตส สามโป" ติ.

คำแปล

ขอความงามจงมี แต่ปีที่พระผู้มีพระภาคผู้ชำนะ (มาร) ผู้เป็นพระราชาเพราะธรรม ปรินิพพานมาเมื่อปีที่ ๒๔๔๕ ที่ทราบกันแล้วว่าเป็นปีฉลู จุลศักราช ๑๒๖๓ รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ มาถึงอยู่ พระเจ้าแผ่นดินใหญ่ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ผู้เป็นราชาธิราชอันประเสริฐในสยามวิสัย เสวยราชสมบัติในกรุงรัตนโกสินทร เป็นพระองค์คำรบ ๕ ได้ ๓๓ ปีกว่า เสด็จพระราชดำเนินสู่เมืองพิษณุโลก พร้อมด้วยราชบริพารเป็นอันมาก แล้วได้ทรงเททองอันคว้างในช่องชนวนเบื้องบนแห่งรูปพิมพ์หล่อ พระพุทธปฏิมาพระองค์นี้ ในวันอาทิตย์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๘ ค่ำ เป็นวันที่ ๒๐ ตุลาคม ครั้นหล่อสำเร็จแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้เชิญมาแต่ง ณ ที่ว่าการกรมทหารเรือ ครั้นการแต่งสำเร็จบริบูรณ์แล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้เชิญมาประดิษฐาน ไว้ ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เมื่อขณะเชิญมามหาชนได้ห้อมล้อมบูชามาตลอดทาง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินเป็นประธานของมหาชนหมู่นั้นด้วย ก็ในการหล่อพระพุทธปฏิมาองค์นี้

พระประสิทธิปฏิมาเปนผู้บังคับช่างหล่อ พระยาชลยุทธโยธินทร์เปนผู้บังคับช่างแต่ง ขอท่านผู้อ่านหนังสือนี้จงทราบว่า พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ มีพระศรัทธาในพระพุทธศาสนาเปนอันมาก ทรงอุปถัมภกพระพุทธศาสนา เปนพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงพระคุณธรรมอันประเสริฐเสมอด้วยพระเจ้าแผ่นดินสยามในประเทศนี้แต่ก่อนมา.

ยกขื่อพระอุโบสถและหล่อพระ

ด้วยพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรซึ่งทรงสถาปนานั้น ได้ทรงมีการกระทุ้งราก และทรงก่อพระฤกษ์พระอุโบสถแล้วเปนลำดับมาบัดนี้ช่างได้จัดการก่อต่อมาจนถึงขื่อแล้ว สมควรที่จะวางขื่อพระอุโบสถได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดการที่จะยกขื่อพระอุโบสถและโปรดเกล้า ฯ ให้มีการหล่อพระพุทธรูป ซึ่งพระราชทานนามว่า พระเหลือ และพระพุทธชินราชน้อย พร้อมกับการยกขื่อพระอุโบสถด้วยเจ้าพนักงานได้จัดตั้งเสา สำหรับที่จะชักรอกขื่อพระอุโบสถขึ้นที่หน้ามุขพระอุโบสถด้านตะวันออก ๒ เสา ตรงร่วมในมุขอีก ๒ เสา ตามเสาพันด้วยใบไม้และประดับด้วยธงช้าง และจัดตั้งโรงพิธีที่จะหล่อพระพุทธรูปขึ้นที่หลังพลับพลาการเปรียญ ในโรงพิธีหล่อตั้งเตาสุมพิมพ์ และเตาหลอมทอง และเครื่องสูบไฟตามมุมโรงพิธีหล่อ มีราชวัตรประดับด้วยต้นกล้วยต้นอ้อย และมีฉัตรกระดาษและตั้งศาลเทวดา ส่วนในพลับพลาการเปรียญจัดเปนที่พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ และตั้งม้าหมู่

ประดิษฐานพระชัยวัฒน์ ประจำรัชกาลปัตยุบันนี้ และตั้งเครื่องทรงนมัสการและพระแท่นทรงกราบ พระราชอาสน์พร้อมเสร็จ

วันที่ ๑๗ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๑ เวลาค่ำ พระสงฆ์ในวัดเบญจมบพิตร ๙ รูป และสมเด็จพระวันรัต (ทิต) ซึ่งไปพักอยู่ที่นั้นอีก ๑ รูป รวม ๑๐ รูป ได้นั่งที่อยู่ในพลับพลาการเปรียญแล้ว ในเวลานี้ฝนตก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงไม่เสด็จพระราชดำเนิน ครั้นเวลายามเศษโปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพงศาดิศรมหิป เสด็จไปทรงจุดเทียนนมัสการ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์สัตตปริตร และโหรได้บูชาเทวดาที่ศาลเทวดามุมโรงพิธีหล่อพระพุทธรูปนั้น และได้เริ่มการสุมทองสำหรับหล่อพระพุทธรูปต่อไป

รุ่งขึ้นวันที่ ๑๘ พฤษภาคม เวลาเช้า พระสงฆ์ ๑๐ รูปที่เจริญพระพุทธมนต์เมื่อเย็นวานนี้ ได้เข้าไปนั่งที่อยู่ในพลับพลาการเปรียญแล้ว ครั้นเวลาเช้า ๓ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยรถพระที่นั่งแต่วังสวนดุสิต ไปประทับวัดเบญจมบพิตร แล้วเสด็จเข้าไปประทับในพลับพลาการเปรียญ ทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีลแล้ว เสด็จออกไปประทับที่หน้ามุขพระอุโบสถด้านตวันออก ทรงเจิมขื่อพระอุโบสถทั้ง ๒ ขื่อ และโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก เสด็จเข้าไปทรงจุดเทียนนมัสการพระในอุโบสถแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับประทับในพลับพลาการเปรียญด้านตวันออก ครั้นเวลาเช้า ๓ โมง ๒๐ นาทีได้พระฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจับเชือกหุ้มผ้าขาว ซึ่งผูกติดกับขื่อพระอุโบสถแล้วทรงชักเชือก พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูล

ลอองธุลีพระบาท เจ้าพนักงานได้ชักเชือกยกขื่อพระอุโบสถ พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวด ทิวา ตปติ อาทิจฺโจ พราหมณ์เป่าสังข์แกว่งไม้บัณเฑาะว์ เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ฆ้องชัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปประทับทางประตูพลับพลาการเปรียญด้านตวันตก เจ้าพนักงานกรมช่างหล่อ ได้ยกเบ้าทองที่หลอมมาตั้งที่หน้าพระที่นั่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประสมเงินในเบ้าแล้ว ครั้นเวลา ๓ โมง ๓๕ นาที ได้พระฤกษ์ทรงจับเชือกที่เกี่ยวติดกับคีมหนีบเบ้า เจ้าพนักงานเททองหล่อพระเหลือ ๒ องค์ พระพุทธชินราชน้อย ๔ องค์ ในเวลาที่เททองหล่อพระพุทธรูปนี้ พระสงฆ์ได้สวดคาถาดังกล่าวมาแล้ว พราหมณ์เป่าสังข์แกว่งไม้บัณเฑาะว์ เจ้าพนักงานประโคมเครื่องประโคมอีกครั้งหนึ่ง พราหมณ์ได้รดน้ำสังข์ที่หุ่นพระพุทธรูป ครั้นเสร็จการหล่อพระพุทธรูปแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเข้าไปประทับในพระอุโบสถ จุดเทียนนมัสการพระพุทธชินราชแล้ว เสด็จกลับประทับในพลับพลาการเปรียญ พระสงฆ์ถวายพรพระจบแล้ว ทรงประเคนอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์ ครั้นพระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว ได้ทรงประเคนเครื่องบริกขารมีหมากพลูธูปเทียน และใบวัตถุราคาองค์ละตำลึงหนึ่งแก่พระสงฆ์ และโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ทรงประเคนเครื่องบริกขารแก่พระสงฆ์ต่อไปแล้ว พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาอคฺคปฺปสาทสุตฺตคาถา และถวายอติเรกแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับวังสวนดุสิต เป็นเสร็จการเท่านี้

รายการพระอุโบสถ

พระอุโบสถ มีจตุรมุข คือมุขเด็ดด้านตวันออกด้านหน้าพระอุโบสถ ด้านหลังเป็นมุขเด็ดเหมือนด้านหน้า มุขกระสันต่อจากพระอุโบสถด้านเหนือและด้านใต้ไปติดกับพระระเบียงทั้งสองด้าน พื้นพระอุโบสถปูด้วยกระเบื้องศิลาอ่อนสีต่าง ๆ เสามุขหน้าและมุขหลังเป็นเสาศิลาอ่อนทั้งแท่ง ปลายเสาปั้นบัวปิดทองประดับกระจก ผนังด้านในประดับศิลาอ่อนต่างสีเสมอกรอบล่างของหน้าต่าง ด้านนอกประดับศิลาอ่อนสีขาวล้วน บานประตูด้านในเขียนลายทองรดน้ำและภาพต่าง ๆ ด้านนอกประกบด้วยแผ่นโลหะสีดำสลักลายและภาพต่าง ๆ ซุ้มประตูปั้นลายปิดทองประดับกระจก บานหน้าต่างอย่างเดียวกันกับประตู แต่ส่วนบนเป็นกรอบกระจก ซุ้มหน้าต่างปั้นลายปิดทองประดับกระจกอย่างเดียวกันกับซุ้มประตู ขื่อในและขื่อนอกเป็น ๓ ชั้น ลงรักเขียนลายทองรดน้ำ เพดานในล่องชาดติดดาวกระจายปิดทองประดับกระจก ๒๓๒ ดวง ดาวพวงใหญ่ ๑๑ ดวง ระบายรอบติดดอกไม้เทศปิดทองประดับกระจก เพดานนอกเหมือนเพดานใน หลังคามุงกระเบื้องกาบูเคลือบสี ชายคามีรูปเทพนม ช่อฟ้าหางหงส์ลำยองลงรักปิดทองทึบ หน้าบันด้านหน้าสลักลายมีรูปนารายณ์ทรงครุฑ ด้านหลังสลักลายมีรูปบุษบกมีอุณาโลมอยู่กลาง ด้านเหนือปั้นลายปูนมีรูปช้างเอราวัณ ด้านใต้ปั้นลายปูนมีรูปตราเสมาธรรมจักร หน้าบันทั้ง ๔ ด้านนี้ลงรักปิดทองประดับกระจกอย่างเดียวกัน ลานพระอุโบสถปูด้วยกระเบื้องศิลาอ่อน

พระระเบียง

พื้นพระระเบียงและชาลาพระระเบียง ปูด้วยกระเบื้องศิลาอ่อนต่างสี ผนังด้านนอกประดับด้วยศิลาอ่อนทั้งสิ้น เสาศิลาอ่อนทั้งแท่ง ปลายเสาปั้นบัวปิดทองประดับกระจก ขื่อ ๓ ชั้นลงรักเขียนลายทองรดน้ำ เพดานล่องชาดติดดาวทองประดับกระจก ระบายรอบติดดอกไม้เทศปิดทองประดับกระจก หลังคามุงกระเบื้องอย่างเดียวกันกับพระอุโบสถ จตุรมุขมีช่อฟ้าลำยองและหางหงส์อย่างเดียวกันกับพระอุโบสถ หน้าบันพระระเบียงทุกหน้า สลักลายเป็นรูปตรากระทรวงในรัชกาลที่ ๕ ทั้ง ๑๐ กระทรวง ลงรักปิดทองประดับกระจกอย่างเดียวกัน พระระเบียงนี้ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ๕๑ พระองค์ ตามที่มีปรากฏอยู่ในบัญชีต่อไปข้างหน้า

ถนนในวัด

ถนนในบริเวณวัดทั่วไป ได้ปูศิลายาแนวด้วยปูนซิเมนต์และก่อท่อฝั่งรางน้ำริมถนนด้วยเสร็จ ถนนตอนฟากพระอุโบสถ ๙ สายก็ปูด้วยศิลายาแนวด้วยปูซิเมนต์ และก่อท่อฝั่งรางน้ำเหมือนกัน

รั้วเสาศิลาริมคลอง

ริมคลองในพระอารามทั้ง ๒ ข้าง ได้ฝั่งเสาศิลาและสอดเหล็กทางด้านริมคลองด้านเหนือแลด้านใต้ตลอด

กำแพงวัด

กำแพงรอบวัด ได้ขุดรากฝั่งเข็มรอบวัดและก่ออิฐสูงขึ้น ๒ ศอก ก่อเสารูปทรงมันถือปูนและวางรั้วเหล็กแบบราชวัตร ๓ ด้าน คือ ด้านเหนือ ด้านตวันออกและด้านตวันตก ด้านใต้ซึ่งเป็นด้านหลังวัด ก่อเป็นกำแพงทึบถือปูนตลอด มีประตู ๑๐ ประตู คือประตูตรงหน้าพระอุโบสถเป็นประตูใหญ่ซุ้มใหญ่ สองข้างมีมุขกระสัน มีช่องเป็นประตูเล็กข้างละ ๑ ประตู นอกนั้นเป็นประตูขนาดกลาง มีซุ้ม ๗ ประตู ด้านใต้ซึ่งเป็นด้านหลังวัด เป็นประตูขนาดเล็ก มีซุ้ม ๒ ประตู

การวิสาขบูชา

วันที่ ๒๒ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินกลับจากพระบรมมหาราชวัง ในการเลี้ยงพระราชทานแกรนดดุ๊กบอริสแล้ว เสด็จประทับวัดเบญจมบพิตรแล้วเสด็จเข้าไปสู่ภายในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนรุ่งแลเทียนเครื่องนมัสการแล้ว ทรงจุดเทียนเดินพระราชทานพระสงฆ์สามเณรซึ่งพร้อมกันอยู่ในพระอุโบสถ แลพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการ สมเด็จพระวันรัตนำสวดคำนมัสการสำหรับเดินเทียน พระสงฆ์สามเณร แลคฤหัสถ์รับพร้อมกัน ครั้นจบแล้วกระทำประทักษิณพระอุโบสถพร้อม

กัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระดำเนินประทักษิณด้วย ครั้นถ้วนสามรอบแล้ว เสด็จประทับในพระอุโบสถ พระสงฆ์สามเณรเข้าไปนั่งที่พร้อมกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทรงธรรม สมเด็จพระวันรัตถวายเทศนาปฐมสมโพธิโดยสังเขปจบแล้ว ทรงประเคนผ้าขาวพับ จีวร ธูปเทียน หมากพลู มีปัจจัยมูลราคา ๓ ตำลึง กับเครื่องอาหาร แล้วพระสงฆ์ถวายอติเรก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับวังสวนดุสิต เวลา ๗ ทุ่ม พระสงฆ์สามเณรสวดมนต์ต่อไป

วันที่ ๒๙ พฤษภาคม เป็นวันอัฐมี นิยมว่าเป็นวันถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินไปวัดเบญจมบพิตรในเวลาค่ำ ทรงจุดเทียนนมัสการพระพุทธชินราช แลเทียนรายรอบพระอุโบสแล้วเสด็จกลับ พระสงฆ์สามเณรได้สวดมนต์ไหว้พระต่อไป

การอุปสมบทนาคหลวง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้นายทองเจือ[๑] ซึ่งแต่เดิมได้โปรดเกล้า ฯ ให้เลี้ยงอยู่ในพระบรมมหาราชวังแต่ยังเยาว์ แลโปรดเกล้า ฯ ให้ไปศึกษาวิชาที่เมืองปีนังกลับมาแล้วนั้น

---

๑ คือ พระยาไพชยนตเทพ.

ได้อุปสมบทเป็นนาคหลวงอย่างหม่อมเจ้า วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีกำหนดการแจ้งต่อไปนี้

วันที่ ๑๒ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๑ เป็นวันกำหนดการทำขวัญนาคนายทองเจือ เจ้าพนักงานได้จัดการที่จะทำขวัญนาคในท้องพระโรงกลาง แห่งพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท มีบายศรีแก้ว บายศรีทอง บายศรีเงิน เครื่องเวียนเทียนทำขวัญ แลไตรบาตรเครื่องบริกขารที่จะอุปสมบทพร้อมเสร็จ เวลาบ่ายนายทองเจือได้ไปเจริญเกษาที่คตพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท แลแต่งอย่างที่จะทำขวัญเสร็จแล้ว รอเสด็จพระราชดำเนินอยู่ เวลาบ่าย ๕ โมง ๒๕ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งแต่วังสวนดุสิตเข้ามาในพระบรมมหาราชวังทรงพระราชดำเนินขึ้นบนพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ประทับท้องพระโรงกลาง พระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทพร้อมกัน เจ้าพนักงานได้นำนายทองเจือขึ้นเสลี่ยงกั้นกลดกำมะลอมาแต่คตพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท หยุดที่เชิงบันไดพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทแล้ว นายทองเจือขึ้นบนพระที่นั่งเข้าไปนั่ง ณ ที่ทำขวัญในท้องพระโรงกลาง โปรดเกล้า ฯ ให้ทำขวัญ เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์ฆ้องชัยพิณพาทย์ พราหมณ์เป่าสังข์แกว่งไม้บัณเฑาะว์แล้ว พราหมณ์ได้เบิกแว่นเวียนเทียนทำขวัญนาคนายทองเจือ ข้าราชการที่เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทได้เวียนเทียนต่อไป ครั้นถ้วนบัญจมวารแล้วพราหมณ์รวมแว่นดับเทียนปัดควันให้ไปสู่นายทองเจือ แล้วจุณเจิมตามไสยเวทวิธีพราหมณ์ แล้วนายทองเจือเข้าไปรับพระราชทานน้ำสังข์ที่หน้าพระที่นั่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงหลั่งน้ำสังข์และทรง

เจิมพระราชทาน แล้วนายทองเจือกลับออกมาจากที่ทำขวัญ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้น ครั้นเวลายามเศษ เสด็จออกทรงรถพระที่นั่งกลับไปประทับแรม ณ วังสวนดุสิตต่อไป

วันที่ ๑๓ กรกฎาคม เป็นวันกำหนดอุปสมบท เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งเข้ามาในพระบรมมหาราชวัง หยุดรถพระที่นั่งที่ประตูวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ด้านตะวันตก แล้วเสด็จขึ้นประทับบนพลับพลาริมประตูวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น แล้วนายทองเจือได้แต่งอย่างที่จะอุปสมบทออกจากคตพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ขึ้นเสลี่ยงกั้นกลดกำมะลออย่างวานนี้ออกประตูพิมานไชยศรี เลี้ยวทางข้างหอพระสมุดวชิรญาณหยุดเสลี่ยงขึ้นเกยที่สนามหญ้าเพื่อโปรยทาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเงินเฟื้องรวม ๒๐ บาท ให้นายทองเจือโปรยเป็นทาน แลได้ประทับทอดพระเนตรอยู่ประมาณครู่หนึ่งแล้ว เสด็จทรงพระราชดำเนินเข้าไปในวัดโดยทางลาดพระบาท ประทับในพระอุโบสถ เมื่อนายทองเจือโปรยทานเสร็จแล้ว ได้เข้าไปในพระอุโบสถ เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนนมัสการ แลโปรดเกล้า ฯ ให้นายทองเจือจุดเทียนบูชาพระแล้ว นายทองเจืออุ้มไตรเข้าไปขอบรรพชาต่อสมเด็จพระวันรัต แล้วออกมาห่มผ้า แลไปรับสรณคมน์ต่อพระธรรมวโรดม แลรับสิกขาบทแล้ว สามเณรทองเจือเข้าไปขอนิสสัยต่อสมเด็จพระวันรัต รับเป็นอุปัชฌาย์ บอกบาตรจีวรแล้ว ขับออกมายืนภายนอกคณะสงฆ์ พระธรรมวโรดม และพระเทพเมธีมาสวดซ้อมถามอันตรายิกธรรมเป็นต้นแล้ว สามเณร

ทองเจือเข้าไปขออุปสมบทต่อสงฆ์ พระธรรมวโรดม แลพระเทพเมธี สวดญัตติจตุตถกรรมให้สามเณรทองเจือได้อุปสมบทเป็นภิกษุแล้ว พระธรรมวโรดมบอกอนุสาสน์จบแล้ว พระทองเจือถวายเครื่องบริกขารแก่พระสงฆ์ที่ให้อุปสมบท แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนเครื่องบริกขารแก่พระทองเจือ แลโปรดให้พระทองเจือไปรับเครื่องบริกขารฝ่ายในที่พระฉาก แลรับไตรแลสิ่งของของพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการเสร็จแล้ว พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก ถวายพระพรลา เวลา ๒ ทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับวังสวนดุสิต โปรดให้พระทองเจือไปอยู่ที่วัดเบญจมบพิตร เป็นเสร็จการแต่เท่านี้

ครั้นถึงเดือนมกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๑ นั้น สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ซึ่งได้ทรงรับปวารณาอยู่ ได้โปรดให้มีการฉลองเป็นส่วนพระองค์ วันที่ ๔ มกราคม เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ เสด็จประทับบนพระที่นั่งทรงธรรมวัดเบญจมบพิตร ทรงประเคนไตรแลย่ามแก่พระสงฆ์ ๑๐ รูป มีสมเด็จพระวันรัตเป็นประธาน พระสงฆ์ครองผ้าเสร็จแล้ว สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีล พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์สัตตปริตรจบแล้ว ถวายอติเรก สมเด็จพระบรมราชินีนาถเสด็จกลับ รุ่งขึ้นวันที่ ๕ มกราคม เวลาเช้า ๓ โมงเศษ สมเด็จพระบรมราชินีนาถเสด็จไปประทับบนพระที่นั่งทรงธรรมวัดเบญจมบพิตร ทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีล พระสงฆ์ถวายพรพระจบแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานประเคนอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์ ๆ รับพระราชทานฉันแล้ว ทรงประเคนเครื่อง

บริกขารมีถลกบาตรแลหมากพลูธูปเทียน เป็นต้น พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ยถา สพฺพี แลถวายอติเรกจบแล้ว สมเด็จพระบรมราชินีนาถเสด็จกลับเป็นเสร็จการฉลอง

ครั้นวันที่ ๑๒ มกราคม เวลาเช้าโมงเศษ พระทองเจือลาสิกขาบท

การถวายพุ่มเข้าพรรษา

วันที่ ๑๙ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๑ เวลาค่ำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินจากการถวายพุ่มวัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้ว มาประทับ ณ วัดเบญจมบพิตร ทรงจุดเทียนพรรษาถวายพระพุทธชินราชในพระอุโบสถแล้ว เสด็จกลับวังสวนดุสิต

วันที่ ๒๐ กรกฎาคม เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งแต่วังสวนดุสิต ไปประทับวัดเบญจมบพิตร ทรงพระดำเนินเข้าไปสู่ภายในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการแลทรงถวายพุ่มพระพุทธชินราชแล้ว เสด็จไปทรงจุดเทียนนมัสการแลถวายพุ่มพระฝางที่พระระเบียง แลพระศรีมหาโพธิแล้ว เสด็จขึ้นไปประทับบนพระที่นั่งทรงธรรม ทรงจุดเทียนพรรษาแลเทียนนมัสการ แลทรงถวายพุ่มพระพุทธนรสีห์แล้ว เสด็จกลับลงมาประทับที่ศาลาบัณณรศภาค ทรงจุดเทียนพรรษาแลเทียนเครื่องนมัสการแล้ว

ทรงประเคนพุ่มแก่สมเด็จพระวันรัต พระธรรมวโรดม พระครูมงคลวิลาศ ขาว เปรียญ ๓ ประโยค แลพระทองเจือ รวม ๔ รูป แล้วพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการฝ่ายใน ฝ่ายหน้า ซึ่งเป็นผู้ปวารณาพระสงฆ์สามเณรในวัดเบญจมบพิตรนั้น ได้ถวายพุ่มแก่พระสงฆ์สามเณรต่อไปทั่วแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกจากศาลาไปประทับที่ทางข้างพระที่นั่งทรงผนวช พระราชทานดอกไม้ธูปเทียนแก่พระสงฆ์สามเณร พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการฝ่ายในได้ถวายดอกไม้ธูปเทียนหมากพลู แก่พระสงฆ์สามเณรต่อไป เมื่อพระสงฆ์สามเณรรับเครื่องสักการแล้วเข้าไปในพระอุโบสถ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเข้าไปประทับในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการแล้ว พระสงฆ์ทำวัตรจบแล้ว พระธรรมวโรดมเทศนาวัสสูปนายิกากถา พระสงฆ์สามเณรขอขมากันตามลำดับพรรษาเสร็จแล้ว อธิษฐานเข้าพรรษาแลสวดมนต์โดยสังเขปจบ เวลา ๒ ทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับวังสวนดุสิต เป็นเสร็จการถวายพุ่มเข้าพรรษา

การสร้างเสนาสนะเพิ่มขึ้นในศก ๑๒๑

การขึ้นกุฎิวัดเบญจมบพิตร ซึ่งสร้างแล้วเมื่อศกก่อนนั้นเป็นที่พระสงฆ์สามเณรอยู่ได้ ๓๔ รูป ทั้งพระที่นั่งทรงผนวชด้วยนับเท่าจำนวนปีในรัชกาล แลทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ขึ้นจำนวนพระสงฆ์หรือสามเณรปีละรูป แลทรงสร้างกุฏิเพิ่มเติมปีละหลังตามพระราชนิยมที่ทรงตั้งไว้ ในรัตนโกสินทรศก ๑๒๑ นี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้าง

กุฎิขึ้นใหม่อีกหลังหนึ่ง พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา แลหม่อมเจ้าหญิงสุวคนธ์ประทุม ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ได้ทรงบริจาคทรัพย์ทูลเกล้า ฯ ถวาย โดยเสด็จในการพระราชกุศลเป็นมูลค่ากุฎิหลังนี้ พระราชทานนามว่า "กุฎิทวิภาค"

ประกาศพระบรมราชูทิศถวายเสนาสนะใหม่

ขอประกาศแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ ด้วยข้าพเจ้าได้สถาปนาเสนาสนะขึ้นใหม่หลังหนึ่ง เป็นกุฎิเดียว ๒ ห้อง เป็นตึกก่ออิฐถือปูนหลังคามุงกระเบื้อง เครื่องทัพสัมภาระทั้งปวงแลขนาดเท่ากับกุฎีเดียวที่ได้สร้างขึ้นแล้วแต่ก่อน เป็นทุนของพระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา แลหม่อมเจ้าหญิงสุวคนธ์ประทุม ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ มีความศรัทธาออกสร้าง ได้ให้นามว่า กุฎิทวิภาค บัดนี้ การนั้นแล้วสำเร็จบริบูรณ์สมควรเป็นที่สงฆบริโภค ข้าพเจ้าทั้งปวงขอถวายกุฎิหลังนั้นไว้ในพระบรมพุทธศาสนาเป็นจาตุทิสิกาวาส สำหรับพระสงฆ์ซึ่งมาอยู่ในบัดนี้ หรือจะมาแต่ทิศทั้ง ๔ ได้อาศัยประพฤติศาสนพรหมจรรย์บริโภคโดยผาสุกทุกประการ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับสังฆิกเสนาสนะนั้น เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งปวงสิ้นกาลนานเทอญ

ประกาศไว้ ณ วันเสาร์ที่ ๑๕ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๑

จันทรคติกาล เดือน ๑๒ แรมค่ำหนึ่ง ปีขาลจัตวาศก จุลศักราช ๑๒๖๔ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๔๕ เป็นวันที่ ๑๒๔๓๒ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

อิทํ มยา รญฺญา (พระบรมนามาภิไธย) ปรมินฺทมหาจุฬาลงฺกรณสฺมา สฺยามวิชิเต รชฺชํ การยตา

สำเนาอักษรจารึกสิลาที่กุฏิทวิภาค

กุฏิทวิภาค

ผู้มีพระนามต่อไปนี้ ได้ออกทุนทรัพย์เป็นส่วน ๆ คือ

พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา เงิน ๑๒๘๒ บาท ๓๒ อัฐ

หม่อมเจ้าหญิงสุวคนธ์ประทุม ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ เงิน ๑๒๘๒ บาท ๓๒ อัฐ

รวมเป็นเงิน ๒๕๖๕ บาท

สร้างกุฏินี้ไว้หลังหนึ่ง ยกเสียแต่ไม้เป็นของพ่อค้าถวาย กุฏินี้ทรงอุทิศไว้ในพระพุทธศาสนาเป็นสังฆิกเสนาสนะ เพื่อให้เป็นที่พระภิกษุสามเณรอยู่อาศัยประพฤติพรหมจรรย์ เป็นผาสุกทุกประการ

ทรงอุทิศไว้ ณ วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๑ จันทรคตินิยม เป็นวันเสาร์ เดือน ๑๒ แรมค่ำหนึ่ง ปีขาลจัตวาศก จุลศักราช ๑๒๖๔ พระพุทธศาสนกาลเป็นอดีตภาค ๒๔๔๕ พรรษา เป็นปีที่ ๓๕ ในรัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การเปิดสพานข้ามคลอง หอระฆัง และสพานน้ำในวัดเบญจมบพิตร

ด้วยสพานข้ามคลอง หอระฆัง แลสพานน้ำในวัดเบญจมบพิตร ซึ่งได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ให้สร้างขึ้นบ้าง พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลลอองธุลีพระบาท มีศรัทธาบริจาคทรัพย์สร้างขึ้นบ้าง เพื่อได้โดยเสด็จในการพระราชกุศล เป็นการแล้วสำเร็จบริบูรณ์ ได้พระราชทานนามสถานที่ต่าง ๆ นั้นว่า สพานพระรูป สพานถ้วยสพานงา หอระฆังบวรวงศ์ สพานน้ำเจ้าจอมมารดาสำลี สพานน้ำท้าววรจันทร์ รวม ๖ สถาน บัดนี้ เป็นการสมควรที่จะเปิดและฉลองสถานที่ต่าง ๆ นั้นได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดการเปิดและมีการฉลองสถานที่เหล่านั้น

เจ้าพนักงานได้ตกแต่งโรงยกพื้นของเดิม และปลูกโรงปะรำขึ้นที่ข้างสถานที่เหล่านั้น สำหรับเป็นที่พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์และประดับประดาด้วยราชวัตรและฉัตรกระดาษ และต้นไม้ ธง โคมไฟทั่วทุกแห่ง และปลูกโรงสำหรับมีการมหรศพฉลอง ใกล้กับสถานที่เหล่านั้นทุกแห่งด้วย

วันที่ ๖ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๑ เป็นวันกำหนดเปิดสถานที่เหล่านั้น เวลาบ่ายพระสงฆ์ที่จะเจริญพระพุทธมนต์ตามสถานที่เหล่านั้นรวม ๓๐ รูป ได้ไปพร้อมกันอยู่ที่ศาลาบัณณรศภาค เวลาบ่าย ๔ โมง ๓๐ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่ง

แต่วังสวนดุสิต ไปประทับวัดเบญจมบพิตร ทรงพระราชดำเนินเข้าไปประทับในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการพระพุทธชินราชแล้ว เสด็จออกจากพระอุโบสถ ไปประทับที่ศาลาบัณณรศภาค มีพระราชดำรัสด้วยพระสงฆ์ และทรงจุดเทียนนมัสการพระแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งกระบวนพระสงฆ์ ๓๐ รูป ที่จะไปเปิดสถานที่เหล่านั้น เดินตามบรรดาศักดิ์ มีเจ้าพนักงานกระทรวงวังถือธงสัญญานายหนึ่ง และแตรสังข์รวม ๖ คู่นำหน้าพระสงฆ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำเนินไปประทับที่เชิงสพานพระรูปแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้พระสงฆ์เดินกระบวนไปที่สพาน ในเวลานี้เจ้าพนักงานได้ประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ขึ้นพร้อมกันทุกแห่ง เมื่อพระสงฆ์เดินกระบวนไปหยุดที่เชิงสพานพระรูป เจ้าพนักงานหยุดประโคมแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสาตรศุภกิจ ผู้ซึ่งทรงบริจาคทรัพย์มีส่วนมากในการสร้างสพานนี้ ทรงประกาศอุทิศถวายสพานพระรูปไว้ในพระอาราม และอาราธนาให้พระสงฆ์เปิดสพานเป็นฤกษ์จบแล้ว พระสงฆ์รับสาธุการ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสาตรศุภกิจได้ทรงประเคนใบประกาศ ทรงอุทิศถวายสพานแก่สมเด็จพระวันรัต แล้วสมเด็จพระวันรัตได้ตัดเชือกพันแพรขึงขวางสพานนั้นด้วยมีด เป็นการสมมติว่าเปิดสพาน เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ขึ้นพร้อมกันเหมือนครั้งก่อน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสาตรศุภกิจ ทรงประเคนรัดประคดอกแก่พระสงฆ์แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระดำเนินไปประทับที่สพานน้ำเจ้าคุณจอมมารดาสำลี ในที่นี้มีพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท พระสงฆ์

เดินกระบวนข้ามสพานพระรูป ไปหยุดที่สพานน้ำเจ้าคุณจอมมารดาสำลี เจ้าพนักงานหยุดประโคมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประกาศทรงอุทิศถวายสพานน้ำเจ้าคุณจอมมารดาสำลีไว้ในพระอาราม แลทรงอาราธนาให้พระสงฆ์เปิดสพานน้ำเปนฤกษ์ แทนพระนางเจ้าพระราชเทวีซึ่งได้ทรงออกทุนทรัพย์สร้างจบแล้ว พระสงฆ์รับสาธุการ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนใบประกาศทรงอุทิศถวายสพานน้ำแก่พระธรรมวโรดม ๆ ได้เปิดผ้าแพรที่ขึงกั้นสพานน้ำนั้นออก เปนการสมมติว่าเปิดสพาน เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์เหมือนครั้งก่อน พระนางเจ้าพระราชเทวีได้ทรงประเคนผ้าจีวรแก่พระสงฆ์ พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระดำเนินไปประทับที่เชิงสพานถ้วย พระสงฆ์เดินกระบวนไปหยุดที่เชิงสพานถ้วย เจ้าพนักงานหยุดประโคมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศพระบรมราชูทิศถวายสพานถ้วย ซึ่งได้ทรงออกพระราชทรัพย์สร้างไว้ในพระอาราม แลทรงอาราธนาให้พระสงฆ์เปิดสพาน พระสงฆ์รับสาธุการแล้ว ทรงประเคนใบประกาศพระบรมราชูทิศ ถวายสพานถ้วยแก่สมเด็จพระวันรัต ๆ ได้ตัดเชือกพันแพรขึงขวางสพาน เปนการสมมติว่าเปิดสพาน เจ้าพนักงานประโคมเหมือนครั้งก่อน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประเคนผ้าสังฆาฏิแก่พระสงฆ์แล้ว ทรงพระดำเนินไปประทับที่หอระฆังบวรวงศ์ พระสงฆ์เดินกระบวนข้ามสพานถ้วยไปหยุดที่หอระฆังบวรวงศ์ หยุดประโคมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประกาศ

ทรงอุทิศถวายหอระฆังบวรวงศ์ไว้ในพระอาราม แลทรงอาราธนาให้พระสงฆ์เบิ๊ดหอระฆังแทนพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในฝ่ายพระบวรราชวังแลข้าราชการซึ่งออกทุนทรัพย์สร้างเป็นส่วนต่าง ๆ กันจบแล้ว พระสงฆ์รับสาธุการ ทรงประเคนใบประกาศทรงอุทิศถวายหอระฆังบวรวงศ์แก่พระธรรมวโรดม ๆ ได้เปิดผ้าแพรซึ่งปิดอักษรคำจารึกศิลาที่หอระฆังนั้นออก เป็นการสมมติว่าเปิดหอระฆัง เจ้าพนักงานประโคมเหมือนครั้งก่อน แล้วพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในฝ่ายพระบวรราชวัง ทรงประเคนผ้าอังสะ หม่อมเจ้าเม้าในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพ-สาตรศุภกิจทรงประเคนย่าม ภรรยาพระราชสงครามประเคนผ้ากราบแก่พระสงฆ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระดำเนินไปประทับที่เชิงสพานงา พระสงฆ์เดินกระบวนไปหยุดที่เชิงสพานงา หยุดประโคมแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพซึ่งได้ทรงบริจาคทรัพย์มีส่วนมากในการสร้างสพานนี้ ทรงประกาศอุทิศถวายสพานงาไว้ในพระอาราม แลอาราธนาให้พระสงฆ์เปิดสะพานงา พระสงฆ์รับสาธุการแล้ว พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ทรงประเคนใบประกาศอุทิศถวายสพานงาแก่สมเด็จพระวันรัต ๆ ได้ตัดเชือกพันแพรขึงขวางสะพานเป็นการสมมติว่าเปิดสพาน เจ้าพนักงานประโคมเหมือนครั้งก่อน แล้วพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ได้ทรงประเคนผ้าสบงแก่พระสงฆ์พร้อมด้วยหม่อมเจ้าแลหม่อมห้ามในกรม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระดำเนินไปประทับที่สพานน้ำท้าววรจันทร์ พระสงฆ์เดินกระบวน

ข้าม สพานงา ไปหยุดที่สพานน้ำท้าววรจันทร์ หยุดประโคมแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา ทรงประกาศอุทิศถวายสพานน้ำท้าววรจันทร์ ซึ่งได้พร้อมกันออกทุนทรัพย์สร้างไว้ในพระอาราม และอาราธนาให้พระสงฆ์เปิดสะพาน พระสงฆ์รับสาธุการแล้ว พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา ทรงประเคนใบประกาศอุทิศถวายสพานน้ำแก่พระธรรมวโรดม ๆ ได้เปิดผ้าแพรที่ขึงกั้นสพานน้ำนั้นออกเป็นการสมมติว่าเปิดสพาน เจ้าพนักงานประโคมเหมือนครั้งก่อน ท้าววรจันทร์ได้ประเคนรัดประคดเอว พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา ทรงประเคนดินสอสำหรับทำพินทุผ้าแก่พระสงฆ์ ๆ ไปครองผ้าที่พระระเบียง ในเวลาที่พระสงฆ์ครองผ้า เจ้าพนักงานได้เปลี่ยนเพลงประโคมเป็นสาธุการ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จไปประทับที่ปะรำเชิงสพานด้วย ครั้นพระสงฆ์ครองผ้าแล้ว ได้แบ่งไปนั่งตามสถานที่ต่าง ๆ แห่งละ ๕ รูป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีล พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์สัตตปริตรต่อไป ส่วนสถานที่นอกนี้เจ้าของสถานที่ได้จุดเทียนนมัสการ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์สัตตปริตรเหมือนกัน ครั้นพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบทุกแห่งแล้ว สมเด็จพระวันรัตถวายอติเรก เจ้าพนักงานได้ประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ และการมหรสพก็ได้เล่นขึ้นพร้อมกันทุกแห่งต่อไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับทอดพระเนตรลิเกอยู่ประมาณครู่หนึ่งแล้ว เสด็จไปประทับบนพระที่นั่งทรงธรรมเสวยพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการ

ผู้ใหญ่ ส่วนข้าราชการผู้น้อยก็ได้รับพระราชทานเลี้ยง ณ ชั้นล่าง แห่งพระที่นั่งทรงธรรมเหมือนกัน ครั้นเสวยแล้ว เสด็จไปประทับทอดพระเนตร เสภารำ หนังฝรั่ง แคน หุ่นกระบอก และลคอนแล้ว เสด็จไปประทับทอดพระเนตรลิเกต่อไป และทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเงินเป็นรางวัลแก่พระยาเพ็ชรปาณี ๒๐๐ บาท และพระราชทานรางวัลแก่ผู้ที่เล่นดีอีกต่างหากแล้ว เสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับพระราชวังสวนดุสิต เวลา ๒ ยามเศษ

รุ่งขึ้นวันที่ ๗ ธันวาคม เวลาเช้าพระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์ตามสถานที่ต่าง ๆ เมื่อวานนี้รวม ๓๐ รูป ได้ไปนั่งที่พร้อมกันอยู่ในศาลาบัณณรศภาค สามเณรในวัดเบญจมบพิตร ได้นั่งที่อยู่ในศาลาเบญจพิศภาค เวลาเช้า ๔ โมง ๒๐ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงรถพระที่นั่งแต่วังสวนดุสิตไปประทับวัดเบญจมบพิตร ทรงพระดำเนินเข้าไปประทับในศาลาบัณณรศภาค เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ ทรงจุดเทียนนมัสการพระทรงศีล พระสงฆ์ถวายพรพระต่อไป เวลานี้พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในฝ่ายหน้า และข้าราชการซึ่งเป็นเจ้าของสถานที่ ได้ทรงบาตรแลตักบาตรพระสงฆ์ทั่วไป พระสงฆ์ถวายพรพระจบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนสำรับส่วนของหลวง พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการได้ประเคนสำรับซึ่งจัดมาแก่พระสงฆ์นอกนั้นต่อไป ส่วนสามเณรได้โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานไปประเคนสำรับ ครั้นพระสงฆ์สามเณรฉันแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าของสถานที่ต่าง ๆ ประเคนเครื่องไทยธรรมแก่พระสงฆ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนนมัสการเครื่องทรงธรรม สมเด็จพระวันรัตขึ้นธรรมาสน์ถวายศีลถวายศักราชและถวายเทศนา ว่าด้วยอานิสงส์กัณฑ์หนึ่งจบแล้วถวายยถา พระสงฆ์สามเณรรับสัพพี ทรงประเคนใบวัตถุปัจจัยเป็นมูลค่าราคา ๑๔ ตำลึงบูชากัณฑ์ และมีเครื่องบริโภคต่าง ๆ บูชากัณฑ์เทศน์ด้วยแล้ว สมเด็จพระวันรัตถวายอติเรก พระสงฆ์รับภวตุสพฺพมงฺคลํ เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จไปประทับบนพระที่นั่งทรงธรรม เสวยอย่างเวลาคืนนี้ ครั้นเสวยแล้ว เสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับวังสวนดุสิต เวลาเที่ยงเศษ เป็นเสร็จการเท่านี้

ประกาศพระบรมราชูทิศและอุทิศถวายสถานที่ต่าง ๆ
(ทิศตวันออก)
สพานพระรูป

ขอประกาศแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ ด้วยข้าพเจ้าได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย พระบรมรูปจำหลักแผ่นทองแดงกาไหล่ทองจำหน่ายในการออกร้าน ได้ทุนทรัพย์เป็นอันมาก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างสพานนี้ขึ้นด้วยทุนทรัพย์รายนี้เป็นส่วนมาก พระราชทานนามว่า สพานพระรูป บัดนี้สพานนี้แล้วสำเร็จบริบูรณ์ ขอถวายไว้ในพระอารามนี้ เพื่อเป็นที่พระสงฆ์สามเณร

และมหาชนไปมาโดยสดวกสบาย ขออาราธนาพระผู้เป็นเจ้าเปิดสพานนี้เป็นฤกษ์ในกาลบัดนี้ เทอญ ฯ

(สพานกลาง)

สพานถ้วย

ขอประกาศแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ ด้วยข้าพเจ้าได้บริจาคถ้วยชาลายทองอันเป็นของหายากออกจำหน่ายในการออกร้านได้ทุนทรัพย์เป็นอันมาก จึงได้สร้างสพานนี้ขึ้นด้วยทุนทรัพย์รายนี้เป็นส่วนมาก ให้นามว่า สพานถ้วย บัดนี้สพานนี้แล้วสำเร็จบริบูรณ์ ขอถวายไว้ในพระอารามนี้ เพื่อเป็นที่พระสงฆ์สามเณรและมหาชนไปมาโดยสดวกสบาย ขออาราธนาพระผู้เป็นเจ้าเปิดสพานนี้เป็นฤกษ์ในกาลบัดนี้ เทอญ ฯ

(ทิศตวันตก)

สพานงา

ขอประกาศแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ ด้วยข้าพเจ้าได้ถวายงาช้าง จำหน่ายในการออกร้านได้ทุนทรัพย์เป็นอันมาก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างสพานนี้ขึ้นด้วยทุนทรัพย์

รายนี้เป็นส่วนมาก พระราชทานนามว่า สพานงา บัดนี้สพานนี้แล้วสำเร็จบริบูรณ์ ขอถวายไว้ในพระอารามนี้ เพื่อเป็นที่พระสงฆ์สามเณรและมหาชนไปมาโดยสดวกสบาย ขออาราธนาพระผู้เป็นเจ้าเปิดสพานนี้เป็นฤกษ์ในกาลบัดนี้ เทอญ ฯ

หอระฆังบวรวงศ์

ขอประกาศแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ด้วยหอระฆังได้สร้างขึ้นด้วยทุนทรัพย์และสิ่งของ ของพระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุดาสวรรค์ พระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวงศ์จันทร์ พระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประโลมโลก พระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโศกส่าง พระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพิมพับศรสร้อย พระบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉายรัศมีนีลัญชัน หม่อมเจ้าเม้าในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสาตรศุภกิจ ผู้เป็นธิดาของพระเจ้าบวรวงศ์เธอชั้น ๒ กรมหมื่นสิทธิสุขุมการ และพระยาราชสงคราม หลวงราชโยธาเทพ อุทิศให้พระยาราชสงคราม (ทัด) ผู้บิดาให้นามว่า หอระฆังบวรวงศ์ บัดนี้หอระฆังนี้แล้วสำเร็จบริบูรณ์ ขอถวายไว้ในพระอารามนี้ ขออาราธนาพระผู้เป็นเจ้าเปิดหอระฆังเป็นฤกษ์ในกาลบัดนี้ เทอญ ฯ

(ทิศตวันออก)
สพานน้ำ เจ้าคุณจอมมารดาสำลี

ขอประกาศแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ ด้วยพระนางเจ้าสุขุมาลมารศรี พระราชเทวี มีจิตศรัทธาในส่วนกุศล ซึ่งข้าพเจ้าสร้างพระอารามนี้ จึงได้บริจาคทรัพย์สร้างศาลาตรีมุขสพานน้ำนี้ ด้วยทุนทรัพย์ของตนอุทิศส่วนกุศลให้แก่เจ้าคุณจอมมารดาสำลี ได้ให้นามว่า สพานน้ำเจ้าคุณจอมมารดาสำลี บัดนี้สพานน้ำนี้แล้วสำเร็จบริบูรณ์ ขอถวายไว้ในพระอารามนี้เพื่อเป็นที่พระสงฆ์สามเณร และมหาชนขึ้นลงโดยสดวกสบาย ขออาราธนาพระผู้เป็นเจ้าเบิดสพานน้ำนี้เป็นฤกษ์ในกาลบัดนี้ เทอญ ฯ

(ทิศตวันตก)
สพานน้ำท้าววรจันทร์

ขอประกาศแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ ด้วยท้าววรจันทร์มีจิตศรัทธาในส่วนพระราชกุศล ซึ่งทรงสร้างพระอารามนี้ จึงได้บริจาคทรัพย์สร้างศาลาตรีมุขสพานน้ำนี้ ด้วยทุนทรัพย์ที่เป็นส่วนของตน พร้อมด้วยข้าพเจ้าแลหม่อมเจ้าธานีนิวัตบุตรข้าพเจ้า ซึ่งจะให้เป็นผู้ปฏิสังขรณ์ต่อไป จึงพระราชทานนามสพานน้ำนี้ว่า สพานน้ำท้าววรจันทร์ บัดนี้สพานน้ำนี้แล้วสำเร็จบริบูรณ์ ขอถวาย

ไว้ในพระอารามนี้ เพื่อเป็นที่พระสงฆ์สามเณรและมหาชนขึ้นลงโดยสดวกสบาย ขออาราธนาพระผู้เป็นเจ้าเปิดสพานนี้เป็นฤกษ์ในกาลบัดนี้เทอญ ฯ

สำเนาอักษรจารึกตามสถานที่ต่าง ๆ

(ทิศตวันออก)

สพานพระรูป

สพานนี้ได้สร้างขึ้นด้วยเงินค่าขายพระบรมรูปอันจำหลักในแผ่นทองแดงกาไหล่ทอง ซึ่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพศาตรศุภกิจถวายช่วยในการปฏิสังขรณ์พระอาราม เมื่อรัตนโกสินทรศก ๑๑๙ จึงพระราชทานนามว่า สพานพระรูป สร้างสำเร็จเมื่อ ร.ศ. ๑๒๑

(สพานกลาง)

สพานถ้วย

สพานนี้ได้สร้างขึ้นด้วยเงินค่าถ้วยชาพื้นสีลายทองงานพระเมรุ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จำหน่ายในการออกร้านที่วัด เมื่อ ร.ศ. ๑๑๙ ทรงพระราชอุทิศเงิน

ค่าถ้วยนั้นให้สร้างสพานนี้ จึงพระราชทานนามว่าสพานถ้วย ได้สร้างแล้วสำเร็จเมื่อ ร.ศ. ๑๒๑

(ทิศตวันตก)

สพานงา

สพานนี้ได้สร้างขึ้นด้วยเงินค่างาช้าง ซึ่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพถวาย เพื่อจำหน่ายเป็นเงินช่วย ในการปฏิสังขรณ์พระอาราม เมื่อออกร้านในวัด ร.ศ. ๑๑๙ จึงพระราชทานนามว่า สพานงา สร้างสำเร็จเมื่อศก ๑๒๑

หอระฆังบวรวงศ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า ระฆังวัดบวรสถานสุทธาวาส ซึ่งไม่ได้ใช้ในวัดนั้นแล้ว เป็นระฆังมีสำเนียงไพเราะ สมควรจะนำมาไว้ในวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามนี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาราชสงคราม (กร) สร้างหอระฆังขึ้นในกลางสนาม ระวางพระที่นั่งทรงผนวช และวิหารสมเด็จ แล้วทรงพระราชดำริว่า ระฆังนี้ได้นำมาแต่วัดบวรสถานสุทธาวาส อันตั้งอยู่ในพระราชวังบวร สมควรจะใช้ทุนทรัพย์ของพระราชวงศ์ ผู้ที่นับ

เนื่องในพระราชวังบวรที่ได้ทูลเกล้า ฯ ถวายช่วยในการสถาปนาพระอารามนี้ ให้เป็นส่วนบุญราศีและเป็นพระเกียรติยศฝ่ายพระราชวังบวรสืบไป จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จำหลักลายหน้าบัญชรด้านหนึ่งเป็นพระราชลัญจกรพระลักษณ์ฤาอรชุณทรงหนุมาน อันเป็นพระราชลัญจกรสำหรับสมเด็จพระมหาอุปราชแต่ปางก่อน อีกด้านหนึ่งเป็นพระราชลัญจกรนารายน์ทรงปืน และให้หล่อรูปพระจุฑามณีติดไว้เหนือที่จารึกนี้ ตามพระราชลัญจกรในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้เป็นพระเกียรติยศยั่งยืนอยู่ช้านาน จะได้เป็นการที่พระเจ้าบวรวงศ์เธอทุกพระองค์ ได้ทรงฉลองพระเดชพระคุณในพระราชบิดาด้วยทุนทรัพย์ที่ได้จำหน่ายในการสร้างหอระฆังนี้เป็นส่วน คือ พระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุดาสวรรค์ ทูลเกล้า ฯ ถวายขันทองคำขันหนึ่ง หนัก ๔๐ บาท พระเจ้าบวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวงจันทร์ ทูลเกล้า ฯ ถวายทองคำหนัก ๔๐ บาท พระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประโลมโลก และพระเจ้าบวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโศกส่าง กับพระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพิมพ์พับศรสร้อย ทูลเกล้า ฯ ถวายเงินองค์ละ ๒๐๐ บาท พระบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉายรัศมีนิลัญชันทูลเกล้า ฯ ถวายเงิน ๑๖๐ บาท หม่อมเจ้าเม้า ในพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นสรรพศาตรศุภกิจ ผู้เป็นพระธิดาของพระเจ้าบวรวงศ์เธอชั้น๒ กรมหมื่นสิทธิสุขุมการ ทูลเกล้า ฯ ถวายศิลาอ่อน ๒๐๐ แผ่น กับพระยาราชสงคราม (กร) และหลวงราชโยธาเทพ (เกลื่อน) ผู้น้องทูลเกล้า ฯ ถวายอุทิศส่วนกุศลให้พระยาราชสงคราม (ทัด) ผู้บิดา

ซึ่งได้รับราชการอยู่ในพระบวรราชวัง ครั้งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เงิน ๔๐๐ บาท

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ใช้ทุนทรัพย์รายนี้ในการสร้างหอระฆัง ส่วนทองคำได้จำหน่ายเป็นเงิน ส่วนศิลาใช้ประดับการสร้างหอระฆังสิ้นเงิน ๒,๘๕๕ บาท เหลือเล็กน้อยได้โปรดให้ใช้ในการพระอารามอย่างอื่นต่อไป เมื่อหอระฆังสำเร็จแล้ว พระราชทานนามว่า หอระฆังบวรวงศ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีการฉลองพร้อมกับการฉลองสพานน้ำและสพานข้ามคลอง อันมีชื่อปรากฏว่า สพานถ้วยเป็นส่วนซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้าง และสพานพระรูปของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพศาตรศุภกิจ สพานงาของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ สพานน้ำเจ้าคุณจอมมารดาสำลี อันพระนางเจ้าสุขุมาลมารศรี พระราชเทวีทรงอุทิศ ทั้งสพานน้ำท้าววรจันทร์ ผู้ที่ได้มีพระนาม และนามเหล่านี้ได้บริจาคไทยธรรม และมีการมหรสพโดยเสด็จในการพระราชกุศลด้วย ได้มีการสวดพระพุทธมนต์ในวันที่ ๖ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๑ รายทุกแห่งรวม ๓๐ รูป วันที่ ๗ เลี้ยงพระรวมกันที่ศาลาบัณณรศภาค และมีการมหรสพฉลอง ขอผู้ซึ่งได้ทราบข้อความนี้ จงอนุโมทนาส่วนพระราชกุศล แล้วจงเจริญสุขสวัสดิ์ตามความปรารถนา เทอญ

สพานน้ำทิศตวันออก

ศาลาตรีมุขสพานน้ำนี้ เป็นของพระนางเจ้าสุขุมาลมารศรี พระ

ราชเทวี ทรงสร้างอุทิศส่วนกุศลแก่เจ้าคุณจอมมารดาสำลี รัตนโกสินทรศก ๑๒๑

สพานน้ำทิศตวันตก

ศาลาตรีมุขสพานน้ำนี้ ท้าววรจันทร์ บรมธรรมิกภักดี นารีวรคณานุรักษา (เจ้าจอมมารดาวาด) กับพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา หม่อมเจ้าธานีนิวัต สร้างไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในพระอาราม รัตนโกสินทรศก ๑๒๑

การไหว้พระพุทธชินราชประจำปี แลถวายผ้าจำพรรษาวัดเบญจมบพิตร ฯ

ด้วยการไหว้พระพุทธชินราชประจำปี วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ในรัตนโกสินทรศก ๑๒๑ นี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานจัดการเหมือนอย่างปีก่อน ๆ

เจ้าพนักงานได้ตกแต่งรั้วซุ้มโคมไฟ แลประดับด้วยธงรอบเขตพระอารามทั่วไป ข้างพระอุโบสถด้านเหนือแลด้านใต้ ตั้งร้านสำหรับขายสิ่งของเครื่องใช้สอยแลเครื่องบริโภคต่าง ๆ เป็นสาย ๆ แลที่หลังพระระเบียงอีกหมู่หนึ่ง ตั้งแต่คลองหลังวัดไปถึงริมถนนเบญมาศนอก

อีกหมู่หนึ่ง แลมีโรงมหรศพแทรกบางแห่ง แลได้โปรดเกล้า ฯ ให้เชิญพระสากยสิงห์ แลพระพุทธรูปศิลาซึ่งห้างบอมเบเบอม่าเชิญมาแต่มาลาคานต่อเขตแดนประเทศอินเดีย มาทูลเกล้า ฯ ถวาย มาประดิษฐานที่ปะรำหลังพระอุโบสถ ส่วนพระพุทธรูปซึ่งประดิษฐานอยู่ที่พระระเบียงแลที่พลับพลาระหว่างกลางพระระเบียง แลที่ในศาลาบัณณรศภาค ซึ่งพระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการรับปฏิบัติ ก็ได้ตกแต่งขัดสี แลตั้งเครื่องสักการบูชาพร้อมเสร็จ

วันที่ ๑๒ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๑ ตรงกับจันทรคติกาล วันเสาร์ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือนอ้าย ปีขาลจัตวาศกจุลศักราช ๑๒๖๔ เป็นวันกำหนดเปิดร้าน เวลาย่ำค่ำ ๒๐ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงรถพระที่นั่ง แต่วังสวนดุสิตไปประทับวัดเบญจมบพิตร เสด็จประทับในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการพระพุทธชินราช แล้วเสด็จออกจากพระอุโบสถ โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาวุฒิการบดีนิมนต์พระสงฆ์สามเณรวัดเบญจมบพิตร แลสมเด็จพระวันรัต พระมงคลทิพมุนีที่มาช่วย เพื่อไปเที่ยวชมร้านแลที่ต่าง ๆ ครั้นพระสงฆ์สามเณรมาพร้อมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงนำพระสงฆ์สามเณรไปเที่ยวชมร้าน แลทรงจุดเทียนนมัสการ พระสากยสิงห์แลพระพุทธรูปศิลาที่ปะรำหลังพระอุโบสถแล้ว ทรงพาพระสงฆ์สามเณรเที่ยวชมร้านต่อไป แลได้ทรงซื้อของที่ควรแก่สมณบริโภคใช้สอยถวายพระสงฆ์สามเณรตามสมควร แล้วทรงพาพระสงฆ์สามเณรไปขึ้นเขาวงก์ พระสงฆ์สามเณรจุดเทียนบูชาพระพุทธรูป แลรูปรอยพระพุทธบาทรูปพระฉาย ซึ่งประดิษฐานอยู่บนเขาวงก์นั้นแล้วทรงพากลับมา เวลา ๒ ทุ่ม

เศษ เสด็จประทับที่ร้านเจ้าหมื่นสรรพเพธภักดีซึ่งตั้งขายเครื่องอาหารตอนหลังพระระเบียง เสวยพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ครั้นเสวยเสร็จแล้ว เสด็จมาทอดพระเนตรรูปพระจีน ซึ่งจีนเทียมซุนนิก บ้านตำบลวัดเทพศิรินทราวาสแห่มาถวาย ตั้งอยู่ที่พลับพลาที่ไว้ศิลารอยพระพุทธบาทระหว่างกลางพระระเบียงแล้ว เสด็จไปประทับที่ร้านสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชเทวี แล้วเสด็จไปทอดพระเนตรละครแขก เรียกว่าบังซาวัน ซึ่งตั้งเล่นอยู่ที่โรงโขนหลวง แล้วเสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับวังสวนดุสิต เวลา ๗ ทุ่มเศษ

วันที่ ๑๓ ธันวาคม เวลาบ่ายโปรดเกล้า ฯ ให้มีเทศนาเป็นธรรมทานที่ศาลาบัณณรศภาคกัณฑ์หนึ่ง พระครูวินัยธรรมบุศย์ วัดเบญจมบพิตร เป็นผู้เทศนาแสดงพระพุทธคุณ แลมีเครื่องไทยธรรมบูชากัณฑ์กับปัจจัยมูลราคาตำลึงกึ่งด้วย เวลาย่ำค่ำเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งแต่วังสวนดุสิตไปประทับวัดเบญจมบพิตร เสด็จประทับในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการพระพุทธชินราชแล้ว เสด็จออกจากพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการพระสากยสิงห์ แลพระพุทธรูปศิลาที่ปะรำหลังพระอุโบสถแล้ว เสด็จไปทอดพระเนตรพระพุทธรูป ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่พระระเบียงทั่วแล้ว เสด็จไปทอดพระเนตรห้องกระจก ห้องรูปภาพกลไกต่าง ๆ แล้วเสด็จไปประทับทอดพระเนตรละคร ของเลื่อนภรรยาหลวงฤทธิ์นายเวร พุดพอสมควรแก่เวลาแล้ว เสด็จกลับมาประทับที่ร้านพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงนเรศรวรฤทธิ์ เสวยพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ครั้นเสวยเสร็จแล้ว ทรงพบราชทูตญี่ปุ่นแลภรรยา กับข้าราชการญี่ปุ่นซึ่งมา

เที่ยวชมร้านได้เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท มีพระราชดำรัสด้วยตามสมควร โปรดให้ราชทูตญี่ปุ่นและภรรยากับพวกพ้องไปชมพระพุทธชินราช แล พระพุทธรูปศิลาที่โรงปะรำหลังพระอุโบสถ แลเที่ยวชมร้านมรดกของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอนุสรณ์ศิริประสาธน์ แลเจ้าจอมมารดาเกษร แล้วเสด็จไปประทับที่ร้านพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสาย-สวลีภิรมย์เสวยเครื่องว่าง เสร็จการเสวยแล้ว เสด็จประทับในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการพระพุทธชินราช เสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับวังสวนดุสิต เวลา ๗ ทุ่มเศษ

วันที่ ๑๔ ธันวาคม เวลาบ่ายโปรดเกล้า ฯ ให้มีเทศนาเป็นธรรมทานอย่างวันก่อนกัณฑ์หนึ่ง พระครูศัพทวิมล เหว่า เปรียญ ๓ ประโยค วัดเบญจมบพิตร เป็นผู้เทศนาแสดงพระธรรมคุณ แลมีเครื่องไทยธรรมบูชากัณฑ์กับปัจจัยมูลราคาตำลึงกึ่งด้วย เวลาทุ่มหนึ่งกับ ๓๐ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งแต่วังสวนดุสิตไปประทับวัดเบญจมบพิตร เสด็จประทับในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการพระพุทธชินราช แล้วเสด็จออกจากพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการพระสากยสิงห์ แลพระพุทธรูปศิลาที่ปะรำหลังพระอุโบสถ แล้วเสด็จไปทอดพระเนตรพระระเบียง แลโปรดเกล้า ฯ ให้กรรมการตรวจตัดสินการตกแต่งพระพุทธรูป แลตั้งเครื่องสักการบูชาที่พระระเบียง แลที่พลับพลาระหว่างกลางพระระเบียง แลที่ในศาลาบัณณรศภาค แล้วเสด็จไปประทับที่ร้านท่านผู้หญิงเปลี่ยน เสวยพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ครั้นเสวยแล้ว เสด็จไปทอดพระเนตรลิเกของพระยาเพชรปาณี แลลิเกของพระฤทธิ์เดชะ แล้วเสด็จไปทอด

พระเนตรร้านขายของแลประทับที่ร้านพระยานนทบุรี ทรงฟังเครื่องเก็บเสียงพอสมควรแก่เวลาแล้ว เสด็จไปประทับเสวยเครื่องว่างที่ร้านพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศรวรฤทธิ์ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ครั้นเสวยแล้ว เสด็จประทับในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการพระพุทธชินราช แล้วเสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับวังสวนดุสิต เวลา ๗ ทุ่มเศษ

วันที่ ๑๕ ธันวาคม ตรงกับจันทรคติกาล วันอังคาร แรมค่ำหนึ่ง เดือนอ้าย เวลาบ่ายโปรดเกล้า ฯ ให้มีเทศนาเป็นธรรมทานอย่างวันก่อนกัณฑ์หนึ่ง พระครูมงคลวิลาศ ขาว เปรียญ ๓ ประโยค วัดเบญจมบพิตร เป็นผู้แสดงพระสังฆคุณ แลมีเครื่องไทยธรรมบูชากัณฑ์กับปัจจัยมูลราคาตำลึงกึ่งด้วย ในวันนี้เป็นวันที่พระสงฆ์สามเณรตามคณะต่าง ๆ ไปประชุมพร้อมกันทำวัตรสวดพระพุทธมนต์ ครั้นเวลาบ่าย ๓ โมง พระสงฆ์สามเณรไปที่วัดเบญจมบพิตรจุดเทียนนมัสการพระพุทธชินราชแล้ว ไปพักที่บนพระที่นั่งทรงธรรม แลที่ศาลาบัณณรศภาค เวลาย่ำค่ำ ๔๐ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งแต่วังสวนดุสิตไปประทับวัดเบญจมบพิตร เสด็จขึ้นไปประทับบนพระที่นั่งทรงธรรม ซึ่งพระราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อยพักอยู่นั้น มีพระราชดำรัสด้วยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส แลสมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะพอสมควรแล้ว เสด็จมาประทับที่หลังร้านสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ ซึ่งเป็นทางฉนวนด้านใต้ เพื่อได้ทรงถวายดอกไม้ธูปเทียนแก่พระสงฆ์สามเณร สำหรับเดินเทียน

แล้วพระสงฆ์สามเณรได้รับดอกไม้ธูปเทียนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แลพระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลลอองธุลีพระบาทฝ่ายในฝ่ายหน้า เมื่อพระสงฆ์สามเณรรับเทียนทั่วแล้ว ได้พากันเข้าไปในพระอุโบสถ มีสมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะ พระครูแลปรียญที่มีนิตยภัต ส่วนพระสงฆ์ที่เหลือจากนั้นแลสามเณรได้ไปนั่งที่พระระเบียง แลลานพระระเบียง พระสงฆ์คณะรามัญตั้งแต่พระราชาคณะเป็นต้นไป นั่งที่ลานหลังพระอุโบสถ ตรงปรำพระสากยสิงห์ พระญวน พระจีนนั่งที่รูปพระจีน พระ-บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จเข้าไปในพระอุโบสถทรงจุดเทียนนมัสการพระพุทธชินราช แลเสด็จไปทรงจุดเทียนนมัสการพระสากยสิงหแลพระพุทธรูปศิลาที่ปรำหลังพระอุโบสถแล้ว เสด็จประทับในพระอุโบสถข้างด้านใต้ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสทรงจุดเทียน พระสงฆ์ยืนพร้อมกันแล้วนั่ง ทรงนำพระสงฆ์ทำวัตรค่ำแลสวดพระพุทธมนต์ธรรมจักรเป็นต้น พระสงฆ์สามเณรซึ่งนั่งอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ก็ได้สวดพระพุทธมนต์ขึ้นพร้อมกัน ครั้นพระสงฆ์ในพระอุโบสถสวดพระพุทธมนต์จบแล้ว พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสถวายอติเรกพระสงฆ์รับภวตุสพฺพมงฺคลํ แล้วพระสงฆ์ซึ่งนั่งตามสถานที่ต่าง ๆ ได้มาจุดเทียนยืนพร้อมกันอยู่ที่หน้าพระอุโบสถพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ได้ทรงนำสวดคำนมัสการในการเดินเทียนจบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงนำพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณ-วโรรส แล้วถึงสมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะพระครูฐานานุกรม

เปรียญ อันดับ สามเณร อนัมนิกาย จีนนิกายเป็นที่สุด เดินเทียนไปจนรอบพระอุโบสถรอบหนึ่งแล้ว พระสงฆ์สามเณรติดเทียนที่ราวเทียนรอบพระอุโบสถนมัสการพระพุทธชินราช แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพาพระสงฆ์ไปพักฉันน้ำร้อน แลเภสัชที่ลานหลังพระอุโบสถแลตามร้านขายของสิ่งต่าง ๆ แล้วเสด็จไปประทับที่ร้านเจ้าหมื่นสรรพเพธภักดีเสวยพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ครั้นเสวยแล้วเสด็จมาประทับที่ร้านมรฎก มีพระราชดำรัสด้วยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสพอสมควร แล้วทรงนำพระสงฆ์สามเณรไปชมพระพุทธรูปที่พระระเบียงแลดูห้องกระจก เขาวงก์ หนังฝรั่ง แล้วทรงพากลับมาเที่ยวชมร้านขายเครื่องสิ่งของต่าง ๆ แล้วเสด็จกลับมาประทับที่ร้านมรฎกประมาณครู่หนึ่งแล้วพระสงฆ์ถวายพระพรลากลับ เสด็จประทับในพระอุโบสถทรงจุดเทียนนมัสการพระพุทธชินราช เสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับวังสวนดุสิตเวลา ๗ ทุ่มเศษ

วันที่ ๑๖ ธันวาคม เป็นวันกำหนดถวายผ้าจำพรรษาแก่พระสงฆ์สามเณร วัดเบญจมบพิตร เวลาบ่าย พระสงฆ์สามเณรวัดเบญจมบพิตรได้มานั่งที่พร้อมกันในพระอุโบสถ ครั้นเวลาย่ำค่ำเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งแต่วังสวนดุสิตไปประทับวัดเบญจมบพิตร เสด็จประทับในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการพระพุทธชินราชแล้วทรงประเคนใบประกาศนียบัตรเปรียญ แก่พระสงฆ์สามเณรวัดเบญจมบพิตร ซึ่งยังไม่ได้รับพระราชทาน เมื่อคราวทรงตั้งเป็นเปรียญเสร็จแล้ว มีพระบรมราชโองการถวายผ้าจำพรรษา พระสงฆ์สามเณร

รับสาธุการแล้ว พระธรรมวโรดม ถวายยถา พระสงฆ์สามเณรรับสพฺพี แลถวายอนุโมทนากาลทานคาถา ถวายอติเรก รับด้วยราชาภิรกฺขคาถา แลภวตุสพฺพมงฺคลํ แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งเข้ามาประทับในพระบรมมหาราชวัง ในการพระราชทานเลี้ยงแก่นายทหารเรือรบอังกฤษ ส่วนผ้าจำพรรษานั้นโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานนำไปที่กุฎี เพื่อสงฆ์จะได้แจกต่อไป ครั้นเสร็จการเลี้ยงแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งแต่พระบรมมหาราชวังไปประทับวัดเบญจมบพิตร เวลา ๔ ทุ่ม เสด็จไปทอดพระเนตรร้านขายของพอสมควรแล้ว เสด็จไปประทับที่พระระเบียง พระราชทานรางวัลธงแก่ผู้ที่รับปฏิบัติตกแต่งขัดสีพระพุทธรูป แลตั้งเครื่องสักการบูชางดงามดีเป็นชั้น ๆ ส่วนพระพุทธรูปที่ในศาลาบัณณรศภาค โปรดเกล้า ฯ ให้กรรมการไปปักธง แล้วเสด็จไปประทับที่ร้านเจ้าหมื่นสรรพเพธภักดี เสวยพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ครั้นเสวยแล้ว เสด็จมาประทับที่ร้านมรฎก พระราชทานซองบุหรี่แก่พระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการที่รับปฏิบัติพระพุทธรูปตามชั้นรางวัลธงเสร็จแล้ว เสด็จประทับในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการพระพุทธชินราช เสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับวังสวนดุสิต เวลา ๘ ทุ่มเศษ เป็นเสร็จการเท่านี้ ฯ[๑]

---

๑. การไหว้พระพุทธชินราช วัดเบญจมบพิตร เป็นงานประจำปีตลอดมา จนถึงต้นรัฐกาลที่ ๖ ฯ

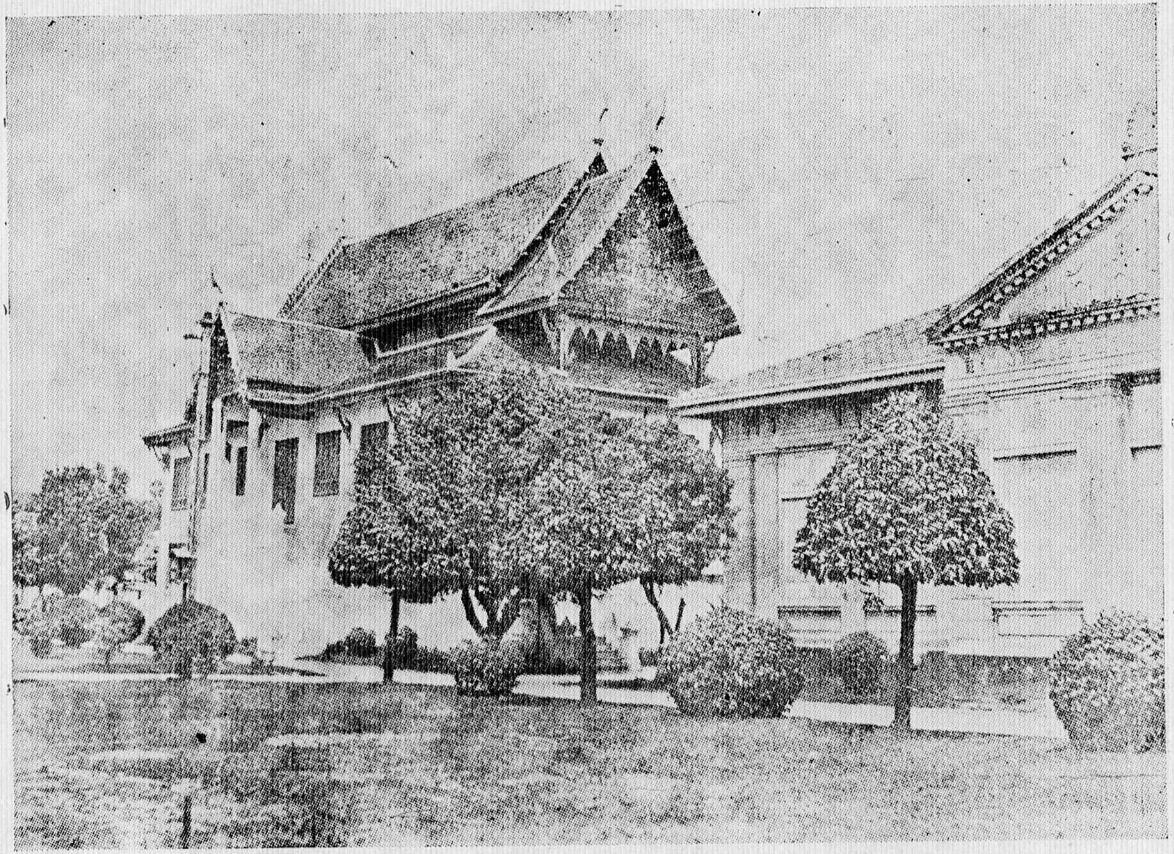

พระที่นั่งทรงธรรมและศาลาบัณณรศภาค

รายการพระที่นั่งทรงธรรม

พระที่นั่งทรงธรรม เป็นตึกสองชั้น ผนังก่ออิฐ ด้านนอกถือปูนตลอด ด้านในชั้นล่างถือปูน ชั้นบนใต้กรอบหน้าต่างประกอบไม้มีบัว เพียงกรอบหน้าต่างข้างล่างขึ้นไปเสมอกรอบหน้าต่างข้างบนประดับศิลาอ่อนแผ่นใหญ่ (มีพระราชประสงค์จะให้จารึกอักษรทุกชนิดบรรดาที่ใช้ในบาลีภาษา) พื้นชั้นล่างปูศิลาอ่อน ชั้นบนปูกระดาน เสาชั้นบนลงรักเขียนลายเทพนมปิดทองรดน้ำ เพดานชั้นบนล่องชาด เขียนลายก้านขดปิดทองประดับดาวทอง เสาแลเพดานชั้นล่างทาสี ประตูหน้าต่างทาสี หลังคามุงกระเบื้องเคลือบสีเหลือง ช่อฟ้าใบระกาลงรักปิดทองทึบ หน้าบันด้านเหนือแกะเป็นรูปพระสิทธารถหนีออกทรงบรรพชา หน้าบันด้านใต้ทรงตัดพระเมาลี ระวางเสามีสาหร่ายรวงผึ้ง หน้าบันมุขด้านตวันตกแลตวันออกแกะเป็นรูปพระราชลัญจกรสมเด็จพระยุพราชปิดทองประดับกระจก ภายหลังห้องชั้นบนเติมพระฉากหล่อด้วยดีบุกเป็นลายก้านขดโปร่ง กลางตอนบนมีรูปเทพนม กลางตอนล่างมีรูปกุมภัณฑ์ ด้านนอกปิดทอง ด้านในล่องชาด กั้นเป็นที่ประทับฝ่ายใน ห้องชั้นล่างมีฉากไม้กั้น

พระที่นั่งองค์นี้ สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชเทวี ทรงสร้างอุทิศพระราชทาน แด่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ มกุฎราชกุมาร ฯ

รายการวิหารสมเด็จ

วิหารสมเด็จ เป็นตึกสองชั้นจตุรมุข แต่มุขด้านตวันออกและด้านตวันตกชั้นเดียว พื้นบันไดชั้นล่างปูศิลาอ่อน ประตูหน้าต่างเขียนลายรดน้ำปิดทองทั้งชั้นบนและชั้นล่าง เพดานทั้งชั้นบนและชั้นล่างล่องชาดเขียนลายก้านขดปิดทองประดับดาวทอง หน้าบันและซุ้มประตูหน้าต่างปั้นลายก้านขดมีตราพระบรมนามาภิไธย ส.ผ. ปิดทองประดับกระจก เสาก่ออิฐถือปูน บัวปลายเสาปั้นปิดทองประดับกระจก ผนังก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องเคลือบสี ช่อฟ้าลำยองปิดทองประดับกระจก

วิหารหลังนี้ สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ ทรงสร้าง

การเชิญพระพุทธนรสีห์จากพระที่นั่งทรงธรรม ไปประดิษฐานที่วิหารสมเด็จแลสวดมนต์ฉลอง

ด้วยพระที่นั่งทรงธรรม ซึ่งประดิษฐานพระพุทธนรสีห์อยู่ จะโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งบุษบกเป็นธรรมาสน์ จึงได้โปรดให้เชิญพระพุทธ-นรสีห์ไปประดิษฐานที่วิหารสมเด็จ วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน รัตน-โกสินทรศก ๑๒๓ เวลาเสร็จการพระราชทานพระกฐินแล้ว เจ้าพนัก-งานได้เชิญไปประดิษฐานที่วิหารสมเด็จ แลตั้งอาสน์สงฆ์ สำหรับพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ฉลอง ๒ ข้างพระพุทธนรสีห์พร้อมเสร็จ

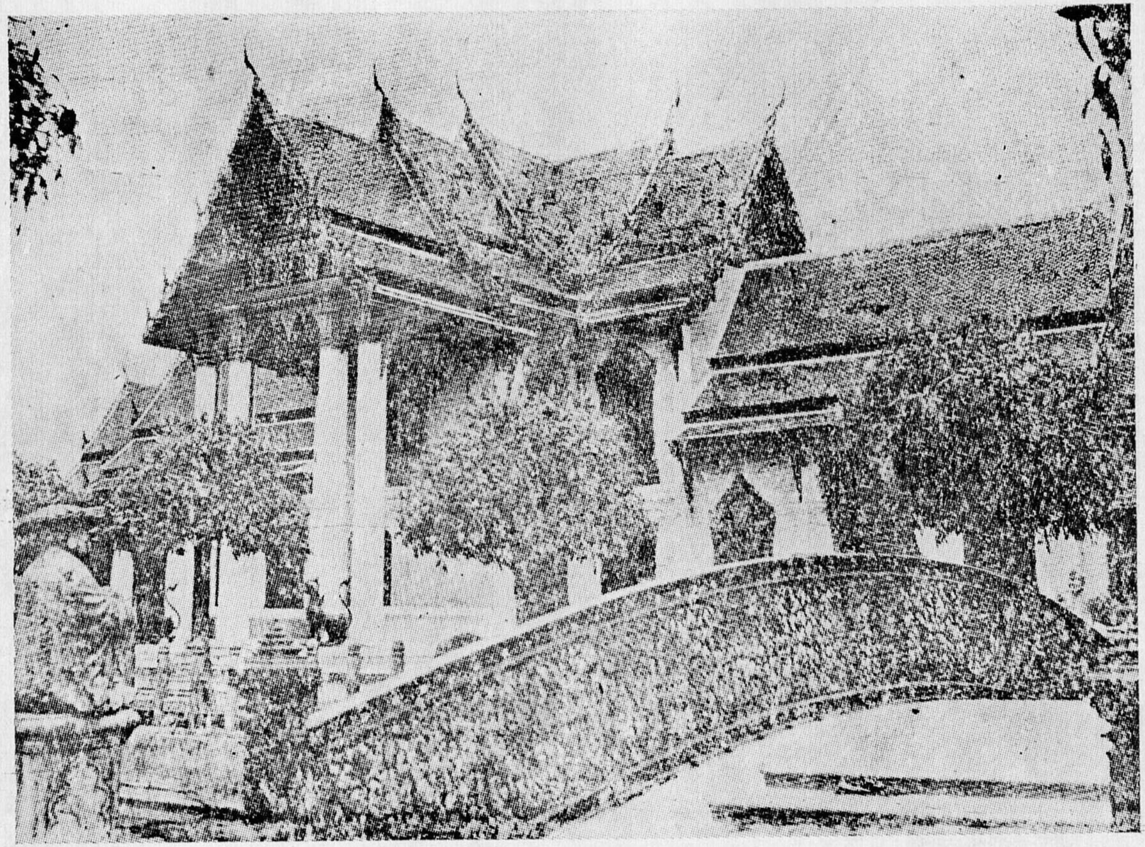

พระวิหารสมเด็จ

เวลา ๕ ทุ่ม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่ง แต่วังสวนดุสิตไปประทับวัดเบญจมบพิตร เสด็จประทับในพระอุโบสถสำหรับการพระกฐินแล้ว เสด็จไปประทับที่วิหารสมเด็จ ทรงจุดเทียนนมัสการพระแลเทียนที่พระแท่น ซึ่งประดิษฐานพระพุทธนรสีห์ พระราชาคณะ พระครูแลเปรียญที่ไปช่วยในการพระกฐินรวม ๒๐ รูป มีพระธรรมไตรโลกาจารย์เป็นประธาน เจริญพระพุทธมนต์สัตตปริตร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับทรงฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ประมาณครู่หนึ่งแล้ว เสด็จกลับมาประทับในพระอุโบสถ ทอดพระเนตรพระสงฆ์กรานกฐินต่อไป เวลา ๒ ยามเศษ เสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับพระราชวังสวนดุสิต

วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน เวลาเช้า โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ไปถวายอาหารบิณฑบาตพระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์เมื่อวานนี้

การก่อพระเจดีย์ทรายแลฉลองโรงเรียนเบญจมบพิตร

ด้วยในรัตนโกสินทรศก ๑๒๓ นี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีการก่อพระเจดีย์ทรายที่วัดเบญจมบพิตรเหมือนศกก่อน ๆ แลในศกนี้การก่อสร้างโรงเรียนเบญจมบพิตรแล้วสำเร็จบริบูรณ์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีการฉลองโรงเรียนพร้อมกับการก่อพระเจดีย์ทรายด้วย

เจ้าพนักงานได้จัดการตกแต่งที่พระสงฆ์จะเจริญพระพุทธมนต์ที่โรงเรียนชั้นบน คือ ที่มุขด้านตวันตกตั้งม้าหมู่ประดิษฐานพระไชยวัฒน์หลังช้าง แลตั้งเครื่องทรงนมัสการแลอาสน์สงฆ์ สำหรับเจริญพระพุทธมนต์เป็นส่วนฉลองพระเจดีย์ทราย มีพระธรรมวโรดมเป็นประธาน ที่ห้องด้านเหนือติดกับมุขด้านตวันตก ตั้งม้าหมู่ประดิษฐานพระไชยวัฒน์ประจำรัชกาลปัตยุบันนี้ แลตั้งเครื่องนมัสการแลอาสน์สงฆ์สำหรับเจริญพระพุทธมนต์เป็นส่วนฉลองโรงเรียนมีสมเด็จพระวันรัต เป็นประธาน

ส่วนที่ที่จะก่อพระเจดีย์ทรายนั้น คือที่สนามหญ้าหน้าโรงเรียน แบ่งเป็นที่สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการฝ่ายหน้าก่อตอนหนึ่ง ที่สำหรับราษฎรก่อตอนหนึ่งแลตั้งเต้นต์สำหรับเลี้ยงของต่าง ๆ แลโรงลิเก ที่ข้างโรงเรียนด้านตวันออกจัดเป็นที่สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการฝ่ายในก่อ

วันที่ ๑๑ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๓ เป็นวันกำหนดก่อพระเจดีย์ทราย พระสงฆ์ที่จะเจริญพระพุทธมนต์ได้ไปนั่งที่อยู่พร้อมแล้ว เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งแต่วังสวนดุสิตไปประทับวัดเบญจมบพิตร ทอดพระเนตรการก่อพระเจดีย์ทรายทั่วแล้ว ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการที่พระมหาธาตุ เสด็จขึ้นบนโรงเรียนทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทั้งสองแห่ง สมเด็จพระวันรัตถวายศีล ทรงศีลแลประทับทรงฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ประมาณครู่หนึ่งแล้ว เสด็จลงมาประทับมีพระราชดำรัสด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการที่โรงเรียนชั้นล่าง แลเสด็จไปประทับในพระ

อุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการพระพุทธชินราชแล้ว เสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับ เวลา ๒ ทุ่มเศษ

วันที่ ๑๒ เมษายน เวลาเช้า โปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา เสด็จไปทรงประเคนอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์สามเณรทั้งพระอาราม พระสงฆ์สามเณรรับพระราชทานฉันที่ศาลาบัณณรศภาคเหมือนปีก่อน ๆ ครั้นพรับระราชทานฉันแล้วทรงประเคนเครื่องไทยธรรมตามสมควร พระสงค์สามเณรถวายอนุโมทนาเจ้าพระนักงานได้เวียนเทียนสมโภชพระมหาธาตุส่วนของหลวง ครั้นเวลาบ่าย โปรดเกล้า ฯ ให้มีเทศนาที่ศาลาบัณณรศภาค สมเด็จพระวันรัตเป็นผู้เทศนาแสดงอานิสงส์พระเจดีย์ทรายกัณฑ์หนึ่ง แลมีเครื่องบริกขารบูชากัณฑ์เทศน์ตามสมควร เป็นเสร็จการก่อพระเจดีย์ทรายเท่านี้

การขึ้นกุฎิใหม่แห่งสมเด็จพระวันรัต และการขึ้นกุฎิใหม่แห่งพระสงฆ์สามเณรประจำปี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระวันรัตได้เป็นพระอุปัชฌาย์ของสงฆ์ในวัดนี้โดยมาก แลได้ไปมาค้างแรมอยู่ในวัดนี้เสมอมิได้ขาด ต้องพักอยู่ที่พระที่นั่งทรงผนวชเป็นที่คับแคบ สมควรจะมีกุฎิอยู่ต่างหากให้เป็นที่ผาสุกสำราญ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างกุฎิขึ้นหลังหนึ่งต่อจากวิหารสมเด็จ โปรดเกล้า ฯ ให้สร้างขึ้นด้วยทุนทรัพย์ของพระบรมวงศานุวงศฝ่ายใน แลอาศัยเหตุที่ทรงพระปรารภนี้ จึงพระราชทานนามว่า กุฎิสมเด็จ มีห้องหลายห้อง

เพื่อเป็นที่สำหรับพระสงฆ์สามเณรอาคันตุกะพัก หรือพระสงฆ์สามเณร ที่จะบวชพรรษาเดียวอยู่ด้วย จึงได้ทรงอาราธนาสมเด็จพระวันรัต ให้เป็นผู้ขึ้นกุฏิสมเด็จในคราวนี้

อนึ่ง กุฏิวัดเบญจมบพิตร ซึ่งสร้างแล้วเมื่อศกก่อนนั้น เป็นที่พระสงฆ์สามเณรอยู่ได้ ๓๕ รูป ทั้งพระที่นั่งทรงผนวชด้วย นับเท่าจำนวนปีในรัชกาล แลทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ขึ้นจำนวนพระสงฆ์หรือสามเณรปีละรูป แลทรงสร้างกุฏิเพิ่มเติมปีละหลังตามพระราชนิยมที่ทรงตั้งไว้ ในรัตนโกสินทรศก ๑๒๒ นี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างกุฏิขึ้นใหม่อีกหลังหนึ่ง ด้วยทุนทรัพย์ของอุบาสิกาวรรณ แลจีนต้ายตั๊ดทูลเกล้า ฯ ถวายช่วยในการสถาปนาพระอาราม พระราชทานนามว่า กุฏิวรรณอุทิศ ส่วนผู้ที่จะอยู่กุฏิใหม่นั้น ครั้งนี้พระมหามนแปลพระปริยัติธรรมได้ ๕ ประโยคเป็นผู้สมควรจึงได้ทรงหารือพร้อมด้วยเจ้าอาวาส กำหนดให้พระมหามนไปอยู่กุฏิใหม่ พระมหาพันเปรียญ ๔ ประโยค ซึ่งพักอยู่ที่พระที่นั่งทรงผนวช เป็นพระที่ขึ้นจำนวน ๓๖ ไปอยู่กุฏิที่พระมหามนอยู่เดิม สามเณรจ้อยเปรียญ ๓ ประโยคซึ่งมาแต่วัดมหาธาตุ ให้อยู่ที่กุฏิพระครูวินัยธรเขียนที่ถึงมรณภาพ ใช้จำนวนที่ขาดไปรูปหนึ่ง

บัดนี้การก่อสร้างกุฏิ ๒ หลังนั้นสำเร็จแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีการบำเพ็ญพระราชกุศลขึ้นกุฏิ แลฉลองกุฏิใหม่ก่อนการเฉลิมฉัตรรัชพรรษา เจ้าพนักงานได้จัดการที่จะเจริญพระพุทธมนต์ที่กุฏิทั้ง ๔ กุฏิ แลมีเครื่องบริกขารสำหรับขึ้นกุฏิใหม่พร้อมเสร็จ

วันที่ ๒๗ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๒ เวลาบ่าย พระสงฆ์ในวัดแลวัดอื่นได้ไปนั่งที่อยู่ทั้ง ๔ กุฎิ ๆ ละ ๕ รูป เว้นแต่กุฎิสมเด็จเป็น ๗ รูป พระเทพเมธีเป็นประธาน กุฎิวรรณอุทิศเลขที่ ๓๕ พระราชกระวีเป็นประธาน กุฎิสัตตภาคเลขที่ ๓๐ พระกระวีวงศ์เป็นประธาน กุฎิสัตตภาคเลขที่ ๒๖ พระประสิทธิ์ศีลคุณเป็นประธาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนิน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ เสด็จทรงจุดเทียนที่พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ทั้ง ๔ กุฎิ

วันที่ ๒๘ ตุลาคม เวลาเช้า โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานเลี้ยงอาหารบิณฑบาตพระสงฆ์ ที่เจริญพระพุทธมนต์เมื่อเย็นวานนี้ทั้ง ๔ กุฎิ เวลาบ่ายพระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์บางรูป และพระสงฆ์สามเณรที่จะขึ้นกุฎิใหม่ ได้มานั่งที่อยู่ในพระอุโบสถแล้ว เวลาบ่าย ๕ โมง ๔๐ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งไปประทับวัดเบญจมบพิตร เสด็จเข้าไปสู่ภายในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการพระพุทธชินราชแล้ว ทรงประกาศพระบรมราชูทิศกุฎิที่สร้างใหม่ทั้ง ๒ หลัง เป็นสังฆิกเสนาสนจบแล้ว พระสงฆ์สามเณรรับสาธุการะพร้อมกัน ทรงประเคนไตรแพรแลบาญชีเครื่องบริกขารกุฎิสมเด็จแก่สมเด็จพระวันรัต ทรงประเคนไตรผ้าสลับแพรแก่พระมหามนไตรผ้าสลับแพรแลบาญชีเครื่องบริกขารกุฎิแก่พระมหาพัน ไตรผ้าแลบาญชีเครื่องบริกขารกุฎิและพัดใบตาลมีตราวัดเบญจมบพิตรแก่สามเณรจ้อยเปรียญ เป็นการเปลี่ยนพัดเดิมที่ได้รับพระราชทานไว้ ส่วน

บาญชีเครื่องบริกขารกุฏิวรรณอุทิศ โปรดเกล้า ฯ ให้อุบาสิกาวรรณถวายพระสงฆ์สามเณรออกไปครองผ้าเสร็จแล้วกลับมานั่งที่ ถวายอนุโมทนายถารับสพฺพีแลวิหารทานคาถา แลถวายอติเรกรับด้วยราชาภิรกฺขคาถาแลภวตุสพฺพมงฺคลํจบแล้ว พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์เมื่อวานนี้ไปคอยรับอยู่ตามกุฏิ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงนำสมเด็จพระวันรัตไปขึ้นกุฏิ แลโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชทรงนำพระมหาพัน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ทรงกำกับอุบาสิกาวรรณนำพระมหามน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ทรงนำสามเณรจ้อยไปขึ้นกุฏิ เมื่อเสด็จพระราชดำเนินถึงกุฏิ พระสงฆ์ที่มารับสวดชยันโต เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ แลได้มีพระราชดำรัสด้วยพระสงฆ์ที่สวดมนต์ตามสมควรแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ทรงประเคนสบงหมากพลูธูปเทียนแก่พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์ พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาและถวายอติเรกจบแล้ว เสด็จไปทรงเยี่ยมเยียนกุฏิวรรณอุทิศมีพระราชดำรัสด้วยอุบาสิกาวรรณตามสมควร เสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับวังสวนดุสิต เวลาย่ำค่ำ ๓๐ นาที เป็นเสร็จการขึ้นกุฏิเท่านี้

ประกาศพระบรมราชูทิศถวายเสนาสนกุฏิสมเด็จ

ขอประกาศแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ด้วยข้าพเจ้าได้สถาปนาเสนาสนขึ้นใหม่ เป็นตึก ๒ ชั้นก่ออิฐถือปูน

หลังคามุงกระเบื้อง มีเฉลียงด้านเหนือ มีมุขด้านตวันออกด้านตวันตก แลมีมุขกลางติดต่อกับวิหารข้างด้านเหนือ สูงแต่พื้นถึงขื่อ ๔ วา ศอกคืบ ตัวตึกยาว ๑๒ วา กว้างในร่วมตึก ๓ วาศอก เฉลียงกว้าง ๕ วา มุขด้านตวันออกแลด้านตวันตกยาววาหนึ่งกับ ๓ ศอกคืบ กว้างในร่วมเท่ากับตัวตึก มุขกลาง ที่ต่อ กับ วิหารยาว ๔ วา ๒ ศอกคืบ กว้าง ๒ วา ๓ ศอกคืบ ตึกนี้สร้างขึ้นด้วยทุนทรัพย์ของผู้มีศรัทธาหลายเจ้าของ ได้ให้นามว่า กุฏิสมเด็จ บัดนี้การนั้นแล้วสำเร็จบริบูรณ์ สมควรเป็นที่สงฆ์บริโภค ข้าพเจ้าทั้งปวงขอถวายกุฏิสมเด็จนั้นไว้ในพระบรมพุทธศาสนา เป็นจาตุทิสิกาวาสสำหรับพระสงฆ์ที่มาอยู่ในบัดนี้ หรือจะมาแต่ทิศทั้ง ๔ ได้อาศัยประพฤติศาสนพรหมจรรย์บริโภคโดยผาสุกทุกประการ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับสังฆิกเสนาสนนั้น เพื่อประโยชน์แลความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งปวงสิ้นกาลนานเทอญ

ประกาศไว้ ณ วันพุฒ ที่ ๒๘ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๒ จันทรคติกาล เดือน ๑๒ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีเถาะเบญจศก จุลศักราช ๑๒๖๕ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๔๖ พรรษา เป็นวันที่ ๑๒๗๖๙ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

อิทํ มยา รญฺญา (พระบรมนามาภิไธย) ปรมินฺทรมหาจุฬาลงฺกรณสฺมา สฺยามวิชิเต รชฺชํ การยตา

ประกาศพระบรมราชูทิศถวายเสนาสนกุฏิวรรณอุทิศ

ขอประกาศแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ ด้วยข้าพเจ้าได้สถาปนาเสนาสนขึ้นใหม่หลังหนึ่ง เป็นกุฏิเดียว ๒ ห้อง

เป็นตึกก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้อง เครื่องทัพสัมภารทั้งปวงแลขนาดเท่ากันกับกุฎิเดียวที่ได้สร้างขึ้นแล้วแต่ก่อน เป็นทุนของอุบาสิกาวรรณ แลจีนต้ายตั๊ดมีความศรัทธาออกสร้าง ได้ให้นามว่ากุฎิวรรณอุทิศ

ฯลฯ

(สำเนาอักษรจารึกศิลากุฎิวรรณอุทิศ)

กุฎิวรรณอุทิศ

อุบาสิกาวรรณ แลจีนต้ายตั๊ด ได้ออกทุนทรัพย์รวมเป็นเงิน ๓๐๒๐ บาท สร้างกุฎินี้ไว้หลังหนึ่ง อุทิศไว้ในพระพุทธศาสนาเป็นสังฆิกเสนาสน เพื่อให้เป็นที่พระภิกษุสามเณรอยู่อาศัยประพฤติพรหมจรรย์ เป็นผาสุกทุกประการ

อุทิศไว้ ณ วันที่ ๒๘ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๒ จันทรคตินิยม เป็นวันพุฒ เดือน ๑๒ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีเถาะเบญจศก จุลศักราช ๑๒๖๕ พระพุทธศาสนกาลเป็นอดีตภาค ๒๔๔๖ พรรษา เป็นปีที่ ๓๖ ในรัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กุฎิไผ่บุญภาค ประจำรัตนโกสินทรศก ๑๒๓

ประกาศพระบรมราชูทิศถวายเสนาสนกุฎิไผ่บุญภาค

ขอประกาศแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ ด้วยข้าพเจ้าได้สถาปนาเสนาสนขึ้นใหม่หลังหนึ่ง เป็นกุฎิเดียว ๒ ห้อง

แลขนาดเท่ากันกับกุฏิเดียวที่ได้สร้างขึ้นแล้วแต่ก่อน เป็นทุนของไผ่ พี่หลวงราชโภคานุกูล จิ๋ว มีความศรัทธาออกสร้าง ได้ให้นามว่า กุฏิไผ่บุญภาค

ฯลฯ

ประกาศไว้ ณ วันอังคาร ที่ ๑๕ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๓ จันทรคติกาล เดือน ๑๒ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะโรงฉอศก จุลศักราช ๑๒๖๖ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๔๗ พรรษา เป็นวันที่ ๑๓๑๕๓ ใน รัชกาลปัตยุบันนี้

อิทํ มยา รญฺญา (พระบรมนามาภิไธย) ปรมินฺทมหาจุฬา-ลงฺกรณสฺมา สฺยามวิชิเต รชฺชํ การยตา

(มีศิลาจารึกอักษรติดประจำกุฏิเช่นเดียวกัน)

กุฏิล้อมกุศลภาค ประจำรัตนโกสินทรศก ๑๒๔

ประกาศพระบรมราชูทิศถวายเสนาสนกุฏิล้อมกุศลภาค

ขอประกาศแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ ด้วยข้าพเจ้าได้สถาปนาเสนาสนขึ้นใหม่หลังหนึ่ง เป็นกุฏิเดียว ๒ ห้อง เป็นตึกก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้อง เครื่องทัพสัมภารทั้งปวง แลขนาดเท่ากันกับกุฏิเดียวที่ได้สร้างขึ้นแล้วแต่ก่อน เป็นทุนของล้อม มีความศรัทธาออกสร้าง ได้ให้นามว่า กุฏิล้อมกุศลภาค

ฯลฯ

ประกาศไว้ ณ วันพุฒ ที่ ๑๕ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๔ จันทรคติกาล เดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ ปีมเส็งสัปตศก จุลศักราช ๑๒๖๗ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๔๘ พรรษา เป็นวันที่ ๑๓๕๑๘ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

อิทํ มยา รญฺญา (พระบรมนามาภิไธย) ปรมินฺทมหาจุฬาลงฺกรณสฺมา สฺยามวิชิเต รชฺชํ การยตา

(มีศิลาจารึกอักษรติดประจำกุฎิเช่นเดียวกัน)

กุฎิเปลี่ยนบุญนิธิ ประจำรัตนโกสินทรศก ๑๒๕

ประกาศพระบรมราชูทิศถวายเสนาสนกุฎิเปลี่ยนบุญนิธิ

ขอประกาศแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ ด้วยข้าพเจ้าได้สถาปนาเสนาสนขึ้นใหม่หลังหนึ่ง เป็นกุฎิเดียว ๒ ห้อง เป็นตึกก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้อง เครื่องทัพสัมภารทั้งปวงแลขนาดเท่ากันกับกุฎิเดียวที่ได้สร้างขึ้นแล้วแต่ก่อน เป็นทุนของเปลี่ยนภรรยา พระยาอมรินทรฦๅไชยข้าหลวงเทศาภิบาล มณฑลนครสวรรค์ มีความศรัทธาบริจาคทรัพย์ไว้สำหรับสร้างกุฎิ ตั้งแต่เปลี่ยนยังไม่ถึงแก่กรรม จึงได้ให้นามว่า กุฎิเปลี่ยนบุญนิธิ

ฯลฯ

ประกาศไว้ ณ วันเสาร์ ที่ ๑๗ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๕ จันทรคติกาล เดือนอ้าย ขึ้น ๒ ค่ำ ปีมะเมียอัฐศก จุลศักราช ๑๒๖๘ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๔๙ พรรษา เป็นวันที่ ๑๓๘๘๕ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

อิทํ มยา รญฺญา (พระบรมนามาภิไธย) ปรมินฺทมหาจุฬาลงฺกรณสฺมา สฺยามวิชิเต รชฺชํ การยตา

(มีศิลาจารึกอักษรติดประจำกุฏิเช่นเดียวกัน)

กุฏิจิรัมปวาส ประจำรัตนโกสินทรศก ๑๒๖
ประกาศพระบรมราชูทิศกุฏิเดียว

ขอประกาศแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สถาปนาเสนาสนขึ้นใหม่หลังหนึ่ง เป็นกุฏิเดียว ๒ ห้อง เป็นตึกก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้อง เครื่องทัพสัมภารทั้งปวงแลขนาดเท่ากันกับกุฏิเดียวที่ได้สร้างขึ้นแล้วแต่ก่อน

ฯลฯ

ประกาศไว้ ณ วันศุกร์ ที่ ๑๕ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๖ จันทรคติกาล เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีมะแมนพศก จุลศักราช ๑๒๖๙ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๕๐ พรรษา

(มีศิลาจารึกอักษรติดประจำกุฏิเช่นเดียวกัน)

(หมายเหตุ) นามกุฏิจิรัมปวาส เป็นนามที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ทรงตั้งภายหลัง เพราะในรัตนโกสินทรศก ๑๒๖ นี้ ประจวบเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เสด็จพระราชดำเนินประพาศประเทศยุโรป พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราช

กุมาร ผู้สำเร็จราชการรักษาพระนครเสด็จแทนพระองค์ ทรงประกาศพระบรมราชูทิศถวายเสนาสนกุฏิที่สร้างใหม่ เมื่อณวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๖ นั้น ฯ

กุฏิสรรพสาตร ประจำรัตนโกสินทรศก ๑๒๗

ในรัตนโกสินทรศก ๑๒๗ นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างกุฏิขึ้นใหม่หลังหนึ่ง ด้วยทุนของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสรรพสาตรศุภกิจ เป็นกุฏิเดียวหลังใหญ่ ก่ออิฐถือปูนพื้นสองชั้น มีห้องใหญ่ ๒ ห้อง ห้องเล็ก ๑ ห้อง ห้องเฉลียง ๑ ห้อง ด้านหน้ามีมุขยื่นต่อกับบันได ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระอมรโมลี (หรุ่ม) มาขึ้นกุฏิหลังนี้

ประกาศพระบรมราชูทิศกุฏิเดียวหลังใหญ่

ขอประกาศแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกันณที่นี้ ด้วยข้าพเจ้าได้ให้สถาปนาเสนาสนขึ้นใหม่หลังหนึ่ง เป็นตึกสองชั้น ก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้อง กว้างร่วมในผนัง ๓ วา ๓ ศอกกับนิ้วหนึ่ง ยาว ๕ วาคืบ ๑๑ นิ้ว สูงแต่พื้นดินถึงพื้นบน ๖ ศอกคืบ สูงแต่พื้นบนจดเพดาน ๖ ศอก ๖ นิ้ว มีห้องใหญ่ ๒ ห้อง ห้องเล็กห้องหนึ่ง ด้านหลังมีเฉลียง ด้านหน้ามีมุขยื่นออกมาต่อกับบันได กรมขุนสรรพสาตรศุภกิจ บริจาคทรัพย์สร้างขึ้น

ฯลฯ

ประกาศไว้ ณ วันอาทิตย์ ที่ ๑๔ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗ จันทรคติกาล เดือน ๔ แรม ๘ ค่ำ ปีวอกสัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๗๐ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๕๑ พรรษา เป็นวันที่ ๑๔๗๓๓ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

(สำเนาอักษรจารึกศิลากุฎิสรรพสาตร)

กุฎิสรรพสาตร

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสรรพสาตรศุภกิจ ได้ทรงบริจาคทุนทรัพย์รวมเป็นเงิน ๕๐๐๐ บาทถ้วน พระราชทานเงินพระคลังข้างที่เพิ่มเติมอีก ๑๐๐๐ บาท รวมเป็น ๖๐๐๐ บาทถ้วน สร้างกุฎินี้ไว้หลังหนึ่ง ทรงอุทิศไว้ในพระพุทธศาสนาเป็นสังฆิกเสนาสน เพื่อให้เป็นที่พระภิกษุสามเณรอยู่อาศัย ประพฤติศาสนพรหมจรรย์ เป็นผาสุกทุกประการ

อุทิศไว้ ณ วันที่ ๑๔ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๖ จันทรคตินิยม เป็นวันอาทิตย์ เดือน ๔ แรม ๘ ค่ำ ปีวอกสัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๗๐ พระพุทธศาสนกาลเป็นอดีตภาค ๒๔๕๑ พรรษา เป็นปีที่ ๔๑ ในรัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฯ

กุฎิกรมพระคลังข้างที่ ประจำรัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ในรัตนโกสินทรศก ๑๒๘ นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างกุฎิขึ้นอีกหลังหนึ่ง เป็นกุฎิตึก พื้น ๒ ชั้น หลังคามุงกระเบื้อง มีห้องใหญ่ ๒ ห้อง ห้องเล็กห้องหนึ่งแลห้องเฉลียงด้านหน้ามีมุขยื่นออกมาต่อกับบันได ด้านหลังมีบันไดเป็นที่ขึ้นลงเหมือน

กันกับกุฎีในศกก่อน สำหรับเป็นที่อยู่พระราชาคณะ ครั้นการนั้นสำเร็จแล้ว ทรงประกาศพระบรมราชูทิศถวายเป็นสังฆิกเสนาสน

ประกาศพระบรมราชูทิศถวายสังฆิกเสนาสน

ขอประกาศแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ ด้วยข้าพเจ้าได้ให้สถาปนาเสนาสนขึ้นใหม่หลังหนึ่ง เป็นตึก ๒ ชั้น ก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้อง กว้างร่วมในผนัง ๓ วา ๓ ศอก ๑๐ นิ้ว ยาว ๕ คืบ ๘ นิ้ว สูงแต่พื้นดินถึงพื้นบน ๕ ศอกคืบกับ ๒ นิ้ว สูงแต่พื้นบนจดเพดาน ๖ ศอกคืบ มีห้องใหญ่ ๒ ห้อง ห้องเล็กห้องหนึ่ง ด้านหลังมีเฉลียง ด้านหน้ามีมุขยื่นออกมาต่อกับบันได บัดนี้การก่อสร้างนั้นสำเร็จบริบูรณ์สมควรเป็นที่สงฆบริโภค ข้าพเจ้าทั้งปวงขอถวายกุฎีหลังนั้นไว้ในพระพุทธศาสนา เป็นจาตุทิสิกาวาสสำหรับพระสงฆ์ซึ่งมาอยู่ในบัดนี้ หรือจะมาแต่ทิศทั้ง ๔ ได้อาศัยประพฤติศาสนพรหมจรรย์บริโภคโดยผาสุกทุกประการ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับสังฆิกเสนาสนนั้นเพื่อประโยชน์แลความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งปวง สิ้นกาลนาน เทอญ

ประกาศไว้ ณ วันอาทิตย์ ที่ ๒๘ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๘ จันทรคติกาล เดือน ๑๒ แรมค่ำ ๑ ปีระกาเอกศก จุลศักราช ๑๒๗๑ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๕๒ พรรษา เป็นวันที่ ๑๔๙๙๒ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

พระฉายาลักษณ์ครั้งสุดท้าย

ทรงประทานพรด้วยน้ำพระพุทธมนต์ แด่ ฯพณฯ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี
เมื่อวันที่ ๑๗ มฤนายน ๒๕๐๕ เวลา ๑๒.๐๐ น. เศษ

(สำเนาอักษรจารึกศิลากุฎิกรมพระคลังข้างที่)

กุฎิกรมพระคลังข้างที่

พระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการที่รับราชการในกรมพระคลังข้างที่ พร้อมใจกันออกทุนทรัพย์อุทิศส่วนกุศลถวายฉลองพระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมเป็นเงิน ๖๐๐๐ บาทถ้วน ใช้แทนเงินพระคลังข้างที่ที่โปรดให้ทดรองสร้างกุฎีนี้ไว้หลังหนึ่ง อุทิศไว้ในพระพุทธศาสนา เป็นสังฆิกเสนาสน เพื่อให้เป็นที่พระภิกษุสามเณรอยู่อาศัยปรพฤติพรหมจรรย์เป็นผาสุกทุกประการ

กุฎีนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชอุทิศไว้ ณ วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๘ จันทรคติกาลนิยม เป็นวันอาทิตย์ เดือน ๑๒ แรม ๑ ค่ำ ปีระกาเอกศก จุลศักราช ๑๒๗๑ พระพุทธศาสนกาลเป็นดีตภาค ๒๔๕๒ พรรษา เป็นปีที่ ๔๒ ในรัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฯ

การอุปสมบทนาคหลวง

ด้วยสามเณรปลด[๑] วัดเบญจมบพิตร สอบไล่พระปริยัติธรรมในที่ประชุมพระเถรานุเถระ ณ สนามวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้เป็นเปรียญสามัญแต่ยังย่อมเยาว์เมื่อต้นศก ๑๒๐ ต่อมาปลายศกได้เป็นเปรียญตรี ครั้นศก ๑๒๖ ได้เป็นเปรียญโท เมื่อศก ๑๒๗ ได้เป็นเปรียญเอก ๙ ประโยค ด้วยกำลังฉันทะวิริยแลปรีชาสามารถเป็นเหตุ จึง

---

๑ คือ พระเทพมุนี เจ้าอาวาสปัตยุบันนี้ (สมเด็จพระสังฆราช กิตติโสภณ มหาเถระ)

กระทำให้เป็นผู้มีความรู้แตกฉานในพระปริยัติธรรม ได้เป็นเปรียญ ๙ ประโยค แต่เมื่ออายุยังไม่ถึง ๒๐ ปีบริบูรณ์ ศก ๑๒๘ นี้ อายุครบบริบูรณ์ควรจะอุปสมบทได้แล้ว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหฤทัยยินดีในความปรีชาสามารถของสามเณรปลดเปรียญ ซึ่งสอบไล่ได้เป็นเปรียญ ๙ ประโยคแต่เมื่อยังเป็นสามเณร หาได้โดยยาก เป็นเหตุให้ทรงพระมหากรุณาจึงโปรดเกล้า ฯ ให้จัดการที่จะอุปสมบทมีทำขวัญด้วย เจ้าพนักงานจัดการที่จะทำขวัญที่พระที่นั่งทรงธรรม ตกแต่งประดับประดาธรรมาศน์ประดับมุกอันเป็นบัลลังก์เรือ ด้วยใบไม้ดอกไม้ ณ เบื้องบน เหมือนธรรมาศน์เทศน์มหาชาติ ด้านตวันออกตั้งเก้าอี้สำหรับพระสงฆ์นั่ง ด้านตวันตกตั้งพระราชอาศน์แลตั้งเก้าอี้พระบรมวงศานุวงศ์ต่อออกมา ในพระฉากตั้งเก้าอี้พระบรมวงศานุวงศ์แลข้าทูลลอองธุลีพระบาทฝ่ายในหว่างกลางตั้งเครื่องอัฐบริกขารแลของถวายในการอุปสมบท แลตั้งบายศรีเครื่องทำขวัญ มีบายศรีทองเงินขนาดเล็กคู่หนึ่ง บายศรีตองคู่หนึ่งแต่งดอกไม้แทนของคาวหวาน ส่วนที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น ก็ได้เตรียมการที่จะอุปสมบทตามธรรมเนียม

วันที่ ๓ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘ เวลาบ่าย ๕ โมง ๑๕ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินแต่พระราชวังสวนดุสิตโดยรถม้าพระที่นั่ง ถึงวัดเบญจมบพิตร เสด็จพระราชดำเนินทางประตูหน้าพระอุโบสถ เลี้ยวข้ามสะพานพระรูป ประทับบนพระที่นั่งทรงธรรม มีพระราชดำรัสด้วยสมเด็จพระวันรัตตามสมควร

แล้ว เสด็จกลับมาประทับพระราชอาศน์ โปรดให้สามเณรปลดเปรียญขึ้นนั่งบนธรรมาศน์แล้ว โปรดเกล้าฯ ให้พราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียนทำขวัญ พระสงฆ์ในพระอารามนี้ซึ่งนั่งเก้าอี้อยู่นั้น กับสมเด็จพระวันรัตซึ่งเป็นประธาน สวดชัยมงคลคาถา เวียนเทียนรอบหนึ่งสวดจบหนึ่งทุกรอบ พระบรมวาศานุวงศ์ข้าทูลลอองธุลีพระบาทเวียนเทียน พราหมณ์เป่าสังข์แกว่งบัณเฑาะว์ ชาวประโคมประโคมแตรสังข์ฆ้องชัยพิณพาทย์ ครั้นถ้วนเบญจมวารแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จไปพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่สามเณรปลดเปรียญแล้ว สมเด็จพระวันรัตถวายอดิเรก พระสงฆ์รับ ภวตุ สพฺพมงฺคลํ แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับมุขศาลาบัณณรศภาค ทอดพระเนตรกระบี่กระบองซึ่งมีในการทำขวัญ แลพระราชทานรางวัลตามสมควรทุกๆ คู่แล้ว เวลาย่ำค่ำ ๓๕ นาที เสด็จพระราชดำเนินกลับพระราชวังสวนดุสิต

วันที่ ๔ กรกฎาคม เวลาบ่าย กระบวนรถยนต์ของหลวงแลรถที่ขอแรงพระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าทูลลอองธุลีพระบาทมาเข้ากระบวนรวม ๕๔ รถ มีรถกลองยาวนำหน้า รถแตรวงของกรมทหารบก แลรถพิณพาทย์ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร แซกในรวางแลรถเล่าโก๊ของบริษัทเฮาวาทเออสกินเป็นที่สุด ได้มาเทียบอยู่ที่ถนนฮกแลอ้อมพระอารามมาตามถนนดวงตวัน ท้ายกระบวนจดถนนเบญมาศแต่รถซึ่งรับสามเณรปลดเปรียญ เทียบอยู่ตรงประตูข้างพระอารามด้าน

เหนือตรงสพานถ้วย รถหลวงแลรถที่ขอแรงมาเข้ากระบวน รับบรรทุกเครื่องสักการธูปเทียนอุปัชฌาย์เครื่องบริกขารแลของถวายพระนั่งหัตถบาศ ครั้นเวลาบ่าย ๔ โมงเศษ สามเณรปลดเปรียญขึ้นรถเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินวัดเบญจมบพิตรแต่พระราชวังสวนดุสิต โดยรถยนต์พระที่นั่ง ทอดพระเนตรกระบวนจนตลอดแล้ว เสด็จพระราชดำเนินล่วงหน้าตามทางที่กระบวนจะเดินนั้น หยุดประทับรถพระที่นั่งคอยทอดพระเนตรอยู่หน้าประตูสวัสดิโสภา

ครั้นเวลาบ่าย ๔ โมง ๓๐ นาที กระบวนรถเคลื่อนจากวัดเบญจมบพิตรเป็นลำดับกันไปตามถนนฮก ข้ามสพานโสภาคไปถึงถนนคอเสื้อ เลี้ยวข้ามสพานชมัยมรุเชฐตรงไปเลี้ยวถนนตลาด ข้ามสพานเทวกรรมรังรักษ์ เลี้ยวไปถนนกรุงเกษม ข้ามสพานร้อยปี ตรงไปเลี้ยวถนนบำรุงเมือง ข้ามสพานแม้นศรี ข้ามสพานสมมตอมรมารค ตรงไปผ่านเสาชิงช้า ข้ามสพานช้างโรงสี ตรงไปเลี้ยวถนนสนามชัย ผ่านรถพระที่นั่งซึ่งประทับคอยทอดพระเนตรอยู่ที่หน้าประตูสวัสดิโสภานั้น พระบรมวงศานุวงศ์แลข้าทูลลอองธุลีพระบาทลงจากรถรอคอยตามเสด็จพระราชดำเนิน แล้วปล่อยรถล่วงไปทางบ้อมเผด็จดัษกร เมื่อใกล้จะถึงรถสามเณรปลดเปรียญ โปรดเกล้า ฯ ให้รถเข้าประตูสวัสดิโสภาไป ๓ หลัง คือ รถบรรทุกเครื่องสักการ ๑ รถบรรทุกเครื่องอัฐบริกขาร ๑ รถสามเณรปลดเปรียญ ๑ รถพระที่นั่งตามเข้าประตูสวัสดิโสภาไป หยุดรถพระที่นั่งที่ประตูพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้ว เสด็จพระราชดำเนินทรงพาสามเณรปลดเปรียญ เข้าประตูพระระเบียงตรงหน้า

พระพุทธปรางค์ตามทางลาดพระบาท พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าทูลลอองธุลีพระบาท แล้วเสด็จเข้าในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว สามเณรปลดเปรียญ จุดเทียนบูชาพระมหามณี-รัตนปฏิมาแล้ว พระราชทานไตรแก่สามเณรปลดเปรียญ ครองผ้าเสร็จแล้ว นำเครื่องสักการเข้าไปขอนิสัยต่อสมเด็จพระวันรัต[๑] เมื่อสมเด็จพระวันรัตรับเป็นพระอุปัชฌาย์แลบอกบาตรจีวรแล้ว ขับสามเณรปลดเปรียญออกไปนอกหัตถบาศสงฆ์ พระธรรมวโรดม[๒]แลพระธรรมเจดีย์[๓] สวดสมมตตนต่อสงฆ์แล้ว ออกมาถามอันตรายิกธรรมแก่สามเณรปลดเปรียญแล้ว กลับเข้าไปประกาศแก่พระสงฆ์ แลเรียกสามเณรปลดเปรียญ เข้าไปถามอันตรายิกธรรมต่อหน้าสงฆ์อีกวาระหนึ่งแล้ว สามเณรปลดเปรียญขออุปสมบทต่อสงฆ์ พระธรรมวโรดมแลพระธรรมเจดีย์สวดสวดญัติจตุตถกรรมวาจา ให้สามเณรปลดเปรียญสำเร็จอุปสมบท เป็นอุปสัมบันขึ้นในพระพุทธศาสนา มีนามตามฉายาว่า กิตฺติโสภโณ เมื่อเสร็จอุปสมบทแล้ว โปรดให้เปลี่ยนพระธรรมไตรโลกาจารย์ออกมาบอกอนุศาสน์ กรณียากรณีย พระมหาปลดรับ อามภนฺเต ๘ หนแล้ว โปรดให้พระมหาปลด ถวายของแก่สมเด็จพระวันรัต พระธรรมวโรดม พระธรรมเจดีย์ และพระธรรมไตรโลกาจารย์แลพระสงฆ์นั่งหัตถบาศ ๒๖ รูปแล้ว พระราชทานบริกขารของหลวงแล้ว โปรดให้พระมหาปลดไปรับ

---

๑. สมเด็จพระวันรัต อุทยมหาเถระ วัดมหาธาตุ

๒. สมเด็จพระวันรัต ปุณณทัตตมหาเถระ

๓. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เข้ม) วัดพระเชตุพน.

ของที่สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ซึ่งทรงปวารณาในศกนี้ ที่พระฉากด้านใต้แล้วออกมารับของพระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการฝ่ายหน้าเสร็จแล้ว สมเด็จพระวันรัต ยถา พระมหาปลดตรวจน้ำ พระสงฆ์อนุโมทนาต่อโสอตฺถลทฺโธจบแล้ว สมเด็จพระวันรัตถวายอติเรก พระสงฆ์รับ ภวตุ สพฺพมงฺคลํ จบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินจากพระอุโบสถ ตามทางเดิมขึ้นประทับรถพระที่นั่งเสด็จกลับทางถนนสนามชัย ถนนราชดำเนินใน ข้ามสพานผ่านพิภพลีลา ถนนราชดำเนินกลาง ข้ามสพานผ่านฟ้าลีลาศ ถนนราชดำเนินนอก ข้ามสพานมัฆวานรังสรรค์ ตรงไปถนนเบญมาศถึงหน้าพระลาน ประทับรถพระที่นั่งคอยทอดพระเนตรกระบวนกลับ พระมหาปลดโดยเสด็จพระราชดำเนินออกมาขึ้นรถที่ประตูพระระเบียงแล้ว เลื่อนรถออกมาคอยกระบวนอยู่ที่ประตูสวัสดิโสภา เมื่อหมดกระบวนหน้าแล้ว ออกรถเข้ากระบวนไปตามทางเสด็จพระราชดำเนิน ผ่านรถพระที่นั่งที่หน้าพระลานแล้ว เลี้ยวถนนตวงตวันไปเลี้ยวถนนฮก ส่งพระมหาปลดกลับเข้าวัดเบญจมบพิตร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินกลับพระราชวังสวนดุสิต เป็นเสร็จการ

การเวียนเทียนพระพุทธชินราช

ด้วยพระพุทธชินราช ซึ่งเป็นพระประธานวัดเบญจมบพิตรนั้น ยังไม่ได้ปิดทอง พรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เรียกช่างญี่ปุ่นที่มีฝีมือดี ชื่อ จุรุหะระ เข้ามาทำการปิดทอง บัดนี้การปิดทองแล้วสำเร็จ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีการฉลอง เจ้าพนักงานจัดในพระอุโบสถวัดเบญจมพิตร ตั้งเครื่องนมัสการแลจัดที่พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ตั้งบายศรี แก้ว ทอง เงิน เครื่องเวียนเทียนพร้อมเสร็จ

วันที่ ๕ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๙ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยรถที่นั่งแต่พระราชวังสวนดุสิต เข้าประทับในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร ทรงจุดเทียนที่หน้าพระแลเทียนที่โต๊ะหมู่แล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้พราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียนสมโภชพระพุทธชินราช เจ้าพนักานประโคมแตรสังข์มโหรธึกพิณพาทย์ เมื่อเวียนเทียนสมโภชแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เป็นพระราชาคณะ พระครู แลพระเปรียญเอกในวัดเบญจมบพิตร แลวัดที่อยู่ในจังหวัดอำเภอดุสิต แลใกล้เคียงรวม ๒๐ รูป มีพระพิมลธรรม เป็นประธาน ถวายศีลแล้ว พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์สตฺตปริตร สวดอคฺคปฺปสาท-สูตรแทนธชคฺคสูตร เมื่อจบแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา ทรงประเคนของไทยธรรมตาม

สมควรแก่พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์ พระสงฆ์ถวายอติเรกแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกหน้าพระอุโบสถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเหรียญราชรุจิก้าไหล่ทองแลนาฬิกาพกเป็นรางวัลแก่ช่างญี่ปุ่นที่ทำการปิดทองแล้ว ประทับทอดพระเนตรหนัง ๒ โรง ที่โปรดเกล้า ฯ ให้มีสมโภชพระพุทธชินราชพอสมควรแก่เวลา พระราชทานเทียนชนวนแก่ชาวที่ไป จุดดอกไม้เพลิง เป็น พุทธบูชาแล้ว เวลา ๒ ทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับพระราชวังสวนดุสิต

การบรรจุพระอังคาร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ วัดเบญจมบพิตร

วันที่ ๔ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๓๐ เวลาบ่าย ๓ โมงครึ่ง เจ้าพนักงานภูษามาลา ได้เชิญพระอังคารขึ้นประดิษฐานบนพานทองสองชั้นถวายทรงคลุมตาด แต่พระพุทธปรางค์ปราสาทในวัดพระศรีรัตน-ศาสดาราม ขึ้นทรงพระราชยานน้อย เจ้าพนักงานภูษามาลาถวายอยู่งานพระกลด เจ้ากรม ปลัดกรม พระตำรวจแห่หน้าหลัง ดำเนินออกมายังประตูหลังพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เชิญขึ้นประ-ดิษฐานบนรถม้าพระที่นั่งเทียมม้า ๘ ตั้งริ้วกระบวนแห่ ทหารบกทหารเรือนำเสด็จ ข้าราชการกรมพระตำรวจแห่เสด็จแซงกระบวน ๒ ข้างรถพระที่นั่ง

สมเด็จพระปิยมหาราชเจ้า ผู้ทรงสถาปนาวัดเบญจมบพิตร

เวลาบ่าย ๓ โมง ๔๕ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว[๑] เสด็จออกพระทวารกลางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ขึ้นทรงม้าพระที่นั่ง เสด็จพระราชดำเนินออกประตูพิมานไชยศรี มาบรรจบริ้วกระบวนแห่พระอังคารที่หอพระสมุดวชิรญาณ พระบรมวงศานุวงศ์ทรงม้าทรงรถตามเสด็จ แลมีกองทหารม้าท้ายกระบวน

เวลาบ่าย ๔ โมงตรง ดำเนินกระบวนพระอังคารออกประตูวิเศษไชยศรี เลี้ยวถนนหน้าพระลาน ไปตามถนนราชดำเนินใน ถนนราชดำเนินกลาง ถนนราชดำเนินนอก ถนนเบญมาศ ถนนดวงตะวันแล้ว เลี้ยวถนนฮก ประทับรถพระที่นั่งหน้าประตูวัดเบญจมบพิตร เชิญพระอังคารขึ้นพระราชยานน้อย เจ้าพนักงานภูษามาลาถวายอยู่งานพระกลด เจ้ากรม ปลัดกรม พระตำรวจแห่เสด็จเข้าในวัดเบญจมบพิตรสู่พระอุโบสถ เชิญขึ้นประดิษฐานบนพระแท่นแว่นฟ้าแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทอดผ้าไตร ๕๐ พระสงฆ์ในวัดเบญจมบพิตรแลวัดในท้องที่อำเภอดุสิตสดับปกรณ์ ถวายอนุโมทนา แลถวายอติเรกแล้ว เจ้าพนักงานภูษามาลาจึงเชิญพระอังคารขึ้นสู่รัตนบัลลังก์พระพุทธชินราช ชาวประโคม ๆ แตรสังข์กลองชนะมโหรธึก กองทหารกระทำวันทยาวุธถวายคำนับ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงบรรจุพระอังคารในพระหีบศิลา เจ้าพนักงานกรมโยธาผนึกหีบแล้ว เลื่อนเข้าประดิษฐานในรัตนบัลลังก์พระพุทธชินราช เจ้าพนักงานกรมโยธาได้ปิดที่บรรจุ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการกราบถวายบังคมแล้ว พระ

---

๑. รัชกาลที่ ๖

บรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายในจุดธูปเทียนกราบถวายบังคม เป็นลำดับต่อไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง โดยกระบวนรถม้าพระที่นั่ง ตามระยะทางเดิม เป็นเสร็จการ

การขึ้นกุฎิใหม่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

ด้วยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระราชกำหนดไว้ว่า พระสงฆ์สามเณรในวัดเบญจมบพิตรนั้น ให้ขึ้นกุฏิใหม่ปีละรูปเท่าจำนวนปีรัชกาลต่อ ๆ ไป จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ก่อสร้างเสนาสนขึ้นใหม่ เป็นกุฎิเดี่ยว ๒ ห้อง เป็นตึกก่ออิฐถือปูนมีขนาดเท่ากันกับกุฎิเก่าที่ได้สร้างมาแล้วแต่ก่อน ๆ ยังไม่ได้จ่ายพระราชทรัพย์เป็นทุนสร้าง ก็มาสวรรคตเสีย พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานจ่ายพระราชทรัพย์ส่วนพระคลังข้างที่ ใช้ในการก่อสร้างกุฎิหลังนี้เสร็จแล้ว ทรงพระราชอุทิศถวายฉลองพระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามว่า กุฎิบรมราชูทิศ บัดนี้การก่อสร้างแล้วสำเร็จบริบูรณ์ สมควรเป็นที่สงฆ์บริโภคอาศัยได้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีกำหนดการขึ้นกุฎิใหม่ดังนี้

วันที่ ๘ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๓๐ เวลาบ่ายพระสงฆ์ได้เจริญพระพุทธมนต์ ที่กุฎิใหม่วัดเบญจมบพิตร เป็นการฉลองกุฎิ ๕ รูป มีพระอมรโมลีเป็นประธาน

วันที่ ๙ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๓๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยรถพระที่นั่งแต่พระราชวังสวนดุสิต เข้าประทับในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เวลาทุ่มเศษ ทรงจุดเทียนเครื่องทองน้อย เทียนบูชาพระพุทธชินราชแลเครื่องนมัสการแล้ว ทรงประกาศพระบรมราชูทิศถวายกุฎีใหม่เป็นสังฆิกเสนาสนแก่พระสงฆ์สามเณรจบแล้ว พระสงฆ์รับสาธุพร้อมกันแล้ว ทรงประเคนใบประกาศพระบรมราชูทิศแก่พระธรรมวโรดมเจ้าอาวาส พระราชทานไตรบาญชีสิ่งของเครื่องบริกขารขึ้นกุฎีใหม่แก่พระมหาปลด เปรียญ ๙ ประโยค ผู้ซึ่งจะขึ้นอยู่กุฎีใหม่ พระมหาปลดออกไปครองไตรกลับมานั่งที่อาสน์สงฆ์ ถวายยถาอนุโมทนามีวิหารทานคาถาจบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงนำ พระมหาปลด ไปขึ้น กุฎีใหม่ พระสงฆ์ที่สวดมนต์วานนี้สวดชยันโต พนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ฆ้องชัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการกระบะมุกในห้องกุฎีใหม่ พระสงฆ์ถวายอติเรกแล้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับเวลาเกือบ ๒ ทุ่ม

ประกาศถวายกุฎีบรมราชูทิศ
วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

ขอประกาศแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ ด้วยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างเสนาสนขึ้นใหม่หลังหนึ่ง เป็นกุฎิเดียว ๒ ห้องเป็นตึกก่ออิฐถือปูน ขนาดเท่ากันกับกุฎีที่ได้สร้างมาแล้วแต่ก่อน ยังไม่ได้จ่ายพระราชทรัพย์เป็นทุนสร้าง ข้าพเจ้าได้ให้จ่ายเงินพระคลังข้างที่ใช้เสร็จแล้ว ขออุทิศถวายฉลองพระเดชพระคุณ ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกนาถ ได้ให้นามว่า กุฎิบรมราชูทิศ บัดนี้การก่อสร้างแล้วสำเร็จบริบูรณ์ สมควรเป็นที่สงฆบริโภค ข้าพเจ้าทั้งปวง ขอถวายกุฎิหลังนั้นไว้ในพระพุทธศาสนาเป็นจาตุทิสิกาวาสสำหรับพระสงฆ์ซึ่งมาอยู่ในบัดนี้ หรือจะมาแต่ทิศทั้ง ๔ ได้อาศัยประพฤติศาสนพรหมจรรย์บริโภคโดยผาสุกทุกประการ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับสังฆิกเสนาสนนั้น เพื่อประโยชน์แลความสุขแก่ข้าพเจ้าสิ้นกาลนานเทอญ

ประกาศไว้ ณ วันอาทิตย์ที่ ๙ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๓๐ จันทรคติกาล เดือน ๘ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีกุนตรีศก จุลศักราช ๑๒๗๓ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๕๔ พรรษา เป็นวันที่ ๒๔๑ ในรัชกาลปัตยุบันนั้น

อิทํ มยา รญฺญา (พระบรมนามาภิไธย) มหาวชิราวุธสฺมาสฺยามวิชิเต รชฺชํ การยตา

แผนกการพิเศษในรัชกาลที่ ๕
การพระราชทานเพลิงศพ

ด้วยทรงพระราชดำริว่า หม่อมเจ้าชายเกียรติกำจร แลหม่อมเจ้าชายมาโนชมานพในพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ์ ซึ่งถึงชีพิตักษัยนั้น เป็นผู้ที่ทรงพระกรุณาอยู่มาก จึงโปรดเกล้า ฯ ให้มีการพระราชทานเพลิงที่วัดเบญจมบพิตร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดเครื่องไทยธรรมเป็นส่วนพิเศษ สำหรับถวายพระสงฆ์สามเณรในวัดเบญจมบพิตร ซึ่งจะได้ถวายเทศนาแลสดับปกรณ์ในการพระศพ นอกจากไทยธรรมที่จะได้รับตามเกียรติยศนั้นด้วย

วันที่ ๒๓ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๑ เป็นวันกำหนดแห่พระศพไปสู่วัด เวลา ๔ ทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งแต่พระราชวังสวนดุสิต ไปประทับวัดเบญจมบพิตร แล้วเสด็จประทับในศาลาบัณณรศภาค เจ้าพนักงานได้เดินกระบวนแห่ ซึ่งหยุดรอเสด็จพระราชดำเนินอยู่ที่สี่แยกถนนดวงตวัน กับถนนเบญมาศเดินต่อไป กระบวนแห่เลี้ยวลงถนนฮกเลี้ยวเข้าถนนในวัด หยุดพระยานมาศโกฐพระศพที่ประตูศาลาบัณณรศภาคด้านใต้ แล้วเชิญโกฐพระศพหม่อมเจ้าเกียรติกำจรเข้าไปประดิษฐานบนชั้นแว่นฟ้า ๒ ชั้นมีฐานเขียงหีบศพหม่อมเจ้ามาโนชมานพตั้งในวอบนชั้นแว่นฟ้าในศาลาบัณณรศภาค แวดล้อมด้วยเครื่องสูงและฉัตรเบญจาตามเกียรติยศ เมื่อตั้งพระศพเสร็จ

แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ ทรงทอดผ้าไตรเปล่าเป็นส่วนตามเกียรติยศ พระสงฆ์ตามพระอารามต่าง ๆ สดับปกรณ์เสร็จแล้ว ทรงทอดผ้าไตรมีไทยธรรม ๘ ไตร ไตรไทยธรรมเทศน์ ๑ ไตร พระสงฆ์ในวัดเบญจมบพิตรสดับปกรณ์ มีพระธรรมไตรโลกาจารย์เป็นประธาน ไตรไทยธรรมเทศน์ พระมหาหรุ่มเป็นผู้สดับปกรณ์ แล้วทรงทอดผ้าขาวพับมีไทยธรรม ๑ ผ้าขาวพับเปล่า ๙ สามเณรในวัดเบญจมบพิตรสดับปกรณ์ มีสามเณรนวมเปรียญ ๓ ประโยคเป็นประธาน แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา ทรงทอดผ้าขาวพับตามส่วนเกียรติยศ พระสงฆ์ตามพระอารามต่าง ๆ สดับปกรณ์แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จจากศาลาบัณณรศภาค ขึ้นไปประทับบนพระที่นั่งทรงธรรม โปรดเกล้า ฯ ให้นิมนต์พระมหาหรุ่ม เปรียญ ๖ ประโยค แลพระสงฆ์ที่จะรับสัพพี ขึ้นไปถวายเทศนาบนพระที่นั่งทรงธรรม พระสงฆ์ได้ขึ้นไปนั่งที่อยู่บนพระที่นั่งทรงธรรมแล้ว พระมหาหรุ่มขึ้นธรรมาสน์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนนมัสการทรงธรรม พระมหาหรุ่มถวายศีล แลถวายเทศนาทสุตฺตรสูตรจบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนเครื่องไทยธรรมบูชากัณฑ์ แลสบงหมากพลูธูปเทียนแก่พระสงฆ์ที่รับสัพพีแล้ว สมเด็จพระวันรัต นำถวายอติเรก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จจากพระที่นั่งทรงธรรมไปประทับที่ศาลาบัณณรศภาค ข้าราชการเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท แลทอดพระเนตรการมหรสพต่าง ๆ อยู่จนเวลา ๒ ยามเศษ เสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับพระราชวังสวนดุสิต

วันที่ ๒๔ เมษายน เป็นวันพระราชทานเพลิง เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งแต่พระราชวังสวนดุสิตไปประทับวัดเบญจมบพิตร ทรงพระราชดำเนินขึ้นไปประทับบนพระที่นั่งทรงธรรมแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้นิมนต์พระครูวินัยธรโฉม เปรียญ ๕ ประโยคผู้ถวายเทศนา แลพระสงฆ์ที่จะรับสัพพี ขึ้นไปบนพระที่นั่งทรงธรรมพร้อมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนนมัสการทรงธรรม พระครูวินัยธรโฉมถวายศีลถวายเทศนาภทฺเทกรตฺตคาถาจบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนเครื่องไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์แลสบงหมากพลูธูปเทียน แก่ พระสงฆ์ที่รับสัพพี พระธรรมไตรโลกาจารย์ นำถวายอติเรก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จจากพระที่นั่งทรงธรรม ไปประทับในศาลาบัณณรศ-ภาค ทรงทอดผ้าไตร พระสงฆ์ตามพระอารามต่าง ๆ สดับปกรณ์แล้วทรงทอดผ้าไตรมีไทยธรรม ๘ ไตร แลไตรไทยธรรมเทศนา ซึ่งพระครูวินัยธรโฉมผู้ถวายเทศนาจะได้รับนั้น ๑ ไตร มีสมเด็จพระวันรัตเป็นประธาน นอกจากนี้มีพระสงฆ์ในวัดเบญจมบพิตรทั้งนั้น แล้วทรงทอดผ้าขาวพับมีไทยธรรม ๑ ผ้าขาวพับเปล่า ๘ สามเณรในวัดเบญจมบพิตรสดับปกรณ์ มีสามเณรปลด เปรียญ ๔ ประโยค เป็นประธาน แล้วทรงทอดผ้าขาวพับ พระสงฆ์ตามพระอารามต่าง ๆ สดับปกรณ์แล้วเสด็จประทับต่อไป เจ้าพนักงานได้จัดการรื้อโกฐพระศพแลหีบศพ แห่ไปสู่เมรุพระราชทานเพลิงศพแล้วประทับอยู่ต่อไป เสด็จกลับพระราชวังสวนดุสิตเวลา ๒ ทุ่ม ฯ

การพระเมรุสวนมิสกะวัน

ด้วยทรงพระราชดำริว่า พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงศ์รัชสมโภช เมื่อยังมีพระชนม์อยู่ ได้ทรงรับราชการฉลองพระเดชพระคุณ ในส่วนพระองค์ตลอดจนเป็นผู้บัญชาการกรมมหาดเล็กเรียบร้อยได้ราชการ เป็นที่พอพระราชหฤทัยเป็นอันมาก แลทรงพระเมตตาสงสารว่า เป็นพระราชบิโยรสพระองค์เล็ก มีพระชนมพรรษาอยู่ในปฐมวัย เมื่อมาสิ้นพระชนม์เสียในเวลาที่ทรงพระสิเนหา และกำลังจะทรงพระเจริญวัยเช่นนี้ ย่อมกระทำให้เป็นที่ทรงพระอาลัยยิ่งนัก บัดนี้เป็นเวลาสมควรที่จะพระราชทานเพลิงแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาราชสงคราม เป็นนายด้านจัดการทำพระเมรุผ้าขาวขึ้นที่สวนมิสกะวัน ๔ มุมพระเมรุมีเครื่องตั้งกลไกจุดไฟฟ้า ต่อออกไปมีราชวัตรฉัตรทอง เงิน นาก ขนาดเล็ก ที่ราชวัตรมีไฟฟ้าต่างสี ที่ฉัตรก็มีไฟฟ้าจุดทุกชั้น ทั้ง ๓ ด้าน รวมเป็น ๑๔ ฉัตรที่ตรงพระเมรุด้านตะวันตกออกมามีซุ้มประตูประดับด้วยไฟฟ้า มีพระรูปพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงศ์รัชสมโภชข้างหนึ่ง รูปอรุณข้างหนึ่ง กับมีพลับพลาทรงธรรม พลับพลาทรงโปรย หอสวดพระอภิธรรม โรงเลี้ยง โรงสังเค็ด พร้อมด้วยโรงการมหรสพครบบริบูรณ์ ประดับตกแต่งงดงามทั้งสิ้น การเลี้ยงแลการตกแต่ง แลดอกไม้เพลิงตลอดจน

เครื่องสังเค็ดบางอย่าง พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลลอองธุลีพระบาท ฝ่ายหน้าฝ่ายใน บรรดาที่คุ้นเคยกับพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงศ์รัชสมโภช มีสมเด็จพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เป็นต้น ได้ทรงช่วยจัด เป็นการฉลองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การพระเมรุและการตกแต่งประดับประดาในที่ต่าง ๆ แล้วสำเร็จบริบูรณ์

อนึ่ง ทรงพระราชดำริว่า พระอังคารสมเด็จพระเจ้ามไหยิกาเธอ กรมพระยาสุดารัตนราชประยูร ซึ่งได้ทรงพระราชดำริไว้ว่า จะบรรจุที่วัดเบญจมบพิตรแต่เดิมมา ยังหาได้บรรจุไม่ บัดนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดการทำที่บรรจุแล้วสำเร็จ เป็นโอกาสสมควรที่จะได้บรรจุพระอังคาร จึงควรทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นส่วนถวายฉลองพระเดชพระคุณ สมเด็จพระเจ้ามไหยิกาเธอ กรมพระยาสุดารัตนราชประยูร ในเบื้องต้นแห่งงานพระเมรุนี้ส่วนหนึ่ง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เชิญพระอัษฐิแลพระอังคารออกทรงบำเพ็ญพระราชกุศลก่อนงานพระศพสองคืนกับวันหนึ่ง อนึ่ง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างพระพุทธรูปถวายเนตรกาไหล่ทอง ทรงพระราชอุทิศส่วนพระราชกุศล พระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงศ์รัชสมโภช บัดนี้ การพระพุทธรูปนั้นแล้วสำเร็จ ควรจะมีมหกรรมการฉลองอีกส่วนหนึ่ง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เชิญพระพุทธรูปถวายเนตรประดิษฐานในพลับพลาทรงธรรม ทรงกระทำสักการบูชาฉลองเป็นเบื้องต้นแห่งงานนี้ด้วย ฯ

งานพระอัษฐิแลบรรจุพระอังคาร สมเด็จพระเจ้ามไหยิกาเธอ กรมพระยาสุดารัตนราชประยูร

วันที่ ๑๖ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ เจ้าพนักงานได้เชิญพระอัษฐิสมเด็จพระเจ้ามไหยิกาเธอ กรมพระยาสุดารัตนราชประยูร ขึ้นประดิษฐานยังพระราชยานกง แห่เป็นกระบวนดังนี้ คือ มีธง ๙ ชาย ๕ ชาย ๓ ชาย แลธงนกหัสดินทร์ เป็นต้นนำ เทวดาคู่แห่เดิน ๒ แถว พิณพาทย์หามหน้า ๑ หลัง ๑ จ่าปี่ ๑ จ่ากลอง ๑ กลองชนะแถวละ ๒๐ เดิน ๒ แถว แตรงอน ๔ แตรฝรั่ง ๔ สังข์ ๒ เครื่องสูง ๕ ชั้น ๗ ชั้น หน้า ๘ หลัง ๖ บังแทรกหน้า ๔ หลัง ๒ ชุมสาย ๔ อินทร์พรหมข้างละ ๘ รวม ๑๖ พระแสงหว่างเครื่องหน้า ๖ หลัง ๔ พระราชยานกง เชิญพระอัษฐิสมเด็จพระเจ้ามไหยิกาเธอ กรมพระยาสุดารัตนราชประยูร กั้นพระกลดหักทองขวาง มีบังสูรย์ ๑ พัดโบก ๑ มีภูษามาลาสวมเสื้อครุยลำพอกประคองพระโกฐพระอัษฐิ ๑ เดินกระบวนแต่ในพระบรมมหาราชวังออกประตูพิมานไชยศรี ประตูวิเศษไชยศรี เลี้ยวถนนหน้าพระธาตุ หยุดกระบวนที่หน้าวัดมหาธาตุ เจ้าพนักงานได้เชิญพระอังคารสมเด็จพระเจ้ามไหยิกาเธอ กรมพระยาสุดารัตนราชประยูร ซึ่งประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดมหาธาตุ เชิญขึ้นเสลี่ยงกั้นพระกลดกำมะลอมาบรรจบกับกระบวนพระอัษฐิ เดินกระบวนต่อไปเลี้ยวถนนพระจันทร์เลี้ยวถนนราชดำเนิน ข้ามสพานผ่านพิภพลีลา สพานผ่านฟ้าลีลาศ สพานมัฆวานรังสรรค์

เข้าสู่ลานพระเมรุที่สวนมิสกะวัน เชิญพระอัฐิตั้งในบุษบก เชิญขึ้นโดยทางเกรินประดิษฐานเหนือชั้นแว่นฟ้าคูหาในพระเมรุ ส่วนพระอังคารเชิญไปประดิษฐานในบุษบกที่พลับพลาทรงธรรม กับตั้งพระพุทธรูปถวายเนตรสำหรับทรงนนัสการ ในเวลาเมื่อกระบวนเดินนั้น เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องครึ่งยศขาวทหารบก ทรงประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถพระที่นั่งไฟฟ้า ไปประทับที่พลับพลาทรงธรรม ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทองทิศถวายบังคมพระอัฐิที่พระแท่นทรงกราบในพระเมรุแล้วเสด็จประทับพลับพลาทรงธรรม ทรงจุดเทียนนมัสการแล้ว ทรงทอดไตรแพรสดับปกรณ์พระอัฐิและพระอังคาร พระสงฆ์ราชาคณะรวม ๒๐ รูป มีสมเด็จพระวันรัตเป็นประธาน สดับปกรณ์แล้วออกไปครองไตรกลับมาถวายศีล ทรงศีลแล้ว เจริญพระพุทธมนต์สัตตปริตร เมื่อจบแล้วถวายอติเรก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับทอดพระเนตรกรรมการตัดสินเครื่องโต๊ะลายคราม ลายสีสังกโลก แลเครื่องขาว ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดโต๊ะหลวงแลขอแรงพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท ที่เป็นกรรมการเครื่องโต๊ะนำมาตั้งที่พลับพลาทรงธรรม แลที่โรงสังเค็ต โรงเลี้ยง เวลายามหนึ่งเสด็จประทับเสวยพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ส่วนข้าราชการก็ได้โปรดเกล้า ฯ ให้เลี้ยงทั่วกัน เสวยแล้ว ทอดพระเนตรตรวจตัดสินชิ้นโต๊ะต่อไป จนเวลา ๒ ยาม เสด็จออกพลับพลาทรงจุดผ้ักแคดอกไม้เพลิง แลทอดพระเนตรการมหรศพ มีรำโคมเป็นต้น ส่วนการมหรศพอย่างอื่นคือโขนเป็นต้น ก็ได้ลงมือเล่นตั้งแต่เวลาแห่มาถึงเป็นต้นไป เวลาเกือบ

๗ ทุ่ม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งทอดพระเนตรทั่วไป ในจังหวัดพระเมรุโดยรอบซึ่งตกแต่งด้วยโคมไฟฟ้า และโคมน้ำมันอย่างมีแสงสว่างขาว เป็นที่น่าดูน่าชมมาก แล้วเสด็จกลับพระราชวังสวนดุสิต

วันที่ ๑๗ มีนาคม เวลาเช้า ๕ โมง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร เสด็จไปประทับ ณ พลับพลาทรงธรรม ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทรงศีล พระสงฆ์ถวายพรพระจบแล้ว ทรงประเคนภัตตาหารแก่พระสงฆ์ที่สวดพระพุทธมนต์เมื่อคืนนี้ ๑๐ รูป อีก ๑๐ รูปแบ่งไปฉันที่โรงสังเฆ็ตหลังพลับพลาทรงโปรย พระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว ถวายอนุโมทนา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เสด็จกลับ มีงานมหรศพทั้งกลางวันกลางคืน

เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยรถพระที่นั่งแต่พระราชวังสวนดุสิต ไปประทับยังพลับพลาในวัดเบญจมบพิตรตอนนอกพระระเบียง หลังพระอุโบสถ เจ้าพนักงานได้เชิญพระอังคารขึ้นเสลี่ยงแห่เป็นกระบวนน้อย มีแต่เครื่องสูงกลองชนะ มาจากพลับพลาทรงธรรม ณ พระเมรุ เชิญขึ้นประดิษฐานเหนือโต๊ะหมู่ทองในพลับพลานั้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทอดผ้าไตร ๑๐ ไตร พระสงฆ์ ๑๐ รูป มีพระอุบาลีคุณูปมาจารย์เป็นประธาน สดับปกรณ์แลถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรกแล้ว เจ้าพนักงานได้เชิญพระอังคารไปยังที่บรรจุในซุ้มพระยืนหลังพระอุโบสถ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปประทับ ณ ที่นั้น เจ้าพนักงานได้เชิญพระอังคารบรรจุหีบศิลา พระบาทสมเด็จพระเจ้า

อยู่หัว ทรงกรึงหมุดแล้ว บรรจุหีบไม้ปิดทองอีกชั้นหนึ่ง แล้วเลื่อนเข้าในที่บรรจุก่ออิฐถือปูนเทคอนกรีตปิดเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนเครื่องทองน้อยนมัสการ แลวางพวงมาลาแล้ว พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการวางพวงมาลาต่อไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับรถพระที่นั่งเสด็จพระราชดำเนินออกจากวัดเบญจมบพิตรไป เสด็จออกพลับพลาทรงโปรยทานแก่ข้าราชการ แลโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร ทรงโปรยที่โรงสังเค็ตตอนต้น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิต ทรงโปรยตอนกลาง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานาถ ทรงโปรยตอนท้าย แลโปรดเกล้า ฯ ให้ข้าราชการที่แต่งตัวสวมลำพอก ทิ้งผลกัลปพฤกษ์ ๔ ต้น ๆ ละ ๔๐ บาทเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นประทับข้างใน แล้วเสด็จไปประทับพลับพลาทรงธรรม ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทรงธรรม พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรต ถวายศีลศักราช ถวายเทศนาจบแล้ว ถวายยถา พระครูฐานานุกรม ๔ รูป รับสัพพี ทรงทอดผ้าไตรเทศน์ ๑ ไตร มีใบวัตถุปัจจัยมูลราคา ๘๐ บาท บูชากัณฑ์ แลผ้าสำหรับพระสงฆ์รับสัพพี ๔ สำรับ พระสงฆ์สดับปกรณ์แล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร แลสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ทรงทอดผ้าไตร ๒๐ ไตร พระสงฆ์สดับปกรณ์ มีพระเทพกระวี เป็นประธาน สดับปกรณ์แล้ว ถวายอนุโมทนา อทาสิ เม ถวายอติเรกแล้ว เจ้านายที่ทรงจัดผ้าไตรแลผ้าขาวพับมาทรงทอด พระสงฆ์สดับปกรณ์แลถวายยถาอนุโมทนา อทาสิ เม อีกครั้งหนึ่งแล้ว

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นปราจิณกิติบดี พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าดิลกนพรัฐ ทรงทอดผ้ารายร้อยอีก ๑๐๐ รูป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประทับทอดพระเนตรกรรมการตรวจเครื่องโต๊ะ เวลายามหนึ่งประทับโต๊ะเสวย แลเลี้ยงพระบรมวงศานุวงศ์ ส่วนข้าราชการไปรับพระราชทานเลี้ยงที่โรงเลี้ยงต่อที่ประทับไปอีกหลังหนึ่ง เสวยแล้วประทับทอดพระเนตรกรรมการตรวจโต๊ะต่อไป เวลาเกือบ ๒ ยาม เสด็จออกพลับพลา ทรงจุดผั้กแคดอกไม้พุ่ม ส่วนดอกไม้เพลิงต่าง ๆ มีกระถางและระธาเป็นต้น เจ้าพนักงานจุดต่อไป ทอดพระเนตรรำโคม สิงห์โต มังกร หน้าพลับพลา เวลา ๒ ยาม เจ้าพนักงานได้เชิญบุษบกพระอัษฐิลงทางเกรินบันไดนาค เชิญพระโกฐพระอัษฐิขึ้นประดิษฐานบนพระราชยานกง มีภูษามาลาสวมครุยลำพอกประคองหนึ่ง แห่เป็นกระบวนอย่างเมื่อแห่มาพระเมรุแต่เติมโคมไฟขึ้น แห่มาสู่พระบรมมหาราชวัง ประดิษฐานที่เดิม เมื่อแห่พระอัษฐิกลับแล้ว เวลา ๒ ยามครึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จจากพลับพลาประทับรถพระที่นั่ง เสด็จกลับพระราชวังสวนดุสิต

วันที่ ๑๘ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘ เป็นวันเว้นงาน เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยรถพระที่นั่ง แต่พระราชวังสวนดุสิต ไปที่พระเมรุ ประทับที่โรงสังเฆ็ดทอดพระเนตรกรรมการตรวจโต๊ะ เวลายามหนึ่งประทับเสวยพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ เสวยแล้วประทับทอดพระเนตรกรรมการตรวจโต๊ะต่อไป เวลา ๘ ทุ่มเศษ เสด็จกลับพระราชวังสวนดุสิต

งานพระศพพระเจ้าลูกยาเธอ
พระองค์เจ้าอุรุพงศ์รัชสมโภช

วันที่ ๑๙ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘ เวลาบ่าย เจ้าพนักงานได้เตรียมกระบวนแห่พระศพ ที่หออุเทศทักษิณา แลที่หน้าประตูสิงห์โตพร้อมแล้ว เวลาย่ำค่ำเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถม้าพระที่นั่งเป็นกระบวนแต่พระที่นั่งอัมพรสถานไปประทับ ณ หออุเทศทักษิณา ทรงทอดผ้าขาวเนื้อดี ๑๐ พับ พระสงฆ์สดับปกรณ์ พระศพพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงศ์รัชสมโภช ๑๐ รูป มีพระธรรมวโรดม เป็นประธาน สดับปกรณ์แล้ว ถวายยถาอนุโมทนา ถวายอติเรก ถวายพระพรลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่ง ไปหยุดที่หน้าประตูสิงห์โต เจ้าพนักงานได้เชิญพระลองในขึ้นประดิษฐานบนพระเสลี่ยงหิ้ว เชิญไปขึ้นพระยานมาศสามคานที่หน้าประตูสิงห์โต ประกอบพระโกฐทองเล็ก แลโปรดเกล้า ฯ ให้เชิญพระอัษฐิพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าลวาดวรองค์ขึ้นเหนือพระราชยานกง มีพระราชยานกง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ทรงพระอภิธรรมนำพระศพ เมื่อประกอบพระโกฐเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งไปตามทางที่กระบวนแห่จะเดิน กระบวนแห่มีมณฑปเพลิงนำหน้า มหาดเล็กเวรฤทธิ์เดิน ๒แถว ๆ ละ ๒๐ ถือประทีปด้าม ต่อมากลองชนะ ๔๐ จ่าปี่ ๑ จ่ากลอง ๑ สังข์ ๒ แตรงอน ๖ แตรฝรั่ง ๘ เด็กชาถือประทีปด้ามหุ้มนอก กลองชนะแลแตรสังข์ ๕๖ ถัดมาเครื่องสูง ๕ ชั้น ข้างละ ๓ บังแทรกข้างละ ๒

เครื่องสูง ๗ ชั้น ข้างละ ๑ กรมวังกำกับเครื่องข้างละ ๑ พระแสงหว่างเครื่อง ๓ นักเรียนและครูในโรงเรียนมหาดเล็กเดินสองข้างพระราชยานกง ทั้ง ๒ ข้าง ๆ ละ ๒ แถว พระราชยานพระสงฆ์นำ มีบังสูริย์ พัดโบก พระกลด แล้วถึงพระราชยานพระอัษฐิ พระเทพาภรณ์กรมภูษามาลาประคองพระโกฐพระอัษฐิ บังสูริย์ พัดโบก พระกลด พระราชยานพระศพ หม่อมเจ้าไศลทอง นายชิดหุ้มแพรประคองพระโกฐ บังสูริย์ พัดโบก พระกลด จางวางหัวหมื่นแลข้าราชการในกรมมหาดเล็ก เดินสองข้างพระศพ ข้างละ ๒ แถว หุ้มแพรนายรองเดินตามพระศพ หุ้มเครื่องสูงหลังนาฬิวัน ๔ มหาดเล็กในกรมเชิญเครื่องเดินแถวใน สองแถว ๘ คน หลังพระศพพระแสงหว่างเครื่อง ๒ กรมวังกำกับเครื่อง ๒ เครื่องสูง ๗ ชั้น ๒ เครื่องสูง ๕ ชั้น ๔ บังแทรก ๒ ต่อนั้นข้าราชการซึ่งได้ออกจากโรงเรียนมหาดเล็กเดินเป็นตับ บรรดาข้าราชการแต่งเต็มยศทั้งสิ้น มหาดเล็กเวรสิทธิ์ถือประทีปด้าม ๘๐ คน ข้าในกรม ๔๐ คน เดินเป็นกระบวนแต่หน้าประตูสิงห์โตไปทางถนนซางฮี้ใน เลี้ยวถนนดวงดาว ไปจนถึงถนนดวงตวัน เลี้ยวออกหน้าพระลาน เลี้ยวไปเข้าลานพระเมรุ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปประทับพลับพลาทรงธรรม กระบวนแห่พระศพ เวียนพระเมรุ ๓ รอบแล้ว เชิญพระศพขึ้นทางเกรินประดิษฐานเหนือชั้นแว่นฟ้าคูหาในพระเมรุ แวดล้อมด้วยเครื่องสูง ส่วนพระอัษฐินั้น เจ้าพนักงานได้เชิญไปประดิษฐานในบุษบกน้อยที่พลับพลาทรงธรรม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทอดผ้าสดับปกรณ์ มีจำนวนไตรแพร ๑ สังเค็ต ๕ ไตรเปล่า ๑๕ ผ้าห่มนอน ๓๐ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส

ทรงนำ พระครูอินทมุนี วัดสนามไชย เมืองสิงหบุรี หัวทานแต่ไม่ได้ทรงประเคนสิ่งของ ทรงประเคนแต่พัดรองทุกรูปที่ได้สังเม็ดพระสงฆ์สดับปกรณ์แล้วถวายยถา อนุโมทนา ถวายอดิเรกแล้ว โปรดเกล้า ฯให้เจ้านายทรงทอดผ้ากราบรายร้อย ๓๐๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประทับทอดพระเนตรกรรมการตรวจโต๊ะที่โรงสังเม็ต เมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปประทับอยู่โรงสังเม็ตแล้ว เจ้าภาพสดับปกรณ์สังเม็ต ๕ ไตรเปล่า ๑๐ ผ้าห่มนอน ๑๐ สดับปกรณ์แล้วมีเทศนาถวายปัจจัยเป็นมูลค่า ๔๐ บาท ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปได้โปรดเกล้า ฯ ให้มีการมหรศพทั้งกลางวันกลางคืน แลมีโขนหน้าจอเพิ่มเติมเป็นส่วนช่วย ๒ โรง ภาพยนต์ ๒ โรง เวลายามเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับเสวยพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ส่วนข้าราชการได้โปรดเกล้า ฯ พระราชทานเลี้ยงทั่วกัน เสวยแล้ว ประทับทอดพระเนตรกรรมการตรวจโต๊ะแล้วเสด็จไปประทับที่พลับพลาทรงธรรม พระอมรโมลีถวายเทศนาจบแล้ว ถวายยถา พระพิธีธรรม ๔ รูปรับ สพฺพี แล้ว ทรงทอดผ้าสดับปกรณ์แลทรงประเคนใบวัตถุปัจจัยมูลราคา ๘๐ บาท พระสงฆ์ถวายอดิเรกแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้านายทอดผ้ากราบตาอรุณ พระสงฆ์สดับปกรณ์ ๑๐๐ รูป เวลา ๒ ยามเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับพลับพลา ทรงจุดฝักแคดอกไม้เพลิง แลมีรำโคมดอกบัว สิงห์โต มังกร เวลา ๗ ทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จกลับพระราชวังสวนดุสิต

วันที่ ๒๖ มีนาคม เวลาเช้า ๕ โมง เจ้าภาพได้มีสดับปกรณ์พระศพ ไตรสังเม็ต ๕ ไตรเปล่า ๑๐ ผ้าห่มนอน ๑๐ ผ้ากราบรายร้อย

อีก ๑๐๐ รูป พระสงฆ์สดับปกรณ์แล้ว มีเทศน์ของเจ้าภาพกัณฑ์หนึ่ง ถวายปัจจัยมูลค่า ๔๐ บาท เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยรถพระที่นั่ง แต่พระราชวังสวนดุสิต ไปประทับที่พลับพลาทรงธรรม ทรงทอดไตรเปล่านำ ๑ สังเค็ด ๕ แลโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร แลพระเจ้าลูกยาเธอทรงทอดต่อไป ไตรเปล่า ๑๔ รวม ๑๕ ทั้งนำ ผ้าห่มนอนอีก ๒๐ ผืน พระเทพเมธี นำ พระครูปาโมกข์มุนี วัดป่าโมก เมืองอ่างทอง หัวทาน สดับปกรณ์แล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา แลหม่อมเจ้ายังเยาว์ ทรงทอดผ้ากราบตราอรุณรายร้อย ๓๐๐ รูป พระสงฆ์สดับปกรณ์ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานเหรียญพระรูปพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงศ์รัชสมโภช แลเหรียญอรุณ เป็นที่ระลึกในงานพระศพนี้แล้ว เสด็จออกพลับพลาทรงโปรย แลโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร ทรงโปรยที่โรงสังเค็ดตอนเจ้านาย ข้าราชการ หลังพลับพลาตอนกลาง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิต ทรงโปรย ต่อไปตอนท้ายสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานาถ ทรงโปรยแลโปรดเกล้า ฯ ให้ทิ้งผลกัลปพฤกษ์ ๔ ต้น ๆ ละ ๔๐ บาท แล้วทอดพระเนตรมวยหน้าพลับพลา พระราชทานรางวัลแก่ผู้ที่ชกมวยตามสมควรแล้ว เสด็จจากพลับพลาประทับที่โรงสังเค็ด ทอดพระเนตรกรรมการตรวจโต๊ะ เวลา ๒ ทุ่มเศษ ประทับเสวยและพระราชทานเลี้ยงพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการเหมือนวันก่อน ๆ ในตอนนี้

เจ้าภาพได้สดับปกรณ์พระอัษฐิ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าลวาดวรองค์ ไตรสังเฆ็ด ๒ ไตรเปล่า ๑๐ ผ้ากราบ ๕๐ สดับปกรณ์แล้ว มีเทศน์ของเจ้าภาพกัณฑ์หนึ่ง เมื่อเสวยแล้ว ประทับทอดพระเนตรกรรมการตรวจโต๊ะต่อไป เวลา ๕ ทุ่ม เสด็จประทับพลับพลาทรงธรรม พระราชทานของที่ระลึกแจกแก่เจ้านายแลข้าราชการพอสมควรแล้ว ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ แลโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา ทรงจุดเทียนที่บุษบกพระอัษฐิ พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าลวาดวรองค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทรงธรรม พระกวีวงศ์ ถวายเทศนาจบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทอดไตรใบวัตถุปัจจัยมูลบูชากัณฑ์ แลผ้าสำหรับพระสงฆ์รับ สพฺพี อีก ๔ สำรับ พระสงฆ์สดับปกรณ์แล้ว ทรงทอดไตรนำ ๑ ไตรสังเฆ็ด ๓ แลโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร แลสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ทรงทอดไตรเปล่า ๙ รวมกับไตรนำเป็น ๑๐ ไตร ผ้าห่มนอน ๒๐ ผืน สดับปกรณ์พระอัษฐิพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าลวาดวรองค์ พระศรีวิสุทธิวงศ์เป็นประธาน พระครูมหาพุทธพิมพาภิบาล วัดไชโย เมืองอ่างทอง รับสังเค็ดหัวทาน สดับปกรณ์แล้ว ทรงทอดไตรเปล่านำ ๑ ไตรสังเฆ็ด ๕ แลโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร แลสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ทรงทอดไตรเปล่า ๑๔ ผ้าห่มนอน ๒๐ พระราชมุนี นำ พระครูสวรรค์วิถีวิสุทธิ์ วัดจอมคีรีนาคพรต เมืองนครสวรรค์ หัวทาน สดับปกรณ์พระศพอีกตอนหนึ่งแล้ว พระสงฆ์ถวายยถาอนุโมทนา ถวายอติเรกที่มีพระสงฆ์นำทั้ง ๒ คราวนั้น จัดไว้เพื่อถวายอนุโมทนาทีละคราว แต่

โปรดให้ถวายอนุโมทนาพร้อมกันเพื่อให้ย่นเวลาแล้ว มีสดับปกรณ์ผ้ากราบตราอรุณอีก ๑๐๐ รูป เวลา ๒ ยามครึ่ง เสด็จออกพลับพลา ทรงจุดผั้กแคดอกไม้เพลิง แลเจ้าพนักงานจุดดอกไม้เพลิงต่าง ๆ ต่อไป มีรำโคม สิงห์โต มังกร พระราชทานสิ่งของที่รลึกแก่เจ้านายแลข้าราชการตามสมควร เวลา ๗ ทุ่มเศษเสด็จจากพลับพลา เสด็จกลับพระราชวังสวนดุสิต

วันที่ ๒๑ มีนาคม มีงานมหรศพอย่างวันก่อน เวลาเช้า ๕ โมงเศษ เจ้าภาพสดับปกรณ์พระศพ สังเค็ต ๕ ไตรเปล่า ๑๐ ผ้าห่มนอน ๑๐ ผ้ากราบตราอรุณ ๑๐๐ รูป แลมีเทศนากัณฑ์หนึ่ง มีสดับปกรณ์ของหลวง ผ้ากราบรายร้อย ๓๐๐ เวลาบ่าย เจ้าพนักงานได้เชิญพระโกฐจากชั้นแว่นฟ้า เปลื้องประกอบออกแล้ว เชิญพระลองพักไว้รักแร้พระเมรุด้านตวันออกเฉียงใต้ มีสดับปกรณ์ปากพระโกฐของเจ้าภาพ ๒๐ ไตร เจ้าพนักงานรื้อชั้นแว่นฟ้าแต่งที่พระราชทานเพลิง ตั้งพระจิตกาธาร มีซุ้มบนประดับด้วยดอกไม้สดเครื่องสด กั้นฉากบังเพลิงรูปเทวดา เปลี่ยนเพดานพระเมรุเป็นเพดานเครื่องสด พร้อมแล้วเชิญพระลองขึ้นตั้งบนพระจิตกาธารประกอบพระโกฐจันทน์ เตรียมการพระราชทานเพลิง เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงรถพระที่นั่งไปประทับยังพลับพลาทรงธรรม ทรงทอดพระไตรสังเค็ต ๕ ไตรเปล่า ๓๐ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรสเป็นประธาน สดับปกรณ์สังเค็ตหัวทาน ถวายยถาอนุโมทนาถวายอติเรก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นบนพระเมรุพระราชทานเพลิง เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์ กลองชนะแล้ว

พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลลอองธุลีพระบาทฝ่ายใน ถวายพระเพลิงต่อไปแล้ว พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลลอองธุลีพระบาทฝ่ายหน้ากับทั้งข้าราชการต่างประเทศถวายพระเพลิงแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับข้างใน พระราชทานของแจกฝ่ายในแล้ว เสด็จออกพลับพลาทรงโปรยพระราชทาน แลโปรดเกล้า ฯ ให้ทิ้งผลกัลปพฤกษ์ แล้วทอดพระเนตรการมรหรศพ มีมวย ไม้ลอย ญวนหก ไต่ลวด หกคะเมน เป็นต้น เวลาค่ำ เสด็จประทบโรงสังเฆ็ต พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทววงศ์วโรปการ นำราชทูตอุปทูตแลบุตรภรรยาที่มาถวายพระเพลิงพระศพเฝ้า มีพระราชดำรัสปราศรัยตามสมควรแล้ว ทอดพระเนตรกรรมการตรวจโต๊ะ เวลายามเศษ ประทับเสวย ๆ แล้ว ทอดพระเนตรตรวจโต๊ะที่โรงเลี้ยง แล้วเสด็จมาประทับพลับพลาทรงธรรม ทรงทอดไตรสังเฆ็ต ๓ พระครูอินทโมลีศรีบรมธาตุ วัดพระธาตุ เมืองชัยนาท เป็นหัวทาน ไตรเปล่า ๑๐ ผ้าห่มนอน ๒๐ พระสงฆ์สดับปกรณ์พระอัษฐิ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าลวาดวรองค์แล้ว ทรงทอดผ้าไตรสังเฆ็ต อีก ๕ ไตร พระวินัยกิจการีเถร เป็นหัวทาน ไตรเปล่า ๑๐ ผ้าห่มนอน ๓๐ สดับปกรณ์พระอัฐิ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงศ์รัชสมโภช แลมีสดับปกรณ์ผ้ากราบอีกร้อยหนึ่ง เวลา ๒ ยามเศษ เสด็จออกพลับพลา ทรงจุดผักแคดอกไม้เพลิง มีรำโคม สิงห์โต มังกร เวลา ๗ ทุ่มเศษ เสด็จกลับพระราชวังสวนดุสิต เจ้าพนักงานสุมพระอัษฐิไว้คืนหนึ่ง

วันที่ ๒๒ มีนาคม เวลาเช้าย่ำรุ่ง เจ้าพนักงานเปลี่ยนเพดานเครื่องสดเป็นเพดานผ้า แลประกอบฐานเขียงแล้วดับเพลิงแปรพระรูป

ครั้นเวลาย่ำรุ่งแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยรถพระที่นั่งแต่พระราชวังสวนดุสิต ไปประทับที่พลับพลาทรงธรรม โปรดเกล้า ฯ ให้เดิน ๓ หาบ เวียนพระเมรุ ๓ รอบแล้ว ทรงทอดผ้า ๓ หาบ พระสงฆ์สดับปกรณ์ ๓ หาบ ของหลวง ๓ ของเจ้าภาพ ๓ มีพระพิมลธรรม เป็นประธาน แล้วทรงเก็บพระอัษฐิ สรงพระสุคนธ์ ประดิษฐานในพระโกฐมณฑปทองคำ ตั้งเหนือพานทอง ๒ ชั้น พระอังคารบรรจุในหีบตะกั่วบีดทอง แล้วทรงประเคนพระสงฆ์ฉัน ๓ หาบ ที่มุขพระเมรุด้านตวันตก ๒ รูป รักแร้พระเมรุด้านตวันตกเฉียงเหนือ ๒ รูป ด้านตวันตกเฉียงใต้ ๒ รูป ครั้นพระสงฆ์ฉันแล้ว ถวายยถาอนุโมทนา ถวายอติเรก เสด็จพระราชดำเนินไปประทับโรงสังเค็ตซึ่งจะเป็นที่พระสงฆ์ฉัน โปรดให้เชิญพระอัษฐิมาตั้งที่ม้าหมู่ในโรงสังเค็ตนั้นด้วย โปรดให้อาราธนาพระสงฆ์ที่รับสังเค็ดในงานพระเมรุครั้งนี้ มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส เป็นประธาน กับพระราชาคณะ พระครูซึ่งเป็นเจ้าอาวาส กับพระอธิการในวัด ซึ่งเสด็จพระราชดำเนินไปประพาศ ประทับเสวยบ้าง ประทับแรมบ้าง ในมณฑลกรุงเทพ ฯ ๑๕ รูป มณฑลกรุงเก่า ๑๗ รูป มณฑลนครสวรรค์ ๙ รูป มณฑลปราจิณ ๗ รูป มณฑลนครไชยศรี ๘ รูป มณฑลราชบุรี ๑๓ รูป รวมทั้งผู้เป็นประธานเป็น ๗๐ รูป มารับพระราชทานฉัน ใช้เครื่องภาชนะในสังเค็ต โปรดเกล้า ฯ ให้แผ่พระราชกุศล พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลลอองธุลีพระบาทฝ่ายใน จัดของคาวหวานบรรจุปิ่นโต มีเข้าทรงบาตร แลใช้อาศน กระโถน ขันน้ำ หีบหมาก ที่น้ำร้อน ในเครื่องสังเค็ตทั้งสิ้น ฉันแล้วก็ให้ศิษย์รับไปทีเดียว พระสงฆ์รับพระราชทาน

ฉันแล้ว ถวายยถาอนุโมทนา ถวายอติเรกแล้ว เสด็จพระราชดำเนินไปประทับพลับพลาในวัดเบญจมบพิตร เจ้าพนักงานได้เชิญพระอังคารขึ้นเสลี่ยงแห่เป็นกระบวนอย่างน้อย มีแต่เครื่องสูงกลองชนะ ไปประ-ดิษฐานที่พลับพลาวัดเบญจมบพิตร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทอดผ้าไตรเปล่า ๑๐ มีพระปิฎกโกศล เป็นประธาน สดับปกรณ์แล้ว ถวายยถาอนุโมทนา ถวายอติเรก เจ้าพนักงานเชิญพระอังคารลงบรรจุหีบศิลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงกรึงหมุดแล้ว บรรจุหีบไม้ปิดทอง เชิญลงในที่บรรจุซึ่งจะตั้งฐานประดิษฐานพระพุทธรูปถวายเนตร อนิมมิสเจดีย์ ทิศอิสานพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งอยู่กลางพลับพลานั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงวางพวงมาลา แล้วพระบรมวงศา-นุวงศ์ ข้าทูลลอองธุลีพระบาทวางพวงมาลาต่อไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จกลับมาประทับพลับพลาทรงธรรม เจ้าพนักงานรื้อฉากตั้งชั้นแว่นฟ้าคูหา แล้วเชิญพระโกฐพระอัษฐิตั้งในบุษบก ขึ้นเกรินประดิษฐานบนชั้นแว่นฟ้าคูหาเสร็จแล้ว เสด็จกลับพระราชวังสวนดุสิต เวลาเช้า ๓ โมงเศษ ตอนนี้เจ้าภาพสดับปกรณ์พระอัษฐิ พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าอุรุพงศ์รัชสมโภช สังเค็ด ๕ ไตรเปล่า ๑๐ ผ้าห่มนอน ๑๐ ผ้ากราบตราอรุณ ๑๐๐ มีเทศนากัณฑ์หนึ่ง

เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยรถพระที่นั่ง แต่พระราชวังสวนดุสิต ไปประทับโรงสังเค็ด ทอดพระเนตรกรรมการตรวจโต๊ะแล้ว เสด็จออกพลับพลาทรงโปรย แลโปรดเกล้า ฯ ให้ทิ้งผลกัลปพฤกษ์ ๔ ต้น แลโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จ

พระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร แลสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอที่ออกพระนามมาแล้ว ทรงโปรยดังวันก่อน ๆ ทอดพระเนตรมวย แลพระราชทานของแจกแก่ข้าราชการบ้างแล้ว เสด็จจากพลับพลา ทอดพระเนตรกรรมการตรวจโต๊ะแล้ว เสด็จประทับข้างใน พระราชทานของแจกพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการฝ่ายในแล้ว เสด็จประทับพลับพลาทรงธรรม ทรงทอดไตรนำ ๑ ไตร ไตรสังเค็ต ๕ แลโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร แลสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ทรงทอดไตรเปล่า ๑๔ ผ้าห่มนอน ๒๐ ผืน พระอมราภิรักขิต เป็นประธาน พระครูวายามสุจริตวัตร วัดตะค่า เมืองสุพรรณบุรี สังเค็ตหัวทาน สดับปกรณ์พระอัฐิ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงศ์รัชสมโภชแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา แลเจ้านายที่ยังเยาว์ทรงทอดผ้ากราบรายร้อย ๓๐๐ รูป พระสงฆ์สดับปกรณ์แล้ว พระมหาปลด เปรียญ ๙ ประโยค วัดเบญจมบพิตร ถวายเทศนากัณฑ์หนึ่งซึ่งค้างมาแต่วันก่อน พระมหาโชติ เปรียญ ๘ ประโยค วัดเบญจมบพิตร ถวายเทศนากัณฑ์หนึ่ง เวลา ๔ ทุ่มเศษ เสด็จประทับเสวยพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ แลมีเลี้ยงข้าราชการดังคืนก่อน ๆ ในตอนนี้เจ้าภาพได้สดับปกรณ์พระอัฐิพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าลวาดวรองค์ คือ ไตรสังเค็ต ๒ ไตรเปล่า ๑๐ ผ้ากราบ ๕๐ พระสงฆ์สดับปกรณ์แล้ว มีเทศน์ของเจ้าภาพกัณฑ์หนึ่ง เสวยแล้วประทับทอดพระเนตรกรรมการตรวจโต๊ะต่อไป เวลา ๒ ยามเศษ เสด็จออกพลับพลา

ทรงจุดผั่กแคดอกไม้เพลิงแล้ว เจ้าพนักงานจุดดอกไม้เพลิงต่าง ๆ แล้ว ทอทพระเนตร รำโคม สิงห์โต มังกร เวลาเกือบ ๗ ทุ่ม เสด็จจาก พลับพลาไปประทับพลับพลาทรงธรรม ทรงทอดแลโปรดเกล้า ฯ ให้ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอทรงทอดบ้าง ไตรสังเฆ็ตหัวทาน ๓ ไตรเปล่า ๙ ผ้าห่มนอน ๒๐ พระราชกระวีนำ พระครูวิเวกาภิราม วัดวิเวกวายุพัด เป็นหัวทาน สดับปกรณ์พระอัษฐิ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้า ลวาดวรองค์ แล้วมีสดับปกรณ์พระอัษฐิ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์ เจ้าอุรุพงศ์รัชสมโภชไตรสังเฆ็ด ๕ ไตรเปล่า ๑๕ ผ้าห่มรอน ๒๐ พระ วินัยรักขิตเป็นหัวทาน สดับปกรณ์แล้ว ถวายยถาอนุโมทนา ถวาย อดิเรกแล้ว เจ้าพนักงานภูษามาลาได้เชิญพระอัษฐิ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงศ์รัชสมโภช จากแว่นฟ้าในพระเมรุทางเกริน แลเชิญ พระอัษฐิ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าลวาดวรองค์ แต่บุษบกใน พลับพลาทรงธรรม มารวมเหนือพานทองสองชั้นขึ้นประดิษฐานบน พระราชยานกง แห่เป็นกระบวนอย่างวันชักพระศพ ยกแต่มหาดเล็ก นักเรียนไม่ได้แห่กระบวน แห่เดินจากพระเมรุมาตามถนนสนามม้า ถนนมังกรรำ เลี้ยวถนนภาพระบำ เข้าประตูหงษ์มังกรหยุดที่หน้า ตำหนักราชฤทธิ์รุ่งโรจน์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจาก พระเมรุมารับพระอัษฐิที่ตำหนักราชฤทธิ์รุ่งโรจน์ เจ้าพนักงานได้เชิญ พระอัษฐิขึ้นประดิษฐานไว้ ณ ตำหนักนั้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้า อยู่หัว เสด็จขึ้นเวลาเกือบ ๘ ทุ่ม

การเมรุเจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยม

ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ทำพระเมรุขึ้นที่สวนมิสกะวัน สำหรับพระราชทานเพลิงพระศพพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงศ์รัชสมโภชแล้วนั้น ทรงพระราชดำริว่า เป็นเวลาอันสมควรที่จะได้พระราชทานเพลิงศพเจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยมต่อไปในคราวนี้เสียด้วย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานจัดการที่จะเชิญศพเจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยมสู่เมรุ

วันที่ ๑ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๙ เวลา ๑๑ ทุ่ม เจ้าพนักงานได้เชิญโกฐศพเจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยมขึ้นตั้งบนรถประกอบโกฐกุดั่นใหญ่ พร้อมด้วยเครื่องสูง กลองชนะ จ่าปี่ จ่ากลอง แตรงอน แตรฝรั่ง สังข์ แต่วังพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทววงศ์วโรปการ เดินกระบวนไปตามถนนตีทอง ถนนดินสอ เลี้ยวถนนราชดำเนินกลาง ข้ามสพานผ่านฟ้าลีลาศ หยุดพักที่ถนนราชดำเนินนอก ครั้นรุ่งเช้าวันที่ ๒ เมษายน จัดกระบวนใหญ่

เวลาเช้า ๒ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องครึ่งยศขาวทหารบก ทรงรถพระที่นั่งแต่พระราชวังสวนดุสิต เสด็จพระราชดำเนินไปประทับพลับพลายกที่หน้าสวนมิสกะวัน โปรดเกล้า ฯ ให้เดินกระบวนแห่ศพเจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยม กระบวนหน้ารถม้า มีพวงมาลาดอกไม้จันทน์ดอกไม้สดวางบนรถ แลรถสังเค็ดตกแต่งต่าง ๆ กัน เดินเป็น ๒ แถว แล้วถึงธงชาย กลองมะลายู ต่อมามณฑปเพลิง

แลธงต่าง ๆ เทวดาคู่แห่เดิน ๒ แถว ห่วางกลางกลองชนะ จ่าปี่ จ่ากลอง แตรงอน แตรฝรั่ง สังข์ เดิน ๒ แถว แล้วถึงพระราชยานกง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ทรงพระอภิธรรมนำศพ กั้นพระกลดหักทองขวาง เครื่องสูงหน้าหลัง บังแทรกอินทร์พรหม หนึ่งสำรับ บังสูรย์ พัดโบก แล้วถึงเสลี่ยงหม่อมเจ้าเฉลิมศรีสวัสดิ์วัตน์ ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสวัสดิ์วัตนวิศิษฎ์ โปรย เสลี่ยงหม่อมเจ้าไตรทิพเทพสุด ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทววงศ์วโรปการโยงรถโกฐเจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยม เครื่องสูงบังแทรกหนึ่งสำรับ กลดกำมลอ บังสูรย์ พัดโบก มีภูษามาลาประคองโกฐ ๒ ต่อไปถึงผู้หญิงนุ่งขาว ถือเครื่องสำหรับอิสสริยยศแลเดินตามศพ แล้วถึงผู้ชายนุ่งขาวเดินตาม เดินกระบวนไปตามถนนราชดำเนินนอก ข้ามสพานมัฆวานรังสรรค์ ผ่านหน้าพลับพลาไปถึงถนนที่จะเลี้ยวสู่เมรุ ส่วนการมหรศพก็ได้ลงโรงเล่นตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป คือกลางวัน โขนหุ่น งิ้ว หุ่นกระบอก ของเจ้าภาพ กลางคืน หนัง แลโขนหน้าจอของเจ้าภาพ ภาพยนต์ ๒ โรง มีพระจีนญวนสวดกงเต๊กด้วย เมื่อรถโกฐถึงถนนจะเลี้ยวเข้าเมรุ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับรถพระที่นั่ง เสด็จไปประทับยังพลับพลาทรงธรรม เจ้าพนักงานได้เชิญโกฐลงจากรถ ทางเกรินเลื่อนขึ้นบนยานมาศสามคาน เดินกระบวนไปเวียนเมรุ ๓ รอบ แล้วเชิญโกฐขึ้นทางเกริน ประดิษฐานบนแว่นฟ้าสามชั้น ตั้งบนฐานคูหาแลฐานเชียงในเมรุ แวดล้อมด้วยเครื่องสูงแลเครื่องตั้ง เครื่องอิสสริยยศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทอด

ผ้าไตรสังเค็ดหัวทาน ๑ โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร แลสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานาถ เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา ทรงทอด ๓๐ ไตร ผ้าขาวพับ ๖๐ พับ พระสงฆ์บังสุกุล มีพระสุวรรณวิมลศีลเป็นประธาน บังสุกุลไตรสังเค็ดหัวทาน พระสงฆ์บังสุกุลแล้วทรงประเคนสิ่งของเครื่องสังเค็ดแล้ว พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาถวายอติเรก โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานาถ เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา ทรงทอดผ้ารายร้อย ๒๐๐ พระสงฆ์สวดมาติกาปาฐะบังสุกุลแล้ว เวลาเช้า ๔ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินกลับพระราชวังสวนดุสิต แล้วเจ้าภาพได้มีบังสุกุลไตรสังเค็ดหัวทาน ๓ ไตรเปล่า ๒๐ ผ้าขาว ๔๐ พับ รายร้อย ๑๐๐ รูป มีเทศนาไตรสังเค็ดตอนเช้ากัณฑ์หนึ่ง บ่ายกัณฑ์หนึ่ง

ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยรถพระที่นั่งแต่พระราชวังสวนดุสิต ไปประทับพลับพลาทอดพระเนตรการมหรศพไม้ลอย ญวนหก โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานโปรยผลกัลปพฤกษ์ แล้วทรงโปรยพระราชทานข้าราชการ แลทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร ทรงโปรยเจ้านายแลข้าราชการที่โรงสังเค็ดหลังพลับพลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประทับทอดพระเนตรมวยได้ ๔ คู่ แลทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเงินตราแก่ผู้ชกมวยตามสมควรทุกคู่แล้ว เวลาย่ำค่ำเศษ เสด็จขึ้นประทับพลับพลาทรงธรรม ทรงจุดเทียน

เครื่องนมัสการทรงธรรมแล้ว พระอริยมุนี ถวายศีล ศักราช ถวายเทศนากัณฑ์หนึ่ง ถวายยถา พระพิธีธรรม ๔ รูป รับสัพพี แล้วทรงทอดไตรเทศน์สังเค็ตหัวทาน ๑ แลโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา ทรงทอดผ้าสำรับแก่พระรับสัพพี ๔ รูป พระสงฆ์บังสุกุลแล้ว ทรงประเคนของสังเค็ตไทยธรรมแล้ว เสด็จประทับข้างใน แล้วเสด็จประทับทอดพระเนตรกรรมการตรวจโต๊ะเครื่องขาว เครื่องลายคราม แลสังกโลก ขนาดโต๊ะกลางที่โปรดเกล้า ฯ ให้ขอแรงพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการมาตั้ง รวมทั้งโต๊ะหลวงด้วยเป็น ๔๓ โต๊ะ เวลายามหนึ่งประทับเสวยพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ส่วนข้าราชการได้ไปรับพระราชทานเลี้ยงที่ปะรำต่อที่ประทับอีกหลังหนึ่งทุก ๆ วัน เมื่อเสวยแล้ว ทอดพระเนตรกรรมการตรวจโต๊ะต่อไป ในตอนนี้สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวี ได้เสด็จออกทรงทอดผ้าบังสุกุลไตรสังเค็ตหัวทาน ๓ ไตรเปล่า ๒๐ ผ้าขาว ๔๐ พับ แลมีเทศนาสังเค็ตหัวทานกัณฑ์หนึ่ง บังสุกุลรายร้อย ๑๐๐ รูป เวลาเกือบ ๒ ยาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพลับพลาทรงจุดผักแคดอกไม้เพลิงพุ่มแล้ว เจ้าพนักงานได้จุดดอกไม้เพลิงต่าง ๆ ทอดพระเนตรดอกไม้เพลิง แลญวนรำกระถาง สิงห์โต มังกร เวลา ๒ ยามเศษ เสด็จขึ้นประทับรถพระที่นั่งกลับพระราชวังสวนดุสิต

วันที่ ๓ เมษายน เวลาเช้า เจ้าภาพมีเทศน์กัณฑ์หนึ่ง บังสุกุลไตรสังเค็ต ๓ ไตรเปล่า ๒๐ ผ้าขาว ๔๐ พับ รายร้อย ๑๐๐ รูป มี

เทศนาตอนบ่ายกัณฑ์หนึ่ง เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยรถพระที่นั่งแต่พระราชวังสวนดุสิต ประทับพลับพลาทรงธรรม ทรงทอดไตรสังเค็ดหัวทานของหลวง ๑ แลโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร แล สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานาถ เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา ทรงทอดไตรเปล่า ๓๐ ไตร ผ้าขาว ๖๐ พับ พระสงฆ์บังสุกุลแล้ว ทรงประเคนไทยธรรมสังเค็ดแล้ว พระสงฆ์ถวายยถาอนุโมทนา ถวายอติเรก โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานาถ เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา ทรงทอดผ้าบังสุกุลรายร้อยอีก ๒๐๐ รูป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพลับพลาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานทิ้งผลกัลปพฤกษ์ แล ทรงโปรยพระราชทานข้าราชการ แลโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร ทรงโปรยที่ตอนเจ้านายข้าราชการที่โรงสังเค็ดหลังพลับพลา แลทอดพระเนตรมวยคู่ ๑ เวลาย่ำค่ำเศษเสด็จขึ้นไปประทับพลับพลาทรงธรรม ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทรงธรรม พระอมรเมธาจารย์ ถวายเทศนากัณฑ์หนึ่ง ถวายยถา พระพิธีธรรม ๔ รูป รับสัพพี ทรงทอดไตรสังเค็ดกัณฑ์เทศน์ แลโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา ทรงทอดผ้าสำรับแก่พระรับสัพพี พระสงฆ์บังสุกุลแล้ว ทรงประเคนของสังเค็ดไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์แล้วพระสงฆ์ถวายอติเรก ประทับทอดพระเนตรกรรมการตรวจโต๊ะ เวลายามเศษ ประทับเสวยพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์

แล้วประทับมีพระราชดำรัสแก่พระบรมวงศานุวงศ์ แลทอดพระเนตรกรรมการตรวจโต๊ะต่อไป ตอนนี้สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชเทวี เสด็จออกทรงทอดไตรสังเฆ็ต ๓ ไตรเปล่า ๒๐ ผ้าขาวพับ ๔๐ พับ พระสงฆ์บังสุกุลแล้ว มีบังสุกุลอีก ๑๐๐ รูป มีเทศนาถวายสังเฆ็ตกัณฑ์หนึ่ง เวลา ๕ ทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพลับพลาทรงจุดฝักแคดอกไม้เพลิงพุ่ม แลเจ้าพนักงานจุดดังวันก่อน ทอดพระเนตรดอกไม้เพลิงแลญวนรำกระถาง สิงห์โต มังกร เวลา ๒ ยามเศษ เสด็จกลับพระราชวังสวนดุสิต

วันที่ ๔ เมษายน เวลาตอนเช้ามีเทศนาสังเฆ็ตของเจ้าภาพกัณฑ์หนึ่ง บังสุกุลสังเฆ็ต ๓ ไตรเปล่า ๒๐ ผ้าขาว ๔๐ พับ รายร้อยอีก ๑๐๐ รูป ตอนบ่ายมีเทศนาอีกกัณฑ์หนึ่ง แล้วเจ้าพนักงานจัดการสำหรับพระราชทานเพลิง เชิญโกฐลงทางเกรินเปลื้องประกอบออกพักที่รักแร้เมรุด้านตวันออกเฉียงใต้ แลรื้อถอนเครื่องตั้งแว่นฟ้านอกตั้งฐานสำหรับพระราชทานเพลิง กั้นฉากเทวดาบังเพลิงไว้พร้อม ในตอนนี้มีบังสุกุลไตรปากโกฐของเจ้าภาพ ๒๐ ไตร แล้วเชิญลองในขึ้นตั้งภายใต้เพดานหยวกห้อยตาข่าย แลพวงดอกไม้สดแลตกแต่งอย่างประณีตงดงาม แลประกอบโกฐซึ่งทำโครงลวด แลร้อยดอกไม้สดแซมสี มีกลีบเป็นชั้นเหมือนโกฐกุดั่น เตรียมการพระราชทานเพลิงเสร็จแล้ว

ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ

พระราชดำเนินโดยรถพระที่นั่งแต่พระราชวังสวนดุสิต ประทับพลับพลาทรงธรรม ทรงทอดไตรสังเค็ดหัวทาน ๑ แลโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานาถ เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมาทรงทอดไตรเปล่า ๔๐ ไตร พระสงฆ์บังสุกุล มีพระราชโมลีเป็นประธาน หัวทานสังเค็ดบังสุกุลแล้ว ทรงประเคนของสังเค็ด พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาถวายอติเรกแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จในเมรุทรงจุดเทียนพระราชทานเพลิงศพ เจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยม พนักงานประโคมแตรสังข์กลองชนะ พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการฝ่ายในฝ่ายหน้าพระราชทานเพลิงแลเผาศพต่อ ไปพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกพลับพลา โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานทิ้งทานผลกัลปพฤกษ์ แลทรงโปรยพระราชทานข้าราชการ แลโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมารทรงโปรยเหมือนวันก่อน ๆ แล้ว ทอดพระเนตรมวย ๒ คู่ เวลาย่ำค่ำเศษเสด็จขึ้นข้างในแล้ว เสด็จทอดพระเนตรกรรมการตรวจโต๊ะ เวลา ๒ ทุ่มเศษ ประทับเสวย ๆ แล้ว ประทับมีพระราชดำรัสแก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ แลพระราชทานพัดกรรมการตรวจโต๊ะแล้ว เวลา ๒ ยามเศษเสด็จออกพลับพลา ทรงจุดฝักแคดอกไม้เพลิงพุ่ม ดอกไม้เพลิงต่าง ๆ เจ้าพนักงานจุดต่อไปดังวันก่อน ๆ ทอดพระเนตรดอกไม้เพลิง ญวนรำกระถาง สิงห์โต มังกร เวลา ๗ ทุ่ม เสด็จขึ้นประทับรถพระที่นั่งเสด็จพระราชดำเนินกลับพระราชวังสวนดุสิต เจ้าภาพมีบังสุกุลอีก ๘ รูป เจ้าพนักงานสุมอัษฐิไว้คืนหนึ่ง

วันที่ ๕ เมษายน เวลาเช้าย่ำรุ่ง พนักงานเปลี่ยนเพดานดับเพลิงแปรรูป เวลาเช้าโมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินโดยรถพระที่นั่งแต่พระราชวังสวนดุสิต ประทับพลับพลาทรงธรรม โปรดให้เดิน ๓ หาบของหลวง ๓ ข้าราชการในกรมสนมพลเรือนถือแลหาบ ของเจ้าภาพ ๓ พวกญาติในเจ้าคุณจอมมารดาถือแลหาบเวียนเมรุ ๓ รอบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับในเมรุ ทรงทอดไตร ๓ หาบ แลโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชเทวีทรงทอด แลโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ทรงทอดพระสงฆ์บังสุกุลไตร ๓ หาบแล้ว รับพระราชทานฉัน ๓ หาบที่มุขเมรุด้านตวันตกแลรักแร้เมรุ เก็บอัษฐิสรงสุคนธ์แล้ว ลงประดิษฐานในโกฐทองคำตั้งเหนือพานทอง ๒ ชั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับพลับพลาทรงธรรม เจ้าพนักงานเชิญโกฐอัษฐิไปประดิษฐานบนโต๊ะหมู่ ที่พลับพลาทรงธรรมแล้ว พระสงฆ์ที่รับสังเฆ็ตในงานเมรุนี้ รับพระราชทานฉัน มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส เป็นประธาน ที่พลับพลาทรงธรรม ๒๐ รูป แบ่งไปฉันที่โรงสังเฆ็ด ๑๐ รูป พระสงฆ์ถวายพรพระจบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประเคนเครื่องอาหารภัตแก่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส แลโปรดเกล้า ฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ ทรงประเคนสำรับคาวหวาน โตกประดับมุกเครื่องสังเฆ็ต พระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว ๑๐ รูป ที่โรงสังเฆ็ตไปพร้อมที่พลับพลาทรงธรรม ถวายยถา

อนุโมทนาถวายอติเรก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทอดไตรสังเค็ต ๑ แลโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานาถ เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา ทรงทอดไตรเปล่า ๒๐ ไตร ผ้าขาว ๔๐ พับ พระสงฆ์บังสุกุล มีพระสนิทสมณคุณ เป็นประธาน หัวทานสังเค็ต บังสุกุลแล้วถวายอนุโมทนา ถวายอติเรกแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประทับรถพระที่นั่งเสด็จกลับพระราชวังสวนดุสิต เวลาเช้า ๓ โมงเศษ เจ้าภาพได้มีบังสุกุลไตร ๒๐ ผ้าขาว ๔๐ พับ รายร้อยอีก ๑๐๐ รูป เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เจ้าพนักงานเชิญอัฐิขึ้นตั้งบนพระราชยานกง อังคารตั้งบนเสลี่ยงเดินกระบวนแห่มาตามถนนเดิม เลี้ยวถนนดินสอ เลี้ยวถนนบำรุงเมือง ข้ามสพานช้างโรงสี ไปเลี้ยวถนนสนามไชย ส่งอัฐิแลอังคารที่วังสราญรมย์ แล้วเป็นเสร็จการ ฯ

การศึกษาพระปริยัติธรรม

พระสงฆ์และสามเณรที่มาอยู่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามทั้งปวงย่อมเป็นผู้ที่ได้ศึกษาพระปริยัติธรรมมาแต่เดิมแล้ว ครั้นเมื่อเสร็จการขึ้นกุฎีแล้ว พระธรรมไตรโลกาจารย์ได้สอนพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณร ที่มีความรู้ชั้นเรียนคัมภีร์ที่พระที่นั่งทรงผนวชหลังตรีมุข และได้ให้ฐานานุกรมสอนผู้ที่มีความรู้ชั้นเรียนไวยากรณ์ การศึกษาพระปริยัติธรรมก็เจริญมาโดยลำดับ สมเด็จพระวันรัต (ฑิต) ก็ได้มาช่วยสอบซ้อมด้วย และพระสาธุศีลสังวรวัดพระเชตุพนได้นำสามเณรปลดมาถวายให้อยู่เล่าเรียนพระปริยัติธรรมที่วัดเบญจมบพิตรรูปหนึ่ง ได้อยู่เล่าเรียนสืบมา

ในรัตนโกสินทรศก ๑๒๐ ได้มีการสอบไล่พระปริยัติธรรม ณ สนามในที่ประชุมพระราชาคณะ ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระสงฆ์วัดเบญจมบพิตรได้เข้าสอบไล่พระปริยัติธรรมได้ ๔ ประโยค ๑ รูป ๓ ประโยค ๕ รูป สามเณรได้ ๓ ประโยค ๑ รูป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงฟังการสอบไล่นี้ด้วยหลายคราว และได้ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานปัจจัย เป็นรางวัลแก่ผู้ที่สอบไล่พระปริยัติธรรมได้ตามชั้นความรู้ และโปรดให้จัดรถหลวงไปส่งถึงวัดทุกคราวที่ไล่ได้

การเลี้ยงเนื่องในการสอบไล่พระปริยัติธรรม

ด้วยพระธรรมไตรโลกาจารย์ ได้ดำริจะเชิญพระราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่งเป็นผู้สอบไล่พระปริยัติธรรม มามีการเลี้ยงพร้อมทั้งผู้ที่อยู่ในวัดเบญจมบพิตรซึ่งเป็นเปรียญมาแต่เดิม แลที่สอบไล่ได้ใหม่ในคราวนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานครัวพระเข้าต้นจัดอาหารเครื่องเลี้ยงถวาย โปรดเกล้า ฯ ให้จัดพลับพลาการเปรียญห้องในเป็นที่รับแขกห้องนอกเป็นที่เลี้ยงตั้งโต๊ะเก้าอี้ ตกแต่งอย่างมีการเลี้ยงอาหารอย่างประเทศยุโรป

วันที่ ๒ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ เวลาเช้า ๔ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินแต่พลับพลาสวนดุสิต ไปประทับที่พลับพลาการเปรียญ พระสงฆ์ผู้ที่รับเชิญได้มาพร้อมกันที่ห้องรับแขก มีพระราชดำรัสกับพระสงฆ์ตามสมควรแล้ว เมื่อภัตตาหารได้จัดพร้อมเสร็จ เป็นเวลาสมควรจะบริโภคแล้ว ผู้ที่รับเชิญนั่งโต๊ะพร้อมกัน มีรายพระนามและนามต่อไปนี้

๑.	พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร	วัดราชบพิธ
๒.	สมเด็จพระวันรัต	วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษดิ์
๓.	พระธรรมวโรดม	วัดอรุณราชวราราม
๔.	พระพิมลธรรม	วัดโสมนัศวิหาร
๕.	พระสาสนโสภณ	วัดราชประดิษฐ์

๖.	พระอุบาลีคุณูปมาจารย์	วัดพระเชตุพน
๗.	พระธรรมเจดีย์	วัดกัลยาณมิตร
๘.	พระธรรมโกศาจารย์	วัดสุทัศน์เทพวราราม
๙.	พระธรรมไตรโลกาจารย์	วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
๑๐.	พระราชพงศ์ปฏิพัทธ์	วัดโสมนัศวิหาร
๑๑.	พระเทพเมธี	วัดระฆังโฆสิตาราม
๑๒.	พระเทพโมลี	วัดมหรรณพาราม
๑๓.	พระราชกวี	วัดสามพระยา
๑๔.	พระราชมุนี	วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษดิ์
๑๕.	พระราชเมธี	วัดบพิตรพิมุข
๑๖.	พระราชโมลี	วัดราชบุรณะ
๑๗.	พระสาธุศีลสังวร	วัดพระเชตุพน
๑๘.	พระศรีสมโพธิ์	วัดสุทัศน์เทพวราราม
๑๙.	พระประสิทธิศีลคุณ	วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษดิ์
๒๐.	พระประสิทธิสุตคุณ	วัดเทวราชกุญชร
๒๑.	พระกวีวงศ์	วัดอรุณราชวราราม
๒๒.	พระวินัยกิจโกศล	วัดจักรวรรดิราชาวาส
๒๓.	พระครูปลัดเจริญ บาเรียนตรี	เทียบ ๔ ประโยค วัดเบญจมบพิตร
๒๔.	พระครูวินัยธรโฉม ๓ ประโยค	วัดเบญจมบพิตร
๒๕.	พระครูวินัยธรรม จันทร์ ๓ ประโยค	วัดเบญจมบพิตร
๒๖.	พระมหาจันทิมา	วัดเบญจมบพิตร

๒๗. พระครูสมุห์ หรุ่ม ๔ ประโยค วัดเบญจมบพิตร

๒๘. พระสิน ๓ ประโยค วัดเบญจมบพิตร

๒๙. พระมน ๓ ประโยค วัดเบญจมบพิตร

๓๐. สามเณร ปลด ๓ ประโยค วัดเบญจมบพิตร

อนึ่งพระโชติ ๓ ประโยค วัดเบญจมบพิตร เป็นผู้ที่จะได้รับเชิญมาเลี้ยงอีกรูปหนึ่ง แต่เวลานี้ไม่อยู่ เพราะไปเยี่ยมญาติที่กรุงเก่า จึงหาได้มาประชุมในที่นี้ไม่

เมื่อพระสงฆ์นั่งโต๊ะแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนอาหารทุกสิ่งไปโดยลำดับพระสงฆ์ที่นั่งข้างต้น ๆ พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการประเคนที่นั่งต่อ ๆ มาจนตลอด ในเวลาพระสงฆ์ฉันมีแตรวงเป่า ครั้นฉันเสร็จแล้วจับฉลากมีสิ่งของเล็กน้อย แลคำโคลงพอเป็นที่ให้เกิดความรื่นรมย์ทั่วกันแล้ว พระสงฆ์ออกจากโต๊ะไปนั่งที่ห้องรับแขกฉันน้ำชาแลเภสัช พระธรรมไตรโลกาจารย์เจ้าอาวาสแจกซองบุหรี่หนังแลพัดด้ามจิ้ว เป็นที่ระลึกแก่ผู้ที่มาประชุมทั่วกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสกับพระสงฆ์ตามสมควร เวลาเที่ยงเศษ เสด็จกลับพลับพลาสวนดุสิต เป็นเสร็จการเลี้ยงเนื่องในการสอบไล่พระปริยัติธรรมแต่เท่านี้

การเปลี่ยนพัดแลทรงตั้งเปรียญ

พระสงฆ์สามเณร วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ที่แปลพระ

ปริยัติธรรม มีความรู้เปนเปรียญซึ่งยังไม่ได้รับพระราชทานพัดตั้งให้เปนเปรียญนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์สามเณรเหล่านั้น มารับพระราชทานพัดตั้งเปรียญในการเฉลิมพระชนม์พรรษา เพื่อให้ได้ใช้พัดเปรียญทันการฉลองพระชนม์พรรษา

ครั้นวันที่ ๒๐ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ ซึ่งเปนการมหามงคลเฉลิมพระชนม์พรรษา เวลาบ่ายเจ้าพนักงานได้นิมนต์พระสงฆ์สามเณรที่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพัดตั้งให้เปนเปรียญนั้น มานั่งที่อาศน์สงฆ์อยู่ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ด้านตวันตกพร้อมแล้ว

เวลาทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จมาประทับที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงประเคนพัดเปลี่ยนใหม่แก่สมเด็จพระวันรัต แลพระธรรมไตรโลกาจารย์แล้ว ทรงประเคนไตรผ้าสลับแพรแลพัดพื้นแพรน้ำเงินปักเลื่อมแก่พระครูสมุห์หรุ่ม เปนเปรียญ ๔ ประโยค มีนิตยภัตร์ตำลึงกึ่ง พระราชทานไตรผ้าพัดพื้นแพรเขียวปักเลื่อมแก่พระครูวินัยธรโฉม ๑ พระครูวินัยธรรมจันทร์ ๑ พระสิน ๑ พระมน ๑ พระโชติ ๑ รวม ๕ รูป เปนเปรียญ ๓ ประโยค พระราชทานไตรผ้าแลพัดใบตาลขอบแลกลางแพรเขียวปักลูกไม้แลเลื่อม กับบาตร แก่สามเณรปลด เปนเปรียญ ๓ ประโยค พระสงฆ์ ๓๐ รูปที่จะเจริญพระพุทธมนต์ ในการมหามงคลเฉลิมพระชนม์พรรษา มีสมเด็จพระวันรัตเปนประธาน ได้สวดคาถาชัยมงคลแล้ว พระสงฆ์สามเณรที่เปนเปรียญไปครองผ้าแล้ว กลับมานั่งพร้อมกับพระสงฆ์ที่จะ

เจริญพระพุทธมนต์ในการเฉลิมพระชนม์พรรษา สมเด็จพระวันรัตถวายยถาแลอติเรก พระธรรมไตรโลกาจารย์ แลพระเปรียญสวดอนุโมทนาแล้ว พระธรรมไตรโลกาจารย์ถวายพระพรลา

การทรงตั้งเปรียญในคราวต่อมา

ด้วยพระสงฆ์ที่เป็นฐานานุกรม เปรียญ อันดับ แลสามเณรวัดเบญจมบพิตร ซึ่งแปลพระปริยัติธรรมมีความรู้เป็นเปรียญเลื่อนชั้นแลได้ใหม่ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานนิมนต์มารับพระราชทานพัดทรงตั้งเป็นเปรียญที่พระที่นั่งวิมานเมฆ เพื่อให้ได้ใช้พัดทันในการเจริญพระพุทธมนต์เฉลิมพระที่นั่งวิมานเมฆ ในวันที่ ๒๗ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงพระดำเนินแต่พลับพลาสวนดุสิตไปประทับที่พระที่นั่งวิมานเมฆ พระราชทานไตรผ้าสลับแพรแลพัดพื้นแพรเหลืองปักเลื่อม แก่พระมหาหรุ่ม เลื่อนเป็นเปรียญ ๖ ประโยค มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๙ บาท พระราชทานไตรผ้าสลับแพรแลพัดพื้นแพรแดงปักเลื่อมแก่พระครูปลัด เจริญ ๑ พระครูวินัยธร โฉม ๑ พระมหาสิน ๑ เป็นเปรียญ ๕ ประโยค มีนิตยภัตรรูปหนึ่งราคาเดือนละ ๘ บาท พระราชทานไตรผ้าสลับแพรแลพัดพื้นแพรน้ำเงินปักเลื่อมแก่พระครูวินัยธรรม จันทร์ ๑ พระมหามน ๑ พระมหาโชติ ๑ เป็นเปรียญ ๔ ประโยค มีนิตยภัตรรูปหนึ่งราคาเดือนละ ๖ บาท พระราช-

ทานไตรผ้าแลพัดพื้นแพรเขียวปั๊กเลื่อม แก่พระครูใบฎีกาเหว่า ๑ พระขาว ๑ พระสาย ๑ พระจันทร์ ๑ พระเล็ก ๑ เป็นเปรียญ ๓ ประโยค พระราชทานไตรผ้าสลับแพร แลพัดใบตาลขอบแลกลางแพรน้ำเงินปั๊กลูกไม้แลเลื่อมแก่สามเณรปลด เป็นเปรียญ ๔ ประโยค มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๖ บาท พระราชทานไตรผ้าแลพัดใบตาลขอบแลกลางแพรเขียวปั๊กลูกไม้แลเลื่อม กับบาตร แก่สามเณรนวม เป็นเปรียญ ๓ ประโยค ในขณะทรงตั้งเปรียญนี้ พระสงฆ์ดำรงสมณศักดิ์ มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเป็นประธาน ซึ่งจะเจริญพระพุทธมนต์ในการเฉลิมพระที่นั่งวิมานเมฆ ได้สวดคาถาชัยมงคลเป็นเสร็จการทรงตั้งเปรียญเท่านี้.

การฉลองและทรงตั้งเปรียญ ศก ๑๒๒

ด้วยพระสงฆ์ที่เป็นฐานานุกรม เปรียญ อันดับ แลสามเณรวัดเบญจมบพิตร ซึ่งแปลพระปริยัติธรรมมีความรู้เป็นเปรียญเลื่อนชั้นแลได้ใหม่ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีการฉลองแลทรงตั้งเป็นเปรียญที่พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๒๕ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๒ เป็นวันที่จะเจริญพระพุทธมนต์ฉลองเปรียญ เวลาทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งวิมานเมฆ โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์ที่จะเจริญพระพุทธมนต์รวม ๑๐ รูป มีสมเด็จพระวันรัต

เป็นประธาน แลพระสงฆ์สามเณรเปรียญรวม ๑๘ รูป ที่จะฟังสวดพระพุทธมนต์ไปนั่งที่แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสด้วยสมเด็จพระวันรัต แลพระธรรมวโรดมพอสมควร ทรงจุดเทียนนมัสการพระพุทธนรสีห์ ทรงศีล พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์สัตตปริตรจบแล้ว ทรงประเคนจีวรร่มแลนาฬิกาแก่พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์ พระสงฆ์ถวายอติเรกถวายพระพรลาแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้น เวลายามเศษ

รุ่งขึ้นวันที่ ๒๖ เมษายน เวลาย่ำรุ่งเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งวิมานเมฆ โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์ซึ่งเจริญพระพุทธมนต์เมื่อวานนี้ แลพระสงฆ์สามเณรเปรียญที่จะทรงตั้ง กับพระสงฆ์สามเณรวัดเบญจมบพิตร รวม ๔๒ รูป พร้อมด้วยสมเด็จพระราชาคณะแลพระราชาคณะผู้สอบไล่พระปริยัติธรรม ซึ่งไม่ได้อาพาธแลไม่มีกิจที่ไปอีก ๒๗ รูป รวมทั้งสิ้น ๖๙ รูป มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เป็นประธาน เข้าไปที่สพานน้ำข้างพระที่นั่งวิมานเมฆด้านใต้แล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการ จับฉลากเพื่อปฏิบัติพระสงฆ์สามเณรผู้ละ ๒ รูป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจับฉลากเพื่อปฏิบัติพระสงฆ์ด้วย ๒ รูป ครั้นจับฉลากเสร็จแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้นิมนต์พระสงฆ์สามเณรขึ้นไปนั่งโต๊ะบนพระที่นั่งวิมานเมฆรับพระราชทานฉันพระสงฆ์สามเณรรับพระราชทานฉันแล้ว พระราชทานฉลากแก่พระสงฆ์สามเณร ฉลากมี ๓ ชั้น คือ เอก โท ตรี ผู้ไล่ได้รับฉลากเอกแลโทตรีตามที่ทำการมากแลน้อย นอกนั้นเป็นฉลากตรีทั้งสิ้น พระสงฆ์สามเณร

มาขึ้นฉลากที่พระที่นั่งวิมานเมฆด้านตวันออกเสร็จแล้ว ไปนั่งเก้าอี้ ณ ที่เจริญพระพุทธมนต์เมื่อวานนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานไตรผ้าสลับแพร แลพัดพื้นโหมดรัสเซียเงินปักเลื่อมแลดิ้นทอง แก่พระมหาหรุ่ม เลื่อนเปนเปรียญ ๗ ประโยค มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๑๐ บาท พระราชทานไตรผ้าสลับแพร แลพัดพื้นแพรเหลืองปักเลื่อม แก่พระมหาโฉม ๑ พระมหาสิน ๑ เลื่อนเปนเปรียญ ๖ ประโยค มีนิตยภัตรรูปหนึ่งราคา เดือนละ ๙ บาท พระราชทานไตรผ้าสลับแพร แลพัดพื้นแพรแดงปักเลื่อม แก่พระมหาจันทร์ ๑ พระมหามน ๑ พระมหาโชติ ๑ เลื่อนเปนเปรียญ ๕ ประโยค มีนิตยภัตรรูปหนึ่งราคาเดือนละ ๘ บาท พระราชทานไตรผ้าสลับแพร แลพัดพื้นแพรน้ำเงินปักเลื่อม แก่พระครูมงคลวิลาศ ขาว ๑ พระมหาเล็ก ๑ พระครูสังฆรักขิต สาย ๑ เลื่อนเปนเปรียญ ๔ ประโยค มีนิยตภัตรรูปหนึ่งราคาเดือนละ ๖ บาท พระราชทานไตรผ้า แลพัดพื้นแพรเขียวปักเลื่อม แก่พระครูวินัยธรรม บุศย์ ๑ พระครูใบฎีกา ห่อ ๑ พระบาง ๑ เปนเปรียญ ๓ ประโยค พระราชทานไตรผ้าสลับแพร แลพัดใบตาลขอบขลิบลูกไม้ ใจกลางแพรแดงปักลูกไม้แลเลื่อม แก่สามเณรปลด เลื่อนเปนเปรียญ ๕ ประโยค มีนิตยภัตรราคา เดือนละ ๘ บาท พระราชทานไตรผ้าสลับแพร แลพัดพื้นแพรน้ำเงินปักเลื่อม แก่สามเณรพัน ซึ่งจะได้อุปสมบทเปนภิกษุในปีนี้ เลื่อนเปนเปรียญ ๔ ประโยค มีนิตยภัตรราคา เดือนละ ๖ บาท พระราชทานไตรผ้าสลับแพร แลพัดใบตาลขลิบขอบลูกไม้ ใจกลางแพรน้ำเงินปักลูกไม้แลเลื่อม แก่สามเณรนวม เลื่อนเปนเปรียญ ๔ ประโยค มีนิตยภัตรราคา เดือนละ ๖ บาท พระ-

ราชทานไตรผ้า แลพัดพื้นแพรเขียวปักเลื่อมกับบาตร แก่สามเณรเจริญ ๑ สามเณรที่ ๑ ซึ่งจะได้อุปสมบท เป็นภิกษุในปีนี้ เป็นเปรียญประโยค พระราชทานไตรผ้า แลพัดใบตาลขอบขลิบลูกไม้ ใจกลางแพรเขียวปักลูกไม้แลเลื่อม กับบาตร แก่สามเณรแม้น เป็นเปรียญ ๓ ประโยค แลได้พระราชทานประกาศนียบัตรเปรียญในคราวนี้ด้วย ในขณะทรงตั้งเปรียญนี้พระสงฆ์ดำรงสมณศักดิ์ มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เป็นประธาน ได้สวดคาถาชัยมงคล ครั้นทรงตั้งเปรียญเสร็จแล้ว พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก แลถวายพระพรลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับโต๊ะเสวยพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ส่วนข้าราชการก็ได้รับพระราชทานเลี้ยงเหมือนกัน เวลาเช้า ๔ โมงเศษ เสด็จขึ้น

การเฉลิมพระที่นั่งอภิเศกดุสิต แลฉลองแลทรงตั้งเปรียญ ศก ๑๒๓

ด้วยพระที่นั่งซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างขึ้นที่วังสวนดุสิต เป็นท้องพระโรงตรงหน้าพระที่นั่งวิมานเมฆด้านตวันออก เมื่อศกก่อนนั้น บัดนี้การก่อสร้างสำเร็จแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดการเฉลิมพระที่นั่ง แลโปรดเกล้า ฯ ให้มีการฉลองแลเลื่อนตั้งเปรียญวัดเบญจมบพิตร แลเปรียญวัดอื่นบางรูป

วันที่ ๑๖ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๓ เป็นวันกำหนดการ เจ้าพนักงานแต่งตั้งในท้องพระโรง คือที่ข้างผนังด้านเหนือตั้งม้าหมู่ ประดิษฐานพระชัยวัฒน์ประจำรัชกาลปัตยุบันนี้ ต่อออกมาข้างหน้ามีเครื่องทรงนมัสการแลพระแท่นทรงกราบ ด้านตวันออกตั้งอาสน์สงฆ์ สำหรับพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ แลที่สำหรับพระสงฆ์สามเณรที่จะทรงเลื่อนแลตั้งเป็นเปรียญนั่งฟังพระพุทธมนต์อยู่ต่อท้ายอาศน์สงค์ ด้านตวันตกตั้งพระราชบัลลังก์ แลที่สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ ที่ข้าราชการเฝ้าอยู่ต่อที่พระบรมวงศานุวงศ์ หรือตรงหน้าอาศน์สงฆ์ ระหว่างกลางตั้งม้าวางผ้าไตร บาตร พัด สำหรับที่จะทรงตั้งเปรียญพร้อมเสร็จ

เวลาค่ำ พระสงฆ์ที่จะเจริญพระพุทธมนต์ ๒๐ รูป มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เป็นประธาน แลพระสงฆ์สามเณรที่จะทรงฉลองแลเลื่อนตั้งเป็นเปรียญรวม ๑๔ รูป ได้เข้าไปนั่งที่พร้อมแล้ว เวลาทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกประทับท้องพระโรง มีประโคมแตรสังข์ฆ้องชัยพิณพาทย์ แล้วทรงจุดเทียนนมัสการ ทรงศีล ทรงจุดเทียนที่พระครอบพระกริ่งถวาย พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงทำพระปริตร พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์สัตตปริตรจบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกประทับที่หน้ามุขกลาง ทรงชักเชือกเปิดผ้าแพรที่บังนามพระที่นั่งนั้นออก เป็นอันพระราชทานนามว่า พระที่นั่งอภิเศกดุสิต เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์ฆ้องชัยพิณพาทย์แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจิมที่ผนังภายใต้อักษรนามพระที่นั่ง เสด็จกลับประทับที่เดิม พระราชทานไตรมีใบวัตถุ

ปัจจัยมูลแลพัดเปรียญ พร้อมด้วยประกาศนียบัตรให้พระสงฆ์สามเณรเหล่านั้นเป็นเปรียญเลื่อนประโยคแลขึ้นใหม่ พระสงฆ์สวดชยันโตแลมีประโคมแตรสังข์ฆ้องชัยพิณพาทย์ต่อเนื่องมาจากพระราชทานนามพระที่นั่งแล้ว พระสงฆ์สามเณรออกไปครองไตร เสร็จกลับมานั่งที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประเคนจีวรผ้าเนื้อดี กับร่มแพรแก่พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์ แลจีวรผ้าเนื้อดีแก่พระสงฆ์ที่รับตำแหน่งเปรียญแล้วพระสงฆ์ที่รับตำแหน่งเปรียญประโยคสูงในหมู่ที่ทรงตั้งคราวนี้ นำถวายยถา พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ถวายอติเรกสมเด็จพระวันรัตถวายพระพรลา เวลายามเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้น

วันที่ ๑๗ เมษายน เวลาเช้า พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์เมื่อวานนี้ และพระสงฆ์ที่สอบไล่พระปริยัติธรรมในคราวนี้ทั้ง ๓ กองกับพระสงฆ์สามเณรในวัดเบญจมบพิตร แลพระสงฆ์วัดอื่นที่แปลพระปริยัติธรรมได้เป็นเปรียญประโยคสูงที่สุดรวมทั้งสิ้น ๗๐ รูปได้เข้าไปพร้อมกันอยู่ที่วังสวนดุสิต เวลาเช้าโมงเศษพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกประทับที่สพานน้ำหน้าพระที่นั่งวิมานเมฆองค์แปดเหลี่ยม โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์สามเณรเข้าไปที่สพานน้ำแล้ว ได้ทรงจับฉลากปฏิบัติพระสงฆ์ แลโปรดเกล้าฯให้พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการจับฉลากเป็นผู้ปฏิบัติพระสงฆ์สามเณรต่อไป คนละ ๒ รูปบ้าง รูปหนึ่งบ้าง แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงนำพระสงฆ์ที่ทรงปฏิบัตินั้นขึ้นไปนั่งโต๊ะรับพระราชทานฉันบน พระที่นั่งวิมาน เมฆองค์แปด เหลี่ยม

พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการซึ่งเปนผู้ปฏิบัติพระสงฆ์สามเณรนั้น ก็ได้นำพระสงฆ์สามเณรขึ้นไปนั่งโต๊ะรับพระราชทานฉันเหมือนกัน เมื่อพระสงฆ์สามเณรรับพระราชทานฉันแล้ว โปรดเกล้าฯให้ฉายรูปพระสงฆ์สามเณรเหล่านั้น แลได้พระราชทานฉลากสิ่งของแก่พระสงฆ์สามเณรโดยทั่วกันแล้ว ทรงนำพระสงฆ์สามเณรไปขึ้นฉลากที่ห้องชั้นล่างพระที่นั่งวิมานเมฆด้านตวันออกเสร็จแล้ว ได้พระราชทานสมุดเล็กสำหรับพกแก่พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการ ที่รับเชิญประชุมรับพระราชทานเลี้ยงเมื่อวันขึ้นปีใหม่ ซึ่งยังไม่ได้รับพระราชทาน แล้วเสด็จขึ้นประทับ ณ ท้องพระโรงชั้นบนด้านตะวันออกเฉียงใต้ เจ้าพนักงานนิมนต์พระสงฆ์สามเณรรวม ๖๐ รูปมีพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ เปนประธาน ขึ้นไปนั่งที่ ณ ท้องพระโรงแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนนมัสการพระสงฆ์สามเณรถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก ถวายพระพรลาเปนส่วนการฉลองเปรียญแล้ว เสด็จออกประทับพระที่นั่งอภิเศกดุสิต ทรงจุดเทียนนมัสการแล้วได้พระราชทานนาฬิกาพกแก่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส แลสมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะผู้ใหญ่รวม ๑๐ รูป แล้วพระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก ถวายพระพรลา มีประโคมพระกลับตามเคยเปนส่วนเฉลิมพระที่นั่ง แล้วพระสงฆ์ ๒ รูป ที่เจริญพระพุทธมนต์ในการเฉลิมพระที่นั่งนั้น ประน้ำมนต์โปรยทรายทั่วพระที่นั่งอภิเศกดุสิตแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จกลับไปประทับโต๊ะเสวยที่พระที่นั่งวิมานเมฆองค์แปดเหลี่ยม พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการเสด็จขึ้นเวลาเช้า ๔ โมงเศษ เจ้าพนักงานตั้ง

บายศรีแก้ว บายศรีทอง บายศรีเงิน เวียนเทียนสมโภชพระที่นั่งอภิเศกดุสิต ต่อไปเป็นเสร็จการ[๑]

การเล่าเรียนพระปริยัติธรรมต่อมา

การศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์สามเณรวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ได้เล่าเรียนในสำนักสมเด็จพระวันรัตและพระธรรมวโรดมเป็นเดิมมา มีความรู้ในพระปริยัติธรรมเจริญขึ้นโดยลำดับ จนสอบไล่ได้เป็นเปรียญ เอก–โท–ตรี และเปรียญสามัญเป็นอันมาก ครั้นเมื่อรัตนโกสินทรศก ๑๒๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชปรารภเพื่อจะจัดการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้ถาวรรุ่งเรืองยิ่งขึ้น จึงทรงพระราชดำริที่จะให้พระสงฆ์สามเณรในพระอารามนี้ ได้เล่าเรียนศึกษาพระปริยัติธรรมให้สะดวกยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน ทรงทราบว่าพระอมรโมลีซึ่งยังดำรงตำแหน่งเปรียญ ๙ ประโยคในพระอารามนี้ เป็นผู้มีความรู้แตกฉานในพระปริยัติธรรมมีวุฑฒิสมควร ทั้งได้เคยเป็นผู้ช่วยพระธรรมวโรดมสอนมาบ้างแล้ว และได้เป็นผู้เข้าในที่ประชุมสอบไล่ณสนามสอบไล่พระปริยัติธรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สมควรจะให้เป็นผู้ช่วยสอนพระปริยัติธรรมได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดให้พระอมรโมลีเป็นผู้สอนพระปริยัติธรรมขึ้นอีกรูปหนึ่ง พระราชทานนิตยภัตรเป็นค่าบำรุงเดือน

---

๑. การทรงตั้งเปรียญวัดเบญจมบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดทรงตั้งในกาลพิเศษ และโปรดให้มีการฉลองด้วยทุกคราว จนตลอดรัชกาล ฯ

ละ ๓๐ บาท พระอมรโมลีได้ตั้งต้นสอนตั้งแต่เดือนพฤษภาคม รัตน-โกสินทรศก ๑๒๔ พระสงฆ์สามเณรก็เจริญด้วยความรู้ยิ่งขึ้น ต่อมาเมื่อปลายศก ๑๒๖ นี้พระสงฆ์สามเณรและศิษย์วัดได้เล่าเรียนพระปริยัติธรรมทวีมากขึ้น เป็นการเหลือกำลังที่อาจารย์น้อยรูป จะสอนศิษย์เป็นอันมากให้เป็นผู้มีความรู้ดีตลอดทั่วถึงกันได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะทรงจัดการเล่าเรียนให้ดียิ่งขึ้นไปอีก จึงทรงพระราชดำริว่า พระมหาพันสอบไล่ได้เป็นเปรียญ ๙ ประโยคแล้วเป็นผู้มีความรู้เชี่ยวชาญในพระปริยัติธรรม ทั้งได้เข้าในที่ประชุมสอบไล่พระปริยัติธรรมวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้วย สมควรจะให้เป็นผู้แนะนำสั่งสอนพระปริยัติธรรมได้จึงทรงพระกรุณาโปรดให้เพิ่มพระมหาพัน ๙ ประโยคขึ้นเป็นผู้สั่งสอนอีกรูปหนึ่ง พระราชทานนิตยภัตรเป็นค่าบำรุงเดือนละ ๓๐ บาท พระมหาพันได้เริ่มสอนมาตั้งแต่เดือนมีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

การเล่าเรียนพระปริยัติธรรมได้เป็นไปดังนี้ คือ

ชั้นนักเรียนชั้นต้น บาลีไวยากรณ์ พระอมรโมลี เป็นผู้สอน

ชั้นนักเรียนตั้งแต่ประโยค ๑ ถึงประโยค ๓ พระมหาพัน ๙ ประโยค เป็นผู้สอน

ชั้นเปรียญตั้งแต่ประโยค ๔ ถึง ประโยค ๖ พระอมรโมลีเป็นผู้สอน พระธรรมวโรดมและสมเด็จพระวันรัต เป็นผู้สอบซ้อมเมื่อเวลาจะเข้าสอบไล่ ชั้นตั้งแต่ประโยค ๗ ถึงประโยค ๙ นั้นได้ไปเล่าเรียนศึกษาในพระสำนัก พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส

เปลี่ยนแปลงการเล่าเรียนพระปริยัติธรรม

ด้วยการเล่าเรียนปริยัติธรรม พระสงฆ์สามเณรวัดเบญจมบพิตรได้เจริญขึ้นโดยลำดับ มีพระสงฆ์สามเณรแลศิษย์วัดได้เล่าเรียนทวีมากขึ้น จึงได้จัดให้มีระเบียบการสอนเป็นชั้น ๆ ดังต่อไปนี้

ชั้นบาลีไวยากรณ์ พระมหานวม ป. ๖ เป็นผู้สอน

ชั้นเปรียญสามัญ ตั้งแต่ประโยค ๑ ถึง ประโยค ๓ เรียนธมฺมปทฏฺฐกถา พระมหาปลด ป. ๙ กับพระมหาโชติ ป. ๘ เป็นผู้สอน

ชั้นเปรียญตรี ประโยค ๔ เรียนมงฺคลตฺถทีปนี บั้นต้น พระกวีวงศ์ เป็นผู้สอน

ชั้นเปรียญโท ประโยค ๕ และ ประโยค ๖ เรียนสารตฺถสงฺคห และ มงฺคลตฺถทีปนี บั้นปลาย พระอมรโมลี เป็นผู้สอน

ชั้นเหล่านี้ เมื่อเวลาจะเข้าแปลสอบไล่ ได้สอบซ้อมที่พระธรรมวโรดม และสมเด็จพระวันรัต

ชั้นเปรียญเอก ประโยค ๗ ประโยค ๘ และประโยค ๙ เรียนปฐมสมนฺตปาสาทิกา วิสุทธิมรรค และคัมภีร์ฎีกาสังคหะ ได้ไปเรียนในพระสำนัก พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส

รายนามพระสงฆ์สามเณรที่สอบไล่พระปริยัติธรรมได้ ในศกนั้น ๆ มีแจ้งต่อไปนี้

ร.ศ. ๑๑๙ พ.ศ. ๒๔๔๓

พระครูสมุห์ หรุ่ม	แปลได้ประโยค		๑—๒—๓—๔
พระครูวินัยธร โฉม	,,	,,	๑—๒—๓
พระครูวินัยธรรม จันทร์	,,	,,	๑—๒—๓
พระสิน	,,	,,	๑—๒—๓
พระมน	,,	,,	๑—๒—๓
พระโชติ	,,	,,	๑—๒—๓
สามเณร ปลด	,,	,,	๑—๒—๓

ร.ศ. ๑๒๐ พ.ศ. ๒๔๔๔

พระมหาหรุ่ม	แปลได้ประโยค		๕—๖
พระครูปลัด เจริญ	,,	,,	๕
พระครูวินัยธร โฉม	,,	,,	๔-๕
พระมหาสิน	,,	,,	๔—๕
พระครูวินัยธรรม จันทร์	,,	,,	๔
พระมหามน	,,	,,	๔
พระมหาโชติ	,,	,,	๔
พระครูใบฎีกา เหว่า	,,	,,	๑—๒—๓

พระชาว	แปลได้ประโยค	๑—๒—๓
พระสาย	,, ,,	๑—๒—๓
พระจันทร์	,, ,,	๑—๒—๓
พระเล็ก	,, ,,	๑—๒—๓
สามเณร ปลด	,, ,,	๔
สามเณร นวม	,, ,,	๑—๒—๓

ร.ศ. ๑๒๑ พ.ศ. ๒๔๔๕

พระมหาหรุ่ม	แปลได้ประโยค	๗
พระมหาโฉม	,, ,,	๖
พระมหาสิน	,, ,,	๖
พระมหาจันทร์	,, ,,	๕
พระมหามน	,, ,,	๕
พระมหาโชติ	,, ,,	๕
พระครูมงคลวิลาศ ขาว	,, ,,	๔
พระมหาเล็ก	,, ,,	๔
พระครูสังฆรักขิต สาย	,, ,,	๔
พระครูวินัยธรรม บุศย์	,, ,,	๑—๒—๓
พระครูใบฎีกาห่อ	,, ,,	๑—๒—๓
พระบาง	,, ,,	๑—๒—๓
สามเณร ปลด	,, ,,	๕
สามเณร นวม	,, ,,	๔

สามเณร เจริญ	แปลได้ประโยค	๑—๒—๓
สามเณร ตี่	,, ,,	๑—๒—๓
สามเณร แม้น	,, ,,	๑—๒—๓

ร.ศ. ๑๒๒ พ.ศ. ๒๔๔๖

พระมหาหรุ่ม	แปลได้ประโยค	๘
พระมหาโฉม	,, ,,	๗
พระมหาโชติ	,, ,,	๖
พระมหาพัน	,, ,,	๕—๖
พระครูมงคลวิลาศ ขาว	,, ,,	๕
พระครูวินัยธรรม เหว่า	,, ,,	๔
สามเณร ปลด	,, ,,	๖
สามเณร นวม	,, ,,	๕
สามเณร จ้อย	,, ,,	๔
สามเณร ยา	,, ,,	๑—๒—๓
สามเณร แผ้ว	,, ,,	๑—๒—๓

ร.ศ. ๑๒๓ พ.ศ. ๒๔๔๗

พระมหาหรุ่ม	แปลได้ประโยค	๙
พระมหาพัน	,, ,,	๗
พระมหาผัน	,, ,,	๖
พระมหาเล็ก	,, ,,	๕

พระครูศัพทวิมล ห่อ	แปลได้ประโยค		๔
พระครูมงคลวิลาศ จันทร์	,,	,,	๔
พระมหาบาง	,,	,,	๔
พระมหาเจริญ	,,	,,	๔
พระครูสมุห์ กัน	,,	,,	๓
พระชัย	,,	,,	๓
พระส่าน	,,	,,	๒—๓
พระใหญ่	,,	,,	๒—๓
สามเณร ปลด	,,	,,	๗
สามเณร แม้น	,,	,,	๔
สามเณร แพ	,,	,,	๔
สามเณร คอน (เก่า)	,,	,,	๑—๒—๓
สามเณร คอน (ใหม่)	,,	,,	๑—๒—๓
สามเณร วิง	,,	,,	๑—๒—๓

ร.ศ. ๑๒๔ พ.ศ. ๒๔๔๘

พระมหาพัน	แปลได้ประโยค		๘
พระมหาโชติ	,,	,,	๗
พระครูวินัยธร เหว่า	,,	,,	๕
พระมหายา	,,	,,	๔

พระมหาชัย	แปลได้ประโยค		๔
สามเณร นวม	,,	,,	๖
สามเณร แพ	,,	,,	๕
สามเณร รอด	,,	,,	๑—๒—๓

ร.ศ. ๑๒๕ พ.ศ. ๒๔๔๙

พระมหาพัน	แปลได้ประโยค		๙
พระมหาขาว	,,	,,	๖
พระมหาแพ	,,	,,	๖
พระมหาเจริญ	,,	,,	๕
พระมหาวิง	,,	,,	๔
สามเณร คอน (ใหม่)	,,	,,	๔
สามเณร สิน	,,	,,	๒—๓
สามเณร บุญ	,,	,,	๑—๒—๓

ร.ศ. ๑๒๖ พ.ศ. ๒๔๕๐

พระมหายา	แปลได้ประโยค		๕
พระมหาคอน (ใหม่)	,,	,,	๕
สามเณร ปลด	,,	,,	๘
สามเณร รอด	,,	,,	๔
สามเณร บุญ	,,	,,	๔

สามเณร สิน	แปลได้ประโยค	๕
สาณเณร อิน	,, ,,	๑—๒—๓

ร.ศ. ๑๒๗ พ.ศ. ๒๔๕๑

พระมหาโชติ	แปลได้ประโยค	๘
พระปลั่ง	,, ,,	๑—๒—๓
สามเณร ปลด	,, ,,	๙
สามเณร อิน	,, ,,	๔
สามเณร เบี่ยม	,, ,,	๑—๒—๓

๒๓๗
การศึกษาภาษาไทยในชั้นแรก
การโรงเรียนเบญจมบพิตร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามขึ้นนี้ มีพระราชประสงค์ให้เป็นหลักถาวรมั่นคงในพระพุทธศาสนา ได้ทรงพระอนุสรณ์คำนึงถึงการศึกษาเล่าเรียน อันจะเป็นรากเง่าอุดหนุนความเจริญให้สำเร็จดังพระราชประสงค์นั้น จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ๑ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ๑ เป็นกรรมการรับพระราชกระแสไปจัดการอันนี้ ให้ต้องด้วยพระราชประสงค์

ส่วนตัวโรงเรียนซึ่งจะตั้งขึ้นเป็นที่ศึกษานั้น ได้ทรงพระราชดำริที่จะสร้างเป็นตึกสองชั้นให้มั่นคงถาวร ได้โปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระราชกระแสให้ช่างเขียนอย่างวางแผน และกะที่ ปลูกต่อลง ด้านตวันตกแห่งแนวกุฎีพระสงฆ์ ได้จัดการก่อสร้างมาตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทรศก ๑๒๐ นี้ ประมาณว่าจะเป็นอันสำเร็จได้ในรัตนโกสินทรศก ๑๒๑

โดยที่การสร้างโรงเรียนซึ่งจะให้เป็นที่มั่นคงถาวรนั้น ต้องกระทำด้วยเวลาช้านานประการหนึ่ง และโดยที่การเล่าเรียนซึ่งจะจัดให้สำเร็จเป็นรูปก็ต้องการเวลาช้านาน เพราะเหตุว่าผู้ที่จะเข้าศึกษาเล่าเรียนในชั้นแรกนั้น เป็นธรรมดาที่จะต้องเล่าเรียนในชั้นต้น ๆ ก่อนแทบจะทั้งหมด จะยังไม่มีนักเรียนที่จะบรรจุเข้าในลำดับชั้นทั้งหลายให้บริบูรณ์ได้ประการหนึ่ง จึงทรงพระราชดำริว่า ควรจะสร้างโรงเรียนขึ้นด้วยไม้มุงจาก

แต่พอให้พักจัดการเริ่มสอนนักเรียนไปพลาง ๆ ก่อน กว่าโรงเรียนอันถาวรจะได้สร้างสำเร็จแล้ว ก็พอจะได้นักเรียนที่มีความรู้เลื่อนขึ้นไปบรรจุชั้นสูง ๆ ได้พอดี การสร้างโรงเรียนชั้นนี้ ก็ได้จัดขึ้นสำเร็จดังพระราชประสงค์ และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เริ่มจัดการสอนนักเรียนตั้งแต่วันที่ ๕ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ เป็นต้นมา

ส่วนการศึกษาวิชาณวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามนั้น ในพระราชประสงค์จะให้มีการศึกษาทั้งฝ่ายพระปริยัติธรรม และฝ่ายความรู้สำหรับสามัญชน ตั้งแต่เป็นความรู้ชั้นต่ำขึ้นไปจนถึงชั้นสูง ก็ในการศึกษาทั้งนี้ เป็นธรรมดาที่จะต้องจัดในเบื้องต้นตั้งแต่ชั้นต่ำขึ้นไปก่อน ฝ่ายการศึกษาทางพระปริยัติธรรมนั้น ก็ได้จัดการสอนอยู่แล้ว จนมีพระสงฆ์สามเณรได้เข้าสอบไล่พระปริยัติธรรมเป็นเปรียญหลายรูป ดังกล่าวแล้วในการศึกษาพระปริยัติธรรมต่างหากแล้วนั้น ฝ่ายการศึกษาสำหรับสามัญชนนั้น ได้ตกลงเห็นพร้อมกันว่า ควรจะลองจัดการสอนในโรงเรียนนี้ โดยวิธีอย่างใหม่ คือ ในส่วนต้นที่จะเรียกว่าชั้นประถมศึกษานั้น ไม่ตั้งใจจะสอนความรู้อย่างใดอย่างหนึ่งให้สูงเกินต้องการ คือเป็นต้นว่าจะไม่สอนนักเรียนทั้งหมดให้รู้หนังสือดีถึงเป็นเสมียนอย่างดีได้ทุกคน แต่ละเลยให้เว้นว่างความรู้การสิ่งอื่นที่ตื้น ๆ ควรจะรู้นอกจากนั้น เป็นต้นว่าไม่รู้การหุงหาอาหารบริโภคซึ่งเป็นการปฏิบัติตนเอง หรือไม่รู้จักการหาเลี้ยงชีพโดยชอบธรรม และการเก็บถนอมทรัพย์สมบัติการประพฤติด้วย กาย วาจา และใจเหล่านี้ การสอนวิชาคนโดยมากให้ขึ้นสูงไปในทางเดียว ดังวิชาหนังสือเป็นต้นนั้น นานไปก็จะมีคนรู้ไปล้นเหลืออยู่ในทางเดียว และจะไปขาดผู้ที่จะรู้วิชาอื่น ๆ ซึ่งต้องการ

ใช้ อันไม่มีผู้รู้เพราะไม่มีผู้สอน อีกประการหนึ่งนิสัยแห่งความรักที่จะทำการของคนทั้งหลาย ย่อมมีต่าง ๆ กัน คือบางคนรักข้างการหนังสือ บางคนชอบทำการช่าง บางคนถนัดไปในทางค้าขาย ถ้าจะจัดการสอนกุลบุตรให้สูงไปในทางเดียวในวิชาใดวิชาหนึ่ง ถ้าผู้ใดได้เรียนแต่อย่างเดียวในวิชาที่ไม่ถูกทางถนัดเข้า ก็เหมือนเป็นข่มขืนผืนนิสัยที่จะเอาดีไม่ได้ในทางนั้น ย่อมจะเป็นการเสื่อมประโยชน์และเปลืองเวลาเปล่า เพราะฉะนั้นในการจัดการสอนวิชาในชั้นประถมศึกษาของโรงเรียนเบญจมบพิตรนี้ จึงได้จัดหลักสูตรวิชาที่สอนในส่วนความรู้ และการฝึกหัดในความจำเป็น อันสามัญชนจะควรรู้แลควรกระทำได้พอสมควรในชั้นต้นนั้นทุก ๆ อย่าง เพื่อจะให้กุลบุตรได้ความรู้ และการฝึกหัดในสิ่งจำเป็นของคนทั่วไปไว้เป็นพื้นสำหรับตนประการหนึ่ง และเพื่อที่จะเป็นเครื่องทดลองให้รู้จักนิสัยและความรักความชำนาญ และความสามารถของกุลบุตรนั้น ๆ ว่าจะถนัดข้างทางใด อันจะเป็นหนทางการเล่าเรียนศึกษาในข้างหน้าต่อไป ความประสงค์ที่จะจัดการเล่าเรียนชั้นประถมศึกษาของโรงเรียนนี้เพียงเท่านี้ และยังเป็นการทดลองอันยังบอกไม่ได้ว่า จะสำเร็จดีตามนี้ หรือยังจะต้องแก้ไขประการใดต่อไปอีกด้วย

รายงานโรงเรียนเบญจมบพิตร

ร.ศ. ๑๒๑

การสอนวิชาหนังสือไทยในโรงเรียนนี้ ตั้งแต่ได้เริ่มจัดสอนมาปีนี้นับว่าเป็นปีที่ ๒ การก็เจริญขึ้นโดยลำดับ คือความรู้ของนักเรียนก็ดำเนินขึ้นตามอายุของการเล่าเรียน ฝ่ายจำนวนนักเรียนก็ทวีขึ้นเสมอ

การสอน

ในต้นปีนี้ เมื่อมีจำนวนนักเรียนที่มีความรู้เจริญขึ้นแล้ว ได้แปลงหลักสูตรแก้ไขเพิ่มเติมใหม่ เพื่อจะขยายการศึกษาชั้นสูงให้ดำเนินขึ้นเข้าลำดับการศึกษาของกรมศึกษาธิการได้ คือตัดตอนนักเรียนตามความรู้ออกเป็น ๓ ตอน คือ

(๑) มูลศึกษา สอนวิชาชั้นต้น หนังสือให้อ่านออกเขียนได้ เลขให้ทำโจทก์บวกคูณหารสามัญได้เสียก่อน จึงเลื่อนขึ้นเป็นนักเรียนชั้นประถม

(๒) ประถมศึกษา สอนตามหลักสูตรเดิม ซึ่งแบ่งเป็น ๓ ชั้น ความรู้ตรงกันกับประถมศึกษาของกรมศึกษาธิการ แต่เพิ่มเติมส่วนวิชาการหัตถกรรมเข้าด้วย ดังที่ได้จัดสอนไว้แต่เดิม เมื่อสอบไล่ชั้นประถมได้แล้ว จึงเลื่อนขึ้นไปเป็นนักเรียนมัธยม

(๓) มัธยมศึกษา ในชั้นนี้เป็นอันหมดเขตการสอนหัตถกรรมสำหรับโรงเรียนเบญจมบพิตร เป็นอันสอนเข้าหลักสูตรของกรมศึกษาธิการทีเดียว

การสอบไล่

ในกลางปี ๑๒๑ นี้ ได้ส่งนักเรียนเข้าสอบไล่ในสนามสอบของกรมศึกษาธิการ สอบไล่ได้ประโยคหนึ่ง ๒๔ คน ประโยคสอง ๒ คน

นักเรียนที่สอบไล่ได้ประโยคสอง ๒ คน คราวนั้นนั้น เป็นอันหมดการศึกษาที่โรงเรียนนี้ และได้จัดส่งตามความสมัคร และเห็นสมควรให้ไปเล่าเรียนวิชาชั้นสูงขึ้นไป

จำนวนนักเรียนและการจัดชั้น

ในเดือนกันยายน เมื่อสิ้นเทอมต้นปี มีจำนวนนักเรียนที่ได้จำกัดให้รับแต่เพียง ๑๕๐ คน มาเมื่อเดือนตุลาคม เปิดโรงเรียนใหม่นี้ได้จัดห้องเรียนและครูเพิ่มเติมขึ้นอีก ๒ ห้อง และจำกัดให้รับนักเรียนเลื่อนจำนวนขึ้นอีก เป็นอันให้รับได้เพียง ๒๐๐ คน และถึงกลางเดือนพฤศจิกายน มีจำนวนนักเรียนดังนี้

นักเรียนมูล ๓๐ คน นักเรียนประถมชั้นหนึ่ง ๓๐ คน นักเรียนประถมชั้นสอง ๒๗ คน นักเรียนประถมชั้นสาม ๓๓ คน นักเรียนมัธยมชั้นหนึ่ง ๑๘ คน นักเรียนมัธยมชั้นสอง ๑๕ คน รวมนักเรียนที่มีอยู่แล้ว ๑๕๓ คน หย่อนจำกัดอยู่ ๔๗ คน

จำนวนครู

ขุนบรรหารวรอรรถ ครูใหญ่ ๑ นายเชย ครูมัธยมห้องสอง ๑ นายเจ๊ก เปรียญ ครูมัธยมห้องหนึ่ง ๑ นายแดง สยามปริยัติ ครูประถมห้องสาม ๑ นายชิต ครูประถมห้องสอง ๑ นายหมื่น ครูประถมห้องหนึ่ง ๑ นายรัตน์ ครูมูล ๑ นายพึ่ง ครูช่างไม้ ๑ สุ่น ครูช่างเย็บและการซักฟอก ๑

ร.ศ. ๑๒๒

การโรงเรียนหนังสือไทย ปีนี้นับว่าเป็นปีที่ ๓ การได้จัดลงระเบียบมาแล้ว เป็นอันไม่ต้องแก้ไขอันใดมาชั่วปีหนึ่ง ฝ่ายจำนวนนักเรียนก็ทวีมากขึ้นจนเต็มจำนวน ส่วนความรู้ของนักเรียนก็ดำเนินสูงขึ้นกว่าแต่ก่อน

จำนวนนักเรียน

การที่ได้แบ่งนักเรียนตามความรู้ออกเป็น ๓ ตอน คือ ชั้นมูลศึกษา ประถมศึกษา และมัธยมศึกษานั้น ก็ได้สอนตามระเบียบหลักสูตร

ในเดือนกันยายน เมื่อสิ้นเทอมต้นปี มีจำนวนนักเรียนเกินกว่าจำกัด ๗ คน รวมเป็นนักเรียน ๒๐๗ คน คือ

นักเรียนมูล ชั้นหนึ่ง ๒๗ คน นักเรียนมูล ชั้นสอง ๒๐ คน นักเรียนประถม ชั้นหนึ่ง ๓๓ คน นักเรียนประถม ชั้นสอง ๔๐ คน นักเรียนประถม ชั้นสาม ๓๙ คน นักเรียนมัธยม ชั้นหนึ่ง ๒๓ คน นักเรียนมัธยม ชั้นสอง ๑๒ คน นักเรียนมัธยม ชั้นสาม ๑๓ คน รวมเป็นนักเรียนชั้นมูล ๔๗ คน ชั้นประถม ๑๐๒ คน ชั้นมัธยม ๔๘ คน รวมทั้งสิ้น ๒๐๗ คน

การสอบไล่

เมื่อปลายปี ๑๒๑ นั้น ได้ส่งนักเรียนเข้าสอบไล่ในสนามสอบไล่ของกรมศึกษาธิการ สอบไล่ได้ประโยคหนึ่ง คือ วิชชาชั้นประถม ๑๖ คน ประโยคสอง คือ วิชชาชั้นมัธยม ๗ คน และเมื่อกลางปี ๑๒๒ นี้ ได้ส่งเข้าสอบไล่อีก สอบไล่ได้ประโยคหนึ่ง ๑๙ คน ประโยคสอง ๗ คน

นักเรียนที่สอบไล่ได้ประโยคหนึ่งนั้น ก็ให้เลื่อนชั้นขึ้นเรียนวิชชามัธยมต่อไป ฝ่ายนักเรียนที่สอบไล่ได้ประโยคสองแล้วนั้นเป็นอันสิ้นเขตต์การศึกษาแห่งโรงเรียนนี้ จึงได้จัดส่งไปตามความสมัครและเห็นสมควรให้เล่าเรียนวิชชาชั้นสูงต่อไป

ร.ศ. ๑๒๓

การโรงเรียนในปีนี้ เมื่อตึกโรงเรียนที่ก่อสร้างสำเร็จแล้ว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีการฉลองเมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน สวดมนต์ ครั้นวันที่ ๑๒ เวลาพระฉันแล้วได้เปิดโรงเรียน นักเรียนได้ขึ้นเรียน ณ โรงเรียนใหม่ตั้งแต่นั้นมา ส่วนการสอนนั้น เมื่อได้จัดเข้าระเบียบกรมศึกษาธิการแล้ว การก็ดำเนินต่อไปตามระเบียบนั้นตลอดมา ฯ

ในที่สุดจดหมายเหตุการทรงสถาปนาในรัชกาลที่ ๕ ได้คัดปาฐะกถาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มาลงไว้ดังต่อไปนี้

ขณะเมื่อสร้างวัดนี้อยู่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า พระพุทธรูปสำหรับจะประดิษฐานไว้ณวัดนี้ ควรจะเลือกหาพระพุทธรูปโบราณซึ่งสร้างขึ้นในประเทศ และในสมัยต่าง ๆ กัน อันเป็นของดีงามมีอยู่เป็นอันมาก รวบรวมมาตั้งแสดงให้มหาชนเห็นแบบอย่างพระพุทธรูปต่าง ๆ โดยทางตำนาน จึงโปรดให้สร้างพระระเบียงขึ้นในวัดนี้ และโปรดให้เป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะคิดจัดหาพระพุทธรูปแบบต่าง ๆ มาตั้งในพระระเบียงตามพระราชดำริ

การเสาะแสวงหาพระพุทธรูปแบบต่าง ๆ มาตั้งในพระระเบียงวัดนี้ มีความบังคับหลายอย่าง คือจะต้องเป็นพระพุทธรูปที่แล้วด้วยฝีมือช่างอย่างเอกที่น่าชมอย่าง ๑ ต้องต่างกันอย่าง ๑ และต้องมีขนาดไล่เลี่ยกันอย่าง ๑ จึงเป็นอันพ้นวิสัยที่จะหาให้เป็นของสร้างแต่โบราณได้ทั้งหมด วิธีรวบรวมจึงทำเป็น ๒ อย่าง คือสืบเสาะหาพระพุทธรูปของโบราณที่มีอยู่แล้ว ทั้งตามหัวเมืองและที่ในกรุงพบที่ต้องอย่างและได้ขนาดซึ่งจะใช้ได้ก็เชิญมา และหาอย่างว่านี้ตลอดไปจนถึงต่างประเทศด้วย อีกอย่างหนึ่งนั้น ถ้าพบพระพุทธรูปที่ได้อย่าง แต่เป็นพระขนาดเล็กไปกว่าที่ควรจะตั้งในพระระเบียงได้ ก็ให้ช่างปั้นจำลองขยายส่วนใหญ่ออกไปให้ได้ขนาด แล้วหล่อมาตั้งในพระระเบียง การที่หล่อ

พระจำลองนั้นมีผู้รับทำถวายทั้งนั้น เพราะการสร้างพระพุทธรูป ถือกันว่าเป็นการกุศลสืบอายุพระศาสนา มีผู้ศรัทธาสร้างไม่ขาด แต่มักมีความลำบากอยู่อย่างหนึ่ง ด้วยเมื่อสร้างแล้วต้องหาที่ไว้พระพุทธรูป เมื่อ ทราบ กัน ว่าใคร สร้าง พระพุทธรูป ตามแบบอย่างซึ่งต้อง พระ ราชประสงค์ จะพระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้รับตั้งไว้ในพระระเบียงวัดเบญจมบพิตร ก็พากันยินดีรับแบบอย่างไปสร้าง แล้วเอามาถวายไว้ในวัดเบญจมบพิตร ด้วยเหตุนี้ พระพุทธรูปที่ตั้งในพระระเบียงวัดเบญจมบพิตร จึงเป็นพระหล่อทั้งนั้น บางองค์เป็นพระโบราณ บางองค์เป็นพระหล่อจำลอง ตามแบบโบราณ ล้วนเลือกสรรค์ว่าเป็นแบบอย่างในสมัยใดสมัยหนึ่ง หรือประเทศใดประเทศหนึ่งทั้งนั้น การรวบรวมพระพุทธรูปดังกล่าวมา กว่าจะได้ครบจำนวน ๕๐ องค์ก็หลายปี องค์หลังที่สุดได้ในปีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต เป็นการสำเร็จสมพระราชประสงค์ ถ้าหากยังมีที่ตั้งได้อีกบ้านนี้ก็เห็นจะยังได้พระพุทธรูปอีกมาก แต่จำเป็นต้องหยุดรับ เพราะหมดที่ตั้งเพียงเท่านั้น

สิ่งสำคัญที่มีในวัดเบญจมบพิตรนี้ นอกจากพระอุโบสถและพระระเบียง ยังมีสิ่งอื่นซึ่งควรกล่าวอีกบางสิ่ง จะกล่าวต่อไปเป็นลำดับ คือ

๑. ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ปลูกไว้ข้างหลังพระระเบียง เป็นโพธิ์ต้นแรกที่ได้มาจากพุทธคยา แต่ก่อนมาได้แต่เมล็ดพันธุ์ พระศรีมหาโพธิ์พุทธคยามาจากเมืองลังกา ครั้นต่อมาได้เมล็ดมาจากเมืองพุทธคยา พึ่งได้ต้นมาจากเมืองพุทธคยา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ ทรงปลูกไว้ ณ วัด

อัษฎางคนิมิตร เกาะสีชัง เมื่อทรงสร้างวัดนี้ จึงทรงโปรด ฯ ให้แยกหน่อเอามาปลูกไว้ในวัดนี้

๒. หมู่ตำหนักที่เจ้าอาวาสอยู่นั้น เดิมเป็นพระที่นั่ง สร้างขึ้นที่ในพระบรมมหาราชวัง เป็นที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับเมื่อทรงพระผนวช โปรด ฯ ให้ย้ายมาปลูกเหมือนอย่างของเดิม ให้เป็นที่อยู่ของเจ้าอาวาส

อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงแสดงพระราชประสงค์ไว้ว่า เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคต ถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว พระอังคารธาตุซึ่งตามประเพณีโบราณ ให้เชิญไปลอยน้ำเสียนั้น โปรด ฯ ให้บรรจุไว้ในใต้ฐานพระพุทธชินราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงจัดการให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ วัดเบญจมบพิตรจึงเป็นวัดสำคัญด้วยเหตุ ๓ สถาน คือ

(๑) เป็นอนุสสาวรีย์ที่ระลึกถึง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

(๒) เป็นที่แสดงแบบอย่างการช่างของสยามประเทศ และ

(๓) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่รวบรวมพระพุทธรูปแบบโบราณ นอกจากนี้ยังเป็นวิทยาลัยที่เล่าเรียนทางพระพุทธศาสนาและภาษาไทยด้วย

บัญชีพระพุทธรูปในวัดเบญจมบพิตรในปัจจุบันนี้ ที่พระอุโบสถ

---

๑. พระพุทธชินราช นั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย เป็นพระประธานในพระอุโบสถ พระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้า

อยู่หัว โปรด ฯ ให้หล่อจำลองพระพุทธชินราช ณ เมืองพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕

๒. พระนิรโรคันตราย นั่งสมาธิ มีรูปนาคแปลงเป็นมนุษย์เชิญฉัตรกั้น รูป ๑ เชิญพัดโบก รูป ๑ พระบาทสมเด็จ ฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด ฯ ให้หล่อเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ มีจำนวน ๑๖ พระองค์ เท่าปีรัชกาล

๓. พระยืนทรงเครื่อง สมัยลพบุรี (องค์นี้โตที่สุดที่ยังบริบูรณ์อยู่) มาจากวัดเทวราชกุญชร กรุงเทพ ฯ ประดิษฐานไว้ที่ซุ้มจรนำหลังพระอุโบสถ

มุมพระระเบียงข้างนอก

---

๑. มุมตวันตกเฉียงใต้ (ด้านใต้) พระศิลาสมัยทวาราวดี มีอักษรจารึก ได้มาจากเมืองลพบุรี

๒. มุมตวันตก พระศิลาสมัยทวาราวดี ได้มาจากเมืองลพบุรี

๓. ด้านตวันตก พระศิลา ได้มาจากเมืองลังกา

๔. มุมตวันตกเฉียงเหนือ พระศิลาสมัยอยุธยา ได้มาจากเมืองลพบุรี

ในพระระเบียง

(นับ ๑ แต่ข้างซ้ายเมื่อเข้าประตูข้างพระอุโบสถด้านใต้)

๑. พระยืนทรงเครื่อง แบบขอม สมัยลพบุรี ปางเทศนา หล่อขยายจากของโบราณ

๒. พระ "สากยสิงห์" นั่งขัดสมาธเพชร ปางมารวิชัย แบบสมัยเชียงแสน ได้มาจากเมืองเชียงแสน

๓. พระนั่งขัดสมาธเพชร ปางมารวิชัย แบบสมัยเชียงแสน ได้มาจากวัดบางพลู จังหวัดธนบุรี

๔. พระยืนปางห้ามญาติ (มิให้รบกัน) แบบสมัยสุโขทัย ได้มาแต่วัดบางอ้อช้าง จังหวัดนนทบุรี

๕. พระนั่งขัดสมาธเพชร ปางมารวิชัย แบบสมัยเชียงแสน ได้มาจากวัดศิริปัญญา ในมณฑลพายัพ

๖. พระยืนแบบอินเดีย หล่อขยายจากตัวอย่างของโบราณ ขุดได้ในแขวงนครราชสีมา

๗. พระนั่งขัดสมาธเพชร ปางกระทำทุกกรกิริยาแบบ (ครีก) คันธารราฐ หล่อขยายจากตัวอย่างเป็นศิลา ซึ่งอยู่ในมิวเซียม เมืองละฮอ ที่อินเดีย

๘. พระยืนปางห้ามสมุท แบบสมัยอยุธยา ได้มาจากวัดใหญ่ เมืองเพชรบุรี

๙. พระนั่งขัดสมาธเพชร ปางมารวิชัย แบบสมัยเชียงแสน ได้มาจากวัดพระคง แขวงจังหวัดลำพูน

๑๐. พระยืนปางห้ามญาติ สมัยลพบุรี ได้มาจากจังหวัดเพชรบุรี

๑๑. พระนั่งขัดสมาธเพชร ปางสมาธิ แบบสมัยทวาราวดี หล่อขยายจากตัวอย่างของโบราณ ซึ่งได้ในลำน้ำมูน ที่วังปลัด แขวงจังหวัดนครราชสีมา

พระระเบียง

๑๒. พระยืนแบบญี่ปุ่น หล่อขยาย

๑๓. พระนั่งขัดสมาธราบ ปางมารวิชัย แบบขอม มีอักษรจารึก ได้มาจากวัดสี่จีน จังหวัดธนบุรี

๑๔. พระยืนปางห้ามสมุท แบบสมัยอยุธยา ได้มาจากเมืองเพชรบุรี

๑๕. พระนั่งขัดสมาธเพชร ปางมารวิชัย แบบสมัยเชียงแสน ได้มาจากวัดเกาะเกิด จังหวัดศรีอยุธยา

๑๖. พระยืนปางห้ามญาติ แบบสมัยสุโขทัย ได้มาจากวัดใหม่นครหลวง จังหวัดศรีอยุธยา

๑๗. พระนั่งขัดสมาธเพชร ปางมารวิชัย แบบสมัยเชียงแสน ได้มาจากวัดหลวง เมืองพเยา มณฑลพายัพ

๑๘. พระยืนปางห้ามสมุท แบบสมัยอยุธยา ได้มาจากเมืองเพชรบุรี

๑๙. พระนั่งขัดสมาธราบ ปางมารวิชัย แบบสมัยอู่ทอง ได้มาจากวัดมหาธาตุ เมืองสรรค์

๒๐. พระยืนห้ามสมุท แบบสมัยอยุธยา ได้มาจากจังหวัดเพชรบุรี

๒๑. พระนั่งขัดสมาธเพชร ปางมารวิชัย แบบสมัยเชียงแสน ได้มาจากเมืองเชียงใหม่

๒๒. พระยืนปางห้ามญาติ แบบสมัยลพบุรี หล่อขยายจากตัวอย่างของโบราณ

๒๓. พระนั่งขัดสมาธราบ ปางมารวิชัย แบบสมัยอู่ทอง หล่อขยายจากตัวอย่างของโบราณ

๒๔. พระยืนปางเทศนา แบบสมัยลพบุรี หล่อขยายจากตัวอย่างของโบราณ

๒๕. พระนั่งขัดสมาธราบ ปางมารวิชัย แบบสมัยเชียงแสน ได้มาจากวัดพระบาทตากผ้า เมืองลำพูน

๒๖. พระลีลา แบบสมัยสุโขทัย ได้มาจากวัดมหาธาตุ ในกรุงเทพ ฯ

๒๗. พระลีลา แบบสมัยสุโขทัย ได้มาจากวัดธานี เมืองสุโขทัย

๒๘. พระนั่งขัดสมาธเพชร ปางมารวิชัย แบบพม่า ได้มาจากเมืองภุกาม

๒๙. พระยืนปางห้ามสมุท แบบสมัยลพบุรี หล่อขยายจากตัวอย่างของโบราณ

๓๐. พระนั่งขัดสมาธเพชร ปางมารวิชัย แบบพม่า ได้มาจากเมืองร่างกุ้ง

๓๑. พระยืนปางห้ามญาติ แบบสมัยอู่ทอง หล่อลดส่วนลงจากตัวอย่าง ซึ่งตั้งอยู่ที่หน้าบัณพระอุโบสถวัดราชาธิวาส

๓๒. พระนั่งขัดสมาธเพชร ปางมารวิชัย แบบพม่า ได้มาจากเมืองอมรบุระ

๓๓. พระยืนปางประทานพร แบบสมัยสุโขทัย หล่อขยายจากตัวอย่างของโบราณ

๓๔. พระนั่งขัดสมาธราบ ปางมารวิชัย แบบสมัยสุโขทัย ได้มาจากวัดพระยาไกร (โชตนาราม) กรุงเทพ ฯ

๓๕. พระยืนปางห้ามญาติ แบบสมัยอยุธยา ได้มาจากวัดใหญ่ เมืองเพชรบุรี

๓๖. พระนั่งขัดสมาธราบ ปางมารวิชัย แบบสมัยอยุธยา ได้มาจากเมืองเพชรบุรี

๓๗. พระยืนทรงเครื่องอย่างขอม ปางห้ามสมุท สมัยลพบุรี หล่อขยายจากตัวอย่างของโบราณ

๓๘. พระนั่งขัดสมาธราบ ปางมารวิชัย แบบสมัยเชียงแสน ได้มาจากวัดพระบาทตากผ้า เมืองลำพูน

๓๙. พระยืนปางเทศนา แบบสมัยลพบุรี หล่อขยายจาก ตัวอย่างของโบราณ

๔๐. พระนั่งขัดสมาธราบ ปางประทานชัยมงคล แบบสมัย อยุธยา หล่อขยายจากตัวอย่างของโบราณ

๔๑. พระยืนแบบญี่ปุ่น หล่อขยายจากตัวอย่าง ซึ่งเดี๋ยวนี้อยู่ ในพิพิธภัณฑ์สถาน สำหรับพระนคร

๔๒. พระนั่งขัดสมาธเพชร ปางมารวิชัย แบบสมัยเชียงแสน ได้มาจากวัดสว่างอารมณ์ เมืองทุ่งยั้ง (แขวงจังหวัดอุตรดิษฐ)

๔๓. พระยืนปางห้ามสมุท แบบขอม สมัยลพบุรี หล่อขยาย จากตัวอย่างของโบราณ

๔๔. พระนั่งขัดสมาธเพชร ปางมารวิชัย แบบสมัยเชียงแสน ได้มาจากวัดอรุณราชวราราม จังหวัดธนบุรี

๔๕. พระยืนปางเทศนา แบบสมัยทวาราวดี หล่อเท่าตัวอย่างพระศิลาของโบราณ

๔๖. พระนั่งขัดสมาธเพชรปางเทศนา (คันธารราษฐ สำหรับขอฝน) แบบจีนปนไทย สมัยอยุธยา หล่อขยายจากตัวอย่างของโบราณอยู่ที่วัดใหญ่ เมืองเพชรบุรี

๔๗. พระยืนปางห้ามสมุท แบบสมัยอยุธยา ได้มาจากเมืองเพชรบุรี

๔๘. พระนั่งขัดสมาธเพชร ปางสมาธิ แบบสมัยเชียงแสน ได้มาจากเมืองเชียงแสน

๔๙. พระลีลา แบบสมัยคุปตในอินเดีย หล่อขยายจากพระศิลา ได้มาจากเมืองพาราณสี เดี๋ยวนี้อยู่ในพิพิธภัณฑ์สถาน สำหรับพระนคร

๕๐. พระนั่งขัดสมาธสมาธิ แบบญี่ปุ่น ได้มาจากประเทศญี่ปุ่น

๕๑. พระนั่งขัดสมาธเพชรทรงเครื่อง แบบหริภุญชัย ได้มาจากวัดพระมหาธาตุหริภุญชัย เมืองลำพูน

ที่พระวิหารสมเด็จ

ที่พระวิหารนี้ เดิมกะไว้แต่ว่าจะเป็นหอสมุดสำหรับวัดเบญจมบพิตร ครั้นรวมได้พระพุทธรูปของโบราณมามากกว่ามีที่ตั้งในพระระเบียง จึงจัดเป็นที่รวบรวมพระพุทธรูปโบราณขึ้นอีกแห่งหนึ่ง ชั้นล่างไว้พระขนาดกลางซึ่งจะตั้งพระระเบียงเล็กไป หรือได้ขนาด แต่ไม่มีที่ตั้งเสียแล้ว ชั้นบนจัดตั้งพระขนาดย่อม พระพุทธรูปที่ตั้งอยู่พระวิหารสมเด็จ มีพระสำคัญซึ่งควรจะกล่าวถึงโดยเฉพาะในเวลานี้แต่ ๒ องค์ คือ

๑. พระฝาง เป็นพระทรงเครื่องอย่างสมัยศรีอยุธยา ตั้งอยู่ที่บุษบกมุขหน้าแลเห็นได้จากข้างนอก พระองค์นี้เชิญมาจากเมืองฝาง ซึ่งอยู่เหนือเมืองอุตรดิษฐ

๒. พระพุทธนรสีห์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด ฯ ให้หล่อจำลององค์เดิมซึ่งอยู่ในพระราชมณเฑียร ประดิษฐานไว้กลางห้องชั้นบน

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์การศาสนา กรมการศาสนา ถนนบำรุงเมือง ข้างวัดสระเกศ พระนคร
นายชาติ บุณยรัตพันธุ์ ผู้พิมพ์และโฆษณา โทร. 22909